

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATS BIDRAG FRÅN
DANMARK FINLAND NORGE OCH SVERIGE

GENOM

BENGT PAMP och **CHRISTER PLATZACK**

UNDER MEDVERKAN AV

BJARNE FIDJESTØL SIGURD FRIES
EYVIND FJELD HALVORSEN POUL LINDEGÅRD HJORTH LARS HULDÉN
VALTER JANSSON ALLAN KARKER BENGT LOMAN

ETTHUNDRASJUNDE BANDET

ÄTTONDE FÖLJDEN, FEMTE BANDET

1992

LUND UNIVERSITY PRESS

Tryckt med stöd av
Nordiska publiceringsnämnden för humanistiska tidskrifter
Axel Kocks fond för nordisk filologi

Art nr 20258
ISSN 0066-7668
ISBN 91-7966-203-X
Berlings, Arlov 1992

Innehåll

<i>Fries, Sigurd</i> , professor, Umeå, <i>Pamp, Bengt</i> , arkivchef, docent, Lund, och <i>Platzack, Christer</i> , professor, Lund: Litteraturkrönika 1991	240-288
<i>Grønvik, Ottar</i> , førsteamanuensis, dr. philos., Oslo: Runesteinen fra Malt i Jylland	1-34
<i>Gurevich, Elena A.</i> , dr. philol., Moskva: <i>Pulur</i> in <i>Skáldskaparmál: An Attempt at Skaldic Lexicology</i>	35-52
<i>Mørck, Endre</i> , førsteamanuensis, cand. philol., Tromsø: Subjektets kasus i norrønt og mellomnorsk	53-99
<i>Pamp, Bengt</i> , arkivchef, docent, Lund: Kring ortnamns förändringar	180-191
<i>Pamp, Bengt</i> , se <i>Fries, Sigurd</i>	
<i>Platzack, Christer</i> , se <i>Fries, Sigurd</i>	
<i>Quinn, Judy</i> , dr., Sydney: Verseform and voice in eddic poems: the discourses of <i>Fáfnismál</i>	100-130
<i>Sayers, William</i> , dr., Sidney: Sexual Identity, Cultural Integrity, Verbal and Other Magic in Episodes from <i>Laxdæla saga</i> and <i>Kormáks saga</i>	131-155
<i>Schjødt, Jens Peter</i> , lektor, mag. art., Århus: Nío man ec heima, nío íviði, miqtvið mæran fyr mold neðan. Tid og rum i <i>Völuspá 2</i>	156-166
<i>Williams, Henrik</i> , fil. dr., Uppsala: Which came first, \mathcal{M} or \mathcal{N} ?	192-205
<i>Wolf, Kirsten</i> , professor, Winnipeg: Om en "tabt" islandsk oversættelse af Nikodemusevangeliet	167-179
<i>Wollin, Lars</i> , docent, Uppsala: "Recentior, non deterior". Tankar kring en ny fornsvensk Birgittautgåva	206-239

Runesteinen fra Malt i Jylland

1. Funnet¹

Den 3. april 1987 ble det funnet en runestein ved Kongeå i Danmark, på grensen mellom Nord- og Sønderjylland. Steinen lå på Ågårds mark i Malt sogn, omkring tre mil inn i landet regnet fra Kongeåens utløp i Nordsjøen. Under jordarbeide her hadde man flere ganger støtt på en stor stein som ploget skar ned i. I 1987 besluttet så eieren av gården å kvitte seg med steinen en gang for alle ved å velte den utover den tre meter høye skrenten ned mot Kongeåen. Steinen var så stor at man ikke greide å løfte den med maskin. Føreren prøvde så å skubbe den de ca 15 meter ut mot skrenten. Under dette arbeidet veltet den rundt, så runene ble synlige, og det lokale museum, Egnsmuseum i Vejen, ble straks underrettet. Nå ligger steinen i dette museums magasin, og vil om ikke lenge bli oppstilt i det museum som skal gjøres i stand på herregården Sønderskov. (Nærmere opplysninger om funnet gir Knudsen 1988 a, b, Stoklund 1988 a, b, Thuesen 1990:8.)

De arkeologiske utgravninger som ble gjort på stedet, viste at steinen opprinnelig hadde stått oppreist, med innskriften mot nord og således bort fra Kongeåen. En gang for lenge siden, antagelig i middelalderen (sml. Knudsen 1988 b:6 f., Thuesen 1990:9), har den så falt om – eller blitt veltet over ende – og blitt liggende med runene ned. Da bøndene i begynnelsen av forrige århundre begynte å dyrke opp heden i dette området, lå den i veien for jordarbeidet, og så har man – ifølge arkeologene – undergravet den og dermed senket den så dypt at den ikke skulle hindre pløyningen. Dette ble antagelig gjentatt flere ganger (Knudsen 1988 b:6).

De arkeologiske utgravninger viste hvor steinen opprinnelig hadde stått, 75–80 cm ned i bakken (Knudsen 1988 b:6). Man fant ingen spor av grav.

¹ De første utkast til denne avhandling la jeg fram på lingvistsymposiet i Reykjavík den 13. juni 1990, på runesymposiet i Valdres 8–12. august 1990 og, betydelig revidert, på møtet i Vitenskapsakademiet i Oslo den 15. november 1990. Den faglige diskusjon som fulgte på disse steder, hadde jeg stor nytte av, og den har resultert i flere endringer av det opprinnelige utkast og dessuten i endel tilføyesler og anmerkninger. Jeg er derfor meget takknemlig for at jeg fikk anledning til å legge fram og drøfte mitt tolkningsforslag i disse fora.

2. Steinen

Steinen veier nesten 2,5 tonn (2.405 kg) og er mer enn mannshøy (ca 220 cm), har en største bredde på ca 85 cm, men smalner av aller øverst, og er ca 60 cm tykk. Materialet er rødlig gneis med lagdeling og dype revner, og Marie Stoklund påpeker at steinen har hatt så store skader allerede den gang innskriften ble laget, at “valget af den til runesten er mærkeligt” (Stoklund 1990:1).

Mikroskopiske undersøkelser har vist at “stenens overflade er gennemblæret af forvittringer helt ned i de dybtliggende dele af runetegnene” (Knudsen 1988 b:7), men forøvrig er runene “meget velbevarede med en bemerkelsesværdig skarp profil” (Stoklund 1988 a:221). Det kan jo skyldes at steinen har ligget så lenge med innskriftsiden ned.

Marie Stoklund har reist spørsmålet om innskriften kan være en forfalskning laget i dette eller forrige århundre (Stoklund 1987:4, 1988 a:223, 1988 b:6). På grunn av den jevne grad av forvitring også av de dypere deler av runene er dette utelukket (sml. Birkmann 1989:1), og “set fra en arkeologisk synsvinkel var der intet, som umiddelbart fremkaldte tvivl om fundets ægthed” (Knudsen 1988 b:5). Andre forskere har helt fra begynnelsen gått inn for at innskriften var ekte (Thuesen 1988, 1990:8–10), og også Marie Stoklund mener nå det og sier den er “et af de væsentligste nyfund fra de senere år” (Stoklund 1990:1). På grunnlag av en erklæring fra henne er steinen nå erklært for “danefæ”, og finneren har fått en klekkelig belønning.

3. Bildet

Til høyre for øverste runerad er det hogd inn et lite mannshode, skjeggløst eller kanskje med fippskjegg, om man kan dømme etter det sterkt tilspissede hakepartiet. Så enkelt som bildet er, gir det ingen sikre holdepunkter for en datering, og det er heller ikke mulig ut fra bildet alene å bestemme hvem det skal forestille, men stilhistorisk passer det kanskje best inn i tidlig vikingtid (sml. Knudsen 1988 b:5, Stoklund 1990:5, Thuesen 1990:11). Vi må vente at det skal være en eller annen forbindelse mellom ansiktsbildet og innskriften.

4. Radordningen

4.1 Innskriften består av i alt 8 runerader, og disse er med ett unntak (B6) omgitt av rammeliner. De to øverste radene (A1 og A2) er loddrette og leses nedenfra og oppover, med høyrevendte runer. Under dem står først fem vannrette rader som løper fra venstre mot høyre i hele steinens bredde

(B1–B5). Deretter kommer en kort sjettede rad (B6) med runer som løper fra høyre side av steinen mot venstre. Men da disse runene samtidig er stupvendte, er også de i seg selv høyrevendte.

En dyp revne tvers over steinen er utnyttet som rammestrek og skiller mellom de vannrette linjene nedenfor (B1–B6) og de loddrette radene ovenfor (A1–A2).

Til venstre for linje A1 øverst på steinen er det trukket opp to rammelinjer som ikke er benyttet. Det har man også ellers eksempler på i gamle innskrifter.

Etter den korte rad B6 er det mye u-utnyttet plass. Det viser at innskriften slutter her. Følgelig er det rimelig å anta at den begynner øverst, med de to loddrette radene A1–A2.

4.2 Denne radordningen, med en blanding av loddrette og vannrette rader, “er påfaldende forskjellig fra dansk runestenstradition, og kan neppe forklares med stenens struktur alene.” Som Marie Stoklund videre har påpekt, “er det merkelig nok i gruppen af tidlige svenske indskrifter, man kan finde visse ligheds punkter, hvad angår disponeringen af indskrifterne”, nemlig på Rök-steinen og i Oklundaristningen, begge fra Östergötland (Stoklund 1990:5).

5. Runealfabetet

Det runealfabet som brukes, er stilt opp for seg i rad A2 som en komplett 16-tegns futhark. Utenom dette består innskriften av i alt 137 runetegn, og disse har med ubetydelig avvik samme form som i futharken.

Runeformene svarer nøye til runene og runefutharken på Gørlev-steinen fra Sjælland. Det er to små forskjeller. Den ene er at Maltsteinen ved siden av den vanlige “danske” form av *n*-runen med tosidig bistav (𐌺) også noen ganger bruker en form med ensidig bistav (𐌻), en såkalt kortkvistrune. Dette er et yngre trekk, som også finnes i enkelte andre innskrifter på dansk jord og antas å bero på svensk eller norsk innflytelse (sml. Birkmann 1989:8, Thuesen 1990:14). Den andre forskjellen er at Maltsteinen har to former av den nasale *a*-runen, en eldre form der kvistene går ut fra toppen av staven (𐌶), og en yngre form der kvistene går ut fra midten av staven (𐌷, i A2). Gørlevmesteren bruker bare den eldre formen. Disse to trekkene tyder kanskje på fremmed innflytelse; noen særlig forskjell i tid kan det ikke være tale om.

Gørlevsteinen dateres gjerne til omkring 900, men Erik Moltke har pekt på at den godt kan være en generasjon eller to eldre; “only new finds can tell us for sure” (Moltke 1985:28). Maltsteinen kan i så fall også dateres tilbake til noe før 900.

6. Runene med translitterasjon

Runene er undersøkt på stedet av flere erfarne runeforskere (sml. Stoklund 1990:3). Dessuten fins det ganske gode fotografier av runene (Knudsen 1988 a:183, Thuesen 1990:0) og en god tegning av Svend Aage Knudsen (Stoklund 1990:13), samt Marie Stoklunds tegning og translitterasjon av de enkelte runeradene (Stoklund 1990:3). I det følgende gjengis runene noe normalisert og uten rammelinjer, og skilletegnene normaliseres til et kolon:

A1	𐌺𐌆𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰	1-15
A2	𐌱𐌆𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰	1-16
B1	𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰	1-23
B2	𐌆𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰	1-28
B3	𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰	1-22
B4	𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌺𐌆𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰	1-22
B5	𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰	1-23
B6	𐌰𐌰𐌰𐌰	1-4

Dette gir i alt 153 runer, når man ikke regner med det siste tegnet i rad B4 (𐌰), som tydeligvis er av en egen karakter. Translitterasjon:

A1	suaai : titultitul
A2	fuparkhniastbmlr
B1	huarisi : alistiaasa : huarisi
B2	uifrþur : karþi : afraftasinifaupr
B3	kul : finr : falþ : taitirunar : u
B4	kiuinrunar : sulialta : huar 𐌰
B5	utu : tuuutbilikikr : turraki
B6	þuli

De fleste runene er så tydelige at det ikke er noen tvil eller uenighet om lesningen. Bare følgende runer krever en nærmere kommentar:

B1:23 er skadet og nesten helt tapt. Men siden sekvensen B1:1-7 **huarisi** åpenbart kommer igjen i B1:17-23, kan det ikke være tvil om at det her har stått en *i*-rune.

B2:25-28 **auþr** blir ikke synlige på et fotografi tatt rett forfra, fordi runeraden her fortsetter om hjørnet og over på tverssiden; men det er ingen tvil om lesningen (sml. Stoklund 1990:3 og Knudsens tegning; K. Thuesen har ikke sett den siste rune *r*).

B3:11 s (𐌺) er bare delvis bevart og derfor noe usikker. "De huggespor, der findes, stemmer bedst med venstre øverste del af et s; der kan ikke have været en stav i fuld højde, da stenoverfladen her er velbevaret." Det ser ut til

at “en revne skråt op gennem indskriften sammen med afskalning har ødelagt højre del af den eventuelle *s*-rune” (Stoklund 1990:4, sml. fotografiet hos Thuesen 1990). Dette passer også godt med avstanden til neste skilletegn.

B4:1 er enten en *a* (𐌰) med tapt bistav på venstre side av staven på grunn av en skade (Stoklund 1990:4, Birkmann 1989:14), eller en *k* (𐌰). Etter fotografiet hos Thuesen synes en lesning 𐌰 *k* fullt mulig, og det kreves også av sammenheng, sml. nedenfor § 9.7.

B5:14 har alle som har studert selve steinen, lest som en rune *i* (𐌶). På fotografiet synes man å se en oppadskrånende bistav, slik at runen ser ut som en *a* (𐌰). Men i brev av 23.3 1990 har Marie Stoklund forsikret meg om at denne “tilsyneladende *a*-bistav . . . er kun en revne. . . Der er ikke tvivl om *i*-læsningen. Jeg kontrollerte den sammen med svenskene i juni 88.”

B5:22–23 **ki** (𐌰|) er noe skadet nedentil, men ellers sikre. En lesning **il** som Stoklund (1990:4) antyder som en mulighet, ville gi en venstrevendt *l*-rune og er derfor lite sannsynlig.

B6:1–4 **tuli** (𐌰|𐌶|) er skadet nedentil, dvs. i runenes topp-parti, siden runene her er stupvendte. Alle leser likevel ut disse runer, og etter fotografiet å dømme er det en rimelig sikker lesning.

Ellers er å tilføye at Malt-mesteren bruker skilletegn, men uten større konsekvens; “skilletegnene er brukt som gruppeskilte mere end som ordskilte” (Stoklund 1990:6). Også det stemmer med Gørlevsteinen, der de enheter som markeres ved skilletegn, kan være en hel setning, et sammensatt setningsledd eller et enkeltord.

7. Tidligere tolkningsforsøk

I løpet av de vel tre år som er gått siden innskriften ble funnet, er det bare lagt fram ett forslag til en mer omfattende tolkning (Thuesen 1988, 1990).^{1a} Det inneholder en del riktige observasjoner, men er ellers møtt med stor skepsis i runologmiljøet, fordi det opererer med enkelte ukorrekte ordformer, en vilkårlig rekkefølge av radene og en ellers ukjent mytologi, og gir en

^{1a} Kurt Braunmüller, Hamburg, skrev allerede våren 1987 en avhandling om Maltinnskriften, med et forsøk på en helhetstolkning. Den ble i juli s.å. levert inn til Museet på Sønderkov for å trykkes i et planlagt samlebind om Maltsteinen, men er beklageligvis blitt liggende utrykt i alle disse år (sml. Braunmüller 1991 anm. 2). Den vil nå bli publisert i tysk versjon i *Frühmittelalterliche Studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster*, 26, 1992: “Der Maltstein. Versuch einer Deutung” (opplyst av Braunmüller i brev til meg av 2. januar 1992). Inntil videre har jeg ikke noe kjennskap til innholdet i dette arbeide, bortsett fra de opplysninger om enkelte deler av tolkningen som finnes i hans nettopp utkomne metodologiske betraktninger over tolkning av runeinnskrifter (Braunmüller 1991).

tekst med liten indre sammenheng.² Andre forskere har nøydt seg med å lese ut enkelte ord og setningsbrokker og kommentere dem, men ikke greid å finne noen sammenhengende mening i innskriften (Stoklund 1990). Det henger sammen med at innskriften avviker sterkt fra den norm man ellers finner på danske runesteiner fra vikingtida. Situasjonen pr idag er derfor ifølge Marie Stoklund (1990:8) at vi "savner en idé om, hvad der skal stå – som altid, når vi bevæger os væk fra det mere formelprægede."

8. Egen tolkning: Innskriftens første del (A1–B2:7)

8.1 Linje A1 kan orddeles **sua a i titul titul** og leses som norrønt *svá á í titul titull* 'slik har innskriften en innskrift i seg'. Denne innskrift inne i innskriften er åpenbart futharken, som følger i linje A2.

Adverbiet *svá* 'slik, således' viser her fremover til neste ledd, som når det følger direkte tale, sml. Fritzner *svá* 1e med et eksempel som *svá er boðit í lögomnom: ekki skal eptir vera af því at morni*.

Ordstillingen med verbet på annenplass og subjektet på sisteplass (V2–S5) finner man av og til også i norrøn prosa, sml. *ok enn fyrsta dag, er hon sleikði steinana, kom ór steininum at kveldi mannz hár* SnE 13:19–21 (lignende Eg 169:14–15, OH 600:12).

Om bruken av det latinske lånordet *titull* i en så tidlig innskrift se nedenfor § 12.

8.2 Så fortsetter innskriften i rad B1 med spørsmålet **huar is i**, som i norrønt ville lyde *hverr es í* 'Hvem er deri?' (nemlig i denne innskrift inne i innskriften, d.e. i futharken).

Absolutt eller adverbial bruk av preposisjonen *í*, som vi finner både her og i foregående setning, er vel kjent i norrønt språk. Ordet kan her oversettes med 'deri' og må referere seg til et ledd i konteksten foran, nemlig til *titul*.

Ordet **huar** /hwær/ er det gamle substantiviske spørrepronomen; det svarer til got. *hvas* og er belagt også på Röksteinen og på Eggjasteinen (som henholdsvis **huar** og **huwar**; om forholdet til norr. *hverr* se Grønvik 1983:135 f.).

² Til belysning av dette kan nevnes at Karen Thuesen 1990:26 leser linje B1 som *én* periode, en spørresetning med et parentetisk innskudd pluss en relativsetning: glda. *hwær es i – æl(i)zti qsa – hwær es si?* "Hvem (den ældste af aserne) er i et kar som gnistrer?". Her synes den etterspurte (*hwær* 'hvem') å være identifisert allerede i parentesens, slik at dette ikke er noe ordentlig spørsmål. Svaret på dette "spørsmål" skal komme langt nedenfor, i rad B4: *sol i ældahwær* "Solen i ildkarret". Dette gir en abrupt tekst og et urimelig innhold, rent bortsett fra at ordet norr. *hverr* m. 'kar' (< urn. **hwera-R*, sml. de Vries 1962:272) måtte vært skrevet med runen **r** og ikke med **ᚱ**. Noe verb norr. **sía* er heller ikke belagt. – En inngående kritikk av deler av Karen Thuesens tolkning er nå gitt av Braunmüller (1991).

8.3 På dette spørsmål kommer så svaret **alísti āsa**, som må tolkes som [æ^listi āsa], norr. *elzti āsa* 'den eldste av æsene (gudene)'.

Støttevokalen *i* i adjektivet står i stavelsgrensen og deler opp en litt tung trekonsonantgruppe. Antagelig er vokalklangen [i] betinget av at rotvokalen er palatal. En tilsvarende støttevokal finner vi også i et annet ord i denne innskriften (se § 9.1).

Svak form av adjektivet uten noe bestemmelsesord foran er god gammelgermansk syntaks. Den svake form angir her at det dreier seg om en størrelse som er allment kjent (sml. Dal 1962 § 54, Nygaard 1905 § 50).

8.4 Så gjentas spørsmålet **huar is i** 'hvem er deri?'^{2a}, og denne gangen kommer det et meget overraskende svar: **uifrþur**.

Her kunne man på grunn av det første svaret være fristet til å lese ut annetleddet **-þur** og i det se gudenavnet norr. *þórr* < urn. **þunrar*. Men ved assimilasjon av lydgruppen /r/ får man i svenske og danske innskrifter ikke **r** men **r**, som da står for /rr/ (sml. Vg 150 Skattegården: **þur** : **uiki**; DR 1942 sp. 749, 777; Brøndum-Nielsen 1928–35:II 45), og det samme dentale /r/ finner vi i gammelnorske dialekter (Marstrander 1915:116 f.).

Man kommer derfor ikke utenom å lese ut ordet **uifr** < *i* > **þur** = /wifriþur/ < urn. **wiha-friþur*, en gammel form av personnavnet norr. *Véfrøðr*. Alle som hittil har uttalt seg om dette stedet, har da også antatt dette ordet her. Man må da anta at runeristeren har glemt *i*-runen foran *þ*-runen, og det er psykologisk lett forklarlig. Antagelig har han først skrevet *i*-runen (i), og så glemt seg og brukt den som stav for *þ*-runen (þ). Feilskrift kan lett forekomme i en så lang innskrift.³

Mer interessant er det at temavokalen *-u-* er bevart etter kort stavelse i annetleddet /-friþur/. Det bør likevel ikke overraske, for de gamle endelsene *-u-* og *-ur* er bevart i innskriftene fra Rök og Gursten, som gjerne dateres til omkring midten av det 9. århundre, og Maltsteinen behøver ikke å være så mye yngre. Dette spørsmålet kommer jeg tilbake til senere (§ 15, spesielt § 15.2).

^{2a} Hvis man ikke leser rune B1:23 som en delvis ødelagt *i*-rune, men som et skille tegn :, får man setningen **huar is** : = /hwær is?/, som kanskje kan bety 'hvem er det?' (med trykksvakt pronomen *det* i norsk; eng. *who is it?*). Hovedsetninger av denne toleddete struktur finnes i vestgermansk og i gotisk, men visstnok bare foran en følgende relativsetning (sml. Grønvik 1991:29, 36, 39). Jeg er derfor usikker på om en setning /hwær is?/ ville være språkriktig. – En annen mulighet ville være å anta et underforstått subjekt 'han' fra setningen foran ('den eldste av gudene'): 'Hvem er (han)?' Men heller ikke det kan jeg finne noen direkte parallell til i andre gammelgermanske språk. Inntil videre vil jeg derfor holde fast ved lesningen **huar is**.

³ Ifølge Birkmann 1989:9 anm. 1, 1990:4, Stoklund 1990:9, Thuesen 1990:19 finner vi nøyaktig den samme feilskrift på runesteinen fra Gursten i Småland (SR IV, Sm 144), i genitivformen **uifr** < *i* > **þar**. Men her kan man kanskje lese ut en stavløs *r*-rune, se Sanness Johnsen 1968:161 f.; i så fall er det ikke utelatt noen *i*-rune her. Dette er derfor ingen sikker parallell til utelattelsen av en *i*-rune foran en *þ*-rune i Maltinnskriften.

8.5 Det som er mest overraskende, er imidlertid at vi møter et personnavn her hvor vi etter konteksten skulle vente å finne en betegnelse for en guddom. Vi må derfor spørre om ordet /wī-friþur/ her kan være brukt som gudeheite i sin etymologiske betydning '(han med) vé-fred', d.e. 'vé-frederen, han som beskytter, verner, freder helligsteder'.

Innenfor den norrøne kulturkrets er navnet bare registrert som personnavn (Lind 1905–15:1078), uten spor av sakrale bibetydninger. Spørsmålet er om det da også kan tenkes brukt som *heite* for en guddom.

I en avhandling har Hjalmar Falk (1924) samlet og drøftet en mengde Odensheite. I ikke rent få tilfelle er disse *heite* også i bruk som personnavn, f.eks. *Bjqrn*, *Gizurr*, *Grímr*, *Jqrundr*, *Vakr*, *Qlvir*. En nødvendig forutsetning for at en sagnhelts navn kan brukes som Odensheite, er "at det gjennom sin *etymologi* antyder et for guden karakteristisk forhold eller egenskap" (Falk 1924:38). Odin kan også forklæ seg som kjente personer og bruke deres navn. "Disse personer viser sig ved nærmere betraktning å besidde et eller flere av Odens karakteristiske trekk, likesom selve navnene på en eller annen vis henspiller på guden" (ib. 36).

Følgelig må det være tillatt å anta at /wī-friþur/ i den meget spesielle kontekst vi har her, kan være et gudeheite med betydningen 'vé-vokteren, han som beskytter helligstedet'. Dette minner umiddelbart om Tors epitheton *véa veri* 'templenes vokter' på Rök-steinen (Grønvik 1983:127 f.) og Torsnavnet *Véurr* i Hymiskviða og *Vqluspá*, som vel har en lignende betydning (sml. *Lex. poet.* 612, Vries 1962:658). Følgelig er det guden Tor det her er tale om. Som kjent påkalles han også på tre andre omtrent samtidige runesteiner, og i samme hensikt: for å vie eller verne gravstedet eller runene (se DR 1942: sp. 1012).

8.6 For å sette dette inn i en videre sammenheng, må vi vende tilbake til futharken i linje A2. Futharken finnes også ellers skrevet på steder der den synes å tjene, ikke praktisk-didaktiske, men magiske eller kultiske formål. Således står den på en flat stein fra Kylver på Gotland, funnet ved eller inne i en grav fra tidsrummet 350–475 (Krause 1966:12). Videre står den på gravsteinen fra Gørlev på Sjælland, og der sammen med et ønske om at den døde må få "nyte (trives i) graven". Den står også som jordbruksristning på fast fjell like ved innmarka på Hafstad gård nær Grimstad (Niyr nr. 182; 10–11. årh.), for bare å nevne noen eksempler. Derfor har man lenge vært klar over at futharken hadde en beskytterfunksjon, at den har vært "among the most powerful of protective charms" (Moltke 1985:168).

Men dette er ikke noe eget for runealfabetet. Både det greske og det latinske alfabetet bruktes på samme måten. De finnes på gammelkristelige gravsteiner og under slike forhold at det er utelukket å forklare dem som tilfeldige skriveøvelser. Mange alfabeter på tidlig-greske vaser, marmorfrag-

menter o.l. har man også forklart som “Zauberalphabete” (Dornseiff 1975:75 f.). I *Sacramentarium Gregorianum* fra slutten av det 8. århundre foreskrives det at når en kirke skal innvies, skal presten skrive det greske og det latinske alfabet på et askekors på kirkegulvet, og denne bestemmelsen finnes fremdeles i *Pontificale Romanum* fra 1891 (ib. 74 anm. 1). I Milano blir alfabetet etter gammel skikk også skrevet på alle kirkens yttervegger. Hele denne bruk av “Zauberalphabete” er, som Dornseiff sier, “ein seltsamer Rest aus primitiver Zeit” (ib. 157), og han antyder forsiktig at den tilsvarende bruk av runefutharken skyldes innflytelse sørfra (ib. 80 f.), en oppfatning Magnus Olsen går inn for med full styrke (Olsen 1916:232, 1938:8 f.).

8.7 For å forklare denne bruk av alfabetet som “mächtige heilige Formel” har man tenkt seg at det inneholder den potenserte kraft av alle enkelttegne (sml. Dornseiff 1975:69), eller som Magnus Olsen sier det: “Futharken er konsentrasjonen av samtlige runers magiske kraft” (Olsen 1916:228, 1938:4, sml. Nielsen 1985:79 f.). Denne forklaring forutsetter at hver enkelt bokstav eller rune har en iboende magisk kraft, og det er en ytterst tvilsom teori som stemmer dårlig med bokstavenes og runenes bruk som alminnelige skrifttegn (grafemer) til meddelelse av alle slags setningsinnhold.

Det som nå gjør Maltinskriften så enestående og så viktig, er at den med samtidens egne ord forteller hvordan man tenkte seg at denne beskyttende formular virket. Av spørsmålet “Hvem er deri (i futharken)?” og det derpå følgende svar fremgår det at guddommen selv *er* i futharken. Det vil vel si at gudens navn er skjult i futharken, for alle gudenavnets bokstavtegn fins jo der. Det var en vidt utbredt forestilling at man ikke måtte nevne gudens hellige navn, i hvert fall ikke for utenforstående (sml. Dornseiff 1975:121, 145 f.; om gudenavnet på Rök-steinen se Grønvik 1983:133), og ved å skrive futharken påkalte man og tilkalte man guden uten å blottlegge eller kanskje endog uten å kjenne hans virkelige navn. Dermed kan man si at futharken symboliserer en viktig side ved guddommens vesen: Man vet eller føler at han er nær, men kan ikke gripe ham; guddommen *er* i futharken, men kan ikke påvises konkret. Dermed forstår man hvordan futharken kunne tjene til å beskytte en grav, en runestein eller en åker, eller at alfabetet i sydligere land kunne brukes til å verne graver og innvie en kirke. Futharken og alfabetet var – i religiøs kontekst – sakral lønnskrift eller sakralt symbol, og bruktes til å påkalle guddommen og hans beskyttelse.

8.8 På denne bakgrunn er det rimelig å anta at mannsansiktet like til høyre for futharken forestiller guden Tor. Så konkret tenkte man seg altså gudens nærvær, når han først var påkalt gjennom futharken. (At ansiktet symbolise-

rer en guddom med vernefunksjon har også Thuesen sett, men hun gjettet på at det dreide seg om Odin (Thuesen 1990:11).)

8.9 Formelt består fremstillingen i denne første del av innskriften av spørsmål og svar. Det var middelalderens undervisningsform, brukt i forskjellige slags didaktisk litteratur, ennå i bruk i Luthers lille katekismus. Vel kjent i gammel norrøn litteratur er de mytologiske læredikt, som Vafþrúðnismál, der spørsmål og svar gjerne er innpasset i en episk ramme som skal øke spenningen og interessen for de riktige svar. Også i Eggjainnskriften innledes en viktig religiøs meddelelse med et spørsmål (sml. Grønvik 1985:75 f.). Maltinnskriften går på denne måten inn i en hedensk religiøsdidaktisk tradisjon som kan være meget gammel.⁴

9. Egen tolkning: Innskriftens annen del (B2:8–B4:10)

9.1 Runene B2:8–B3:7 må orddeles som følger: **karþi afr aft asinifauþr kul : finr**. Her er **kul : finr** = norr. *Kolfinnr* subjekt, plassert sist i setningen, **karþi** = norr. *gerði* 'gjorde, laget til' er predikat, **afr** må være objekt med foreløpig ukjent betydning, og **aft asinifauþr** blir et komplement styrt av preposisjonen *aft* (> norr. *at*, fortrent av *eptir*) 'etter'. Da *-fauþr* = norr. *-fqðr* bare forekommer som annetledd i komposita, må **asini-** være ett ord og førsteleddet i dette kompositum. Her er mellomstavelesens *-i-* åpenbart en støttevokal av samme art som i ordet **alisti** (B1) = [æ^lsti], norr. *elzti*. Ordet **asini-** kan derfor identifiseres med ordet /æsnir/ = norr. **æsnir* 'kjæreste, en som er elsket, som elskes' i Eikelandinnskriften (sml. Grønvik 1987:53). Maltinnskriftens setning svarer altså til et norr. *gerði afr at (eptir) *æsnifqðr Kolfinnr* 'Kolfinn laget til/gjorde *afr* etter (sin) elskede-far'.

⁴ Under diskusjonen i Vitenskapsakademiet i Oslo den 15. november 1990 nevnte James Knirk muligheten av at første del av innskriften kunne slutte med det gjentatte spørsmålet **huar is i**, slik at det ikke kom noe svar på dette annet spørsmål. Annen del av innskriften skulle da begynne med ordet **uifr** < i > **þur**, som da måtte bli subjekt i neste setning, med en tilsvarende leddforskyvning også i den derpå følgende setning. Vil man diskutere denne mulighet nærmere, må man først spørre hvilken funksjon dette annet spørsmål i så tilfelle skulle ha. Når man gjentar et spørsmål, er det som regel fordi man ikke har hørt det svaret som ble gitt første gang, men det kan jo ikke være forklaringen her. Man kan også gjenta et spørsmål i forbauselse over det svaret man først fikk, eller i irritasjon eller vantro. Endelig kan et gjentatt spørsmål fungere som en emfatisk avvisning av det svar man først har fått, altså som et heftig negert utsagn. Men ingen av disse forklaringene passer her, hvor det hele tiden er runemesteren selv som fører ordet. Ved dette alternativet ville derfor det annet spørsmål bli stående funksjonsløst, og det kan ikke aksepteres i en ellers veloverveiet tekst.

Som nevnt i § 8.9 er gjentagelsen av spørsmålet didaktisk motivert: spørsmålet gjentas forat det skal bli anledning til å beskrive en ny side ved hvem-personen og dermed karakterisere ham nærmere. Begge spørsmålene har således en klar funksjon innenfor en didaktisk strukturert tekst.

9.2 Enkelte trekk ved denne setningen trenger en nærmere kommentar.

Formen **-faupr** = norr. *-fqðr* forekommer som nevnt bare som annetledd i komposita (*Alfqðr*, *Valfqðr* Grí 48, Vsp 1, þulur).⁵ Språkhistorisk kan den bestemmes som en gammel akkusativform (< urn. **-faðru* < ieur. **pātrm̄* > lat. *patrem*, sml. Heusler 1967 §240 Anm. 2, forskjellig fra simpleksformen norr. *fqður* < urn. **faðaru* < ieur. **pāterm̄* > gr. *patéra*, gind. *pitáram*), og står altså her på sitt opprinnelige bruksområde.

Navnet /Kolfinnr/ er skrevet med skilletegn mellom første og annet sammensetningsledd. Det finner man av og til også ellers, bl.a. på Snoldelevsteinen (Stoklund 1990:6). Her betyr det kanskje at navnet skal fremheves, og uttales med aksent på begge ledd.

Det finite verb står ofte på første plass i setningen i norrøn prosa. At subjektet da ikke står på annen, men på fjerde og siste plass, er noe mer uvanlig, men denne ordstillingstypen (V1–S4) er likevel sikkert belagt i norrøn prosa. Annetleddet og/eller tredjeleddet er riktignok da ofte et énstavelses og kanskje trykksvakt adverb eller pronomen (a): *Stendr þá upp Útgarðaloki ok gengr út* SnE 49:17–18 (lignende OH 47:19, 444:11, 576:9). Men det kan også være tyngre ledd (b): *var i þeim flocci tignastr maðr Haralldr Sigurðar son* OH 526:1 (lignende Eg 80:13, 196:19). En sjelden gang kan det også komme tre ledd mellom det finite verb og subjektet (c): *ok munu nú ekki meira hefja fjórir menn* Eg 79:4 (lignende Eg 179:5, OH 306:5, 392:11, 458:10). I de fleste tilfellene tjener vel sisteplassen til å fremheve subjektet (sml. Heusler 1967:§ 520).

I eddadiktningen finner man en rekke eksempler av lignende art. I det enkelte tilfellet er vel ordstillingen der betinget av rim- og rytmekrav, men prinsipielt finner man her de samme typer som i prosaen, sml. (a): *Ríðra þeim síðan, þótt sjau alir, systorsonr slíkr at þingi* Sigsk 27:1–4; (b): *stóð fyr norðan á Niðavqllum salr ór gulli* Vsp 37:1–3 (lignende HH II 30:1–3); (c): *kvqddo síðan Sigmundar bur auðs ok hringa Hundings synir* HH I 11:1–4.

Ordstillingen i Maltsetningen med verbet på første og subjektet på siste plass (V1–S4) svarer altså til en vel belagt type både i prosa og poesi, og innebærer antagelig at subjektet fremheves.

9.3 Ordet **afr** har Birkmann stilt sammen med det ordet *afr* som brukes en gang i Egils saga kap. 43 om “et Slags Drikk, uvist hvilket” (Fritzner 1954). Men han er svært i tvil, siden ordet i Egils saga brukes i pejorativ betydning (Birkmann 1989:16), og Marie Stoklund mener også at “det synes at passe dårligt her” (Stoklund 1990:9). Allikevel må det være det ordet som forelig-

⁵ Att de to eddabeleggene begge gjelder guden Odin, er begrunnet i sammensetningene som et hele (inklusive forleddene) og beror neppe på noen spesiell semantisk bindning mellom *formen -fqðr* og guden Odin. Det er derfor intet i veien for at en slik sammensetning, med et annet forledd, kan brukes om en annen person.

ger her; etter hele konteksten synes det innlysende at *gerði afr* (at *æsní-fqðr*) er mer eller mindre synonymt med *gerði ql* og betegner det gravøl som sønnen lagde i stand etter faren. På samme måte brukes uttrykket *gera ql eptir* i Gul 23 om gravølet: *En hvervetna þess er menn verða dauðer. oc vill ervingi ol efter gera. . . . þat kalla menn erviol* NGL I 14:28–30.

I Egils saga fortelles det at Egil og hans menn kom våte og trøtte til sysselmannen Bård på Atley (litt nord for Sognefjorden). Bård viste dem inn i et *eldahús*, der de fikk tørke klærne sine; så ga han dem mat (smør og brød) og rikelig med drikke, først *skyr* 'tykk surmelk' og siden *afr*, og han sa da at han gjerne skulle ha gitt dem bedre drikk: "Fúss mynda ek . . . at gefa yðr betra drykk, ef til væri." Med "bedre drikk" mente han øl (*ql*), som sammenhengen viser.

Det har vært stor usikkerhet om hva *afr* her betyr; man har tenkt både på kjernemelk og på en slags tarvelig øl (sml. Grøn 1927:164). Når vi nå også har belegget fra Malt, synes det klart at det betegner en slags øl.

9.4 Det er vanlig oppfatning at den ølbrygging som foregikk i norske bygder i forrige århundre og ennå i begynnelsen av dette århundre, hadde bevart mange viktige trekk fra middelalderen (sml. Grøn 1927:164). Ifølge Odd Nordland (1969) skilte man i de fleste bygdene mellom to slags øl, nemlig sterkt øl og svakt øl (kalt med forskjellige navn rundt om i bygdene). Det beste og sterkeste ølet fikk man av den vørteren som ble tappet ut først, og svakere øl av den vørteren som ble tappet ut senere; men svakt øl kunne man også få ved å bruke mere vann i forhold til mengden av malt. Det sterke ølet var til festbruk (jul, bryllup, gravøl), det svake ølet mer til bruk i hverdagen som matøl og som tørstedrikk, bl.a. i høyonna.

Det er derfor rimelig å tro at det var slikt svakt øl eller matøl Bård serverte på Atley, og at han beklaget at han ikke hadde noe sterkt øl (*betra drykk*) å by dem.

En slik betydning av *afr* passer også godt for Maltinnskriften. Det er flere forhold som taler for at mennene bak Maltinnskriften var fra et annet område i Norden, helst da et skipsmannskap på handelsferd her nede – Kongeåen var dengang seilbar, og en viktig handelsvei.⁶ Som skipsøl hadde de antagelig med seg matøl og ikke festøl. Da så det uventede dødsfallet inntraff, måtte de greie seg med det øl de hadde og feire gravøl med det.

9.5 Ordet *afr* 'øl' er antagelig et maskulinum, siden håndskriftene av Egils saga viser sideformen *afra*. Den forklares enklest som akkusativ plural, med

⁶ Trekvart mil opp fra munningen er det funnet rester av et skip fra 600-årene som har vært 20–25 m langt, "et håndgribelig bevis på, at selv store fartøyer kunde manøvrere op ad åløbet" (Jensen 1987:6).

den kollektive bruk av plural bl.a. om væsker som Bjorvand nettopp har gjort rede for (Bjorvand 1987:36; sml. også *drekka dýrar veigar* HH II 46, Hyndl 50, *skírar veigar* som apposisjon til *mjqðr* Bdr. 7).

Hjalmar Falk antok (ifølge Grøn 1927:164) “at ordet vistnok i betydning og dannelse svarer til tysk Afterbier, altsaa en slags tarvelig øl” (laget av den vørteren som ble tappet ut til sist). De etymologiske ordbøkene forbinder derfor ordet med preposisjonen got. *afar*, ght. *avar* ‘etter’, gs. *abaro* m. ‘etterkommer’ osv. (Vries 1962:2, Feist 1939:4). Men denne preposisjonen er dannet med komparativsuffikset ieur. *-er-*, og en substantivering av denne preposisjonen måtte i norrønt ha gitt tostavellesformen **afar* og ikke enstavellesformen *afr*. Denne etymologien må derfor oppgis.

Etymologisk skal ordet *afr* m. sikkert forbindes med adjektivet got. *abr-s* ‘sterk, heftig’ og norr. *afr-hendr*, *afrendr* ‘håndsterk; sterk, kraftig’ med avledningen *afrendi* n. ‘styrke’. Ordet *afr* m. betyr da opprinnelig ‘styrke’, dernest ‘sterk drikk’, d.e. ‘alkoholholdig drikk’; betydningsutviklingen er som i ordet *veig* f. ‘1. styrke, kraft > 2. sterkt drikke, øl’.

Ordet *afr* m. er etter dette et av de mange gamle ord for ‘øl’. Av grunner vi ikke kjenner, har det etter hvert fått betydningen ‘svakere øl, matøl’ og er så fortrent av andre ord (*ql*, *bjórr*, *mungát*). Men så lenge det var i bruk, betegnet det en drikk som var “sterk” i forhold til melk og vann; derfor var betegnelsen *afr* berettiget.⁷

9.6 Innskriftens **karþi afr**, norr. *gerði afr*, må etter dette bety omtrent det samme som *gerði ql*. Dette uttrykket er i seg selv tvetydig; det kan både bety ‘laget til øl, dvs. brygget øl’, og ‘laget til gjestebud, drikkelag’, sml. norr. *qlgerð* f. i begge betydninger. Hvor nærliggende det var å bruke ordet i den sekundære betydning ‘drikkelag’, ser man av at også norr. *mungát* n. kan bety både ‘øl’ og ‘drikkelag’, at ght. *bior* brukes til å oversette lat. *convivium* (Hoops 1911–19:I 283, Graff 1834–46:III 206), og at *beor* også brukes slik i gammelengelsk (*æt beore* Beow. 2041; om finsk *kahja* ‘øl’ se KLNLM 20:697). De tilsvarende to betydninger må vi da også anta for uttrykket *gerði afr*. Men i Maltinnskriften er det etter konteksten klart at det betyr ‘lagde til drikkelag, nemlig gravøl’.

9.7 For runene B3:8–B4:10 gir ordellingen seg av seg selv: **fals̄ taiti-run̄ar uk̄ iuin-run̄ar**.

De to sammensetningene med **-run̄ar** må svare til norrønt *teiti-rúnar ok*

⁷ Går dette ordet også inn som førsteledd i *Afracasti*, navn på en stimann år 1030 (Hkr 383, 385, 394, 400)? Navnet forklares av Lind 1905–15:5 som “*Afra-Fasti*, d.v.s. *Fasti* med prefigerat tillagg, antagl. hemortsbeteckning”. Lind antar under tvil at førsteleddet er sognenavnet *Haverö* (før *Hafra* s.), men fremlyden stemmer ikke. Hadde han navn etter sine drikkevaner: ‘Øl-Faste’? Det kunne jo passe bra for en stimann og røver.

ævin-rúnar. Ordet *ævinrúnar* er også belagt i uttrykket *ævinrúnar ok aldr-rúnar* Rþ 43. Det er i utgangspunktet noe uklart hva ordet *ævinrúnar* egentlig betyr. Førsteleddet er et gammelt adjektiv (sml. got. *aiweins* 'evig'), avledet til substantivet norr. *ævi* f. 'evighet'; Heggstad (1930) oversetter det derfor med 'runer med æveleg kraft'. Ordet *teitirúnar* har som førsteledd ordet *teiti* f. 'glede, fryd, munterhet', en avledning til adjektivet *teitr* 'glad, munter'. Sammensetningen *teitirúnar* er ikke ellers belagt, men det ligger nær å sammenligne den med *teiti-mál* ntr. plur. 'muntre ord' (Korm lv 55, brukt om munter samtale med en kvinne) og med *gamanrúnar*, brukt i Sigrdr 5 i en lignende betydning (der sidestilt med *góðir galdrar* og *liknstafir*).

Nå er det bare én slags skrifttegn på steinen, mens innskriften taler om to slags **runar**. Derav følger at **runar** her ikke kan bety 'skrifttegn, bokstaver'. Det må ha en annen betydning. En slik annen betydning finner vi i enkelte eddadikt, tydeligst i *Vafþrúðnismál*. Der har Odin og *Vafþrúðnir* prøvd hverandre i lønning visdom, i mytologiske kunnskaper om verden og gudene, formulert i faste læresetninger. Dette omtales i vers 42–43 som *jotna rúnar ok allra goða* 'jotnenes og alle gudenes *rúnar*'. I *Ynglingasaga* kap. 7 forteller Snorre hvordan Odin lærte bort alle sine kunster: *Allar þessar íþróttir kendi hann með rúnum ok ljóðum þeim, er galdrar heita* (Hkr 7:38). Her er *rúnar* sidestilt med *ljóð* og *galdrar*, og skal formidle skjult magisk eller religiøs viten. Det svarer til ordets bruk i *Vafþrúðnismál*. En lignende betydning har ordet i *Nolebyinnskriften*, der det står at man skal skrive *runō raginaku(n)dō* (akk. sing.) 'en *rún* som stammer fra gudene', i virkeligheten 'en religiøs formular som stammer fra gudene' (sml. Grønvik 1987:108). Her står vi nær ordets opprinnelige betydning, sml. got. *runa* 'hemmelighet, gr. *mystérion*'. Hvordan ordet etter hvert har fått den yngre betydningen 'innskrift' og til slutt 'skrifttegn', er ikke klarlagt.

Om vi etter dette oversetter *teitirúnar ok ævinrúnar* med 'gledesruner og evig-runer', så skal vi med det forestille oss ord som blir uttalt, kanskje av en bestemt form. 'Gledesruner' er da ord som bringer glede i forsamlingen, mens 'evig-runer' er ord med evig gyldighet, kanskje av religiøst innhold.

9.8 Predikatet i setningen er **fals**, preteritum av verbet *fela* i refleksiv form. Nå venter man på denne tid avgjort refleksivformen *falsk* (< **fal-sik*). I møtet mellom dette ord og det følgende ord *teitirúnar* skulle man få en firekonsonantgruppe *-lskt-* som ville være tung å uttale, og derfor er vel konsonanten *-k-* enten assimilert til *-t-* eller ganske enkelt falt bort. Slike sandhi-fenomener er ganske hyppige i naturlig tale, når ord uttales sammenhengende, og har sikkert funnet sted til alle tider.

Om formen er videre å si at man jo venter en pluralform. Men når det finitte verbet står foran subjektet, finner man ikke sjelden entall av verbet også når subjektet står i flertall (Nygaard 1905:§ 66 anm. 3, sml. Dal 1962:§

116). Dette forekommer av og til også ved refleksiv verbalform, sml. *i þann tíma fannst í Danmqrk kvernsteinar tveir* SnE 107:3–4; *ok sýndiz þeim ór járnni nefin ok klórnar* Nj kap. 156:5; *ok sá þeir, at skarz í landit inn firðir stórir* Eyrb kap. 4:2.

9.9 Verbet *fela* har to hovedbruksmåter og -betydninger: (1) *fela e-t (e-u)* ‘dekke, skjule noe (med noe)’; det eventuelle dativobjektet står da i instrumental funksjon og er alltid en saksbetegnelse, og (2) *fela e-tle-n e-m* ‘overlate, overdra noe eller noen til noen’; dativobjektet står da i ekte dativisk funksjon og er alltid en personbetegnelse.

Her kan bare den siste betydningen komme på tale. Setningen norr. *falsk teitirúnar ok ævinrúnar* må derfor bety: ‘det ble overdratt (overbrakt) gledesruner og evig-runer’.

Verbet *fela* i denne betydning forutsetter forestillingen om et dativobjekt, en adressat for verbalhandlingen. Dette dativobjektet er ikke språklig uttrykt her, men etter konteksten må det være deltakerne i gravølet og kanskje også den døde selv: *falsk (þeim) teitirúnar ok ævinrúnar*. (Såvidt vi kan skjønne, forestilte man seg i gammel tid at den døde selv var tilstede i gravølet, sml. Ghv 8, Birkeli 1938:66, Magnus Olsen i Niyr 2:64 f.; likedan var det i jula, sml. Birkeli 1944:133 ff.).

Den passiviske verbalform innebærer at agens ikke er fastlagt. Det logiske subjekt for *falsk* behøver derfor ikke være subjektet fra setningen foran (Kolfinn); også andre som deltok i gravølet, kan ha overbrakt slike gledes- og evig-runer. Det forklarer i så fall overgangen fra aktiv- til passivkonstruksjon.

At det brukes en refleksiv verbalform så tidlig som her, og i rent passivisk betydning, er ikke noe problem. Vekselen mellom formene *kvaz* og *kvez* (< **kvað-sik*) i flere norrøne kilder (bl.a. i Eyrbyggja saga) viser at den refleksive form er like gammel som i-omlyden, og rent passivisk betydning er belagt alt i de eldste skaldedikt (sml. *rakðisk* ‘sleptes (om Midgardsormen)’ Bragi 1:16).

9.10 Maltinnskriftens midtparti lyder etter dette, i norrøn språkform:

*gerði afr at (eptir) *æsnifqðr Kolfinnr;
falsk teitirúnar ok ævinrúnar*

“Kolfinn gjorde gravøl etter (sin) kjære far,
det ble overdratt gledesruner og evig-runer.”

Ved ordstillingen fremheves det at det var Kolfinn som lagde til gravølet etter sin far. Hvorfor han fremheves på denne måten, kan vi ikke vite; kanskje var han svært ung. Dermed oppfylte han i alle fall sin plikt overfor den døde. I dette gravølet ble det uttalt både “gledesruner” og “evigruner”,

dvs. ord som utløste glede og også alvorsord, antagelig med et religiøst innhold. Det var vel nettopp slik det skulle være i et gravøl, dengang som nå.

10. Egen tolkning: Innskriftens siste del (B4:11–B6:4)

10.1 Innskriftens siste del begynner med de tre ordene **suli alta huar**, med skilletegn mellom de to siste ordene og fulgt av et eget tegn **⚡**, som her må fungere som skilletegn mot neste ord, men sannsynligvis også har en annen tegnfunksjon (sml. § 10.5).

I denne setningen på tre ord er subjektet **alta huar** = /alda hwær/, norr. *alda hverr* 'enhver av mennesker, hver mann'. Formen **suli** må da være et verb i presens konjunktiv = norr. *sýli*, til verbet *sýla* 'gjera stiv el. islagd av frost; up. *sýlir e-t*, eitk. frys el. isar' (Heggstad 1930). Verbet lever ennå i nyislandsk, der det som transitivt verb betyr 'dække med Is, gøre iskold, lade fryse', i upersonlig konstruksjon 'begynde at fryse til, dækkes med et tyndt Isdække' (Blöndal 1920–24:695). I Maltinnskriften må det være brukt i den siste betydningen, men i personlig konstruksjon.⁸

⁸ I klassisk gammelislandsk ville altså den foreliggende setning måtte lyde *sýli alda hvern!* Dette ble påpekt av James Knirk under diskusjonen i Vitenskapsakademiet i Oslo den 15. november 1990, og i et brev dagen etter presiserte han dette dithen at han mente min tolkning på dette punkt inneholdt en grammatisk feil og måtte endres.

Som kjent er det et særtrekk ved gammelislandsk språk at det har en mengde subjektløse, såkalte upersonlige konstruksjoner (sml. Heusler 1967:§ 458). Videre er det et særtrekk ved islandsk språk at det i stor utstrekning har bevart disse subjektløse konstruksjoner fram til denne dag, mens de er sterkt redusert i de andre germanske språkene, også i de øvrige nordiske språkene; her fins det idag bare noen relikter med et gammelmodig eller religiøst stilpreg (no. *meg tykkes*, ty. *mich hungert, dürstet*). Endelig er det påvist at upersonlige konstruksjoner brukes langt mer i gammelislandsk prosa enn i eddadiktningen, og at eddaspråket i denne henseende i det store og hele står på et fellesgermansk standpunkt (Smirnicksaja 1972). Dette tyder på at den sterke bruk av subjektløse setninger i gammelislandsk sagastil ikke bare beror på gammel arv, men tildels også på islandsk særutvikling. Denne særutvikling kan ikke tidfestes nærmere på grunnlag av det norrøne materialet, men den må vel ha funnet sted en gang etter urnordisk tid, kanskje i vikingtida.

Av særlig interesse for oss er Smirnicksajas påvisning av at "really impersonal verbs" med akkusativ (d.e. verb av typen *mik lystir, mik dreymir* osv.) brukes hyppig både i prosa og eddadikt, mens "quasi-impersonal verbs" (d.e. verb av typen *er byr gaf, er . . . snæ leysti ok ísa* osv.) er hyppige i gammelislandsk prosa, men bare såvidt finnes i eddadiktningen (ett belegg. HH I 13, 5–6) og er helt ukjente i andre germanske (og indoeuropeiske) språk. Som "quasi-impersonal" defineres da verb som også kan konstrueres personlig.

Til denne gruppen hører verbet norr. *sýla*, som man ser av det nyislandske eksemplet *kuldinn sýlir vatnið* (Blöndal 1920–24). Upersonlige setninger som gliel. *sýldi hvern dropa er inn kom* (Cl-V), nisl. *pollana sýlir* (Blöndal) hører derfor til Smirnicksajas subtype II. a, som er "the exclusive property of Icelandic" (Smirnicksaja 1972:67) og "characteristic of Icelandic prose only" (l.c. 70).

På denne bakgrunn er det ikke overraskende at verbet *sýla* konstrueres personlig i Maltinnskriften, og brukes intransitivt. Her har vi et konkret eksempel på et verb som i det 9. århundre kunne brukes personlig i intransitiv betydning, men i det 13. århundres islandsk er gått over til å

Denne korte setningen inneholder altså et ønske eller en oppfordring: “Hver mann begynne å fryse til, dekkes med et islag!” Det lyder jo merkelig.

10.2 De følgende runer **utu : tuuut** foreslår Karen Thuesen å tolke som ‘ut, ut, ut!’ og som en magisk formel brukt i en maningsprosess (Thuesen 1990:31). Marie Stoklund avviser denne tolkning fordi den bryter med normal runeortografi og med vanlig bruk av skilletegn, og mener denne runesekvensen neppe er språklig meningsgivende (Stoklund 1990:6).

Jónas Kristjánsson i Reykjavík har (muntlig) pekt på interjeksjonen *ututu-tu* i ei lausavísa av jarlen Rognvaldr kali fra 1148. Orkneyinga saga kap. 85 forteller at jarlen og hans menn satt inne og varmet seg ved ilden etter et skipbrudd. Ei tjenestejente ved navn Ása hadde vært ute etter vann, men i uværet hadde hun falt i brønnen og var blitt svært kald, og da hun så kom inn igjen og prøvde å si noe, skalv hun slik at folk ikke skjønnte hva hun sa. Men jarlen mente han forsto det likevel og gjenga det i et dikt:

*Dúsið ér, en Ása
-atatata – liggir í vatni,
-utututu – hvar skalk sitja?
heldr er mér kalt, við eldinn.*

“Dere koser dere ved ilden,
mens Ása – atatata – ligger i vannet;
utututu, hvor skal jeg sitte?
jeg fryser slik.”

Hvis verset skal få korrekt stavrim, må interjeksjonen i tredje linje leses *hutututu*, men hovedhåndskriftet har *utututu*, med vokalisk fremlyd, så det var åpenbart en vanlig form på den tid, og den minner uten videre om Maltinnskriftens *utu tuuut*. Dertil kommer at det begge steder er tale om at noen fryser: I Orkneyinga saga sies det at Ása er *kalin mjök*, og Maltinnskriften har et ønske om at “hver mann må bli iskald”. Også i moderne norsk og islandsk brukes interjeksjonen slik. Norsk *huttetu* brukes “som utrop når man grøsser av kulde” (RMO sp. 1957), isl. *huttututtu* “for at uttrykke Tændernes Klappen af Kulde” (Blöndal 1920–24:371).

Det merkelige utsagnet *sýli alda hverr* støttes dermed av interjeksjonen *utu tu-u-ut*.

konstrueres upersonlig. Man kan være usikker på hva man skal legge mest vekt på for å forklare Maltsetningens form: om det viktigste er at språket i denne innskriften er 300–400 år eldre enn klassisk gammelislandsk prosa og derfor syntaktisk står nærmere eddaspråket, eller om det viktigste er at dette ikke er islandsk, men østnordisk språk. Begge argumenter peker i samme retning: I Maltinnskriften skal man avgjort ikke vente en “syntactic islandism”, som Smirnic-kaja ville kalle det (sml. l.c. 85).

10.3 Den siste setningen ser ved første øyekast ut til å bestå av fire ord **bili kikk tur-raki tuli**.

10.3.1 Predikatet i setningen må være det ordet som står på annenplass: **kikk**. Det kan leses som /gæŋgr/, norr. *gengr* (skrevet med utelatelse av nasal foran klusil, som ofte i runeskrift), presens indikativ av verbet norr. *ganga*.

10.3.2 Ordet **tur-raki** må svare til et norrønt **tor-ræki* m. Førsteleddet er kjent fra tallrike norrøne ord (*torfenginn* 'vanskelig å få tak i', *torfórr* 'vanskelig å fare over', osv.); det svarer til got. *tuz-*, gr. *dys-* osv. og er et velkjent adjektivprefiks. Annetleddet må svare til verbaladjektivet norr. *rækr*, nisl. *rækur* med passivisk betydning: 'som kan eller skal jages bort'. I en dansk eller svensk innskrift skulle man riktignok vente formen /wrækr/ med bevart fremlyd wr-. I møtet med prefikset /tur, tor/ skulle man da få en tung konsonantgruppe /rwr/, men i slike trekonsonantgrupper kan midtre konsonant falle bort (nærmere om dette § 14.3). Kompositet får dermed formen /tor-ræki/. Her står det som svakt maskulinum i substantivisk funksjon og betyr altså 'den som det er vanskelig å jage bort'. Nominativsformen viser at dette må være subjektet i setningen.

Etter sin betydning minner norr. *tor-ræki* m. om rosende epitheta om menn som nødig flykter, sml. *flugtrauðr* (også *flugartrauðr*), *flugstygg*, *flugvarr*, *flugskjarr*, *flóttstygg* og *flóttskjarr* 'fluktsky, sen til å flykte, dvs. uforferdet, modig, tapper', brukt i mange edda- og skaldedikt; sml. også det rosende ettermålet *sá er fló eigi at Uppsølum* på et par danske runesteiner (DR 1942:sp. 349).

10.3.3 Hvis da ordet /tor-ræki/ her er et rosende epitheton om en djerv og stridbar mann, så passer det å tolke det første ordet i setningen, **bili**, som /bælli/, norr. **belli* f. 'djervskap, tapperhet, styrke'; etter form og dannelse er det identisk med got. *balþei* i samme betydning. Dette er et adjektivabstraktum på germ. *-in-* til et adjektiv som er godt belagt i vestgermansk (geng. *beald*, eng. *bold*, ght., gs., gfris. *bald*) og også fins i gotisk (*balþaba* adverb) og i norrønt (*ballr* 'sterk, djerv' < germ. **balþa-*).

Ordet står åpenbart her i dativ, brukt i instrumental funksjon om "maaden, hvorpaa noget sker" (Nygaard 1905:§ 110 c), også kalt "der Instrumental der begleitenden Umstände" (Brugmann 1930–33:§ 542). Setningen vi drøfter betyr altså, så langt: "med djervskap går han, som det er vanskelig å jage bort, . . .", fulgt av runene **tuli**.

10.3.4 Siden det er påvist at radordningen peker mot Östergötland og Röksteinen, er det mulig å tolke de siste runene **tuli** som norr. *at óli*. I Rök-innskriften opptrer nemlig både preposisjonen og konjunksjonen *at* i to

former, med og uten vokal: /at ~ t/; ordet står uten egen vokal i alle stillinger hvor *t* kan slutte seg til foregående ords utlyd (Grønvik 1983:136).⁹

Norr. *ól* n. 'jotunkvinne, gyger' er bare belagt én gang i et skaldedikt, men belegget regnes for sikkert (Lex. poet. 445); etymologisk svarer det til geng. *wōl*, ght., mht. *wuol* n. 'forderv, skade, sykdom'. Som jeg tidligere har vist (Grønvik 1983:125), går dette ordet også inn i avledningen /*ólnir*/ på Röksteinen, der det heter om guden Tor at *knúa knátti (knætti?) jqtun, . . . ólni rýðr* 'han kunne knuge jotnen, . . . han rødfarger (dreper) skadevolderen' (nemlig jotnen Hrungnir, sml. Grønvik 1983:127, 131).

10.3.5 Hele setningen blir da med ett forståelig: **bili kikk tur-raki t uli** svarer til norr. *belli gengr tor-ræki at óli* 'med djervskap går han, som er vanskelig å jage bort, mot skadevolderen (jotnen)'. Det vil si at han angriper ham; preposisjonen *at* brukes i denne betydning ved verb som *ganga*, *hlaupa*, *fara* (*at e-m*), sml. også *atganga* f. 'angrep'.

Da *ól* er et nøytrum og opprinnelig betyr 'forderv, skade', kan det like godt betegne en jotun som en jotunkvinne. Følgelig er det rimelig å anta at /*ól*/ i Maltinnskriften er identisk med /*ólnir*/ i Rök-innskriften, og at de to innskriftene henspiller på den samme myten. Dermed er det også klart at /*tor-ræki*/ i Maltinnskriften, 'han som er vanskelig å jage bort', er guden Tor, den sterke og djerve jotunbekjemperen.¹⁰ Det er han som er hovedperson i siste del av Maltinnskriften, likesom også i første del.

10.4 Om vi da går tilbake til den merkelige innledning til innskriftens siste del, setningen *sýli alda hverr*, så skjønner vi nå at verbet *sýla* her er brukt i psykisk betydning: "hver mann få følelsen av at han dekkes med is, blir iskald!". Åpenbart uttrykkes her det som den kjente tyske religionspsykolog Rudolf Otto har kalt *die numinose Scheu, der heilige Schauer* 'den hellige ærefrykt, den hellige gysning', som mennesket fornemmer foran det hellige (*das Numinose*) og som han mener er begynnelsen til all religion (Otto 1929:16, 20, 171). Den gir seg ofte utslag i en bestemt kroppslig fornemmelse, som at 'det løper en kaldt ned over ryggen', "es lief ihm eiskalt durch die Glieder" (Otto 1929:18; sml. Drobin 1982:267). Dette har alt Ibsen observert, og uttrykt det klart i keiser Julians ord: "jeg fornemmer gudens

⁹ Dette er et sandhi-fenomen, beslektet med realisasjonen av /falsk taitirúnar/ som [fáls taitirúnar] i rad B3 (§9.8) og /*tor-wræki*/ som [tór-ræki] i rad B5 (§10.3.2). I det ene tilfellet dreier det seg om bortfall av en trykksvak vokal, i de to siste tilfellene om bortfall av en utsatt konsonant, hver gang i møtet mellom to ord eller ordelementer som står under ett hovedtrykk.

¹⁰ Hvis man antar at *ól* n. må ha samme betydning 'jotunkvinne, gygr' her som hos Porkell Skallason (i kenningen *óls blakkr* 'ulv'), blir dette fremdeles en Torsmyte, for Tor sloss også mot jotunkvinner (sml. Hárb 23). Men det er av saklige grunner langt mer sannsynlig at det her henspilles på Tors berømte kamp mot Hrungnir, også fordi ordet *ól* her i innskriften står i entall: Det er én bestemt og sikkert velkjent jotun han går til kamp mot.

nærhed i en hellig isnen” (Keiser og Galilæer, akt 2, scene 2).

Med denne psykiske tolkning av verbet passer også bruken av interjeksjonen *utu tuuut*, for den tilsvarende norske interjeksjonen brukes også “som uttrykk for grøssende uhyggefølelse, forferdelse”: “huttetu! Skræk og gru fylder hougafolkets hug!” (Ibsen, se RMO sp. 1957). Tilsvarende må vi anta at interjeksjonen brukes her: for å uttrykke den hellige gysen eller isnen som den troende hedning følte i møtet med sin veldige gud.

10.5 Etter siste rune i rad B4 står et eget tegn ↑ med tre fallende kvister til hver side. Et lignende tegn står på Sjællandsbrakteat 2 (DR 1942, br. 61), like etter ordene *gibu auja* ‘jeg gir vern, beskyttelse’ (av guddommelig art, sml. Grønvik 1987:88 med litteratur). Et tilsvarende tegn med henholdsvis 6 og 8 fallende bistaver står på Kylversteinen, der det følger like etter futharken (som symboliserer guddommen, sml. § 8.7). I begge utforminger ser dette tegn ut som en potensert t-rune ↑, og da denne runen har runenavnet norr. *týr*, har man gjerne gått ut fra at dette tegnet var en slags begrepsrune og bruktes for å påkalle guden Tyr (sml. Thuesen 1990:30 med litteratur; mer tvilende Stoklund 1990:6).

Når vi nå møter tegnet i en større språklig kontekst, har vi et sikrere grunnlag for å bedømme det. Det passer åpenbart godt å tolke det som symbol for en guddom; men det kan ikke være guden Tyr som er ment her, for det er guden Tor det dreier seg om i denne innskriften.

Følgelig må vi anta at dette symbolet er meget gammelt og dannet på en tid da ordet *týr*, i urnordisk form **tīwar*, ennå hadde sin opprinnelige appellativiske betydning ‘gud’ også i entall – i plural har det som kjent bevart sin appellativiske betydning til inn i edda- og skaldediktningen. Tegnet ville da kunne brukes som symbol for en hvilken som helst guddom.

Man ser uten videre at denne forklaring passer godt for Maltinnskriften. Tegnet ↑ står like etter ordene *sýli alda hverr* ‘enhver mann bli iskald!’ og viser straks hvorfor: fordi man her står overfor guddommen, i frykt og “heilag age”.

11. Den samlede innskrift – disposisjon og tolkning

Dermed har vi oversikt over hele Maltinnskriften og skal drøfte dens oppbygning og dens egentlige innhold.

Med direkte translitterasjon av runene, men med oppdeling i ord og setninger og med tilføyde interpunksjonstegn, ser den slik ut:

sua a i titul titul: fupårkhniastbmlr.

huar is i? alisti aša.

huar is i? ui-fr(i)þur.

karþi afr aft asini-fauþr kulfinnr,

**falṣ taiti-runar uk iuin-runar.
suli alta huar ↑: utu tu-u-ut!
bili kikk tur-raki ʔ uʃi.**

I norrøn språkform lyder den som følger:

*Svá á í titul titull: fuþqrkhniasbmlr.
Hverr es í? Elzti ása.
Hverr es í? Véfrøðr.
Gerði afr at (eptir) *æsní-fqðr Kolfinnr,
falsk teiti-rúnar ok ævin-rúnar.
Sýli alda hverr ʃ, utu tu-u-ut!
Belli gengr tor-ræki at óli.*

Første del er en forsikring om at en gud, “den eldste av æsene”, er tilstede i innskriften, han som verner helligsteder. Gudeheitet /wī-friþur/ ‘vé-beskytteren’ viser at det er guden Tor som her omtales og sikkert også påkalles.

Annen del beretter at Kolfinn laget til gravøl etter sin kjære far, og at det der ble fremsagt (overdratt) både “gledesruner” og “evig-runer”. Det må bety at gravølseremonien ble gjennomført med den hygge og også med det religiøse alvor som hørte til.

Tredje del innledes med ordene *sýli alda hverr!* (som i gammelislandsk sagastil ville lyde *sýli alda hvern!*, sml. anm. 8) ‘hver mann bli iskald!’, nemlig i ærefrykt for guddommen. Derpå antydes en myte om hvordan guden som aldri viker, med styrke og dristighet (*belli*) går til angrep mot skadevolderen, jotnen. At det her er tale om guden Tor, kan det ikke være noen tvil om.

Da guden i første del av innskriften er omtalt som “den som verner helligsteder” og det i siste del henvises til hans djervskap og styrke, kunne man kanskje tro at tredje del fungerer som en slags vern av runesteinen og helligstedet. Men rent formelt er ikke dette noen beskyttelsesformular: Den nevner ingen forbryter, den inneholder ingen forbannelse.¹¹ Dens innhold er å kreve alle menns dypeste respekt foran guddommen og foran presentasjonen av en gudemyte.

Denne tredje del slutter seg vel derfor nærmere til annen del og er et eksempel på de *ævinrúnar*, altså de myter som ble overlevert i gravølet. Jeg må her minne om hva den kjente sosialantropolog Bronislaw Malinowski (1926) har sagt om mytens rolle i skriftløse samfunn. Den er ikke bare en historie som fortelles, en “fiction”, men en levende realitet, noe som har hendt en gang i urtiden og siden fortsetter å innvirke på verden og på menneskenes skjebne. “Myten er for den primitive (the savage) det samme som bibelens skapelsesberetning, syndefallet og gjenløsningen ved Kristi

¹¹ Derfor har jeg nå gitt opp mitt tidligere forsøk på å tolke denne siste del av innskriften som en verneformel.

offerdød på korset er for den troende kristne” (Malinowski 1926:21, oversatt av meg, O.G.; sml. også Drobin 1979:156). I det kristne begravelsesritualet fremheves Jesu kamp mot og seier over døden (og djevelen). Den hedenske runemester minner isteden om Tors seierrike kamp mot jotnen (Hrungnir), en kamp som er dramatisk skildret i Þjóðolfs Haustlǫng (v. 14—20) og der har kosmiske dimensjoner: bergene ristes og revner og himmelen brenner, mens Tor angriper “menneskenes glupske fiende”. Siden denne myten også nevnes i Rök-innskriften, må den ha passet godt inn i et gravølsrituale. Ifølge Skáldskaparmál (SnE 85:1–88:10) drepte Tor her en jotun som truet med å søkke Åsgard og drepe alle gudene. Tor opptrer altså her som redningsmannen, den som ved sin innsats opprettholder gudenes og menneskenes verden, *salvator mundi*.

12. Bruken av ordet titull

Etter dette må vi komme tilbake til bruken av ordet *titull* i innskriftens første del. Det er et lånord, fra lat. *titulus* m. ‘innskrift m.m.’, og det kan synes påfallende at det brukes i en så gammel og klart hedensk innskrift.

Også i gammelhøytyske og gammelengelske kilder møtes ordet for første gang omtrent på denne tid. Om vi ser bort fra mer isolerte glosser, så brukes ordet bare i forbindelse med innskriften på Jesu kors. I Markusevangeliet heter det om dette: *Et erat titulus causae eius inscriptus: Rex Iudaeorum* (Mc 15:26) ‘Og det var skrevet inn en innskrift med klagemålet mot ham: Jødernes konge’. Ved oversettelsen til gammelhøytysk og gammelengelsk bevares fremmedordet *titul* i eldste tid: hos Isidor og Tatian på tysk område (omkring 800 og 830; Graff 1834–46:5, 383), i Lindisfarne Gospels på engelsk område (omkring 950; se OED XI:T 78).¹² Samme praksis følges senere på nordisk område, i hvert fall i Gamal norsk homiliebok (forfattet omkring 1150), der det heter: *ok á þér þrennar tungor let Pilatus iarl scrifa titul þan er hann sette yfir hofuð drotne orom á crossenom* (Indrebø 1931:163, 26). De store ordbøkene over vestgermanske språk viser at det først var i seinmiddelalderen at lånordet *titul* ble brukt i andre betydninger (sml. Grimm DWb XI, 1:522, Trübner VII:56, OED XI:T 78).

Vi kan derfor være nokså sikre på at Malt-mesteren har lært ordet *titull* av kristne misjonærer som fortalte om Jesu korsfestelse og oppstandelse, det sentrale tema i den kristne forkynnelse. Som kjent var kristne misjonærer fra Tyskland virksomme i Danmark og Sverige fra litt før 830. Misjonsvirksomheten ble innledet med Ansgars reise til Danmark i 827 og til Sverige i 829–

¹² Men i den gammelengelske prosaoversettelsen av NT fra noe før år 1000 (Skeat 1970) oversettes *titulus* med *ofergewrit*, antagelig et ord laget for anledningen.

831 og 852–853. Det ble bygd misjonskirker i Ribe i Danmark (854) og i Birka (Björkö) i Sverige, og de ble da sentre for misjonsvirksomheten. Her kan runeristeren ha lært ordet *titull*.

Når så runemesteren velger å bruke dette nye ordet i en ramm hedensk innskrift, om den “innskrift i innskriften” som skjuler den hedenske guds navn, som den hedenske gud selv *er* i, så synes det å være gjort i bevisst hedensk opposisjon.

13. Stedfesting

Av fremstillingen ovenfor fremgår det at de menn som står bak Maltinnskriften, antagelig kom fra Sør- eller Mellom-Sverige, kanskje fra Östergötland. Argumentene for det er følgende:

1. Radordningen peker mot Östergötland (§ 4.2).
2. Torsmyten i siste del av innskriften synes å være den samme som i Rök-innskriften (§ 10.3.5).
3. Ordet *ól* n. ‘skadevolder, jotun’ ligger til grunn for ordet *ólnir* i Rök-innskriften, brukt i samme betydning i den samme myten (§ 10.3.4).
4. Bruken av preposisjonen /at/ i en variantform [t] kjennes ellers bare fra Rök-innskriften (§ 10.3.4).
5. Bruken av *afr* ‘lettøl, matøl’ istedenfor sterkere øl (*ql*) tyder på at de mennene som feiret gravøl her, ikke var fra egnen ved Malt, men fra et fjernere område og derfor måtte feire gravølet med det øl de hadde med seg på skipet. Kongeåen var en viktig ferdselsåre i vikingtida, og de kan ha vært her på handelsferd (§ 9.4).
6. Steinen hadde så store skader allerede den gang innskriften ble laget, at det er merkelig at den ble tatt i bruk som runestein (§ 2). Det kan tyde på at mennene som stod bak runeinnskriften, hadde liten tid og måtte ta til takke med den første den beste steinen de fant.

Hver for seg er ingen av disse argumenter avgjørende, men samlet peker de mot Östergötland eller et nærliggende område i Sverige som hjemsted for mennene bak Malt-innskriften. Sml. også § 14 og § 16.5, samt § 5.

Mot dette kan det innvendes at det runealfabet som brukes på Maltsteinen, de såkalte danske runer, først opptrer i Sverige fra begynnelsen av 1000-tallet (von Friesen 1933:167, 174); på 800- og 900-tallet brukes her kortkvistruner, i hvert fall i Östergötland. Dette kunne se ut til å tale for at Malt-risteren ikke kom derfra. Men siden de såkalte danske runer er typologisk eldre enn kortkvistrunene, er det også tenkelig at det fantes områder i Sør- eller Mellom-Sverige (inklusive Kalmar län med Öland), der de såkalte danske runene var i bruk i det 9. århundret, uten at det hittil er funnet innskrifter som kan bevise det. En tredje mulighet er at menn som reiste mye, bl.a. handelsmenn, hadde kjennskap til begge alfabeter. Maltmesteren

har vært influert fra Sverige når det gjelder radordning, språkform og innhold, men han kan ha brukt det alfabet som var mest vanlig i Danmark, vel fordi steinen skulle stå i Danmark og leses av folk der.¹³

14. Språk og skrivemåte

14.1 Ordet norr. *ævinrúnar* er skrevet **iuinrunar**. Siden den lange vokal /æ:/ ellers er skrevet **a** (**asini** = /ǣsni/ og **turraki** = /tor-ræki/), kunne man kanskje tenke seg at rotvokalen i dette ord hadde fått en videreutvikling *æ* > *ē* (urn. **aiwina*- > **ēwina*- > **ēwin*- > *ēwin*-). Teoretisk ville det i og for seg være mulig, siden rotvokalen i ordet *ævin*- har et annet opphav (urn. *ai*) enn i ordene **æsni*- og *-ræki* (urn. *ā*). Men en slik forklaring finner ingen støtte i senere nordisk språk, som alltid har samme vokal i slike ord.

Det er derfor sannsynlig at vi bare har å gjøre med en usikker skrivemåte av fonemet /æ:/, slik at det av og til også kan skrives med grafemet **i**. Det er det visnok ingen eksempler på i danske runeinnskrifter, bortsett fra **niṣ-tiṛ** = /næstir/ på Hällestad-steinen fra Skåne (DR 295). Derimot er det flere slike eksempler i svenske runeinnskrifter, sml. **frita** = /frända/ Ög 88 Axstad, Ög 90 Skrukeby, Vg 113 Lärkegapet, Vg 178 Kyrkogården, Sm 35 Replösa; **uirikr** = /wæringr/ Ög 111 Landeryds kyrka, **kuin** = /kwæn/ Vg 59 Norra Härene, gamla kyrkan; **bipi** = /bæði/ Sö 141 Löta, **hifan** = /hæfan/ U 289 Vik; **unif** = /ü-næf/ U 328 Lundby.

14.2 Vaklingen i skrivemåte mellom på den ene siden **huar** = /hwær/, **kar-pi** = /gærði/, **alisti** = /æli'sti/ og på den annen side **bili** = /bælli/ og **kikr** = /gængr/ skal vel forklares på samme måten, som usikker skrivemåte av den korte omlydsvokalen /æ/, og det finner man mange eksempler på også på dansk område (sml. DR 1942:sp. 869, Nielsen 1960:2).

¹³ På møtet i Vitenskapsakademiet i Oslo den 15. november 1990 ble det reist spørsmål om hvor mange det var som kunne lese runer i Danmark på den tid. Man har visse holdepunkter for å tro at det var nokså mange. (1) Høymiddelalderens runeinnskrifter fra Bryggen i Bergen er meget tallrike og dreier seg om alt mulig, fra bibelsteder og vagantviser til dagliglivets praktiske gjøremål og menns obscøniteter. Det viser at runene var i alminnelig bruk blant alle slags folk i Bergen i det 13. århundre. (2) I det 11. århundres Sverige ble det reist tusenvis av runesteiner over "gode" menn og kvinner, spredt ut over en rekke svenske bygder. Mange av dem er skrevet av profesjonelle runerister. De var bondesamfunnets kalligrafer som ble tilkalt for å sikre en runeinnskrift på et teknisk, ornamentalt og språklig høyt nivå, og de må ha skrevet for et stort og sakkyndig publikum. (3) Hvordan det var med lesekunsten tre-fire generasjoner tidligere i Danmark, kan vi ikke uttale oss om med så stor sikkerhet. Men også her er det overlevert en god del innskrifter (vel 170 fra tidsrummet ca 800–1050 ifølge DR 1942:sp. 1035–1038), og de fleste vitner om stor skrivekyndighet. På bakgrunn av forholdene i Sverige noen generasjoner senere er det derfor rimelig å tro at de fleste fribårne daner kunne lese runer på Maltsteinens tid. Det var vel derfor det var så viktig for mennene bak Maltinnskriften å bruke et alfabet som var i vanlig bruk i Danmark på den tid.

Bruken av *i* som støttevokal i en innlydende konsonantgruppe (som i ordene **alisti** = [æɫ'sti] og **asini** = [æs'ni]) er meget sjelden i danske innskrifter (sml. DR 1942:sp. 1003), men finnes av og til i svenske innskrifter, sml. **karipi** = /gærði/, uttalt [gær'di] Ög 214 Egeby knekttorp, **karipu** = /gærðu/ U 225 Bällsta, **kirikiu** = /kirkju/ ÖI 36 Bjärby, U 170 Bogesund, **uisitarla** = /wæstarla/ Sö 106 Kungshället (og i fremlyd: **kirims** = /Grims/ Sm 10 Växjö, **kirikium** = /grikjum/ U 73 Hansta, U 140 Broby).

14.3 Bortsett fra preposisjonsformen [t] for /at/ og skrivemåten **iuin** for /æwin/ (§ 13.4, § 14.1) og kanskje bruken av støttevokal *i* (§ 14.2), gir språket ingen nærmere holdepunkter for en stedfesting. Spesielt skal nevnes at formen **turraki** = /tor-ræki/ med tap av *w-* i fremlyd av annet ledd, ikke behøver å forklares som vestnordisk (med *wr->r-* i fremlyd).¹⁴ Når det ved komposisjon oppstår trekonsonantgrupper, kan en konsonant (ofte den midtre) lett falle bort, sml. DR 1942 I:sp. 786 f. med belegg som **lanmitr** for **landmennr** DR 314 Lund 1, **nurminum** for **nordmennum** DR 217 Sædinge, **armutr** for **Armmundr** DR 239 Gørlev, og andre (sml. også Lagman 1989:31 f.). Det samme kan man finne i håndskrifter fra senere tid, sml. **sciallborg** 'skjaldborg' OH 543:3, **fianscap** 'fjåndskap' OH 598, 2, **af þranheimi** 'af þrándheimi' OH 110, 4, osv.

Bevart diftong i ordet **taiti** = norr. *teiti* er ikke noe dialektkriterium på et så tidlig språktrinn.

14.4 Konjunksjonen **uk** istedenfor **auk** er kjent fra Eggjainnskriften alt før 700. Den svarer til norr. *ok*, finnes både i svenske og danske innskrifter, og har vel vært en trykksvak variant over store deler av området alt i tidlig tid.

Om ordforrådet er ellers å si at det ved første øyekast virker vestnordisk og minner om norrønt dikterspråk. Men det henger naturligvis sammen med at det nettopp er slike kilder vi har fra eldste tid. Maltinnskriften må tas som et vitnesbyrd om at ordforrådet var omtrent det samme over hele Norden i tidlig vikingtid.

Lignende gjelder forrådet av personnavn. Navnet **Kolfinnr** er ellers bare kjent fra Island (Lind 1905–15:705), men begge elementene i navnet forekommer også i svenske navn (*Kol* som tilnavn og *-finn* i navn som *Arnfinn*, *Daghfinn*, se Janzén 1948:246, 263, 268). Derfor er det ikke vanskelig å godta **Kolfinnr** som navn på en svenske fra denne tid.¹⁵

Syntaktisk står innskriften på samme trinn som eddaspråket, sml. anm. 8.

¹⁴ Dette var det Lars Brink i Reykjavík som først gjorde meg oppmerksom på.

¹⁵ Marie Stoklund har pekt på at **kul** = **finn** også kan utleses *Gull-Finnr*, og har sammenlignet det med de belagte navnene *Gull-Pórir*, *Gull-Haraldr*, *Gull-Ása* (Stoklund 1988:221, 1990:10, sml. Johnsen 1968:196). I en religiøst preget innskrift som denne er det vel rimeligere å tro at sønnen omtales ved sitt døpenavn og ikke ved et prangende tilnavn.

15. Tidfesting

For en nærmere datering av Maltinnskriften har vi tre holdepunkter.

15.1 Det ene er runealfabetet. Som påpekt ovenfor (§ 5) svarer runene på Maltsteinen nøye til runene på Gørlevsteinen, bortsett fra at Maltsteinen noen få ganger bruker en litt yngre form av *n*- og *q*-runene, såkalte kortkvistruner. Maltsteinen må derfor være omtrent samtidig med Gørlevsteinen. Hvis kortkvistrunene skyldes runeristerens svenske bakgrunn – og det er ganske sannsynlig –, spiller de ingen rolle for dateringen.

Gørlevsteinen dateres som regel til omkring 900. Dette har Moltke modifisert noe: “It can hardly be later than that, but it may be a generation or two earlier; only new finds can tell us for sure” (Moltke 1985:28).

Etter dette skulle Maltsteinen forsiktigvis kunne dateres til en gang mellom ca 850 og ca 900.

Dette kan stemme godt med den riktige bruk av de to *r*-runene (**huar, kul** : **finr, kikk; uifr(i)pur, -runar, turraki; karpi, afr, -faupr**).

De to *a*-runene er derimot noe usikkert brukt.

Den nasale *a*-runen står med rette i ordet **asa**, men etter gjeldende teori med urette i ordet **-runar** (to ganger). Likevel er bruken av denne runen her lett forståelig, siden det orale fonem /a/ her opptrer i en nasalert variant [a], betinget av den foregående nasale konsonant (sml. Nielsen 1960:3 om en tilsvarende bruk av den nasale *a*-runen foran følgende *n*). Andre belegg på skrivemåter som **runar, kristna, mana** o.l. gir Williams 1990:38, 67 f.

Den orale *a*-runen brukes riktig 16 ganger, men feil i ordet **asini** = /ãsni/. Dette ordet er avledet til et gammelt adjektiv urn. *ãsija-* (belagt på Tunesteinen) og beslektet med ordet norr. *ást* f. ‘kjærlighet’ < germ. **ans-ti-*, og har derfor hatt nasal *a* (sml. Grønvik 1987:53). Denne ene feilen kan vel betraktes som en lapsus og tillater ikke noen nærmere slutninger om dateringen av innskriften, sml. at kvinnenavnet **asu** (dat. sing.) er skrevet med **a** istedenfor med **ã** på Skabersjöspenna fra Skåne (DR 263), som nå helst dateres til det 8. århundret (sml. Nielsen 1969:25, Grønvik 1987:188; svenske belegg på **-as** for /ãs/ gir Williams 1990:52). Hvis rune B5:14 tross alt skal leses **þ a** (sml. § 6), fås runefølgen B5:13–16 **kakr** istedenfor **kikk**, men også den kan leses ut som /gængr/, slik at dette ikke medfører noen forandring av selve tolkningen. Derimot får man på denne måten et nytt eksempel på bruk av runen **þ a** for ventet **þ a**.

15.2 Vårt annet holdepunkt er av lydhistorisk art. I ordet **uifrpur** for **uifr** < **i** > **pur** = /wi-friþur/ står temavokalen **-u-** etter kort stavelse. At dette **-u-** skulle være en sekundær støttevokal, som Birkmann (1990:7 ff.) mener, er lite trolig og umulig å bevise, siden vi her har for oss en gammel *u*-stamme

germ. **friþu*-z. Vokalen *-u*- må derfor ha stått her fra gammelt. At *-u*- står i annet komposisjonsledd og derfor under noe svakere trykk, er neppe av betydning. For i denne helt gjennomsiktige komposisjonen ble annetleddet sikkert hele tiden assosiert med det velkjente simpleks **friþur*, der *u*-vokalen er lydrett bevart.

Spørsmålet blir derfor om tidspunktet for bortfallet av *-u*- etter kort stavelse i nordisk kan bestemmes nærmere. Det vil i tilfelle gi oss en *terminus ante quem* for dateringen av Maltinnskriften.

I innskriftene fra Rök og Gursten er *u* bevart etter kort stavelse, og disse innskriftene dateres gjerne til omkring midten av 800-tallet. Men kanskje er de noe eldre, dateringen beror til en viss grad på et skjønn. I virkeligheten har vi hittil ikke hatt noen helt sikre holdepunkter for å bestemme hvor lenge *u* ble bevart etter kort stavelse (sml. Grønvik 1987:179).

Noreen hevder at *u* etter kort stavelse ikke kan være falt bort før omkring 900, men at det skjedde like etterpå (Noreen 1970:§ 80, 2). Dette hevder han bl.a. på grunnlag av opprinnelig danske runenavn (*feulfiu*, *lagu*) i to håndskrifter fra Tyskland (Abecedarium Nordmannicum og Codex Leidensis, se Bugge i NIÆR I:40; Arntz 1944:168 f.). Men i det ene av disse håndskriftene finner man også formene *raipu* og *soulu* med *u* etter lang stavelse, og da *u* her var falt lenge før, viser det at de nordiske ordene er gjengitt meget unøyaktig. Dette materialet må man derfor se helt bort fra.

En annen mulig kilde for å datere *u*-synkopen etter kort stavelse er de eldste skaldediktene. Alle utgaver av skaldedikt regner med synkoperte former, og det allerede for Bragi, således *mōgr* Bragi 1:2, *set* ntr. pl. Bragi 1:4, *mjqk* Bragi 1:6. Men her tillater rytmen også tostavelers former med bevart *-u*, siden *mōgr* ´ er rytmisk likeverdig med **mōgur* ˘x, osv. Sikre bevis for *u*-synkopen i skaldedikt finner vi derfor først i Egils dikt Hofuðlausn, der ord som *lqð*, *kvqð* f. sg. (< **laþu*, *kwapþu*) og *mjq̄t*, *sjqt* ntr. pl. (< **metu*, *setu*) brukes som énstavelers rimord på linje med *lof*, *rof* (med gammel *a*-synkope). Men dette diktet er ikke eldre en fra ca 950 (Kristjánsson 1988:86, 100 f.).

Det kommer derfor meget beleilig at vi har en liten gruppe danske innskrifter som regnes til "periode 2.2.a. Før-Jelling-type" og på typologisk grunnlag dateres "til tiden omkr. 900" (DR 1942:sp. 1022 f., 1036). Av disse er det to som oppviser akkusativformen *sun* for eldre *sunu*, nemlig DR 202 Rønninge og DR 230 Tryggevælde.

Det gir oss en forholdsvis sikker *terminus ante quem* for dateringen av Maltinnskriften. Med sitt bevarte *-u*- etter kort stavelse bør den helst være en liten generasjon eldre enn disse innskriftene.

15.3 Vårt tredje holdepunkt for en datering av Maltinnskriften er av leksikalsk og kulturhistorisk art, nemlig bruken av det latinske lånordet *titull*.

Som nevnt må det være kommet inn med den kristne misjon.

Den kristne misjon i Sverige begynte med Ansgars reise dit i 829–831; men den lille kristne menighet han grunnla i Birka, ble oppløst få år senere, av grunner vi ikke helt kjenner (sml. Ahnlund 1926:24–28). Samtidig fikk Ansgar store vanskeligheter i hjemlandet, og i 845 brente danene Hamburg, så han måtte flykte for å redde livet. Først omkring 850 fikk han mulighet for å gjenoppta misjonsarbeidet i Norden.

I 852–853 var Ansgar for annen gang i Sverige og organiserte kirken i Birka på nytt, og fra da av vet vi at den nye tro ble regelmessig forkynt der i mange år fremover (Ahnlund 1926:30; sml. også LexThK I:597, NCE I:586). Vi vet også at det hele tiden var en sterk hedensk opposisjon mot dette, noe Rimberts Vita Anskarii kap. 17 og 26 gir et levende bilde av (i svensk oversettelse av Rudberg, se Ahnlund 1926). Men denne forkynnervirksomheten varte neppe lenger enn til ca 880, for da satte en ny krigersk periode inn med store normannerhærer på plyndretog innover kontinentet, og det førte til at alt misjonsarbeide i Norden stanset opp og først kunne tas opp igjen et halvt århundre senere.

I de forholdsvis fredelige årene fra 853 til omkring 880 kunne således det kristne budskap bli forkynt i Birka, og bli hørt av mange. Antar vi så at de kristne misjonærer må ha vært i virksomhet noen år før ordet *titull* ble opptatt i det hjemlige språk, får vi ca 860 som en *terminus post quem* for Malt-innskriften.

15.4 Etter dette kommer vi til at Maltinnskriften må være skrevet mellom ca 860 og ca 880, om vi skal driste oss til å bruke absolutte årstall. Med den spenning mellom hedendom og kristendom vi tror å spore i Maltinnskriften, synes den rent åndshistorisk å passe godt inn i dette tidsrum. At Birka var et knutepunkt for den nordeuropeiske handelen, er vel også noe av bakgrunnen for at en svenskpreget runestein om et gravøl ble reist midt i Jylland.

16. Innskriftens religionshistoriske betydning

Hvis den tolkning jeg har lagt fram her er riktig, så er Maltinnskriften en viktig kilde til kunnskap om hedensk religion og privatkult i tidlig vikingtid, – viktig, fordi den er to hundre år eldre enn Adam av Bremens berømte skildring av svensk hedendom og fordi den er et genuint religiøst dokument, oppstått som del av en hedensk kulthandling. Til avslutning vil jeg nevne de punkter der jeg mener Maltinnskriften har gitt oss ny eller sikrere viten.

16.1 Innskriften viser at gravølet var en viktig kulthandling, omfattet med

større interesse enn selve begravelsen. Fra islandske sagaer vet vi at selve begravelsen av den døde ofte foregikk på en enkel måte, kanskje allerede dagen etter dødsfallet, mens gravølet gjerne ble grundig forberedt og feiret noen tid etterpå. Det var der man tok avskjed med den døde. På samme måte synes det å ha vært her. Vi vet ikke hvor den døde ble begravet, for det fantes ingen spor av grav like ved runesteinen (§ 1). Derimot har det vært viktig å gjøre det kjent at det ble feiret gravøl her, og derfor ble det reist en runestein som opplyste om det.

16.2 Innskriften viser at den døde ikke ble omfattet med frykt, men med kjærlighet: Han omtales av sønnen som *æsnifqðr* 'den elskede far'. Som *æsnir* omtales den døde også i den tre hundre år eldre innskriften fra Eikeland på Jæren.

16.3 Gravølet var ikke bare en profan fest, men også en religiøs handling. Det må man ha lov å slutte av det at beretningen om gravølet er innpasset i en religiøs ramme, idet både første og siste del av innskriften handler om guden Tor. Første del forsikrer at guden er tilstede i innskriften og verner helligstedet; siste del antyder en hedensk myte, om gudens veldige kamp mot en jotun. Det er rimelig å tro at dette reflekterer trekk fra selve gravølet.

16.4 Innskriften viser med hvilken religiøs respekt man la frem en gudemyte i et gravøl: *Sýli alda hverr!* 'Enhver mann bli kald som is!', nemlig av ærefrykt for guden, i hellig gysen foran guddommen.

16.5 En innskrift som er så opptatt av den religiøse side ved et gravøl, er det ingen parallell til i Danmark eller i Norge. Men den minner sterkt om Rök-innskriften, som i min tolkning av 1983 nettopp handler om et gravøl og om den dødes forhold til guden Tor, og fremhever Tor som jotunbekjemper og som verner av helligstedene. Etter sitt innhold har derved Maltinnskriften store likheter med Rök-innskriften; begge gir et dypt innblikk i ekte hedensk religion.

Begge disse innskriftene stammer fra Mellom-Sverige, det område av Norden der hedendommen holdt seg lengst, og det er kanskje ikke tilfeldig. Likevel vil jeg tro de er representative for hedendommen i hele Norden i tidlig vikingtid. De støtter derved Gro Steinslands nylig fremsatte tese om at den hedenske religion ikke gikk i oppløsning av indre grunner; hedendommen stod tvert imot i full livskraft like til det siste og måtte gi tapt for kristendommen på grunn av nye sosiale og maktpolitiske forhold (Steinsland 1989).

16.6 Innskriften viser at guden Tor i tidlig vikingtid gikk for å være “den eldste av æsene”. Når Snorre 350 år senere fremstiller Odin som *Alfǫðr* og *elztr allra goða* (Gylfag. 2, SnE 10:23), må det avspeile yngre forestillinger, kommet opp i seinhedendommen og kanskje i et spesielt kriger- og skalde-miljø. En gammel teori går som kjent ut på at Odinkulten har bredt seg sørfra og først nådde Norge i slutten av hedensk tid. Når det gjelder Tor, er det mange trekk som viser at han var en gammel og viktig gud i Norden. På det tyder de mange personnavn og stedsnavn med Tor som førsteledd, likeså den beundring og respekt han omtales med av de eldste skalden. Han er også den hyppigst omtalte gud i Landnámabók og i islendingesagaene, og er omtalt som den gud danene satte høyest (i en homilie av Ælfric). I templet i Uppsala satt han i midten, mellom Odin og Frøy (“Fricco”), og Adam av Bremen sier han er den mektigste av dem.¹⁶ At han nå også betegnes som den eldste av æsene, og det i en innskrift fra før 900, er en ny og viktig opplysning, som viser at spørsmålet om strukturen av det eldste nordiske pantheon skulle vært nærmere undersøkt.

Litteratur og forkortelser

- Aasen, Ivar. 1918. *Norsk Ordbog med dansk Forklaring*. Fjerde uforandrede Udgave. Kristiania.
- Adam Bremensis = *Adam von Bremen, Hamburgische Kirchengeschichte*. Dritte Auflage. Herausgegeben von Bernhard Schmeidler. Hannover und Leipzig 1917.
- Ahnlund, Nils. 1926. “Ansgar och den nordiska missionen.” I: *Rimbert. Ansgars levnad*, översatt av Gunnar Rudberg. Stockholm 1926, s. 5–47.
- Arntz, Helmut. 1944. *Handbuch der Runenkunde*. Zweite Auflage. (Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte. B.3.) Halle/Saale.
- Birkeli, Emil. 1938. *Fedrekult i Norge. Et forsøk på en systematisk-deskriptiv fremstilling*. (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1938. No. 5.) Oslo.
- 1944. *Huskult og hinsidighetstro. Nye studier over fedrekult i Norge*. (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1943. No. 1.) Oslo.

¹⁶ *In hoc templo . . . statuas trium deorum veneratur populus, ita ut potentissimus eorum Thor in medio solium habeat triclinio* Adam Bremensis IV 26. – At de tre gudene satt slik “at den mektigste av dem, Tor, hadde sitt sete i midten”, vil Hallan 1986:37 f. bortforklare og mener det beror på en misforståelse fra en from kristen som har fått et gløtt inn i templet. Ifølge Hallan skal gudene isteden regnes fra ene siden, i rekkefølgen Odin – Tor – Frøy med Odin som den fremste, og Adams ord om at Tor er den mektigste av dem, skal bero på at den kristne tilskuer har feiltolket det han så. Hallan er den eneste som har prøvd å bortforklare Adam av Bremens klare utsagn på denne måten, og hans bortforklaring virker ikke overbevisende. Forøvrig er vel denne gudetriaden – uten de gamle kvinnelige guddommene – et senhedensk fenomen, oppkommet ved synkretisme i kristningstiden (sml. Hellberg 1986:68); at Tor var en viktigere gud enn Odin i det gamle Sveariket, viser stedsnavnene med all ønskelig tydelighet (sml. Hellberg 1986:54, 67 f.).

- Birkmann, Thomas. 1989. "Kann der neugefundene Runenstein von Malt eine Fälschung sein?" (Manuskript, 18 s.)
- 1990. "Zum Namen UIFRPUR auf dem Runenstein von Malt". (Manuskript, 11 s., for: The Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions.)
- Bjorvand, Harald. 1987. *Holt og Holtar. Om utviklingen av det indoeuropeiske kollektivum i norrønt på sammenlignende grunnlag*. Oslo. (Maskinskrevet, 313 s.)
- Blöndal, Sigfús. 1920–24. *Islandsk-Dansk Ordbog*. Reykjavík.
- Braunmüller, Kurt. 1991. "Mutmassungen zum Maltstein." I: *Festskrift til Ottar Grønvik på 75-årsdagen den 21. oktober 1991*, red. John Ole Askedal, Harald Bjorvand og Eyvind Fjeld Halvorsen, s. 110–23. Oslo.
- Brugmann, Karl. 1930–33. *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen I–III*. Unveränderter Neudruck. Berlin und Leipzig.
- Brøndum-Nielsen, Johs. 1928–35. *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling*. I–III. København.
- BT = *An Anglo-Saxon Dictionary*, based on the manuscript collections of the late Joseph Bosworth, edited and enlarged by T. Northcote Toller. Second impression (first edition 1898). London.
- Cl–V = Cleasby, Richard and Vigfusson, Gudbrand. 1957. *An Icelandic-English Dictionary*. Second Edition. Oxford.
- Dal, Ingerid. 1962 *Kurze deutsche Syntax auf historischer Grundlage*. 2. verbesserte Auflage. Tübingen.
- Dornseiff, Franz. 1975. *Das Alphabet in Mystik und Magie*. Fotomechanischer Neudruck der Originalausgabe 1925, zweite Auflage (erste Auflage 1922). Leipzig.
- DR 1942 = *Danmarks runeindskrifter*, ved Lis Jacobsen og Erik Moltke. Text. København 1942.
- Drobin, Ulf. 1979. *Afrikanska religioner i västerländska belysningar. En idéhistorisk bakgrund*. (Skrifter utgivna av Religionshistoriska institutionen vid Stockholms universitet. 1.) Stockholm.
- 1982. *Psychology, Philosophy, Theology, Epistemology. Some Reflections*. (Skrifter . . . 3.) Stockholm.
- Eg = *Egils saga Skalla-Grimssonar*. Sigurður Nordal gaf út. Reykjavík 1933.
- Eyrb = *Eyrbyggja saga*. Herausgegeben von Hugo Gering. (Altnordische Sagabibliothek 6.) Halle 1897.
- Falk, Hjalmar. 1924. *Odensheite*. (Videnskapsselskapets Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse 1924. No. 10.) Kristiania.
- Feist, Sigmund. 1939. *Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache mit Einschluss des Krimgotischen und sonstiger zerstreuter Überreste des Gotischen*. Leiden.
- Friesen, Otto von. 1933. *Runorna*. Nordisk kultur VI. Stockholm – Oslo – København.
- Fritzner, Johan. 1954. *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Nytt uforandret opptrykk av 2. utgave (1883–96). Oslo.
- Graff, E. G. 1834–46. *Althochdeutscher Sprachschatz oder Wörterbuch der althochdeutschen Sprache*. I–VII. Berlin.
- Grimm, DWb = *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm I–XVI + Quellenverzeichnis*. Leipzig 1854–1971.

- Grøn, Fredrik. 1927. *Om kostholdet i Norge indtil aar 1500*. (Skrifter utgitt av Videnskaps-Akademiet i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1926. No. 5.) Oslo.
- Grønvik, Ottar. 1983. "Runeinnskriften på Rök-steinen." *Maal og Minne* Nr. 3-4, 101-149.
- 1985. *Runene på Eggjasteinen. En hedensk gravinnskrift fra slutten av 600-tallet*. Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø.
- 1987. *Fra Ågedal til Setre. Sentrale runeinnskrifter fra det 6. århundre*. Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø.
- 1991. "'Utubrytning" i eldre norrøn diktning og i andre gammelgermanske språk". *Arkiv för nordisk filologi* 106:1-56.
- Hallan, Nils. 1986. "Die Berater des Schwedenkönigs". I: *Words and Objects. Towards a Dialogue Between Archaeology and History of Religion*. Edited by Gro Steinsland. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter LXXI), s. 32-41. Oslo.
- Heggstad, Leiv. 1930. *Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding*. Oslo.
- Hellberg, Lars. 1986. "Hedendomens spår i uppländska ortnamn." *Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift* 1986:40-71.
- Heusler, Andreas. 1967. *Altisländisches Elementarbuch*. Siebente, unveränderte Auflage. Heidelberg.
- Hkr = *Snorri Sturluson. Heimskringla. Nóregs konunga sögur*. Utgivet af Finnur Jónsson. Oslo 1966.
- Hoops, Johannes. 1911-19. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrten*. I-IV. Strassburg.
- Indrebø, Gustav. 1931. *Gamal norsk homiliebok*. Utgjevi for Kjeldeskriftfondet. Oslo.
- Janzén, Assar. 1948. *Personnamn*. (Nordisk kultur VII.) Stockholm-Oslo-København.
- Jensen, Stig. 1987. "Overgangshuset". *Skalk* 1987 nr. 6, 3-8.
- Johnsen, Ingrid Sanness. 1968. *Strutruner i vikingtidens innskrifter*. Oslo.
- KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. Fra vikingtid til reformasjonstid. I-XXII. 2. oplag 1981. Fotografisk optryk efter 1. udgave 1956-78.
- Knudsen, Svend Aage. 1988 a. "399. Aagaard. 19.03.07 Malt. Runesten". *Arkæologiske udgravninger i Danmark* 1987:183-84.
- 1988 b. "Omstridt runesten. Fundet." *Skalk* 1988 Nr. 2:3-7.
- Kock, Axel. 1906-29. *Svensk ljudhistoria*. I-V. Lund-Leipzig.
- Krause, Wolfgang. 1966. *Die Runeninschriften im älteren Futhark*. I. Text. II. Tafeln. Göttingen.
- Kristjánsson, Jónas. 1988. *Eddas and Sagas. Iceland's Medieval Literature*. Translated by Peter Foote. Reykjavík.
- Lagman, Svante. 1989. "Till försvar för runristarnas ortografi". *Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet*. I:27-37.
- Lex. poet. = *Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis. Ordbok over det norsk-islandske skjaldesprog*. 2. udgave ved Finnur Jónsson. København 1931.
- LexThK = *Lexikon für Theologie und Kirche*. I-X. 1957-65. Freiburg.
- Lind, Erik Henrik. 1905-15. *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från*

medeltiden. Uppsala–Leipzig.

Malinowski, Bronislaw. 1926. *Myth in Primitive Psychology*. London.

Marstrander, Carl J. S. 1915. *Bidrag til det norske sprogs historie i Irland*. (Videnskapselskabet's Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse 1915. No. 5.) Kristiania.

Moltke, Erik. 1985. *Runes and their origin. Denmark and Elsewhere*. Copenhagen.

NCE = *New Catholic Encyclopedia*. I–XV. New York etc. 1967.

NGL = *Norges Gamle Love indtil 1387*. Ifølge offentlig Foranstaltning og tillige med Understøttelse af det Kongelige Norske Videnskabers Selskab udgivne ved R. Keyser og P. A. Munch [I–III], Gustav Storm [IV–V] og Ebbe Hertzberg [Glossarium, NGL V]. Christiania. 1846–95.

Nielsen, Karl Martin. 1960. "Til runedanskens ortografi." *Arkiv för nordisk filologi* 75:1–78.

– 1969. "Om dateringen av de senurnordiske runeindskrifter, synkopen og 16 tegns futharken". *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 5–51.

– 1985. "Runen und Magie. Ein forschungsgeschichtlicher Überblick." *Frühmittelalterliche Studien*. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster. 19. Band, 75–97.

Nyr = *Norges innskrifter med de yngre runer* I–V, utgitt for Kjeldeskriftfondet ved Magnus Olsen. Oslo 1941–60.

NIÆR = *Norges Indskrifter med de ældre Runer* I–III, udgivne for Det norske historiske Kildeskriftfond ved Sophus Bugge og Magnus Olsen. Christiania 1891–1924.

Nj = *Brennu-Njálssaga (Njála)*. Herausgegeben von Finnur Jónsson. (Altnordische Sagabibliothek 13.) Halle 1908.

Nordland, Odd. 1969. *Brewing and Beer Traditions in Norway*. Oslo–Bergen–Tromsø.

Noreen, Adolf. 1970. *Altnordische Grammatik I. Altisländische und altnorwegische Grammatik (Laut- und Flexionslehre) unter Berücksichtigung des Urnordischen*. 5. unveränderte Auflage. Tübingen.

Nygaard, Marius. 1905. *Norrøn syntax*. Kristiania.

OED = *The Oxford English Dictionary*. Being a Corrected Re-issue with an Introduction, Supplement, and Bibliography of A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. I–XII + Supplement and Bibliography. Oxford–New York. 1933.

OH = *Den store saga om Olav den hellige*. Utgitt for Kjeldeskriftfondet av Oscar Albert Johnsen og Jón Helgason. Oslo 1941.

Olsen, Magnus. 1938. "Om trollruner". I: Magnus Olsen: *Norrøne studier*, 1–23. Oslo. (Først trykt i Edda V, 1916, 225–245.)

Otto, Rudolf. 1929. *Das Heilige. Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen*. Gotha.

RMO = *Norsk riksmålsordbok*, utgitt av Riksmålsvernet. I–II. Oslo 1937–57.

Smirnicksaja, Olga. 1972. "The Impersonal Sentence Patterns in the Edda and in the Sagas." *Arkiv för nordisk filologi* 87:56–88.

Skeat, Walter W. 1970. *The Gospel according to Saint Matthew and according to Saint Mark*. Unveränderter reprografischer Nachdruck der Ausgabe Cambridge 1887 und 1871. Darmstadt.

SnE = *Snorri Sturluson: Edda*. Udgiven af Finnur Jónsson. Anden udgave. København 1926.

- Steinsland, Gro. 1989. "Religionsskiftet i Norden – et dramatisk ideologiskifte." I: *Medeltidens fødselse*, red. Anders Andréén, s. 203–12. Lund.
- Stoklund, Marie. 1987. "Arbejdet ved runologisk-epigrafisk laboratorium, København. Tillæg." *Nytt om runer* Nr. 2, 1987, 4 f.
- 1988 a. "Runer 1987. Malt runesten." *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1987*, 221–22. (Engelsk versjon 223–24.)
- 1988 b. "Malt-stenen, Ågard, Ribe amt, Jylland." *Nytt om runer* Nr. 3 s. 4–6.
- 1989. "Malt-stenen." *Nytt om runer* Nr. 4 s. 5.
- 1990. "Malt-stenen. En revurdering." (Manuskript, 14 s., for: The Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions.)
- Thuesen, Karen. 1988. "Omstridt runesten. Tolkningen." *Skalk* 1988 Nr. 2, 7–9.
- 1990. *Maltstenen. En runologisk undersøgelse af den sydjyske Maltindskrift.* (UJDS-Studier 7.) København.
- Trübner = *Trübners Deutsches Wörterbuch*, begründet von Alfred Götze, herausgegeben von Walther Mizka. I–VIII. Berlin 1939–1957.
- Vries, Jan de. 1962. *Altnorwegisches etymologisches Wörterbuch*. Zweite verbesserte Auflage. Leiden.
- Williams, Henrik. 1990. *Åsrunan. Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter.* (Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 3.)

For eddadikt og skaldekvad brukes de samme forkortelser som i *Lex. poet.* s. xii–xvi. For de enkelte bind av Sveriges Runinskrifter brukes de forkortelser, basert på landskapsnavnene, som er angitt av Krause 1966 s. xv.

ELENA A. GUREVICH

Pulur in *Skáldskaparmál*: An Attempt at Skaldic Lexicology

Large systems of synonyms used to supply variation of kennings cannot but draw the attention of scholars investigating skaldic poetry. Where did skalds get all these countless numbers of *heiti*? There can be no doubt that most of these synonyms were created in the skaldic tradition itself, which to suit its own needs was constantly remaking the extensive word-stock placed at its disposal by common language on the one hand and foregoing epic tradition on the other. The skaldic systems of synonyms are either transformed lexical groups within which all the individual differences between words are considered to be irrelevant and instead of them their most general meaning is pushed into the foreground, or sequences of former *nomina propria*, place-names and mythological names transferred from a number of unique beings and objects to those classes they belong to and thus turned into common nouns. Skaldic synonyms are also made as entirely new lexical units. Then some word-building means are used which are active only in poetic language. The reinterpretation of various linguistic material and its conversion into the wholly formalized and interchangeable poetic vocabulary are characteristic features of skaldic tradition.

The main sources of our knowledge of poetic synonyms are skaldic poetry and *pulur*, versified lists of *heiti*, composed in the second half of the 12th or at the beginning of the 13th century and preserved in different versions in several manuscripts of *Snorra Edda*, where the sets of *pulur* are appended to the end of *Skáldskaparmál*. The longest of these versions forms a collection of 59 *pulur* and contains 1370 lines in *fornyrðislag* in which no less than 2573 *heiti* for 55 subjects are enumerated.¹ The average length of a *pula* is three or four stanzas, but there are much longer ones, e.g. a list of *sverða heiti*, containing twelve stanzas, or a list of *skipa heiti* which consists of ten stanzas. On the other hand there are quite short *pulur*, not longer than a stanza or a *helmingr*. As the only contents of a *pula* are poetic synonyms, its length corresponds to a given list of *heiti*. As a rule it is very large: e.g. there are enumerated 59 *heiti* for 'tree', 60 *heiti* for 'fire', 112 *heiti* for 'river', 114 *heiti* for 'bird', 123 *heiti* for 'man', and 170 *heiti* for 'sword'.

¹ See Finnur Jónsson, ed., *Den norsk-islandske skjaldedigtning* (København, 1912–15; rpt. 1967–73), I:A, pp. 653–690, I:B, pp. 658–680 (hereafter abbrev. *Skjd.*).

The relation of these synonymic lists to the poetic practice of skalds is a problem which never seemed to be of importance to the students of skaldic poetry. For a long time it has been taken for granted that *þulur* are catalogues of *heiti*, extracted from skaldic verses, and that their presentation in the form of versified lists could have served only one purpose, namely mnemonic.² However, a comparison of the poetic synonyms which were used and created in skaldic tradition with those enumerated in *þulur*, demonstrates the self-dependence of the latter. In fact, the *þula* proves to be not so much a catalogue of real skaldic lexical stock as a *generator of poetic synonyms*. Moreover, as I'll try to show, in regard to its means of making the *heiti*, the *þula* goes far away from skaldic practice, although at the same time it never exceeds the limits of skaldic tradition.

* * *

The main difficulty for the analysis of the structure of a *heiti*-system is offered by a group of synonyms which can be found only in poetry or in *þulur* (for I insist that it is necessary to distinguish between them) and which are usually treated as “neologisms”, or on the contrary as “archaisms”, or simply as “dark” and “rare” words.³ The possibility to interpret these *heiti* as “neologisms” must be based on the fact that many of them have a clear word-building form (e.g. *holdbori* (þ: raven)⁴ ‘flesh-borer’, *herberi* (þ: sword) ‘battle-killer’, *herbrái* (þ: sword) ‘shining in the battle’, *olgr* (þ: hawk) ‘noise-maker’, *herkir* (fire) ‘tumult-maker’, *vinđuðr* (þ: serpent) ‘winding around’ etc.), and on these grounds it is assumed that such poetic names could have been invented by skalds. On the other hand the possibility of interpreting many of them as “archaisms” proceeds from some other reasons, namely that we know nothing of their origin, or that these *heiti* are rarely used by skalds but more often are recorded only in *þulur*. The standpoints mentioned above do not exclude one another. Skaldic synonymic systems are made out of various lexical layers, and the difficulty lies in the fact that in practice we are not able to distinguish what we suppose to be “neologisms” from what is in our eyes “archaisms” and vice versa, nor can we ascertain the skaldic origin of the former. The very fundamentals of skaldic creative activity which force the skald to draw his synonyms from numerous and diverse sources, making no distinctions between them, permit

² This view is expressed in every scholarly work dealing with *þulur*. See, for instance, S. Bugge. “Biskop Bjarne Kolbeinsson og Snorres Edda”, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* (1875), 209–246; Finnur Jónsson, “Um Þulur og Gátur”, *Germanistische Abhandlungen zum LXX. Geburtstag Konrad von Maurers* (Göttingen, 1893), 489–520.

³ See classifications of skaldic synonyms in Einar Ól. Sveinsson, *Ístenzkar bókmennir í fornöld* (Reykjavík, 1962), pp. 143–144, and Halldór Halldórsson, “Old Icelandic *heiti* in Modern Icelandic”, *University of Iceland Publications in Linguistics*, 3 (Reykjavík, 1975), pp. 17–21.

⁴ Every *heiti* listed in *þulur* but never found elsewhere is marked with (þ).

us to assume that some of these *heiti* (e.g. those of animals) might originally be euphemisms or isolated names of some other kind, once used beyond the bounds of skaldic tradition.⁵ At the same time it may as well be assumed that skalds could create their own synonyms and in order to do that use a number of active means of derivation.

The apparent difficulties one comes across while studying these *heiti* will become even more complicated if we accept the widespread view on *pulur* as a glossary to skaldic poems. But if we put aside the opinion that each *heiti* in *pulur* was drawn out of either preserved or lost skaldic verses,⁶ we will have to take into consideration the following facts. First of all, only fifteen per cent of these *heiti* were used in skaldic verses and even these no more than once or twice, whereas the remaining eightyfive per cent of them are known only from *pulur*.⁷ Secondly, if we analyze the use in poetry of the former, comparatively small group of synonyms, it becomes obvious that a part of them (to be precise, three per cent of the total amount of the *heiti* under investigation) can be found besides *pulur* only in late skaldic poetry, i.e. mainly in verses composed in the 14th century. According to the above evidence it is apparent that this restricted group of synonyms, which could have been drawn out of skaldic verses by the unknown compiler of *pulur*, is even smaller than it seemed to be at the beginning. The existence of the *heiti* which first appeared in *pulur* and after that only much later were used by younger skalds, provides us with evidence that such synonyms were taken directly from these learned sources, and maybe that could have been the practice of those poets who were making their verses at the time of the decline of skaldic tradition.

As we could see, these *heiti*, although they occupy a significant place in *pulur*, are scarcely used by skalds. This fact needs explanation and probably has to do with the nature of their meaning. Even the few examples given above are enough to show the main features of this group of synonyms, and first of all the most important one, which is as follows. These poetic words as such are not able to point at their referents but are supposed to acquire this

⁵ Cp., for example, *heiti* for sea (*djúp* and the like) which are recorded among the sea-names used on Shetland no later than at the end of the 19th Century. (See Axel Olrik's review of Jakob Jakobsen's "Det norrøne sprog på Shetland" in *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri* (1897), 339–344.) On the other hand, typological resemblance of such *heiti* and the neologisms found in argot may be stated. Cp., for instance, the words used by German tramps (*Schmalfuß* 'cat', *Beller* 'dog', *Knacker* 'firewood') which are cited by Rudolf Meissner in "Die Sprache der Götter, Riesen und Zwerge in der Alfvissmál", *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 61 (1924), p. 132.

⁶ See, for example, Finnur Jónsson, *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*, Bd. 2 (2nd ed.; København, 1923), pp. 179–180.

⁷ In all these calculations we do not take into account ten *pulur* containing only *nomina propria*, i.e. *Sækonunga heiti*, *Jöna heiti* (I, II), *Tröllkvenna heiti*, *Pórs heiti*, *Ása heiti* (I, II), *Ásynja heiti*, *Dverga heiti*, *Óðins nöfn*.

ability in accordance with their inner motivation while playing the role of *heiti*. For example, the two *heiti* of fire, *harkr* (þ) ‘noise-maker’ and *hrapi* (þ) ‘hurrying’, can not denote, but what they are really capable of is to describe. They are formed in the same way as nicknames or names of mythological beings, which also characterize their bearers according to those features they are notable for (cp. the name of Óðinn’s wolf, *Freki* ‘greedy’, or that of a mythological river, *Vegsvinn* ‘swift on its way’). The degree of concretization of such characteristics may be different. The *heiti* of horse, *glitnir* (þ) ‘glittering’, or the *heiti* of fire given above are names which themselves (that is unrelated to their referents) are not able to point to a strictly definite object, while the *heiti* of serpent, *eitrungr* (þ) ‘poisonous’, or the *heiti* of fire, *tandr* ‘lit’, probably can do this. Characterizing *heiti* (from now on we will call them so, according to the nature of their meaning) of the first type are nevertheless met in *þulur* much more often than *heiti* whose motivation allows them to refer directly to their definite objects.

If we suppose (taking into consideration the given facts) that characterizing *heiti* are mostly skaldic innovations created by skalds from time to time, we will approach the problem of their identification with their referents. Really, words having the meaning of ‘noise-maker’, ‘hurrying’ or ‘glittering’ are in no way tightly connected with such objects as horse or fire and can be applied to various referents. A necessary condition to establish a unique tie between such names and their referents is their frequent use as *heiti*, and as a result of this their gradual loss of actuality of inner form up to the conversion of such *heiti* into unmotivated denotations. Probably, this is the case with comparatively few characterizing *heiti*, which are often used in skaldic verses during several centuries (e.g. *heiti* for ‘sea’, *græðir* ‘rising’, to *græða*, or *víðir* ‘broadly stretching’, to *víðr*). If the inner form of these *heiti* is no more essential, then the inner form of a neologism itself, that is of a *heiti* created by a skald for the nonce and never adopted by tradition (though carefully put into a *þula*-list), is by all means relevant, and accordingly the problem of its identification with its referent must be important. One can suppose that the referential meaning of such a *heiti* must be suggested either by the context of a *vísa* (first of all in case of its independent use in verses) or by the context of a kenning. In practice it is usually like this.

Here are some examples. In the fifth stanza of *Þórfinnsdrápa* Arnórr uses the word *skelkvingr* (‘frightening’) in a context which shows that it is the *heiti* of a sword, *Hilmir rauð í hjalma / hreggi skelkvings eggjar* ‘The ruler reddened in the storm of helmets (i.e. in the battle) the edges of his sword.’⁸ This is the only place where the *heiti* is recorded. Those cases when characterizing *heiti* are used in kennings deserve special attention. In the tenth

⁸ *Skjd.* I B, 316, 5, 5.

lausavísa by Kormákr the *heiti hyltingr* 'forest-dweller' as a part of the kenning for 'man', *þöll hyltinga vallar*, is most likely to indicate a serpent ('the fir-tree of the field of the serpent, i.e. of gold'),⁹ and in his fifteenth *lausavísa* the word *herkir* 'noise-maker' in a kenning for 'woman', *sunds herkis Gunnr*, can denote only fire ('Gunnr of the fire of the strait, i.e. of gold').¹⁰ In the last case the possibility of reference of this *heiti* is provided by its use in the *tvíkennt*, because the kenning *sunds herkir* itself, when the meaning of the base word is not clear, cannot denote gold, for the modifiers of this kind are typical for kennings of 'ship' as well. But to correlate a kenning as a whole with its referent it is not always obligatory to know the exact meaning of one of its components. So, we can only guess that the *heiti ófr* 'threatening' (?) used by Sturla Þórðarson as part of a kenning for 'man', *ófs dynviðr* 'the roaring tree of . . .',¹¹ denotes a sword. The modifiers in this kenning are usually names of various weapons or armour.

The examples mentioned above (it is possible to give more of them) show that the use of characterizing *heiti* is naturally restricted. The possibility of referring such names to their supposed objects depends on the general context or the kenning-structure. The obvious dependence of characterizing *heiti* on the context (either of a *vísa* or that of a kenning) provides us with the evidence that most of such names must be skaldic innovations. Otherwise they would not need the support a skald always searches for for them. Not in all cases is a skald able to introduce into his verses a completely new lexical unit which is in no way connected with the referent he needs to name. This must be the reason of a relatively restricted use of characterizing *heiti* in the preserved verses. Then, how should one account for the fact that, though skalds scarcely resorted to characterizing *heiti*, such designations constitute more than one third of the general amount of *heiti* in *pulur*?

To answer this question will be possible if we analyze the percentage of characterizing *heiti* in *pulur*. It turns out that the highest percentage of characterizing *heiti* in synonymic systems (more than fifty per cent) is found first of all in *pulur* enumerating *heiti* of animals, birds (raven, eagle, hawk) and weapons, i.e. those lists which in the least degree can be formed with the help of the semantic means of creating *heiti*. Vice versa the synonymic systems which can be formed with the help of productive semantic means of creating *heiti*, i.e. by extracting the most general meaning of word (earth, bird, fish, tree etc.), or by transforming a proper name into a common one (island, fjord, river, horse etc.), and also by the use of words belonging to common language or those inherited from the epic tradition (man, king, woman) demonstrate either a considerably lower per cent of

⁹ *Skjd.* I B, 72, 10.

¹⁰ *Skjd.* I B, 73, 15.

¹¹ *Skjd.* II B, 134, 11.

characterizing *heiti* in their stock or a complete absence there. A generally outlined inverse dependence of the amount of characterizing *heiti* in *pula* (or even their presence in it) on the possibility to form its synonymic system at the expense of the units of some other types allows us to suppose that the author of *pulur* resorted to characterizing *heiti* mostly when he was short of *heiti* to name a certain object.¹² This very fact makes us think that characterizing *heiti* were being created in *pulur* and by their author. In this connection one can remember that only fifteen per cent of the general amount of such *heiti* are used in poetry from which twelve per cent are registered in verses created earlier than *pulur* and three per cent are met only in later poetry, mainly that of the 14th century and first of all by two skalds, Einarr Gilsson and Árni Jónsson. These facts might prove that the supposition above is true. As for the main proof of the learned origin of the majority of characterizing *heiti* it should be searched for in the structure of a synonymic list of *pula*.

It is essential that characterizing *heiti* in *pulur* not only are created in keeping with a limited and productive set of derivation means used mainly in skaldic poetry and in mythological nomination but also follow certain semantic types and often form separate semantic systems within a *pula*. We will give here only a few examples of such semantic systems.

1. Raven: 'borer' – *boringi* (b), *holdbori* (b);
2. Hawk: 'noise-maker' – *göllungr*, *olgr* (b), *þrömmungr* (b), *ymir* (b);
3. Hawk: 'fooling' – *ginnarr* (b), *ginnungr*;
4. Horse: 'bright, glittering' – *glitnir* (b), *bráinn* (b), *vegbjartr* (b), *vígglitnir* (b); cp. the names of mythological horses which are enumerated as *heiti* in the same *pula*: *glær*, *gyllir*, *glaðr*;
5. Serpent: 'glittering' – *bráinn* (b), *fánn* (b), *fránn*, *fræningr*, *seimir* (b);
6. Serpent: 'winding around' – *reimir* (b), *vinduðr* (b);
7. Serpent: 'forest-dweller' – *hyltingr*, *viðnir* (b), *holtskriði* (b); cp. 'heath-dweller' – *heiðbúi* (b) and perhaps the name of a mythological serpent *móinn*;
8. Wind: 'noise-maker' – *þjótr* (b), *óhljóðr* (b), *gneggjuðr* (b) ('neighing'); cp. the names for wind in Alv. 20, *hlömmuðr* and *æpir*;
9. Fire: 'noise-maker' – *harkr* (b) (cp. *herkir* to *hark* 'tumult' which is used only once in poetry and is not listed in the *pula*), *skerkir* (b), *snæra* (b), *túsi* (b), *olgr* (b), *dunsuðr* (b), *dusill* (b), and perhaps *dúni* (b);
10. Fire: 'hurrying, quick' – *hrapi* (b), *hripuðr* (which is also in Grm. 1), *hvötuðr* (b); cp. the name for fire in Alv. 26, *hröðuðr*;
11. Moon: 'hurrying, moving' – *skýðir* (b), *æki* (b);

¹² The amount of *heiti* naming a certain object is the most important problem for *pulur*, as these versified lists have no other content. Even the necessity to fill in the space of a stanza could have compelled the author of *pulur* to invent new lexical units. As to the choice of referents to be named (among these there are some that never required any *heiti* in poetry!), it was to a considerable degree determined by the structure and composition of the *pula*-sequence as a whole.

12. Sea: ‘noise-maker’ – *gjalfir*, *gjallr* (þ), *snapi* (þ) ‘snuffling’, and perhaps *gniðr* (þ);
13. River: ‘noise-maker’ – *gilling* (þ), *dún* (þ), *dyn* (þ), *brym* (þ); cp. the names of mythological rivers which are listed as *heiti* in the same *pula*: *gjöll* and *þyn*;
14. River: ‘glittering’ – *glóð*, *glüt* (þ), *bró* (þ); cp. the name of a river *leiptr* in the same *pula*;
15. Sword: ‘noise-maker’ – *gjallr*, *gellir* (þ-?), *gelmingr* (þ), *galmr* (þ), *blær* (þ) ‘bleating’, *skerkir* (þ), *primarr* (þ).

We could give more examples of this phenomenon. Of course these semantic systems do not embrace all the characterizing *heiti* in *pulur*. A great number of lexical units which do not follow the derivation means productive for *pula* or have no clear inner form are beyond their limits. But the very possibility to find such semantic systems is of great importance for the study of *heiti* in *pulur*. The fact that they exist not only makes it evident that characterizing *heiti* could and had to be created in *pulur* but also gives a necessary direction for etymologization of a number of lexical units recorded in *pula*-lists. The point of view that *pulur* are no more than a glossary to skaldic verses containing mostly an archaic layer of poetic vocabulary as a rule is reflected in the etymological research of their lexical stock. We would not go wrong if we state that only *heiti* with an absolutely clear inner form have escaped most complicated explanations in the dictionaries. Such explanations usually make the very assumption that they could ever have been derived from some well-known Icelandic words impossible. On the other hand, if we follow the point of view that *pulur* are a certain generator of poetic synonyms, then the way of their etymological investigation should be different. Only when one is sure that it is impossible to find the nearest derivative or any semantic ties for *heiti* contained in *pulur* should one search for other and more remote etymological correspondences which can throw light on their meaning.

As this is no place to dwell upon the problem of the etymologization of this group of synonyms I will mention only one example in order to show that it is the synonymic system of a *pula* that really can help to understand the meaning of a *heiti* otherwise treated as a “dark word”. In *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch* de Vries relates the *heiti* of an arrow *fenna* (þ) with the verb *finna* and for this reason assumes that its meaning is ‘die ihr ziel findende’. The next word in the dictionary is the verb *fenna* ‘zusammenwirbeln von schnee’, which at first sight seems to have nothing to do with the *heiti* in question. Explaining thus the *heiti* of an arrow, de Vries apparently proceeds from its functions, although in the same *pula* one can find another *heiti*, *drifa*, that is none other than *drifa* ‘a fall of snow’. According to this it would be natural to relate the *heiti* of an arrow *fenna* to the verb *fenna* which has the same meaning and thus to interpret it as ‘a snow-storm’. Such an interpretation finds support in the traditional image of an arrow, which is

evident from the kennings *bogna hagn*, *alms hagn* and the like.

The above example is typical in every respect, for it can demonstrate not only the usual method of investigating *heiti* listed in *pulur* but also the usual way of inventing them. The *heiti* in *pulur* are often built according to certain patterns even in those cases when nothing indicates that there are some distinct semantic systems within a *pula*. In both cases the process of their creation is the same. A *heiti* of a certain semantic structure becomes a model for other ones, and as for the initial pattern, this can either be established in a *pula* or arise outside it. According to the types of characteristics one can observe in *pulur* it is sometimes even possible to find direct or indirect sources of the *heiti* listed there. As we shall see, they are twofold. First of all, as could have been expected, the author of *pulur*, while extracting poetic synonyms from verses, produced his own ones upon the patterns created by the skalds themselves. This fact is manifested both in the emergence of *heiti* which are semantically identical with those drawn out of poetry (cp. N 2, 5, 7 etc.) and in the structural transformation of the latter, i.e. in the creation of a new derivational form different from the one used by skalds (cp. N 3, 9). A variation of word-building means appears to be, in general, an appropriate technique devised to multiply the synonyms built in *pulur* (cp. *hornglóinn* and *hornglói* (b) *ram* 'with glittering horns', *holdvarinn* and *holdvari* (b) *serpent* 'eager for flesh' etc.). But nevertheless the most important part in the formation of characterizing *heiti* in *pulur* is played by the mythological names which there undergo such changes as have no analogy in skaldic tradition.

The transformation of a mythological name into a *heiti* both in poetry and in *pulur* is attained by means of its conversion into a common noun, a process which can in no way affect the inner form of a proper name. A *heiti* created that way is motivated only by a mythological being, a bearer of the name, but not by its meaning (cp. *Freki* 'greedy', the name of the wolf → *wolf*). However, characterizing *heiti* in *pulur* are often determined by the inner form of those mythological names that are present on the same *pula*-list. As one can assume, the names of the mythological rivers *gjöll* and *þyn* ('noise-maker') entail the appearance of such characterizing *heiti* for river as *dyn* (b), *dún* (b), *þrym* (b) and the like, which is only possible if the inner form of the proper name is treated as relevant. Thus, the position of a mythological name in *pulur* is ambiguous. It becomes a *heiti* when transformed into a common noun, but after that its destiny in *pulur* is linked with that of characterizing *heiti*, for the former mythological names are motivated there again by their inner form and because of this can be used as models for new synonyms created in *pulur*. Moreover, as we will see later, a mythological name transformed into a common noun could itself, when placed in a *pula*, become a characterizing *heiti*.

Already in those few examples of semantic systems which were listed above could we observe a remarkable phenomenon. In various *pulur* one and the same semantic pattern was regularly used in application to different objects. So, a word that means 'noise-maker', as a *heiti* may be applied to a wide range of objects including both birds and weapons. The same can be said about such universal characteristics as 'glittering' or 'bright'. It is no surprise that these words can be used indiscriminately to denote such objects as sword, sea, fire, horse etc., for they are no more than epithets, which are merely characterizing each of these objects according to one of its qualities. However, it is obvious that such a phenomenon can hardly be regarded as a common one. Being epithets in respect to their inner form, characterizing *heiti* are shaped as nouns (mostly as *nomina agentis*) and are synonyms of such ordinary and poetic words as *eldr*, *fúrr* ('fire'), *sverð*, *mækir* ('sword'), *haf*, *sær*, *ægir* ('sea') or *hest*, *vigg* ('horse'). Hence, they ought to acquire, in conformity with their functions (even if these are performed only in *pulur*), that referential meaning which was peculiar to a given set of synonyms. In other words, in *pulur* any lexical unit that means 'noise-maker' is not an epithet, but a denotation of fire, sword etc., and that is why it has to take upon itself the meaning 'fire', 'sword' and the like. Beyond all doubt, these *heiti* are not fit to denote and so, the only way for them to obtain such an ability is to eliminate their inner form, i.e. their meaning as characteristics ('noise-maker' etc.) which motivates their relation to the referent, and as a result of this to turn into unmotivated names. One can see, however, that the application of one and the same type of characteristics to different classes of referents cannot but prevent characterizing *heiti* from establishing close links with any of objects they denote. This, again, can cast doubt on their ability to act as poetic synonyms. All the same, the author of *pulur* apparently was never concerned about the fact, for he developed the principle of universality of the semantic patterns used in his *pula*-lists to its logical end. Different *pulur* contain not only the same semantic patterns for creating *heiti* but also their identical manifestations, i.e. certain lexical units which are at the same time attached to several referents. For example, *olgr* (þ) 'noise-maker' is a *heiti* for hawk, ox, fire and Óðinn, *gellir* (þ) 'noise-maker' ('shouter') is used for ox and sword, *blær* (þ) 'noise-maker' ('bleating') both for ram and sword, *skerkir* (þ) 'noise-maker' for fire and sword, *viðnir* (þ) 'forest-dweller' for hawk, wolf and serpent, *bráinn* (þ) 'glittering' for horse and serpent, *skólkr* (þ) 'threatening' for sword and helmet. One can see that these *heiti* are applied to different objects entirely owing to their inner form as well as to the possibility to characterize various referents in the same manner in conformity with their nature. The described phenomenon may be called *the polysemy of heiti*.

The polysemy of *heiti* differs much from what we are used to in common

language. Within *pulur* it is realized in a number of equal references, absolutely undetermined by one another, of the same word the meaning of which (i.e. its meaning as that of a characteristic) remains invariable. Properly speaking, just the polysemy of *heiti* makes it evident that the meaning of such words as *olgr* or *gellir* is no more than ‘noise-maker’ and that the meaning ‘hawk’ or ‘ox’ or ‘sword’, which is put over it in *pulur*, is only that of a *pula*-list and can be by no means maintained outside the range of *pulur*.

We see, then, that the correlation of the referential meaning of a word and its conceptual meaning if applied to characterizing *heiti* is far from being usual, for the meaning of a *heiti*, i.e. its denotational meaning, proves to be not only different, but in no way connected with the meaning of lexical units functioning as *heiti*. Of course, while distributing these *heiti* to *pula*-lists or borrowing them from one *pula* into another, the author of *pulur* succeeded in increasing the amount of *heiti* in every synonymic system. Another accomplishment of his was that he displayed the relativity of these *heiti* as denotations of certain referents and thus excluded the very possibility of their use outside the set of *pulur*. Such a development, which is in keeping with the nature of characterizing *heiti*, is the most convincing evidence of their learned origin in *pulur*. Everything points to the fact that their author had no need to trouble about the fate of the *heiti* he created and least of all about their ability to function as real poetic synonyms. The mere presence in a *pula*-list was enough to secure their position as full and equal members of a synonymic system.

However, the polysemy of *heiti* affects not only synonyms built in *pulur*, but also mythological names. Being converted into *heiti* as a result of a transformation into common nouns such names became motivated again, this time in *pulur*, and due to this do not differ much from characterizing *heiti*. The motivation of a former proper name by its inner form is expressed first of all as stated above in its ability to become a model for *heiti* created in *pulur*, and secondly, what is perhaps much more important, in its ability to be transferred to other referents. The name of a mythological wolf *Geri* (‘greedy’) from a list of *vargs heiti* where it is one of the synonyms for ‘wolf’ is transferred to that of ‘raven’ (b), and the name of the other Óðinn’s wolf *Freki* (‘greedy’) in *pulur* turns into a *heiti* for ‘fire’ (b). The name of a serpent *Móinn* (‘heath-dweller’) is transferred to ‘horse’ (b) and the name of another serpent *Níðhöggr* (‘cruel-biter’) to ‘sword’ (b) etc. Sometimes mythological names which have nothing in common with referents behind *pula*-lists are used as *heiti* of quite different objects. So, the name of Freyja’s palace *Sessrúmnir* (‘multi-seater’) becomes in *pulur* a *heiti* for ‘ship’ (b) and the name of Forseti’s home *Glínir* (‘glittering’) is used for ‘horse’ (b).

It is evident that the ambiguity of mythological names in *pulur* depends not only on the fact that after their transformation into common nouns they

can behave as characterizing *heiti*, but also on the very attitude expressed towards them by the author of *pulur*. Carefully collecting the old lore concealed in mythological names, the author of *pulur* at the same time “disembodied” the names themselves¹³ as he reduced their position to that of characteristics searching for what might become their suitable referents. It can be maintained, then, that the polysemy of *heiti* when extended to mythological names undermines the very fundamentals of the latter, for mythological nomination normally serves one purpose, namely to distinguish the unique objects and beings or their different incarnations.¹⁴ As for polysemy in the system of characterizing *heiti* itself, it shows that creation of such synonyms never pursued any other aim than that of increasing the number of *heiti* in *pula*-lists.

The process investigated above and called the polysemy of *heiti* is based on their inner motivation. But it may also be realized otherwise, that is irrespective of their inner form, applying one and the same designation to a number of referents which is caused entirely by their mutual relations. For example, the name of a giant *Hræsvelgr* (‘swallowing the carrion’) becomes a *heiti* for an eagle (þ), for this giant is known to have the feathering of an eagle. The name *Grýla*, of an ogre described as a fox with many tails, is used in *pulur* as a *heiti* for both ‘fox’ (þ) and ‘giantess’ (þ). The name of the dwarf *Andvari* becomes a *heiti* for ‘fish’ (þ), because this dwarf, as it is told, turned into a fish and swam in the water. The inner motivation of any of these names is irrelevant and their presence in several *pulur* at one and the same time is either the result of “splitting” the referent itself or due to the structure of the given set of *pulur*, consisting of closely related synonymic systems (cp. *göll*, applied to ‘battle’ (þ) and ‘valkyrie’ (þ), *ffjörðr* listed as a *heiti* for ‘fjord’ and ‘sea’, or *mæringr* for ‘man’ and ‘king’, etc.).

As long as the polysemy of *heiti* in *pulur* is twofold (i.e. depends either on the inner motivation of a *heiti* or on its referential meaning), the usual way of stating the question about some identical names of gods and animals listed in *pulur* has to be altered. As a rule, the use of the same names both for gods and animals finds explanations of one sort only, namely that such facts must have reflected the practices of gods’ shape-changing or, on the contrary, those when the beasts took over the names of gods they were consecrated to.¹⁵ However, only in a few instances can we be firmly convinced that this

¹³ The term was used in this sense by Alan H. Gardiner in *The Theory of Proper Names. A Controversial Essay* (Oxford Un. Pr., 1940), pp. 13–15.

¹⁴ On the mythological nomination see especially Jurij M. Lotman, Boris A. Uspenskij, “Myf – imja – kul’tura” [“Myth – Name – Culture”], *Trudy po znakovym sistemam*, 6 (Tartu, 1973), p. 300.

¹⁵ See especially Finnur Jónsson, “Gudenavne – dyrenavne”, *Arkiv för nordisk filologi*, 31 (1919), pp. 312–314. For the discussion of this problem see J. de Vries, “Die «Tierverehrung in Gallien»”, *Saga och Sed* (1958), p. 50; and Gunter Müller, “Germanische Tiersymbolik und Namengebung”, *Frühmittelalterliche Studien*, 2 (1968), p. 214.

was really the case. For example, a *heiti* of ‘boar’, *vaningi* (þ), was originally one of Freyr’s names and could have been transferred to the former because the boar was consecrated to Freyr. *Ófnir* and *sváfnir*, the names of mythological serpents, were most likely taken over by Óðinn, for, as it is told, in order to get the mead of poetry he turned into a serpent. As for the *heiti langbarðr* (‘longbearded’) applied both to ‘Óðinn’ (þ) and ‘serpent’ (þ), the direction of the name-exchange this time might have been reverse. It can, however, be assumed that polysemy of this kind may depend not only on the relations between the referents. The very role played in *þulur* by mythological names perhaps shows that the polysemy of the first kind (the one based on the inner form of a designation) could also affect the names of gods in the same way as it affected the names of their animals. The *heiti olgr* ‘noise-maker’ can be taken as an example – it is placed into several *þulur* including that of Óðinn’s names but never met in poetry. It might be noted in this connection that a number of Óðinn’s *heiti* have the same meaning ‘noise-maker’ and are also known only from *þulur* (cp. *Göllnir* (þ), *Göllorr* (þ), *Göllungr* (þ)).¹⁶ Judging by this evidence we can assume that all these names were created by the author of *þulur* himself, and if so, according to the same semantic pattern, widely used and applied by him to a large number of totally different referents.

The conclusion above finds its support in what has been said already about the position occupied by mythological names in *þulur*. As we have seen such names underwent a number of drastic deformations in these learned lists. First of all they passed into the class of *heiti*, the poetic synonyms, thus losing their links with former referents. Whereas in skaldic tradition the deformation of a mythological name was expressed in its transformation into a common noun and manifested itself in the fact that such a name was transferred from a unique being or object to the class it belonged to, in *þulur* the process of its destruction went even further. The functioning of a name, i.e. its transition from one *þula*-list into another, is realized in accordance with its inner form and can be absolutely independent of its original reference. Hence, the very fundamentals of the proper name are inverted. Being turned into a *heiti* it obtained the ability to connote, which it never had before, but at the same time it lost the main function of any proper name in a language, that is to point to a definite denotatum. In this respect a mythological name does not differ from a characterizing *heiti* which is incapable of gaining its own referential meaning because of the polysemy in the system constructed by the author of *þulur*. It should be pointed out, however, that “*heiti*” is nothing else but “*name*” and because of this its primary function consists in naming. Characterizing *heiti* together with a mythological name

¹⁶ On Óðinn’s names see Hj. Falk, *Odensheite* (Kristiania, 1924).

(disembodied and converted into a common noun) turn out to be entirely artificial units which come into conflict with the very nature of skaldic synonymy.

It might be concluded that the polysemy is a direct consequence ensuing from the essence of characterizing *heiti*, for, being devoid of referential meaning, such *heiti* could be applied to a wide range of objects. The polysemy, however, is not merely a logical development of the potentialities latent in the nature of characterizing *heiti*. First and foremost it leads to a considerable extension of synonymic systems and is therefore one of the *effective means* of creating *heiti*. As such the polysemy can influence the characterizing *heiti* and thus, making its own demands, force them to pave the way for its use. So, it is no mere chance that the ability described above of such *heiti* to be applied to most different classes of referents is not only preserved in *pulur* without any kind of limitation but also becomes a law. In this connection the apparent preference for certain semantic patterns (e.g. 'noise-maker', 'bright') can scarcely cause our surprise, for the creation of new lexical units and their posterior transference to other synonymic systems has to be regarded as interrelated processes called into being by the necessity to increase the number of *heiti* in *pulur*.

* * *

As was already shown above, mythological names in *pulur* cannot be distinguished from characterizing *heiti* as well as characterizing *heiti* there cannot be distinguished from mythological names. We could be convinced of the truth of this statement while investigating the behavior of the former mythological names and characterizing *heiti* within the entire range of *pulur*. However, if we examine closely the means of creating characterizing *heiti* as to their structure we will notice that their similarity to mythological names is rooted deeper than might have been expected. It is not based on the occasional use of some specimens of mythological names as models for constructing *heiti* but has to do with the very principles of mythological nomination itself. I mean first of all the problem of the nominal compounds with the so-called "substantival epithet" which were once of importance for the language of the Germanic epic poetry and for mythological nomination in particular.

Unlike a logical attribute a substantival epithet has a qualitative meaning. It is a characteristic, based not so much on the material meaning of a word as on the associations and connotations which accompany a word in a certain tradition. According to M. I. Steblin-Kamenskij, who investigated the substantival epithet in Anglo-Saxon poetry, when the noun is used attributively and as a result is converted into a "qualitative name" "the most impressive, the most typical, the most emotionally important features of an object,

named by this noun, are pushed into the foreground".¹⁷ Hence, the meaning of the OE *gār-* (e.g. in *Gār-Dene*) is not 'a spear' but 'warlike' or 'valiant'; the meaning of *heoru-* is not 'a sword' but 'brutal', 'terrible', 'ferocious' (*heoru-wulf*), the word *gūð* 'battle' if used as a substantival epithet has to be interpreted not literally but as 'famous', 'glorious' or the like (*Gūð-Gēatas*).¹⁸ However, it is hardly possible to establish the exact meaning of a substantival epithet, and not only because it is wholly determined by the cultural tradition it belongs to but also because "a substantival epithet does not classify the features of a certain object but presents them diffuse through a mutual reflection of the objects it is applied to".¹⁹

The greatest difficulties for an investigation of substantival epithets are presented by the Old Norse tradition. While in the Anglo-Saxon poetic language there is a considerable amount of compounds with substantival epithets, this pattern does not play any noticeable role in the poetic language of the Elder Edda, and as a rule its use is restricted to the domain of mythological nomination. Preserved as a part of some traditional compounds inherited from the past, the substantival epithet in the Old Norse poetic language lost its former productivity and became a rudimentary element with an obscure sense. Examples of such substantival elements with a lost meaning are well known. One may recall *jörmun-* and *fimbul-* (cp. *jörmungandr* and *fimbulvetr*); probably the words went out of use very early and have survived only as first parts of a few mythological compounds. At the same time the role played in *þulur* by the mythological names inserted into these lists where they are subjected to a series of very important transformations, gives us every reason to raise the question whether any compounds of this type were also present in *þulur*. It is natural enough to expect that while using mythological names as models for creating *heiti*, the author of *þulur* did not avoid the names built according to the patterns in question. However, the main difficulty does not consist in finding such compounds in a synonymic system but in giving them an adequate explanation. Indeed, even if the author of *þulur* founded his system of characterizing *heiti* on the basis of mythological nomination, and thus followed the old mythological *þulur* (i.e. *þulur* in their original generic form), as a compiler of these versified lists

¹⁷ M. I. Steblin-Kamenskij, "Substantivnyj epitet v drevneanglijskoj poesii (K voprosu o razvittii drevneanglijskogo poetičeskogo stilja)" ["The substantival epithet in the Anglo-Saxon poetry (towards the problem of the development of the Anglo-Saxon poetic style)"] in *M. I. Steblin-Kamenskij, Istoricheskaia poetica [Historical Poetics]* (Leningrad, 1978), p. 32.

¹⁸ *Ibid.*, p. 33–34; See also E. A. Kock, "Old West Germanic and Old Norse", *Studies in English Philology. A Miscellany in Honor of Fr. Klaeber* (Minneapolis, 1929), pp. 14–20.

¹⁹ O. A. Smirnickaja, "Skal'dicheskaia synonymyka i myfologičeskaja nominacija (o dvuh modeljah složnyh poetizmov v drevneislandskom)" ["Skaldic synonymics and mythological nomination (on two patterns of the poetic compounds in Old Norse)"] in *Skandinavskaia filologija. Scandinavica [Scandinavian philology. Scandinavica]* (Leningrad, 1985), p. 148.

of synonyms he himself belonged to another tradition, namely the skaldic one, and at least one of his aims could only be to serve its needs. Suffice it to say that his very efforts to multiply the synonyms betray his purely skaldic experience.

The position of characterizing *heiti* at the cross-roads of two poetic systems, epic and skaldic, makes the problem of their interpretation still more complicated. This is not in the last place because the mythological names in *pulur* have already undergone a series of considerable semantic deformations. Thus, we have good reasons to suspect that any new lexical unit produced there according to an old "mythological" pattern was not necessarily identical with its immediate model. That is why we have to bear in mind that the problem of nominal compounds with substantival epithets which may be present in *pulur* can hardly ever find its final solution. On the one hand, mythological names with substantival epithets could be interpreted literally, in conformity with the direct meaning of a noun used in the attributive function; on the other hand, the substantival epithet could be preserved as such, but in this case with a considerably reduced meaning, that is having already lost a good deal of its original sense and associations. Sometimes it is the synonymic system of a *pula* that can shed light on the meaning of the first part of a compound.

Thus, because the word-building form of *valhrímnir* (þ) helmet makes it possible to line it up with the name of king Aðils' helmet *hildigöltr* 'battle-boar' present in the same *pula*, and what is more, to see in its parts a kind of variation or the synonymic substitution of the inner structure of the latter²⁰ it must be admitted that the meaning of *val-* here cannot be the same as *valr* 'the slain'. At the same time it is probably devoid of all the connotations which surrounded *val-* as a substantival epithet conveying the notion of death in its elevated, heroic aspect (cp. *Val-höll* 'val-hall' and two other eddic compounds closely associated with it, *val-sinni* 'val-journey' and *val-grind* 'val-grating', i.e. the grating of the gates of *Valhöll* which marked the mortal way of a hero).²¹

The first component in *valhrímnir* scarcely has any other sense than *hildi-*, *her-*, *víg-*, i.e. 'war-', 'battle-', and thus, compared with the use of this substantival epithet in the epic tradition, is already partly reduced in its meaning. It appears that *heiti* like *valglitnir* (þ) boar, *herbrái* (þ) sword, *víggláðr* (þ) shield, *vígglitnir* (þ) horse, the second part of which means 'glittering' and the first one conveys the notion of a warlike nature of their bearers (or of their belonging to the battle), might confirm the above interpretation of *val-* in *pulur*. The same use of such elements as *val-*, *her-*,

²⁰ This interpretation is based on the assumption that the second component in *valhrímnir* is *hrímnir* (þ) boar, the *heiti* known from the list of *galtar heiti*.

²¹ See O. A. Smirnitskaja, *ibid.*, p. 148.

víg- as the first components of *heiti* for quite different referents could not only prevent them from retaining their direct, material meaning, but could also obliterate their sense as that of traditional substantival epithets.

Side by side with the use of the old stock of substantival epithets²² in their traditional or to a certain degree obliterated meaning, apparently there could as well emerge some new elements which were employed in *þulur* in the same function. For example, it is very likely that the substantival attribute in *élviðnir* (þ) *bear* has to be treated as one with a qualitative meaning. *Heiti viðnir* (þ) 'forest-dweller' (to *viðr* 'wood') is used in *þulur* as a designation for 'wolf', 'hawk', and 'serpent' (cp. *hyllingr* to *holt* used as a *heiti* for serpent). The first element in the bear's *heiti* *él-* finds its support in *él* 'storm' but is hardly wholly identical with it. In all probability, it might be interpreted as 'violent' or 'furious' (cp. *eikismiðr ox* 'a furious smith'). On the other hand, we cannot exclude the possibility that *él-* could have been brought into correlation with *vind-*, for the synonymic substitution of this type seems to be very much in line with the variation of parts of poetic compounds we often find in *þulur*. In that case the meaning of *élviðnir* must be 'warlike' or 'dangerous forest-dweller', because *vind-*, as follows from a number of mythological names, might also be interpreted as a substantival epithet giving the word it was attached to a notion of horror and destruction (cp. *vindöld* which stands in one line with *vargöld*, *sceggöld* and *scálmöld* in the famous eschatological description in *Völuspá*, 45).²³

However, while in some cases we have more or less sufficient grounds to determine the meaning of the first part of a *heiti* as that of a qualitative attribute, in some other cases it is impossible to decide whether such an interpretation might be considered to be a correct one. For example, a *heiti* of 'sword', *höfuðhvesingr* (þ), can with equal reason be interpreted as 'very sharp' and literally as 'sharp-headed' (cp. *eggjumskarpi* (þ) 'sharp-edged' in the same *þula*). We are ready to understand the *heiti* of sword *vallangr* (þ) as 'longing for the slain', but its sense can just as well be 'warlike-long'. The same can be said about another *heiti* of 'sword', *hrævarðr* (þ), which can be interpreted as 'a warder of carrion' or as 'a warlike warder'. On the whole, it is worth mentioning that whatever meaning of these words was implied by the author of *þulur* himself, the first parts of such compounds could scarcely ever have contributed to the identification of their supposed referents.

The first elements *gunn-*, *her-*, *víg-*, *val-* and *hræ-* did not necessarily put the *heiti* into the sphere of war but on the contrary could extend the limits of

²² Cp. also *reginspönn* (þ) *battle-axe* and some eddic compounds with *regin-* 'mighty' or something like that (from *regin* 'gods'): *regingrjót* about the mill Grotti (Gr. 20) and *reginkunnr* about the runes (Háv. 80) (in the last word *regin-* might be also interpreted as a logical attribute, i.e. 'descending from gods').

²³ On *vind-* as a substantival epithet see O. A. Smirnitskaja, *ibid.*, p. 153.

its reference. As a result, such elements, when not used in their direct lexical meaning, should inevitably acquire in *pulur* a qualitative sense which conformed well with the nature of characterizing *heiti*. Thus, the universality of characteristics applied to most different referents caused the semantic deformation of the inner form of *heiti*. So, it might be concluded that *pulur* fertilized soil for the transformation of a denotational meaning of the word into a qualitative one (hence for the use of substantival epithets!). However, this was not due to the mutual enrichment of the meaning of the first components in the compound *heiti* (as was normally the case in Old Germanic poetic language), but quite the opposite, due to a considerable reduction of their meaning.

Thus, as we could see, behind the far-reaching similarity between the characterizing *heiti* and the mythological names there are hidden some very important differences. Having adopted the mechanism of mythological name-giving itself, the *pulur* used it in their own way and in perfect compliance with the requirements of the poetic system they were meant to realize. Hence, the “revival” of the mythological name-giving in *pulur* served the purpose of creating none other than a great number of wholly formalized poetic synonyms.

It may be assumed that all the peculiarities of the characterizing *heiti*, their similarity to as well as their difference from the mythological names, are determined by the unique place occupied by *pulur* in Old Icelandic poetic tradition. *Pulur* are a poetic text and at the same time the first learned writing dealing with the way the poetic language was constructed in. However, the originality of *pulur* is not merely due to their position on the crossroads of poetry and poetics. It is also of no less importance that the *pula*-genre itself, mythological by nature,²⁴ was transferred into a new poetic tradition where skaldic synonyms created its new content. The collision of poetry with poetics, on the one hand, and of the skaldic tradition with the epic one, on the other, could not but predetermine the nature and the fate of the *heiti* invented in *pulur*.

The old mythological *pula*-genre had not merely left its imprint on *pulur* in *Skáldskaparmál* but to a great degree changed their system of skaldic synonyms. The mythological names could not but become an indispensable material which, to comply with the demands of *pula*-genre, had to underlie this poetic lexicology. To a certain extent this “forced” choice made by the author of *pulur* could also find support in the fact that the mythological stuff

²⁴ On *pula*-genre see especially W. H. Vogt, “Der frühgermanische Kultredner, *pulr*, *pula* und eddische Wissensdichtung”, *Acta Philologica Scandinavica* (1927), 250–263; W. H. Vogt, “Die *pula* zwischen Kultrede und eddischer Wissensdichtung”, *Nachrichten von der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philol.-Histor. Klasse*, 1 (1942); J. de Vries, “Om Eddaens Visdomsdigting”, *Arkiv för nordisk filologi*, 50 (1934), 1–59.

had been by no means alien to the skaldic system. Although constantly re-making their ancient heritage, the skalds were ever related to the foregoing poetic tradition.

However, in *pulur* a new step in the reinterpretation of this old mythological heritage was taken. Whereas the skalds converted into *heiti* nothing but the available stock of mythological names, i.e. a comparatively restricted number of designations, the author of *pulur* placed at his service the very methods of mythological nomination. The ways of name-giving that came into existence to distinguish the unique objects and beings or their different incarnations in *pulur* were turned into an ordinary and regular means of enlarging synonymic systems. Thus, applying the main skaldic poetic principle – that of variation and multiplication of different poetic expressions – to a mythological name caused its transformation into a characterizing *heiti*, a designation that, while reproducing the formal traits of its prototype, is contrary to it in its very essence. As we already know, this transformation had one more consequence: the greatest part of these *heiti* could not even perform the function they were meant for, that of real poetic synonyms. But however artificial this attempt at poetic lexicology might have been, there is no doubt about its purely skaldic nature. More than that, the essence of skaldic poetry revealed in the separation of form and content is best of all manifested in *pulur*, for in the shape of mythological names there are enumerated none other than entirely formalized and interchangeable poetic synonyms.

Subjektets kasus i norrønt og mellomnorsk

1 Innleiing

Det at subjektet står i nominativ, hører til barnelærdommen for enhver som har vært borti norrøn grammatikk. I mer eller mindre tradisjonelle beskrivelser av norrønt blir dette gjerne uten videre slått fast (Nygaard 1905:81; Hanssen, Mundal & Skadberg 1975:120; Spurkland 1989:141; Haugen 1990:193), og av og til blir denne delen av kasuslæra tydeligvis oppfatta som så grunnleggende at den ikke en gang er nevnt (Larsen 1969; Iversen 1973¹). Når en skal skaffe seg oversikt over kasusbruken i norrønt, er den enkle regelen om subjektets kasus et av de få faste holdepunkta.

Denne grunnsannheten har blitt trukket i tvil i en artikkel av Faarlund (1980a), som avsluttes med følgende utsagn:

- 1 If we want, then, to operate with the term 'subject' for a language like Old Norse, it is meaningful only to the extent that we are willing to abandon the rule that says that "the subject is in the nominative". That rule at best expresses a tautology, and therefore it is uninteresting as a grammatical statement. It seems, however, that it may still be fruitful to use the term 'subject' for a NP that has a particular grammatical relationship to the verb and the rest of the sentence, and that has a certain role in the information structure of the sentence. This grammatical category can then be expressed by different surface cases, as is also the case with other grammatical categories, such as adverbials and direct objects.

Også seinere har Faarlund stilt seg tvilende til den tradisjonelle koplinga av subjekt og nominativ, enten ved at han kort henviser til den artikkelen som jeg har sitert fra ovafor (Faarlund 1985:390 note 4; 1987a:54 fotnote), eller ved at han mer eller mindre utførlig gjør greie for hvorfor han meiner at nominativleddet ikke uten videre kan reknes som subjektet (Faarlund 1987b; 1987c; 1988a; 1988b; 1989; 1990).

Det ser imidlertid ut til at Faarlund til en viss grad skifter syn, for i de siste artiklene er det ikke lenger snakk om subjekt i andre kasus enn nominativ. Betegnelsen 'subjekt' blir tvert imot knytta til nominativsforma, jf. f.eks. dette sitatet fra Faarlund (1987c:40):

¹ Iversen sier i forordet til første utgave av denne boka at han ikke har tatt med forhold som "måtte forutsettes som selvsagt eller almenkjent", og som eksempel på dette nevner han at han ikke har "funnet det umaken verd å fortelle at 'subjektet står i nominativ'".

- 2 For Old Norse, I defined 'subject' pretheoretically as a nominative NP, and the study of subject properties in Old Norse above did not give us any reason to establish a subject category on any other basis.

Samtidig viser Faarlund at dette norrøne subjektet på mange måter atskiller seg fra subjektet i moderne norsk, og det virker derfor som om han etter hvert kommer til at subjektsbegrepet i det heile tatt er lite egna for norrønt, jf. bl.a. hva Faarlund (1988a:37–38) sier om den nominalflyttinga som han rekner med i moderne norsk:

- 3 Dette er ein transformasjon som flytter eit nominalledd fram til ein subjekts-plass. Det vil seia at leddet samstundes får visse syntaktiske og pragmatiske eigenskapar. Dei syntaktiske eigenskapane knytte til denne plassen, gjer at leddet som står der, får ei bestemd syntaktisk rolle, subjektrolla. I norrønt er det som vi har sett, ingen bestemd plass eller rolle som inneber slike syntaktiske eigenskapar. Eit nominativledd var eit nominativledd same kor i setninga det stod. I nynorsk har vi ein subjektsplass, og en [sic] flyttingstransformasjon som flytter eit ledd dit slik at det dermed **blir** subjekt.

Sjøl om spørsmålet om hva slags ledd som bør oppfattes som subjekt i eldre norsk, har blitt behandla ganske grundig av Faarlund, meiner jeg at det er grunn til å se på dette enda en gang. Jeg skal prøve å utvide drøftinga både ved å trekke inn mer materiale fra norrøn tid, ved å la den omfatte også mellomnorsk og ved å ta opp flere forhold som kan bidra til å avklare om andre ledd enn nominativledd kan være subjekt.

Faarlund er langt fra den eneste som har undersøkt forholdet mellom subjektsfunksjonen og kasus nominativ i de siste åra. Det mest interessante for oss er de drøftingene av de andre nordiske kasusspråka som har kommet, og jeg vil nøye meg med å nevne noen av dem.²

Det språket som har fått mest oppmerksomhet, er islandsk, og bl.a. Thráinsson (1979:462–476), Maling (1980:186–187), Andrews (1982:461–462), Zaenen, Maling & Thráinsson (1984:4–17) og Sigurðsson (1989:204–209) har vist at subjektet i islandsk ikke alltid er et nominativledd, men i visse tilfeller må være et ledd i en oblik kasus.

Færøysk er først og fremst drøfta av Barnes (1986), som har kommet til at subjektet ikke står i nominativ bestandig i dette språket heller, men at også ledd i oblike kasus kan være subjekt liksom i islandsk (se dessuten Platzack 1987:392–394).

I samband med si drøfting av nyislandsk er Thráinsson (1979:474) inne på at de oblike ledda som er subjekt der, muligens ikke var det i eldre islandsk. Men Rögnvaldsson (1990), som har drøfta dette litt grundigere, konkluderer med at oblike subjekt fins alt i gammalisländsk.

² Subjektet har ikke samme status i alle disse drøftingene. I noen av dem, f.eks. hos Andrews (1982), som bruker leksikalsk-funksjonell grammatikk som ramme for arbeidet sitt, er funksjonskategorier som subjekt grunnleggende størrelser. I andre, bl.a. hos Sigurðsson (1989), som arbeider innafør styrings- og bindingsteorien, er "subjekt" bare en betegnelse på et nominalt ledd som står i en bestemt posisjon.

Når det gjelder gammalsvensk, har Sundman (1985:101-110) derimot kommet til et anna resultat, nemlig at det ikke er noe som utvetydig viser at andre ledd enn nominativledd er subjekt, sjøl om det fins ledd i oblike kasus som har fellestrekk med de nominativledda som er subjekt.

Interessen i de seinere åra for å undersøke hva slags ledd som er subjekt i ulike språk, er nok i stor grad inspirert av det forsøket på å gi en universell beskrivelse av subjektet som er gjort av Keenan (1976). Han har tatt for seg det leddet som etter vanlig oppfatning er subjekt i de grunnleggende setningstypene i ei rekke språk, og prøvd å finne ut hvilke egenskaper dette leddet har. Resultatet av denne granskinga er ei liste over forskjellige typer subjektsegenskaper.

Eksistensen av et slikt sett av subjektsegenskaper vil også være utgangspunktet for mi drøfting, men i stedet for å la den bli styrt av det utvalget av subjektsegenskaper som er med på Keenans liste, vil jeg gjøre som Faarlund og ta for meg egenskaper som subjektet har i moderne norsk, og undersøke om disse egenskapene er knytta til bestemte leddtyper i eldre norsk.³

Når jeg skal undersøke hva slags ledd som har de ulike subjektsegenskapene, kommer jeg til å skille mellom tre typer nominale ledd: nominativledd, vanlige oblike ledd og potensielle oblike subjekt. Den siste betegnelsen bruker jeg om de oblike ledda om det er mest nærliggende å oppfatte som subjekt.

Dette er for det første oblike ledd i setninger uten andre nominale ledd av den typen som vi har i (4a). De oblike ledda i slike setninger byr seg fram som naturlige potensielle subjekt ettersom det ikke er andre kandidater til subjektstvervet. For det andre går jeg ut fra at vi har potensielle oblike subjekt i setninger som har mer enn ett nominalt ledd, men ikke noe nominativledd. Forholdet er da som regel slik som i (4b) at ett av disse oblike ledda peker seg ut som potensielt oblikt subjekt ved at det refererer til en person, og ved at det er et ledd med samme referanse som er subjekt i en tilsvarende setning i moderne norsk. De samme forholda gjør også at jeg tar det oblike leddet i setningen i (4c) med blant de potensielle oblike subjekta, men det er ganske sjelden at jeg rekner med slike ledd i setninger med nominativledd.⁴

³ Når jeg har opplysninger om hva slags ledd som har disse egenskapene i andre nordiske språk, vil jeg kort referere disse for å gi et lite inntrykk av hvordan eldre norsk står i forhold til de språka som det er mest aktuelt å sammenlikne med.

⁴ For å lette forståelsen av eksempla har jeg tatt med en nokså ordrett oversettelse av dem. Den syntaktiske strukturen markerer jeg bare i den grad det er nødvendig for å få fram de forholda som skal illustreres. Omfanget av setningsledda blir på vanlig måte vist ved hjelp av klammer, ord som jeg har føyd til for å gjøre betydningen og strukturen tydeligere, er satt i parentes, og tre prikker viser at en del av et eksempel er utelatt. Følgende forkortinger blir nytta: *Subj* – subjekt, *Obj* – objekt, *N, A, D* og *G* – nominale ledd i henholdsvis nominativ, akkusativ, dativ og genitiv, *Subj?* – potensielt oblikt subjekt, *S* – fullstendig leddsetning, *Inf* – leddsetning som er redusert til infinitivledd, *V* – verbal, *Sg* og *Pl* – singularis og pluralis, *Ag* og *Pat* – agens og patiens, *PP* – preposisjonsuttrykk, og dessuten *i* for å markere koreferente ledd.

- 4 a Lauk svá [stefnu þeirri]_{D/Subj?}. – *slutta slik dette stevnet* (Nyggaard 1905:15)
 b Mik_{A/Subj?} skortir eigi hug_A. – *jeg mangler ikke mot* (sst:84)
 c Eigi iðra mik_{A/Subj?} [mínar gerðir]_N. – *ikke angrer jeg på mine gjerninger*
 (Fritzner 1883–96 II:198)

Mye av materialet som denne drøftinga bygger på, er tatt fra grammatikker og andre beskrivelser av norrønt språk, men jeg har ikke alltid funnet det som jeg har hatt behov for, der, og da har jeg sjøl prøvd å lete meg fram til dekkende eksempel i forskjellige norrøne tekster. Språkforma i kjeldene mine veksler litt, men jeg har valgt å gjengi alle de norrøne eksempla i normalisert form.

Det fins ikke så mange beskrivelser av mellomnorsk språk, så her har jeg i mye større grad vært nødt til å gjøre grunnarbeidet sjøl. Materialet til denne delen av undersøkelsen er fra *Diplomatarium Norvegicum* (DN), og det har framkommet dels ved systematisk gjennomgang av større eller mindre deler av dette verket og dels ved mer tilfeldig leting i det. Alle de mellomnorske eksempla som jeg bruker, er fra diplom som er trykt etter originalen, og de er gjengitt slik de står i den trykte utgaven.

Stort sett har det gått greit å få tak i passende eksempel med nominativledd og vanlige oblike ledd. Det har vært verre med potensielle oblike subjekt, for det er forholdsvis få verb som knytter til seg et slikt ledd, og dessuten har jeg gjerne vært ute etter spesielle syntaktiske konstruksjoner med disse verba. Ved søkinga etter norrøne eksempel av dette slaget har jeg som vanlig nytta grammatiske beskrivelser, men i tillegg har jeg slått opp på verb som kan ta potensielt oblikt subjekt, i de norrøne ordbøkene (Fritzner 1883–96; Heggstad, Hødnebo & Simensen 1975) og gått gjennom *Ólafs saga ins helga* (Jónsson (utg.) 1911:182–420) og *Konungs skuggsiá* (Holm-Olsen (utg.) 1983:1–126). De mellomnorske setningene med potensielt oblikt subjekt har jeg som oftest kommet over nokså tilfeldig, men jeg har sett nøye gjennom et materiale som omfatter alle passive setninger (se Mørck 1980:12–16, 160–162, 165–189) og alle setninger der verbalet har reflektivt suffiks med ikke-passiv funksjon, i de mellomnorske originaldiploma. Når jeg i forskjellige sammenhenger sier at jeg ikke har funnet eksempel med potensielt oblikt subjekt, må det ses på denne bakgrunnen.

2 Kongruens mellom subjekt og verbal

Det er svært lite igjen av den gamle tall- og personbøyinga av det finite verbalet i moderne norsk, men i noen få dialekter “finn ein framleis ulike finite verbalformer etter som subjektet står i eintal eller fleirtal” som i *han slait* og *dai slito* ‘han/de sleit’ (Skjekkeland 1977:115).

I eldre norsk kongruerer det finite verbalet svært ofte med et nominativ-

ledd. Dette gjelder i hvert fall for norrønt (jf. f.eks. Falk & Torp 1900:13; Nygaard 1905:67), og det samme skulle også kunne sies om mellomnorsk. Her er riktignok tall- og personbøyinga av det finitte verbalet mindre gjenomført, men det er tross alt igjen en god del av tallbøyinga og litt av personbøyinga (se Indrebø 1951:218, 256–257). I tradisjonelle beskrivelser av denne kongruensen sies det riktignok at det finitte verbalet retter seg etter subjektet, men det er ingen tvil om at det da med ‘subjekt’ meines et nominativledd.

Heller ikke Faarlund (1980a:66–67; jf. også 1987c:34–35; 1989:75–76; 1990:116–117) har trukket i tvil at “there is a high degree of correlation between nominative and verb agreement”, men han føyer til at “it is not absolute”. Bakgrunnen for dette forbeholdet er for det første at det finitte verbalet ikke alltid kongruerer med nominativleddet i setningen, og for det andre at verbalet ifølge Faarlund av og til kongruerer med et ledd i en oblik kasus. Vi skal se litt nærmere på begge disse argumenta sjøl om Faarlund (1988b:198) seinere har gått bort fra det siste.

Manglende kongruens mellom det finitte verbalet og nominativleddet i setningen har vi i norrønt først og fremst når verbalet kommer framfor nominativleddet, særlig viss det står ett eller flere ledd mellom verbalet og nominativleddet eller nominativleddet består av sideordna ledd-deler (Nygaard 1905:67–71):

- 1 a Par fell_{V/Sg} af liði konungs [III hundruð manna]_{N/Pl}. – *der falt av kongens følge tre hundre mann* (Nygaard 1905:68)
- b Stóð_{V/Sg} [Erlingr ok synir hans]_{N/Pl} næst stofunni. – *stod Erling og sønnene hans nærmest stua* (sst.:70)

I mellomnorsk blir det i tillegg mer vanlig at verbalet ikke kongruerer når det har reflexivform, og når det står i en relativsetning der nominativleddet er strøket fordi det er koreferent med korrelatet for relativsetningen (Indrebø 1924:106–112):

- 2 a ... þeir_{N/Pl} kæptis_{V/Sg} ... – *de gjorde avtale med hverandre* (DN I 525)
- b ... om [skiffthe gaaffuer ock skulder]_{Pl} [som theim i millom foot_{V/Sg} ...]_S ... – *om skifte, gaver og gjeld som inngikk i deres mellomværende* (DN I 945)

Det vil føre litt for langt å drøfte mulige årsaker til at det ikke bestandig er kongruens mellom det finitte verbalet og nominativleddet i setningen, og jeg vil derfor bare minne om at det alltid kan være kongruens mellom disse ledda, også i setninger av den typen som vi nettopp har vært borti uten kongruens, jf. disse eksempla:

- 3 a Þá fóru_{V/Pl} til á einu vári [Hálfdan hálegg ok Guðrøðr ljómi]_{N/Pl} með mikla sveit manna ... – *da drog av gårde en vår Halvdan hålegg og Gudrød ljome med en stor flokk menn* (Jónsson (utg.) 1911:59)

- b ... þau_{N/PI} kayptuzst_{V/PI} ... – *de gjorde avtale med hverandre* (DN II 466)
 c ... [þesser goder men ...]_{PI} [som hia waro_{V/PI} ...]_S ... – *disse gode menn som til stede var* (DN I 569)

I omtalen av kongruensforholda hos Faarlund (1980a:66–67) spiller setninger med *þykkja* som verbal ei viktig rolle. Normale konstruksjoner med dette verbet har vi eksempel på i de to setningene nedafor. Sammen med *þykkja* kan vi finne akkusativ med infinitiv (4a), men det vanligste er nominativ med infinitiv (4b) (Nygaard 1905:232–233).

- 4 a [Harm ljótan]_A mér þikkir [í því (vera) at vaða ...]_{Inf.} – *stor skade for meg synes i det å være å vasse* (Nygaard 1905:233)
 b Þóttu þeir_N [mjök hafa spottat sik]_{Inf.} – *syntes de i høg grad å ha spotta seg* (sst.)

Når vi har nominativ med infinitiv, kongruerer normalt *þykkja* med nominativleddet slik som i (4b). Men vi kan igjen registrere at det fins unntak fra denne kongruensregelen:

- 5 [Margir menn]_{N/PI} þykki_{V/Sg} mér [mjúkari (vera) í sóknum ...]_{Inf.} – *mange menn synes for meg mildere å være i søksmåla* (Nygaard 1905:68)

Når det ikke er noe nominativledd som det finitte verbalet kan kongruere med, har det den umarkerte forma 3. p. sg., og den samme forma får verbalet når det av en eller annen grunn ikke kongruerer med nominativleddet i setningen. Faarlund (1980a:67), som viser til setningen i (5), hevder imidlertid at vi da kan finne kongruens mellom verbalet og et dativledd.

Men det er nok bare tilsynelatende at det er kongruens mellom verbalet og dativleddet i *þykki mér* i (5) og ikke i *mér þikkir* i (4a). Det kan se ut som om *þykki* er regelrett 1. p. sg., men egentlig er det trulig uregelrett 3. p. sg. Verbet *þykkja* har nemlig lett for å miste *-r*, jf. Noreen (1884:358): “Von *þyk(k)ia*, *þik(k)ia* ‘scheinen’ kommen oft *þyk(k)e*, *þik(k)e* statt *-er* vor; so besonders häufig vor unmittelbar folgendem *mér* mir oder *þér* (ðér) dir.” Dette bortfallet forklarer Noreen (1884:164, 209) med lydlige forhold.

For ordens skyld vil jeg nevne at Noreen sjøl setter et spørsmålstegn ved forklaringa på bortfallet framfor *mér*. Det kan likevel ikke være noe bedre å forklare forma *þykki* i samband med *mér* som resultat av kongruens mellom verbalet og dativleddet, for det virker nokså underlig at en oftest skal finne slik kongruens når verbalet står framfor dativleddet. Som vi så ovafor, er det jo nettopp når verbalet står framfor nominativleddet i setningen, at det oftest ikke er kongruens mellom disse ledda.

Så vidt jeg kan se, skifter heller ikke *þykkja* som verbal form etter hva slags dativledd det har knytta til seg. Det normale er vel heller at verbet har samme form uansett om dativleddet er entall eller flertall:

- 6 a þótti_{V/Sg} Magnúsi_{D/Sg} sín eign (vera) gefin ... – *syntes for Magnus hans eiendom å være gitt* (Jónsson (utg.) 1911:519)
 b þótti_{V/Sg} þeim_{D/Pl} þat helst (vera) grunsamligt ... – *syntes for dem det helst å være mistenkelig* (sst.)

I det heile tatt kjenner jeg ikke til noen sikre norrøne eller mellomnorske eksempel på kongruens mellom det finite verbalet og et ledd i en oblik kasus.⁵ Derfor meiner jeg at vi må kunne slå fast at verbalet aldri kongruerer med nominale ledd i oblike kasus, men bare med nominativledd. Dersom setningen inneholder et nominativledd, kan verbalet alltid kongruere med dette leddet sjøl om det i visse tilfeller ikke gjør det.

3 Subjektets plass i forfelt eller midtfelt

Beskrivelsen av subjektets posisjon i moderne norsk begynner hos Faarlund (1980b:32) på denne måten:

- 1 Subjektet er det nominalet som anten kjem fyrst, eller, dersom eit anna ledd står på fyrste plass, følger like etter det finite verbet (eller etter finitt verb + setningsadverbial) i ei hovudsetning.

Dette gjelder, som vi ser, for hovedsetninger, og jeg vil også avgrense drøftinga mi til denne setningstypen for å forenkle framstillinga litt.

Etter å ha gitt regelen ovafor fortsetter Faarlund med å vise at vi ikke kan skille mellom subjekt og objekt ut fra plasseringa i setninger med enkelt verbal (2), men at disse ledda har ulik distribusjon i setninger med sammensatt verbal (3).

- 2 a Kari_{Subj} liker (nok) Ola_{Obj}.
 b Kari_{Obj} liker (nok) Ola_{Subj}.
 3 a Kari_{Subj} vil (nok) like Ola_{Obj}.
 b Kari_{Obj} vil (nok) Ola_{Subj} like.

I forfeltet kan vi som kjent ha alle slags ledd i moderne norsk. Den mest typiske subjektsplassen må derfor sies å være i midtfeltet. Her finner vi objekt bare i unntakstilfeller, nemlig når de inneholder ei nekting. Og vi kan merke oss at subjekt og objekt har forskjellige plasser i midtfeltet – subjekta nærmest det finite verbet og objekta nærmest det infinite (4). Vanligvis

⁵ I islandsk og færøysk kongruerer heller ikke verbalet med ledd i andre kasus enn nominativ, og det gjelder også for setninger med oblikt subjekt (Thráinsson 1979:466; Barnes 1986:17). I gammalsvensk skal derimot verbalet kunne rette seg etter et oblikt ledd ifølge Sundman (1985:107), som viser til setninger som *them angradho the tiit kompne varo*, men Lindqvist (1912:48) meiner at det her er snakk om kontaminasjon av konstruksjonene *the angradho* og *them angradhe*.

kommer objekta i slutfeltet, og her står subjektet bare i konstruksjoner med et formelt subjekt på en av de mer vanlige subjekts plassene.

- 4 a I dag **har** de_{Subj} (nok) ingenting_{Obj} **fått**.
 b *I dag **har** ingenting_{Obj} (nok) de_{Subj} **fått**.

Nominativledd og vanlige oblike ledd har ikke i norrønt og mellomnorsk i like stor grad som subjekt og objekt i moderne norsk ulik distribusjon, jf. de norrøne eksempla i (5)⁶ og de mellomnorske eksempla i (6) (se også beskrivelsen av dette hos Faarlund 1980a:67–68; 1987c:33–34; 1989:74–75; 1990:115–116).

- 5 a En [så er qðruvis gerir,]_N **man** lagarefsing_D firir **svara**. – *men den som annleis gjør, skal straff etter loven for det svare* (Keyser & Munch (utg.) 1846–49 II:9)
 b En [konungs umboðsmaðr]_N **skal taka** [kníf þann ...]_A. – *men kongens ombudsmann skal ta den kniven* (sst.:60)
 c Mørk_A **skal** hann_N ok **hafa** af bæ vârum. – *en mark skal han også ha av garden vår* (sst.:37)
 d [Dýragarða oc dýragrafir]_A **skal gera** [hverr er vil,]_N í almenningi ... – *dyregarder og dyregraver skal gjøre enhver som vil, i allmenningen* (sst.: 146)
- 6 a han_N **er** mik_D swa **gefuen**. – *den er meg slik gitt* (DN IV 583)
 b æn [ofnæmdær Þollæiuær æddær hans æruingæ]_N **skal gera** [æruí ok vtgiærd ...]_A – *men ovennevnte Torleiv eller hans arvinger skal gjøre gravøl og gravferdsbetaling* (DN VIII 218)
 c ok [thenne vitnisburd]_A **vilia** their_N a bok **swæria** ... – *og dette vitnesbyrdet vil de på bok sverge* (DN IV 940)
 d mæk_D **er sakt** [at thu vilt seliæ Thore døøl thenne samæ vi aure bool ...]_N, – *meg er sagt at du vil selge Tore døøl de samme seks øresbol* (DN V 812)

Nominativledd kan vi finne både framfor den finite delen av verbalet (5a–b og 6a–b), på en plass mellom de to delene av verbalet (5c og 6c) og etter den infinite delen av verbalet – uten at det er noe formelt subjekt i setningen – (5d og 6d). Og vanlige oblike ledd kan også stå både framfor den finite delen av verbalet (5c–d og 6c–d), på en plass mellom de to delene av verbalet – uten å inneholde nekting – (5a og 6a) og etter den infinite delen av verbalet (5b og 6b).

Jeg vil dessuten understreke at nominativledd og vanlige oblike ledd som står mellom de to delene av verbalet, ikke ser ut til å ha forskjellige plasser. De norrøne setningene i (7) viser i hvert fall at rekkefølgen på nominativleddet og det vanlige oblike leddet kan veksle. Og i det mellomnorske materialet mitt er det heller ikke noe som tyder på at nominativledd og vanlige oblike ledd er fordelt slik som subjekt og objekt i moderne norsk. Ovafor har vi sett at begge leddtypene kan stå rett etter det finite verbet og framfor

⁶ Eksempla i (5 og 7) i dette kapitlet har jeg funnet fram til ved hjelp av ei foreløpig upublisert gransking av Christoffersen (1991).

et adverbial (6a og 6c), men vi kan også finne både nominativledd og vanlige oblike ledd etter adverbial og rett framfor det infinitte verbet (8).

- 7 a Ok **skulu** [þeir menn]_N [þetta vitni]_A **bera** . . . – og skal de mennene dette vitnemålet framføre (Keyser & Munch (utg.) 1846–49 II:99)
 b Ok **má** því_D [engi maðr]_N **skipta**. – og må det ingen mann forandre (sst.:90)
- 8 a **skal** nw hædan af [for^d siir Eilif]_N **niotæ oc hafuæ** tveggjæ aura bool . . . – skal nå heretter førnevnte herre Eiliv nyte og ha to øresbol (DN IV 985)
 b **kunne** ek oc ey [ytermeire prof]_A **faa** at þesso maale. – kunne jeg heller ikke ytterligere bevis få i denne saken (DN I 740)

En annen sak er at de forskjellige plasseringsmulighetene utnyttet i ulik grad for nominativledd og vanlige oblike ledd, for det er en klar tendens til at de første har samme plass som subjektet i moderne norsk og de siste samme plass som objekta. Det inntrykket sitter i hvert fall jeg igjen med både fra grammatiske beskrivelser av eldre norsk og fra gammalnorske og mellomnorske tekster.

Når vi i norrønt og mellomnorsk finner et nominalt ledd mellom de to delene av et sammensatt verbal på det som i moderne norsk er en typisk subjekts plass, er det altså som oftest et nominativledd, men det er heller ikke så sjelden at det er et vanlig oblikt ledd. Og et nominalt ledd som står etter den infinitte delen av verbalet på den typiske objekts plassen er i de aller fleste tilfellene et slikt oblikt ledd, men enkelte ganger er det et nominativledd.

De norrøne setningene i (9) har ingen andre nominale ledd enn et potensielt oblikt subjekt, og av dem ser vi at dette leddet kan stå enten framfor den finitte delen av verbalet, mellom de to delene av verbalet eller etter den infinitte delen av verbalet.

- 9 a Hans_{G/Subj?} **er nú hefnt**. – han har nå blitt hevna (Falk & Torp 1900:23)
 b **Er** hans_{G/Subj?} eigi við **getit**. – er han ikke blitt omtalt (sst.:7)
 c Þar **hafði slátrat verit** [uxa einum]_{D/Subj?}. – der hadde blitt slakta en okse (sst.:22)

I det mellomnorske materialet har jeg bare funnet to setninger med potensielt oblikt subjekt og sammensatt verbal, men de viser i det minste igjen at slike ledd kan komme både mellom de to delene av verbalet og etter den infinitte delen av det:

- 10 a **var** mik_{D/Subj?} þa **visat** till sira Gyrðs . . . – blei jeg da henvist til sira Gjurd (DN II 478)
 b en eftir Botolfs vaku **var bedet** lov_{S/G/Subj?} vm vegen . . . – men etter bolsok blei bedt tillatelse om vegen (dvs.: om å få lov til å bruke den) (DN III 357)

“I have looked at thousands of sentences with an auxiliary verb in the Sagas”, sier Rögnvaldsson (1990), “and I have not found a single case where

inverted oblique subject-like NPs follow the main verb; they always immediately follow the finite verb.” Der er da heller ingen tvil om at potensielle oblike subjekt normalt står framme i setningen (sml. Lindqvist 1912:60–62), men eksempla ovafor tyder altså på at de også kan stå etter det infinitte verbet. De potensielle oblike subjekta ser dermed ut til å ha samme distribusjon som nominativledda både når det gjelder hvilke plasser de kan stå på, og hvor ofte de står på de ulike plassene. Men når det er sagt, må vi ikke glemme at de vanlige oblike ledda kan stå på de samme plassene sjøl om de atskiller seg fra andre ledd med omsyn til hvor ofte de gjør det. De potensielle oblike subjekta består for øvrig svært ofte av et enkelt pronomen (jf. Lindqvist 1912:55), og den hyppige plasseringa framme i setningen kan ha sammenheng med det (se Sundman 1985:97).⁷

Dermed må vi etter mi meining konkludere med at det ikke er noen plasseringsmuligheter som er forbeholdt særskilte leddtyper i norrønt og mellomnorsk. Både nominativledd, vanlige oblike ledd og potensielle oblike subjekt kan forekomme på alle plasser i setningen der det kan stå nominale ledd.

4 Referanse fra reflektivt pronomen til subjektet

De mer omfattende beskrivelsene av hvordan refleksive pronomen brukes i moderne norsk, som vi finner hos f.eks. Knudsen (1967a:38–48) og Berulf- sen (1967:105–107, 136–140), kan oppsummeres slik det er gjort av Faarlund (1980b:35):

- 1 Hovedregelen (for hovudsetningar) er at berre subjektet kan dominere eit reflektivpronomen, og subjektet er det einaste nominalet som sjølv ikkje kan reflektiviserast. . . . Eit nærmare studium av reflektiv i norsk viser at reglane er temmeleg innfløkte, og det ser også ut til at det finst regionale variantar i reflektiv-bruken. I mange tilfelle vaklar også bruken, og språkbrukarane er ofte usikre på si eiga språkkjensle når det gjeld reflektiv. Derfor er det som er sagt ovafor, ei grov forenkling. Men det generelle er likevel at reflektivregelen alltid må referere til eit ledd som kan definerast som subjekt på eit eller anna nivå i analysen.

Jeg er enig med Faarlund i at den egenskapen å være antecedent for et reflektivt pronomen må kunne reknes som et subjektskriterium i moderne norsk, sjøl om reglene for bruk av reflektivt pronomen er “temmeleg innfløkte”. Hovedregelen om at et reflektivt pronomen må vise til subjektet

⁷ Plassen rett etter det finite verbalet er forbeholdt nominativsubjekt og oblike subjekt i islandsk og færøysk, mens vanlige oblike ledd ikke lenger kan stå der (Thráinsson 1979:471–472; Zaenen, Maling & Thráinsson 1984:11; Barnes 1986:21–22).

i samme setningen (2a) og verken kan vise til andre ledd (2b) eller sjøl inngå i subjektet (2c), er i hvert fall klar. Og når vi har unntak fra denne hovedregelen slik som i (3), viser gjerne det refleksive pronomenet til et underliggende eller logisk subjekt.⁸

- 2 a Statsrådene_i hadde kasta de gamle taburettene sine_i/*deres_i.
 b En møbelhandler hadde gitt dem_i de nye taburettene *sine_i/deres_i.
 c De gamle taburettene *sine/deres var bedre enn de nye.
 3 a Dette er en stor konges tale til sitt folk. (Berulfsen 1967:137)
 b De fant ham sittende i sin stol. (sst.)

I norrønt viser et refleksivt pronomen svært ofte til et nominativledd (4a), men det kan dessuten vise til både vanlige oblike ledd (4b) og potensielle oblike subjekt (4c), og reflektivpronomenet kan til og med inngå i nominativleddet (4d) (jf. Nygaard 1905:338–343; Western 1934:71–72; Juntune 1978:419–422; Faarlund 1980a:68; 1987c:35–36; 1988a:29–30; 1988b:204; 1989:76–77; 1990:117–118; Rögnvaldsson 1990). Dette gjelder riktignok først og fremst for det refleksive eiendomspronomenet, for det refleksive personlige pronomenet har nesten utelukkende nominativledd som antecedent (Cole, Harbert, Hermon & Sridhar 1980:722–723).

- 4 a Skilja þeir_{Ni} þá ræðu sína_i. – *avslutter de da samtalen sin* (Nygaard 1905:338)
 b Ólafur konungur þakkaði henni_{Di} vel orð sín_i. – *kong Olav takka henne vel for orda hennes* (sst.:339)
 c Þeim_{D/Subj?} var skipat í gestaskála með sveit sína_i. – *de blei plassert i gjestehuset med følget sitt* (Falk & Torp 1900:134)
 d En því váru Davídi_{Di} léttari [sínar_i sakar]_N fyrir guði. – *men derved var for David lettere hans syndeskyld overfor Gud* (Western 1934:71)

Det ser ut til at refleksive pronomen kan brukes på samme måte i mellomnorsk som i norrønt. Det vanligste er naturligvis her også at refleksive pronomen viser til et nominativledd. Men ved å gå gjennom en del diplom fra mellomnorsk tid har jeg igjen funnet eksempel på at slike pronomen kan vise til ledd i en oblik kasus. Jeg har riktignok ikke funnet noen setninger med refleksivt pronomen i nominativ slik som i (4d); det nærmeste jeg har kommet til dette, er setningen i (5d), der vi har refleksivt pronomen i et genitivledd som er underledd til et nominativledd. Vi skulle vel likevel kunne si at de fire mellomnorske eksempla nedafor svarer noenlunde til de norrøne eksempla ovafor.

- 5 a til yttermeir sannind setthe [for^{de} Haral]_{Ni} sit; jnsigle . . . for thetta breff . . . – *til ytterligere bekreftelse setter førnevnte Harald sitt segl for dette brevet* (DN V 971)

⁸ Forholdet mellom de refleksive pronomena og antecedentene deres i (3) svarer f.eks. til forholdet mellom de refleksive pronomena og subjekta i *Kongen; taler til sitt; folk* og *Han; sitter i sin; stol*.

- b gaf oc sire Torgeir . . . thettæ . . . xii aura booll [Olafue . . .]_{Di} till giftinghar oc firir sinæ_i arbeiditz læcen . . . – gav også sira Torgeir disse tolv øresbol til Olav som medgift og som hans arbeidslønn (DN V 588)
- c . . . ffor ty henne_{D/Subj?i} tikes ikke ware halden ffor sith_i mōghele gode . . . – fordi for henne synes hun ikke å bli sørga for for sitt store gods (dvs.: hun synes ikke at hun får den behandlingen som hun har betalt for) (DN IV 1029)
- d oc [Þorbiorne syni hans]_{Di} (var dømt) [alt fiarhald fadur sins_i]_N. . . – og til Torbjørn, sønnen hans, blei dømt heile retten til å styre sin fars formue (DN IV 696)

Refleksive pronomen refererer altså i de aller fleste tilfellene til et nominativledd i norrønt og mellomnorsk liksom de vanligvis refererer til subjektet i moderne norsk. Men samtidig er det neppe noen tvil om at refleksive pronomen, særlig eiendomspronomen, i norrønt og mellomnorsk kan referere til ledd i oblike kasus i større grad enn refleksive pronomen i moderne norsk kan referere til ledd som ikke er subjekt (jf. Knudsen 1967a:42–44). Her er det sannsynligvis ikke bare snakk om hvor ofte en mulighet er utnyttet, men om ulike regler for hva som kan være antecedent for et refleksivt pronomen.⁹

5 Stryking av subjektet i imperativsetninger

Subjektet i en imperativsetning står i ei særstilling i moderne norsk ved at det fritt kan strykes, mens tilsvarende stryking av et objekt i en slik setning ikke er mulig, jf. Faarlund (1980b:33): “Det nominal som blir stroki i imperativsetningar, er alltid subjektet.”

I (1) vil f.eks. subjektet i imperativsetningen normalt bli utelatt viss det ikke skal framheves spesielt i kontrast med subjektet i setningen etterpå (se også Fretheim 1979:111 om uttrykt subjekt i imperativsetninger), mens objektet i imperativsetningen ikke kan utelates like fritt.

- 1 a Sett (du/dere) bagasjen her, så skal jeg bære den inn.
b *Sett (du/dere) _ her, så skal jeg bære den inn.

Om forholda i norrønt sier Nygaard (1905:8): “Ved imperativ udelades ofte subjekt af 2den pers. ent. og flertal og for detmeste subjekt af 1ste pers. flertal.” Når vi veit at Nygaard med ‘subjekt’ meiner nominativledd, kan denne beskrivelsen gi inntrykk av at nominativleddet i norrøne

⁹ På samme måte som i eldre norsk kunne refleksive pronomen vise til både nominativledd og ulike typer oblike ledd i gammalsvensk (Sundman 1985:105–106). Forholda i islandsk og færøysk er noe skiftende, men der ser det ut til å ha vært ei klar utvikling i retning av at bruken av refleksive pronomen avgrenses til de tilfellene der de viser til et nominativsubjekt eller et oblikt subjekt (Thráinsson 1979:470–471; Zaenen, Maling & Thráinsson 1984:11; Barnes 1986:19–20).

imperativsetninger oppfører seg omtrent som subjektet i tilsvarende setninger i moderne norsk.

Med utgangspunkt i eksempla til Nygaard har imidlertid Faarlund (1980a:69; jf. også 1987b:68; 1987c:36, 1988a:30; 1989:77–78; 1990:119–120) påpekt at nominativleddet i de norrøne imperativsetningene blir utelatt langt sjeldnere enn subjektet i slike setninger i moderne norsk. Faarlund er derfor skeptisk til å bruke utelatelsen av nominativledd i imperativsetninger som et subjektskriterium, og han meiner at “. . . deletion of the subject of imperative verbs in Old Norse is but an instance of a more general rule of deletion of unstressed, recoverable pronouns”.

Mot dette har Fretheim (1979:112) innvendt at utelatelse av nominativledd i imperativsetninger atskiller seg fra stryking av andre trykksvake ledd ved at det ikke kreves et koreferent ledd i den foregående konteksten for at et nominativledd i en imperativsetning skal kunne utelates, mens slik koreferanse er en forutsetning for stryking av andre ledd. Dette fører Fretheim til følgende konklusjon: “Absence of the imperative subject nominal is a phenomenon that is only distantly related to what happens in coordinated structures.”

Poenget til Fretheim kan illustreres med det vesle tekstutdraget i (2). I den første av de to imperativsetningene er nominativleddet utelatt uten at det fins noe foregående koreferent ledd. Akkusativleddet i denne imperativsetningen må derimot være med, for et vanlig oblikt ledd kan ikke utelates på denne måten. I den siste av de to imperativsetningene er både nominativ- og akkusativleddet utelatt, for disse ledda er koreferente med ledd i den foregående setningen.

- 2 En er rutt var skipit, þá gekk Þórir eptir skipinu; hann mælti: “Furðu gott segl hafa þeir Háleygirnir; takið _{-N} [byrðingssegl vårt it forna]_A, ok fáid _{-N} þeim _{-A}; . . .” – *Men da rydda var skipet, så gikk Tore fram igjennom skipet; han sa: “Svært godt seil har de håløygene; ta – børingsseilet vårt det gamle, og gi – dem –; . . .”* (Jónsson (utg.) 1911:291; jf. Nygaard 1905:201)

Her må vi dessuten huske på at det alltid er ledd i 1. og 2. p. som er utelatt i imperativsetninger uten nominativledd, og at slike nominativledd ellers sjelden utelates i norrønt (se Nygaard 1905:8–12).

Når vi kommer til mellomnorsk, blir det enda tydeligere at nominativledd står i ei særstilling i imperativsetninger – i hvert fall i forhold til vanlige oblike ledd. Imperativsetninger mangler nemlig nominativledd i enda større grad i mellomnorsk enn i norrønt, slik at nominativleddet her er strøket nesten like regelfast som subjektet i moderne norsk (se Mørck 1990:364–367; under trykking).

Spørsmålet er så om potensielle oblike subjekt er lik nominativledd ved at de fritt kan utelates i imperativsetninger, eller om de er lik vanlige oblike

ledd slik at de må være koreferente med et foregående ledd for å kunne strykes. Dette er det dessverre vanskelig å gi noe sikkert svar på.

Alle de norrøne og mellomnorske imperativsetningene som jeg har vært borti, har et verbal som tar eller kan ta et nominativledd, og jeg har ikke funnet noen imperativsetninger med et verbal som tar eller kan ta et potensielt oblikt subjekt. Det kan bety at det ikke fins imperativsetninger med uttrykt eller utelatt potensielt oblikt subjekt, men det kan også være at jeg tilfeldigvis ikke har kommet over noen slike setninger. I alle fall mangler jeg grunnlag for å bedømme om potensielle oblike subjekt er lik nominativledd eller vanlige oblike ledd i imperativsetninger.¹⁰

I imperativsetninger er det altså en ganske klar forskjell på nominativledd, som kan strykes like fritt som subjektet i moderne norsk, og vanlige oblike ledd, som stort sett bare kan strykes ved koreferanse slik som objekt i moderne norsk, mens det må stå som et åpent spørsmål om potensielle oblike subjekt er lik nominativledd eller vanlige oblike ledd på dette punktet. Det er riktignok ikke så veldig tydelig i norrønt at nominativledd er lik det moderne subjektet, for imperativsetningene har her ofte med et nominativledd, men denne likheten blir klarere når vi kommer til mellomnorsk, der praktisk talt alle imperativsetninger mangler et slikt ledd.

6 Stryking av subjektet i sideordna setninger

Dersom to eller flere sideordna setninger inneholder identiske ledd, har disse ledda gjerne full form i den ene setningen, mens de ellers erstattes av ei proform eller strykes. Reglene for stryking av ledd i sideordna setninger er langt fra klare (se f.eks. Hovdhaugen 1971:102–109; Fosseth 1980:182–189), men Faarlund (1980b:33) har nok rett i at det gjelder forskjellige regler for stryking av subjekt og objekt:

- 1 Når subjektet er identisk i to setningar som er bundne saman med ein (sideordnande) konjunksjon, kan det strykast i den andre setninga. . . . Dette gjeld ikkje utan vidare for f.eks. direkte objekt . . . Derimot kan objekt strykast dersom dei er uspesifiserte . . .

¹⁰ Forholda i de andre nordiske kasusspråka gir heller ikke noe klart svar på dette spørsmålet. "I fornsvenskan kunde imperativen uppenbarligen inte stryka oblika konstituenten", sier Sundman (1985:108), og fortsetter: "Verb med oblikt personord kunde sålunda inte imperativiseras. I stället användes vid dessa verb ofta en omskrivning med verbet *lata* . . . : *lat thik angra thz thu för giordhe*." Barnes (1986:25) opplyser at både nominativsubjekt og oblike subjekt tilsynelatende kan strykes i imperativsetninger i færøysk sjøl om det ikke er så lett å finne imperativsetninger med verbal som tar oblikt subjekt, men han viser samtidig til at oblike subjekt i mange tilfeller kan byttes ut med nominativsubjekt, og at det derfor ikke er heilt sikkert at det virkelig er et oblikt subjekt som er strøket i de imperativsetningene som det er snakk om.

Eksempla i (2) viser hvordan subjektet kan strykes i en setning som er sideordna med en foregående setning, såframt det er identisk med subjektet i denne setningen. Av eksempla i (3) ser vi at et objekt ikke kan strykes på samme måte verken når det er identisk med objektet i den foregående setningen, eller når det er identisk med subjektet i den.¹¹

- 2 a Dei_i flytte liket og _{-i} grov det ned.
 b *Liket skremde dei_i og _{-i} grov det ned.
- 3 a *Dei flytte liket_i og dei grov _{-i} ned.
 b *Liket_i vart flytt og dei grov _{-i} ned.

Her ser vi svært tydelig at det er lettere å stryke et subjekt enn å stryke et objekt i sideordna setninger, men som det framgår av Faarlunds beskrivelse i (1), er det ikke fullt så umulig å stryke et objekt i den siste av to sideordna setninger som disse eksempla kan gi inntrykk av.

Fra litterære tekster har Western (1921:203–204) gjengitt en del eksempel på slik objektstryking (alle med både subjekt og objekt strøket), bl.a. setningen i (4). Slike setninger er imidlertid ifølge Creider (1986) ikke like akseptable i alle dialekter, og blant informantene hans er det først og fremst folk fra Oslo som avviser setninger med strøket objekt.

- 4 Da vi var færdige med Kaffeen, tok han min tomme Kop og vilde sætte bort.
 (Garborg)

Eksempla hos Western virker også for meg mer eller mindre tvilsomme, men en setning som (5) har jeg likevel ingen vansker med å godta. Det kan ha sammenheng med at det vesentlige i dette tilfellet er kontrasten mellom subjekta og verbala i de to setningene. Objekta kommer dermed mer i bakgrunnen, og det gjør det muligens lettere å stryke det siste av dem. I (6) er det ikke den samme kontrasten mellom ledd i den første og i den andre setningen, og da virker det med en gang umulig å stryke objektet i den siste av de to sideordna setningene.

- 5 Per gav kokebøker_i, og Kari fikk _{-i}.
- 6 *I bokhandelen solgte de framfor alt kokebøker_i i tida før jul, og Kari fikk _{-i} fra Per i julegave.

Setningen i (7) likner på den som vi nettopp har sett på, men likevel er den i hvert fall for meg grammatisk på en heilt annen måte. Det skyldes nok at objektet her ikke er strøket fordi det er identisk med et objekt i en foregående sideordna setning. Det er heller snakk om intransitiv bruk av et transitivt verb. En sier da ofte at et uspesifisert objekt er strøket, og for denne strykinga spiller det ingen rolle om vi har sideordna setninger eller ikke.

¹¹ Eksempla er fra Faarlund (1980a:69–70).

- 7 (På kiosken solgte de framfor alt marsipangriser i tida før jul,) og Per og Kari spiste _ heile juleferien.

Sjøl om både subjekt og objekt kan strykes i den siste av to sideordna setninger, trur jeg at vi må si oss enige med Faarlund (1980b:33) i at “stryking ved setningskonjugering” kan ses på som en subjektsegenskap. Det avgjørende er ikke da at stryking av et subjekt som er identisk med subjektet i en foregående sideordna setning, er mye hyppigere enn tilsvarende stryking av et objekt. Det vesentlige er at et subjekt kan strykes fritt i slike tilfeller, mens det er sterke restriksjoner på stryking av objekt bortsett fra når vi har verb som kan brukes intransitivt.

I norrønt er det ikke så strenge regler for hva som kan strykes ved sideordning, og det er heller ikke så strenge krav til hva det strøkne leddet skal være identisk med i den foregående setningen.

Faarlund (1980a:70, jf. også 1987b:69; 1987c:37–38; 1988a:30; 1988b:197–198; 1989:78–79; 1990:104–105, 120–122) har vist at et nominativledd kan strykes både når det er identisk med et anna nominativledd (8a), og når det er identisk med et ledd i en oblik kasus (8b), og at et vanlig oblikt ledd kan strykes på samme måte uansett om det er identisk med et nominativledd (9a) eller et anna oblikt ledd (9b).¹² (Dette er tidligere beskrevet av Nygaard (1905:8–10, 16–17), for når han omtaler utelatelse av subjekt og objekt, er det egentlig tale om stryking av henholdsvis nominativledd og oblike ledd. Se også Lindqvist (1912:72–73) og Rögnavaldsson (1990).)

- 8 a Þá brá hann_N sverðinu hart ok títt, ok hljóp _{-N} í stofuna. – *da greip han sverdet hardt og raskt, og løp (han) inn i stua* (Nygaard 1905:10)
 b Þá lét Óðinn bera inn í hollina sverð_A, ok váru _{-N} svá bjørt. – *da lot Odin bære inn i hallen sverd, og var (sverda) så skinnende* (sst.:10)
- 9 a Honum var fengin leynilega harpa_N, ok sló hann _{-A} með tánum. – *ham blei gitt i hemmelighet ei harpe, og spilte han på (harpa) med tærne* (sst.:17)
 b ... at [þann hring]_A hafði átt Sigmundr Brestisson, ok (at) Hákon jarl hafði gefit honum _{-A}. – *at den ringen hadde eid Sigmund Brestesson, og at Hákon jarl hadde gitt ham (ringen)* (sst.:16)

Når dette er sagt, kan jeg bare utfylle bildet med to eksempel som viser at også et potensielt oblikt subjekt kan strykes så vel når det er identisk med et nominativledd (10a), som når det er identisk med et anna oblikt ledd (10b).

- 10 a Ríðr hann_N heim við svá búit, ok þykkir _{-D/Subj?} eigi sín fqr (vera) góð. – *rir han heim med så gjort, og synes (for ham) ikke hans ferd å være god* (Nygaard 1905:339)

¹² Som eksempel bruker jeg de samme setningene som Faarlund (1980a:70) bortsett fra at jeg har erstatta to av hans setninger med (9b) for å unngå setninger med både subjekt og objekt strøket.

- b Nú . . . keyrir þar at skipit_{A/Subj?}, ok brýtr_{-A/Subj?} í spón. – *nå går der på grunn skipet, og brytes (skipet) i stykker* (Jansen 1971:147)

Mellomnorsk ser ikke ut til å skille seg noe særlig fra norrønt når det gjelder stryking i sideordna setninger. Nominativledd kan i hvert fall strykes på samme måte både når de er identiske med andre nominativledd (11a), og når de er identiske med ledd i en oblik kasus (11b) (jf. Mørck 1990:358–362).

- 11 a gik tha [for^{da} Helgha]_N til Alms oc quadde_{-N} tha kona af Joren Asladotther – *gikk da førnevnte Helga til Alm, og krevde (hun) den kua av Jorunn Aslesdotter* (DN XI 151)
- b Veer ok raadhs vaart saghom ok jnwyrdaligha ifuirlasom [open bref . . . konong Magnúsar . . . konong Olafs ok vaart æghit bref]_A ok vatta_{-N} vm frealsæ ok stadfæsto priuilegiorum . . . – *vi og rådet vårt så og nøye studerte de åpne breva fra kong Magnus, fra kong Olav og vårt eige brev, og vitner (brev) om fritaking og stadfesting av privilegiene* (DN VI 327)

Det er vanskeligere å finne tilsvarende eksempel på stryking av oblike ledd, men setningene nedafor tyder på at også vanlige oblike ledd og potensielle oblike subjekt fortsatt kan strykes ganske fritt når det i en foregående setning fins et identisk ledd.

- 12 a Var [þetta bref]_N gort j Marie kirkiu j Oslo . . . a fyrsto are sæm veer varom tækna til Noregs rikis stiorn. profasten at Marie kirkiu j Oslo herræ Henrik Henriksson vaar ok rikissens canceler jn(ci)glade_{-A} oss sialfue hiauerandæ. – *blei dette brevet gjort i Mariakirken i Oslo i det første året da vi var valgt til Norges rikets styring. Henrik Henriksson, vår og rikets kansler, besegla (brevet) i vårt nærvær* (DN VI 327)
- b en Ogmunder oc Gudrun . . . vnte þæim þer i mote [merka bool . . .]_G fra sek oc sinom ærfuingiom oc vnder Niclis oc Reidar oc þære ærfuingiom . . . oc þeir lofuado hwar adrum_{-A} frialst oc hæimholt, – *men Ogmund og Gudrun gav dem til gjengjeld et merkesbol fra seg og sine arvinger og til Nils og Reidar og deres arvinger, og de lovte hverandre (merkesbolet) fritt og heimla* (DN XI 162)
- c . . . at Bræuæ Grædgartson lystæ hvarkit kanæ aller tilrædhæ for them_D oc (at) ey syvntis_{-D/Subj?} han (vera) blaa aller blodughæ . . . – *at Breve Grjotgardsson kunngjorde verken krav eller overfall for dem, og at ikke syntes (for dem) han å være blå eller blodig* (DN IX 309)

Eksemplet i (12a) er riktignok ikke noe heilt godt bevis på at et vanlig oblikt ledd kan strykes når det er identisk med et nominativledd i en foregående setning, for de sideordna setningene er ikke bundet sammen med konjunksjon, og dessuten har vi i den siste av dem et verb (*innsigla*) som nok kan brukes både transitivt og intransitivt. Jeg har dessuten ingen eksempel i det heile tatt på at et potensielt oblikt subjekt kan strykes under identitet med et nominativledd. Derimot viser setningen i (12b) ganske klart at et vanlig oblikt ledd kan strykes når det er identisk med et anna oblikt ledd, og

setningen i (12c) viser at det samme gjelder for et potensielt oblikt subjekt. Sjøl om vi altså mangler noen eksempel her, må en nok gå grundigere gjennom det mellomnorske materialet enn jeg har gjort, før en kan trekke den slutningen at dette er et tegn på ei innskrenking i muligheten til å stryke oblike ledd.

Jeg vil derfor ta sjansen på å konkludere med at det verken i norrønt eller i mellomnorsk er de samme restriksjonene på stryking av nominale ledd i sideordna setninger som i moderne norsk, der det først og fremst er subjekt som er identiske med et foregående subjekt kan strykes. I eldre norsk ser alle slags ledd ut til å kunne strykes så lenge de er identiske med et eller anna ledd i den foregående setningen.¹³

7 Stryking av subjektet i underordna setninger

I leddsetninger har vi i moderne norsk en spesiell mulighet til å fjerne subjektet ved det som innafor standardmodellen av transformasjonell generativ grammatikk kalles lik-NP-stryking e.l. (se f.eks. Lorentz 1979:179–181). Det er uten tvil denne forma for stryking som Faarlund (1980b:33–34) her har i tankene:

- 1 Når subjektet i ei underordna setning har same referanse som eit nominal i oversetninga, kan det i visse høve strykast, og resten av undersetninga blir da til eit infinitivsledd. ... Dersom det derimot er objektet i den underordna setninga som er identisk med eit ledd i oversetninga, så er slik stryking umogleg.

Ved lik-NP-stryking blir altså en leddsetning redusert til et infinitivsledd slik som det litt forenkla er framstilt i (2), dvs. ved at subjektet i leddsetningen, som er koreferent med subjektet eller objektet i den overordna setningen, blir strøket (sammen med tempusmarkeringa i leddsetningen).

- 2 a Per_i lovte Kari [at han_i skulle hjelpe oss]_s.
 ⇒ Per lovte Kari [å hjelpe oss]_{Inf}.
 b Per påla Kari_i [at hun_i skulle hjelpe oss]_s.
 ⇒ Per påla Kari [å hjelpe oss]_{Inf}.

Tilsvarende konstruksjoner med infinitivsledd finner vi også i eldre norsk, bl.a. i de norrøne setningene i (3) og i de mellomnorske setningene i (4).

- 3 a Hann heitr [at gefa þeim bæði ríki ok fé]_{Inf}. – *han lover å gi dem både makt og gods* (Nygaard 1905:222)

¹³ Det ser ut til at både nominativsubjekt og oblike subjekt kan strykes ganske fritt i sideordna setninger i islandsk og færøysk, mens det er strengere restriksjoner på stryking av andre nominale ledd (jf. Zaenen, Maling & Thráinsson 1984:9–10, 12; Barnes 1986:28–31).

- b Hann lagði á byskup [at gjalda sér 15 merkr gulls]_{Inf.} – *han påla biskopen å betale seg femten merker gull* (sst.:223)
- 4 a jattade Sigurder sira Øystæini [at luka . . . tuær hæfsældor smørs ij hudir ok æina mark peningha]_{Inf.} – *lovte Sigurd sira Øystein å betale to halve såld smør, to huder og en mark penger* (DN V 303)
- b til biodom ver ider ollom [at vera them greider]_{Inf.} . . . – *påbyr vi dere alle å være mot dem hjelpsomme* (DN XI 208)

Alle infinitivene i disse fire setningene er verb som kan knytte til seg et nominativledd, men som her står uten noe slikt ledd. I så måte er trulig disse eksempla typiske for de konstruksjonene som kan sies å ha gjennomgått lik-NP-stryking. Faarlund (1980a:70, jf. også 1987b:72; 1987c:38; 1988a:31; 1989:80; 1990:122–123) sier i samband med eksemplet i (3a) at det ser ut til at det bare er nominativledd som kan strykes ved denne transformasjonen i norrønt, og jeg kan bare føye til at det samme ser ut til å gjelde for mellomnorsk.

Både i det norrøne og i det mellomnorske materialet har jeg lett spesielt etter infinitivsledd med verb som kan knytte til seg et potensielt oblikt subjekt, for å prøve å finne ut om et slikt oblikt ledd kan bli fjerna ved lik-NP-stryking på samme måte som et nominativledd. Men jeg har ikke funnet noen setninger med infinitivsledd der det underforståtte subjektet for infinitiven ville hatt oblikt kasus om det hadde stått i en fullstendig setning med det samme verbet i finitt form.

Inntil noe anna kan dokumenteres, får vi derfor holde fast ved at det i norrønt og mellomnorsk bare er nominativledd som kan utelates på samme måte som subjektet i moderne norsk ved slike infinitivsledd som kan beskrives som resultat av lik-NP-stryking.¹⁴

8 Subjektløfting

En leddsetning kan i moderne norsk også omdannes til et infinitivsledd ved såkalt subjektløfting ifølge standardmodellen av transformasjonell generativ grammatikk (Lørentz 1979:181–184; Faarlund 1980b:57–59). Ved denne transformasjonen er det alltid et subjekt som blir flytta ut av en leddsetning (samtidig som tempusmarkeringa i den strykes) og opp i den overordna setningen. Der blir det løfta leddet gjort til objekt eller subjekt avhengig av

¹⁴ I gammalsvensk er det heller ikke noe anna enn nominativledd som kan strykes ved lik-NP-stryking, ifølge Sundman (1985:105). I islandsk og færøysk er det derimot, som Thráinsson (1979:469–470), Zaenen, Maling & Thráinsson (1984:12) og Barnes (1986:26–28) har vist, mulig å stryke enkelte typer oblike ledd, men Thráinsson føyer til at resultatet av slik stryking i islandsk blir litt tvilsomt, trulig fordi vi da mister den spesielle informasjonen som ligger i den oblike kasusforma.

hva slags hovedverb det er, men det er samtidig logisk subjekt for infinitiven. Litt forenkla eksempel som kan illustrere dette, har vi i (1a) med subjekt-til-objekt-løfting og i (1b) med subjekt-til-subjekt-løfting.

- 1 a Adam hører [at Eva spiser epler]_S.
 ⇒ Adam hører Eva [spise epler]_{Inf}.
 b Later til [at Eva liker epler]_S.
 ⇒ Eva later til [å like epler]_{Inf}.¹⁵

Når det gjelder norrønt og mellomnorsk, er det ingen tvil om at nominativledd kan gjennomgå subjektløfting. I de aller fleste setningene som kan beskrives ved hjelp av en slik transformasjon, er nemlig det løfta leddet logisk subjekt for en infinitiv som ville ha knytta til seg et nominativledd om den hadde vært verbal i en fullstendig finitt setning, slik som *vera*, *kennast*, *hafa*, *birtast* og *kaupa* i (2–3).

Ved subjekt-til-objekt-løfting skifter nominativleddet kasus til akkusativ, og vi får dermed den konstruksjonen som tradisjonelt kalles akkusativ med infinitiv:

- 2 a Þá mælti konungr, lét þat_A [mundu vera tímadag ...]_{Inf}. – *da talte kongen, sa det måtte være en lykkedag* (Jónsson (utg.) 1911:195)
 b sua hýrdu mer ok Olaf_A [kænnaz at ...]_{Inf}. – *så hørte vi også Olav vedkjenne seg at* (DN V 293)
 c Svasi kvað sik_A [vera þann finnn]_{Inf}. – *Svase sa seg være den finnen* (Nygaard 1905:159)

Ved subjekt-til-subjekt-løfting beholder nominativleddet forma si, slik at vi får en nominativ-med-infinitivkonstruksjon, der det finitte verbalet på vanlig måte kongruerer med nominativleddet (jf. særlig (3c) med både nominativleddet *vér* og verbalet *þurfum* i 1. p. pl.):

- 3 a þótti honum hon_N [vel hafa gert]_{Inf}. – *syntes for ham hun vel å ha gjort* (Nygaard 1905:233)
 b ... þá er himinn_N tók [at birtast ...]_{Inf}. – *da himlen begynte å lysne* (Fritzner 1883–96 I:139)
 c ... sva lengi at vér_N þurfum [at kaupa oss vistir ... til vegar várs ...]_{Inf}. – *så lenge som vi trenger å kjøpe oss niste til reisa vår* (Rindal (utg.) 1981:4)

I beskrivelser av norrønt (Nygaard 1905:231–233; Iversen 1973:147–148; Hanssen, Mundal & Skadberg 1975:155) sies det gjerne at akkusativ med infinitiv fins ved sanse-, utsagns-, menings- og viljesverb, mens den nominativ-med-infinitivkonstruksjonen som vi får ved subjekt-til-subjekt-løfting,¹⁶ bare er omtalt i samband med verbet *þykkja* i slike konstruksjoner som vi

¹⁵ Et alternativ til subjektløfting er *det-innsetting*: *Det later til at Eva liker epler*.

¹⁶ Betegnelsen “nominativ-med-infinitiv” brukes også om andre konstruksjoner, se Hanssen, Mundal & Skadberg (1975:156).

har i (3a). Men vi må også kunne rekne med at subjekt-til-subjekt-løfting har skjedd i andre, liknende tilfeller, som ved *taka* i (3b) og *purfa*¹⁷ i (3c), der det nominativleddet som er knytta til det finitte verbalet, samtidig er logisk subjekt for en infinitiv.

Jeg har aldri vært borti noen setning der det kan være grunn til å rekne med at et vanlig oblikt ledd har gjennomgått subjektløfting. Derfor vil jeg ta sjansen på å si at det er umulig å løfte slike ledd i norrønt og mellomnorsk.

Derimot har vi konstruksjoner med potensielt oblikt subjekt som minner svært mye om de konstruksjonene med løfta nominativledd som vi nettopp har sett på (jf. Cole, Harbert, Hermon & Sridhar 1980:722–723). De fleste av de aktuelle setningene med potensielt oblikt subjekt som jeg har funnet, er fra norrøn tid, og bare ett er mellomnorsk (4b). Denne overvekta av norrøne eksempel kan gi inntrykk av at det her har skjedd ei endring ved overgangen til mellomnorsk tid, men den skyldes nok heller at det går an å finne eksempel av denne typen ved hjelp av de norrøne ordbøkene, mens vi ikke har tilsvarende hjelpemiddel til å finne mellomnorske eksempel.

I (4) ser det ut til at vi har hatt subjekt-til-objekt-løfting, for disse setningene er nokså parallelle til setningen i (2) i og med at det er de samme finitte verba som vi har med å gjøre. Forskjellen er bare at det ikke kan være et nominativledd, men må være et potensielt oblikt subjekt som er løfta. De infinitivene som vi har her, er nemlig slike verb som ville ha knytta til seg et potensielt oblikt subjekt i en setninger med finitt verbal: *e-m_{D/Subj?} líkar e-t* ‘en liker noe’, *e-s_{G/Subj?} er getit* ‘noe blir fortalt’ og *þykkir e-m_{D/Subj?} e-t (vera) e-t* ‘en syns noe er noe’ (se Fritzner 1883–96 II:520, I:591, III:1062). Eksempla nedafør viser for øvrig at potensielle oblike subjekt ikke endrer kasus på samme måte som nominativledd ved subjekt-til-objekt-løfting, men har samme form før og etter løftinga.¹⁸

- 4 a Eiríkr jarl lét sér_D [ekki líka . . .]_{Inf.} – *Eirik jarl sa seg ikke like* (Jónsson (utg.) 1911:192)
 b ok aldæ hýrdu þau anners_G [(vera) getet]_{Inf.} – *og aldri hørte de anna bli nevnt* (DN IV 619)
 c . . . ok kvað (hann) sér_D [mundu þykkja í því (vera) lítit meinlæti . . .]_{Inf.} – *og sa han seg ville synes i det å være liten plage* (Holm-Olsen (utg.) 1983:117)

¹⁷ Subjekt-til-subjekt-løfting er ikke obligatorisk ved dette verbet. Det viser uttrykk som *þess þyrfú at . . .* ‘det var nødvendig at’ (Fritzner 1883–96 III:1053). Fordi subjektløfting ikke har skjedd, innleder *at* her en fullstendig leddsetning i stedet for et infinitivledd, og av samme grunn er det ikke noe nominativledd som *purfa* kan kongruere med. (Jeg skylder for øvrig å gjøre oppmerksom på at jeg har funnet setningene med *purfa* i (3c) og (5c) ved hjelp av Folgerøy (1979:60).)

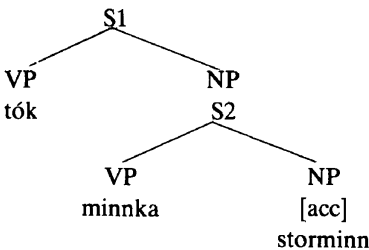
¹⁸ Subjekt-til-objekt-løfting ser ut til å skje på samme måte i gammalsvensk (Sundman 1985:103) og islandsk (Thráinsson 1979:467–469; Zaenen, Maling & Thráinsson 1984:11) som i eldre norsk, dvs. at (potensielle) oblike subjekt kan løftes liksom nominativledd, men uten å endre kasus. Det samme gjelder til en viss grad færøysk, men der er det en tendens til at også oblike subjekt får akkusativform etter løftinga (Barnes 1986:22–23).

I (5) kan vi rekne med subjekt-til-subjekt-løfting liksom i (3) ettersom de finitte verba er de samme. Men i stedet for et nominativledd må det i så fall være et potensielt oblikt subjekt som er løfta, for infinitivene er igjen verb som knytter til seg et potensielt oblikt subjekt i finitte setninger: *ræsir draum*_{A/Subj?} ‘en drøm går i oppfyllelse’, *ornar e-m*_{D/Subj?} ‘en blir varm’, *þrýtr e-n*_{A/Subj?} (*e-t*) ‘en kommer til å mangle (noe)’ (se Fritzner 1883–96 III:146, II:912, III:1043). Eksempla viser ellers at potensielle oblike subjekt heller ikke endrer kasus i forbindelse med subjekt-til-subjekt-løfting, og siden det løfta leddet fortsatt har oblik form, er det naturligvis ingen kongruens mellom dette leddet og det finitte verbalet (jf. særlig (5c) med 2. p. sg. *þik* sammen med *þarf*, som her neppe kan være noe anna enn 3. p. sg.).¹⁹

- 5 a Þótti [skjótt hafa ræst]_{Inf} [draum þann ...]_A. – *syntes raskt å ha gått i oppfyllelse den drømmen* (Fritzner 1883–96 III:146)
 b Nú tók konungi_D [at orna undir feldinum]_{Inf}. – *nå begynte kongen å bli varm under fellen* (sst. II:912)
 c ... óðal ok eignir er þik_A þarf aldri síðan [sælan at þrjóta]_{Inf}. – *odel og eiendommer som du trenger aldri siden lykkelig å mangle* (Rindal (utg.) 1981:60)

Muligheten for subjekt-til-subjekt-løfting i samband med *taka* har jeg blitt oppmerksom på gjennom drøftinga av eksemplet i (6) hos Faarlund (1980a:71–72, jf. også 1987b:66–67; 1987c:41–42; 1990:126). Han har konsentrert seg om den siste delen av dette, og for den har han satt opp djupstrukturen i (7).²⁰

- 6 Veðrit tók at hægjast, ok storminn (tók) at minka. – *været begynte å spakne, og stormen begynte å minke* (Jansen 1971:125)
 7

Ifølge Faarlund ser det ut til at det akkusativleddet som er knytta til verbet i leddsetningen i (7), er gjort til subjekt for verbet i den overordna setningen i

¹⁹ Tilsvarende subjekt-til-subjekt-løftingskonstruksjoner fins i gammalsvensk ifølge Sundman (1985:103–104), som riktignok peker på den manglende kongruensen og sier at “det är därför snarare fråga om en flyttnings transformation än om en relationsförändrande process”. Sigurðsson (1989:206) reknar med subjekt-til-subjekt-løfting av både nominativsubjekt og oblike subjekt i islandsk.

²⁰ I den første delen av eksemplet i (6) er det et verb som kan knytte til seg enten dativ- eller

(6). Men han sier videre at det er umulig å avgjøre om det virkelig har skjedd subjekt-til-subjekt-løfting her, eller om det nominale leddet bare er tematisert, siden det fortsatt står i akkusativ i overflatestrukturen. Etter mi mening er det imidlertid lite trulig at vi har tematisering, siden tematisering av et ledd i en leddsetning godt kan skje uten at leddsetningen blir omdanna til et infinitivsledd:

8 [Pau orð]_A bað Ásta [at vit skyldim bera þér]_S. – *de orða bad Ásta at vi skulle overbringe deg* (Nygaard 1905:388)

Jeg vil heller si at vi i (6) har subjektløfting siden vi der har et nominalt ledd som er logisk subjekt for en infinitiv.

Det virker altså som om potensielle oblike subjekt i motsetning til vanlige oblike ledd kan gjennomgå subjektløfting liksom nominativledd. I hvert fall kan potensielle oblike subjekt og nominativledd inngå i samme typer konstruksjoner med infinitivsledd som logisk subjekt for infinitiven. Men vi får samtidig ta med at de to leddtypene oppfører seg litt ulikt i og med at nominativledd av og til endrer kasus når de flyttes ut av en finitt setning, mens potensielle oblike subjekt alltid har samme kasus.

9 Subjekt i passiv lik objekt i aktiv – subjekt i aktiv lik fakultativt ledd i passiv

Forholdet mellom de nominale ledda i setninger med aktivt verbal og i tilsvarende setninger med passivt verbal i moderne norsk beskrives gjerne som hos Lie (1979:75).

1 Objektet i aktiv (patiens) blir normalt subjekt i passiv. Subjektet i aktiv (agens) blir enten utelatt eller kommer som styring til preposisjonen *av*.

Følgende enkle setninger kan illustrere dette forholdet:

- 2 a Lingvistene_{Ag} studerte språket_{Pat}.
b Språket_{Pat} blei studert (av lingvistene_{Ag}).

Det vanligste tilhøvet mellom aktiv og passiv i eldre norsk kan illustreres ved hjelp av de norrøne setningene i (3) og de mellomnorske i (4).²¹ Disse

nominativledd: *hægist e-m* eller *hægist e-rr* “en blir roligere” (se Fritznér 1883–96 II:159). Dermed er det en viss mulighet for at vi her kan ha hatt subjekt-til-subjekt-løfting av et dativledd. Men i så fall har tydeligvis dette dativleddet (*veðrinu*) skifta kasus til nominativ eller akkusativ (*veðrii*) i samband med løftinga. Og siden jeg ikke kjenner til noen sikre eksempel på at potensielle oblike subjekt skifter kasus på denne måten, vil jeg si at det lite trulig at det er dette som har skjedd. I stedet vil jeg gå ut fra at vi har vanlig subjekt-til-subjekt-løfting av et nominativledd.

²¹ Når en er avhengig av å nytte eksempel fra et tekstkorpus, er det naturligvis bortimot umulig å finne synonyme aktive og passive setninger, men jeg har prøvd å finne noen som i hvert fall er noenlunde like, ved å bruke setninger med samme hovedverb som eksempel.

setningene kan stå som eksempel på aktive og passive setninger uten potensielt oblikt subjekt.

- 3 a Sendi hann_{N/Ag} mann_{A/Pat} til þeirra . . . – *sendte han en mann til dem* (Fritzner 1883–96 III:207)
 b Maðr_{N/Pat} var sendr Gizzuri hvíta ok Geiri goða . . . – *en mann blei sendt til Gissur hvite og Geir gode* (sst.)
 c Ek_{N/Pat} em sendr [af Starkaði]_{PP/Ag}. – *jeg er sendt av Starkad* (Fritzner 1883–96 I:9)
- 4 a þa spurde [fyr^{der} sire Skeldulf]_{N/Ag} [fyr^{dan} Alf]_{A/Pat} . . . – *da spurte førnevnte sira Skjeldulf førnevnte Alv* (DN VIII 314)
 b Einar_{N/Pat} var spurdar . . . – *Einar blei spurt* (DN III 682)
 c war tha [sira Smidh]_{N/Pat} spurder [af konungs vmbodzmanne]_{PP/Ag} . . . – *blei da sira Smed spurt av kongens ombudsmann* (DN II 739)

Den semantiske rolla som tradisjonelt kalles patiens, blir i norrønt og mellomnorsk vanligvis uttrykt av et akkusativledd i en aktiv setning (3a og 4a) og av et nominativledd i en tilsvarende passiv setning (3b–c og 4b–c). Det betyr at akkusativledd i aktiv svarer til nominativledd i passiv norrønt og mellomnorsk liksom objekt i aktiv svarer til subjekt i passiv i moderne norsk.

Agensrolla uttrykkes i norrønt og mellomnorsk normalt av et nominativledd i en aktiv setning (3a og 4a). Denne rolla blir som oftest ikke uttrykt i en tilsvarende passiv setning (3b og 4b), men den kan også uttrykkes av styringa i et preposisjonsuttrykk med *af* (3c og 4c). Så langt svarer altså nominativledd i aktiv i norrønt og mellomnorsk på samme måte som subjekt i aktiv i moderne norsk til styringa i et fakultativt preposisjonsuttrykk i passiv.

Dermed viser forholdet mellom de nominale ledda i aktive og i tilsvarende passive setninger i hvert fall foreløpig at det er nominativledd i norrønt og mellomnorsk som er lik subjektet i moderne norsk både i aktiv og passiv.

Dette skulle vi i det store og heile kunne holde fast ved sjøl om vi tar omsyn til at vi i norrønt og mellomnorsk også har eksempel av denne typen:

- 5 a Konungr_{N/Ag} virði hann_{A/Pat} mikils. – *kongen vurderte den som mye verd* (Nygaard 1905:147)
 b Man oss_{D/Ag} lítills virðast [alt þat]_{N/Pat}. – *vil av oss som lite verd bli vurdert alt det* (sst.:171)
- 6 a funno thær_{N/Ag} tha [thet at . . .]_{A/Pat}. – *fant de da det at* (DN XI 185)
 b fansz [mer]_{D/Ag} æi j [annat en (at) han hafde . . .]_{N/Pat}. – *blei funnet av meg ikke i dette anna enn at han hadde* (DN II 548)

Det som er spesielt ved disse setningene, er at agensrolla, som nominativleddet har i aktiv, ikke uttrykkes av styringa i et preposisjonsuttrykk, men av et dativledd uten preposisjon i passiv.

Dativledd av denne typen skiller seg som sagt ut ved at de står uten

preposisjon, men også ved at de bare kan knyttes til verb med refleksivform, og det er derfor forståelig at Nygaard (1905:171) ikke vil anerkjenne setninger med slike dativledd som ordentlige passivsetninger. Men verbalet i disse setningene har tross alt ei form som kan oppfattes som passiv, og de har i tillegg det kjennetegnet på passive setninger at det er et *anna* ledd enn nominativleddet som uttrykker agens, og jeg vil derfor ikke kvitte meg med disse litt problematiske setningene ved å definere dem som ikke-passive.

I stedet får vi registrere at nominativledd i aktiv i norrønt og mellomnorsk ikke er heilt lik det moderne subjektet, ettersom den rolla som disse ledda har, ikke bare kan uttrykkes av styringa i et preposisjonsuttrykk i passiv, men i enkelte tilfeller også av et dativledd uten preposisjon.

På dette punktet skjer det muligens ei endring i løpet av mellomnorsk tid, for de sju passive setningene med agens uttrykt av et dativledd uten preposisjon som jeg har funnet i materialet fra denne perioden, er alle fra før 1425. Det kan tyde på at nominativledd i mellomnorsk blir mer lik subjektet i moderne norsk. Men dette er litt usikkert, for det mellomnorske materialet er så sparsomt at det ikke kan påvises klart at de dativledda som uttrykker agens i passiv, avløses av preposisjonsuttrykk. De verba som knytter til seg et slikt dativledd, fins nemlig ikke med preposisjonsuttrykk, og de verba som står med et preposisjonsuttrykk, hører ikke til de verba som tok dativledd uten preposisjon i norrønt. (Se Mørck 1980:147–148.)

Ved sida av aktive setninger der et ledd i genitiv eller dativ uttrykker *patiens* i stedet for et akkusativledd, har vi i norrønt passive setninger uten nominativledd, og denne typen passive setninger med potensielt oblikt subjekt finner vi framleis i mellomnorsk (Mørck 1980:124–126). Et norrønt og et mellomnorsk eksempel på slike aktive og passive setninger er gitt i henholdsvis i (7) og (8).

- 7 a Menn_{N/Ag} sǫknuðu nú Skeggja_{G/Pat} ór flokkinum. – *mennene sakna nå Skjegge fra flokken* (Fritzner 1883–96 III:160)
 b Um morguninn var saknat þeirra_{G/Pat/Subj?}. – *om morgenen blei sakna de* (Nygaard 1905:143)
- 8 a en [þen sem j medal Rudstad sath]_{N/Ag} helt [allum adræ gatuarmen]_{D/Pat} vppe – *men den som på Mellomrudstad budde, holdt heile den andre vegkanten ved like* (DN V 713)
 b ... swa længi sæm ... þær værder vppi haldet [þæirre hæilaghre kirkiu æmbete]_{D/Pat/Subj?}. – *så lenge som der blir oppretholdt den hellige kirketjenesten* (DN II 520)

Passive setninger uten nominativledd reknes tradisjonelt som subjektlause (sml. f.eks. Knudsen 1967b:49), men semantisk sett er det naturlig å oppfatte genitiv- og dativledda i passive setninger av denne typen som subjekt. Disse genitiv- og dativledda uttrykker jo *patiens* på samme måte som subjektet i passiv i moderne norsk, og de svarer til et oblikt ledd i tilsvarende aktive

setninger liksom det moderne subjektet i passiv svarer til et objekt i aktiv.

Nå skulle vi helst også ha kunnet sammenlikne aktive setninger med potensielt oblikt subjekt av den typen som vi har i (9), med tilsvarende passive setninger for å se om disse oblike ledda er lik subjektet i moderne norsk ved at den sematiske rolla som leddet uttrykker, er fakultativ i passiv, men noen sikre passive motsvarigheter til slike aktive setninger har jeg ikke funnet.

9 Minnir mik_{A/Subj?} [hinnar konunnar]_G. – *husker jeg denne kona* (Nygaard 1905:15)

Som jeg har vært inne på før, er det nokså få verb som knytter til seg potensielt oblikt subjekt, og passive setninger er også forholdsvis sjeldne. Det kan derfor være tilfeldig at jeg ikke har funnet noen passive setninger med et slikt verb.

Men jeg trur helst at det ganske enkelt ikke fins passivsetninger som svarer til aktive setninger av det slaget vi har i (9). “Moderne språk oppfatter personen som den handlende i slike uttrykk; norrønt oppfatter handlingen som noe som kommer utenfra og virker på personen,” sier Hanssen, Mundal & Skadberg (1975:119 fotnote). Viss dette er rett, og viss et potensielt agenssubjekt er en betingelse for passiv på samme måte som i moderne norsk (se Hovdhaugen 1977:35), skulle det være umulig med passive setninger av den typen som vi her er ute etter.

Granskinga mi av passiv i mellomnorske diplom (Mørck 1980) tyder på at dette kan være en riktig slutning. I samband med denne granskinga har jeg ekserpert noen tusen passivformer, og sjøl om enkelte verb er gjengangere i dette materialet, er det ei lang rekke verb som er representert i det med ei eller flere passivformer. Blant disse verba er det ingen som kan knytte til seg et potensielt oblikt subjekt i aktiv.²²

Årsaken til at vi ikke har eksempel på passive motsvarigheter til aktive setninger med potensielt oblikt subjekt, kan som sagt være at disse aktive setningene ikke har noe agenssubjekt. Det er likevel en viss mulighet for at de har et oblikt ledd som subjekt, for subjektet kan også ha andre roller (se f.eks. Faarlund 1980b:26–27). Men så lenge vi ikke har eksempel på at rolla til disse ledda uttrykkes av et fakultativt ledd i passiv, kan vi i hvert fall ikke si at forholdet mellom aktiv og passiv viser at slike oblike ledd er subjekt i norrønt og mellomnorsk.

Fordelinga av de semantiske rollene i aktive og i tilsvarende passive setninger viser altså at nominativledd i norrønt og mellomnorsk er lik subjektet i moderne norsk i begge typer setninger, mens potensielle oblike

²² Heller ikke islandsk har passive motsvarigheter til aktive setninger uten nominativledd ifølge Levin & Simpson (1981:186, 189).

subjekt i eldre norsk bare er lik det moderne subjektet i de passive setningene. Forholdet mellom aktiv og passiv kan derimot ikke brukes som argument for at potensielle oblike subjekt i aktive setninger virkelig er subjekt.

10 Flytting av kvantor fra subjektet

En av de mindre kjente subjektsegenskapene som er trukket fram av Faarlund (1980b:36), er det han kaller kvantorflytting:

- 1 Ein kvantor kan flyttast ut av eit nominalledd til plassen like etter det finitte verbet dersom dette nominalleddet er subjekt, og ikkje elles.

Faarlund har bare brukt setninger med *begge* til å illustrere dette, men som vi ser av følgende “historie”, kan *alle* og *sjøl* flyttes på samme måte:

- 2
 - a Adam og Eva har (nok) *begge* vært svært glade i epler.
 - b Disse eplene skal (visstnok) *alle* være av sorten gravenstein.
 - c De hadde (ikke) *sjøl* planta epletrærne.

Riktignok er ikke *sjøl* noen kvantor, men muligheten til å kunne flyttes ut av subjektet og til midtfeltet er felles for disse orda, og jeg vil derfor bruke setninger med alle tre orda i drøftinga mi, og for lettvinthets skyld omtale alle som kvantorer.

Når det i (1) sies at en kvantor kan flyttes “til plassen like etter det finitte verbet”, er ikke dette heilt rett, for det kan stå et setningsadverbial mellom verbet og kvantoren, jf. eksempla i (2). Det er derfor riktigere å si at en utflytta kvantor står “på den plass som vanligvis fylles av et setningsmodifiserende adverbial” (Dyvik 1979b:54), eller eventuelt sammen med et slikt adverbial på denne plassen.

Dette er nok den mest typiske plasseringa av slike utflytta kvantorer, men den er ikke den eneste. I samband med omtalen av de frie subjektspredikativene, som kan stå i både forfeltet, midtfeltet og slutfeltet, sier Diderichsen (1974:177) at ord som *begge*, *alle* og *sjøl* har en “ganske tilsvarende fri Stilling”. Han gir imidlertid bare eksempel med *sjøl*, og det er nokså betegnende, for det er dette ordet som ser ut til å ha flest plasseringsmuligheter. Western (1921:491) peker på at det kan stå til slutt i setningen, og det skulle heller ikke være noe i veien for å ha det først. Det virker ikke uten videre like naturlig å plassere de egentlige kvantorene *begge* og *alle* i forfeltet eller slutfeltet. Men vi behøver ikke å gå nærmere inn på de ulike plasseringsmulighetene til disse orda her. I denne sammenhengen er det viktigst at både *begge*, *alle* og *sjøl* kan skilles fra det leddet som de modifierer, når dette leddet er subjekt.

Vi kan derimot merke oss at *sjøl* om vi kan flytte flertallsforma *alle* ut av

subjektet, kan vi normalt ikke gjøre det samme med ei entallsform av dette ordet:

- 3 a **Alle eplene** var spist opp.
 b **Eplene** var **alle** spist opp.
- 4 a **All frukten** var spist opp.
 b ***Frukten** var **all** spist opp.

Setninger med utflytta entallsform er sjeldne, og er vel helst mer eller mindre faste uttrykk:

- 5 a Han skalv all igjenom. (Knudsen 1967a:120)
 b Ho var vakkert vaksi all med seg. (Heggstad 1931:121)

De tre kvantorene *begge*, *alle* og *sjøl* kan også inngå i andre typer ledd enn subjektet, f.eks. i et direkte objekt:

- 6 a Adam og Eva har spist **begge eplene**.
 b Etterpå har de brukket **alle greinene**.
 c Til slutt har de hogd ned **sjølve stammen**.

Men i slike tilfeller er det ikke mulig å finne noen annen plassering av disse kvantorene der de fortsatt beskriver det samme leddet, så vi får bare slå fast at kvantorer ikke kan flyttes ut av disse ledda på samme måte som av subjektet.

Ifølge Dyvik (1979b:54–55) er det flere kvantorer som kan stå på setningsadverbialets plass, i norrønt enn i moderne norsk, men når vi nå skal undersøke om kvantorflytting kan brukes som subjektskriterium i eldre norsk, skal vi konsentrere oss om setninger med former av *báðir*, *allir* og *sjalfr*, som svarer til de kvantorene som kan flyttes ut av subjektet i moderne norsk. Av mangel på bedre eksempel kommer jeg i tillegg til å ta med noen setninger med entallsformer av *allr* sjøl om kvantorflytting stort sett er begrensa til flertallsforma i moderne norsk.

Ettersom leddstillinga er friere i norrønt og mellomnorsk enn i moderne norsk, kan vi ikke forutsette at utflytta kvantorer har samme distribusjon i eldre norsk som i moderne norsk. Vi skal derfor ikke bry oss om plasseringa av kvantorene her. Det vesentlige er om de kan eller ikke kan flyttes ut av en leddtype, ikke hvor de flyttes.

Beskrivelsen av norrønt bygger i dette tilfellet hovedsakelig på forholda i *Konungs skuggsiá*, der jeg har gått gjennom alle setninger med *báðir*, *allr/allir* og *sjalfr* (ved hjelp av seddelmaterialet i Norsk leksikografisk institutt (se Holm-Olsen 1983:IX)). Fra andre kjelder har jeg bare noen mer tilfeldige eksempel.

Vi kan først slå fast at kvantorer kan flyttes ut av et nominativledd i norrønt:

- 7 a En [þeir menn]_N váru báðir_N heiðnir. – *men de mennene var begge hedenske* (Holm-Olsen (utg.) 1983:71)
 b [þeir hlutir]_N eru hér allir_N um ræddir ... – *de sakene er her alle omtalt* (sst.:33)
 c ... at maðr_N haldi sik nokkut sjalfr_N til monvits eða íþróttá ... – *at mannen holder seg noenlunde sjøl til forstand eller kunnskaper* (sst.:5)

Men en kvantor kan også flyttes ut av et ledd i en oblik kasus. Jeg har riktignok ikke funnet noen setninger der dette er gjort med *báðir*, men det fins i hvert fall eksempel på slik flytting av både *allr/allir* og *sjalfr*.

Flytting fra et vanlig oblikt ledd har vi eksempel på i:

- 8 a ... ef vit skulum hana_A glósa alla_A, ... – *viss vi skal den forklare hele* (Holm-Olsen (utg.) 1983:78)
 b ... því at syndir mínar eru ... svá margar at mér_D eru sjölfum_D útalligar ... þær er ek hefi gǫrvar ... – *fordi syndene mine er så mange at for meg er sjøl utelleglige de som jeg har gjort* (sst.:95)

Og flytting fra et potensielt oblikt subjekt har vi i:

- 9 a Nu ef [slíkra hluta]_{G/Subj?} verðr vel gætt allra_G [sem nú höfum vér um rætt]_S, ... – *nå viss slike saker blir vel akta på alle som nå har vi omtalt* (Holm-Olsen (utg.) 1983:105)²³
 b Hann_{A/Subj?} fjarar allan_A at þurru. – *den fjærer heile til det tørre* (dvs.: *det blei lågvann slik at heile fjorden blei tørr*) (Iversen 1973:131)
 c ... þá skipan ... sem yðr_{D/Subj?} mætti sjölfum_D vel líka. – *den forordningen som dere kunne sjøl godt like* (DN V 46)

Mens jeg i (7) bare har tatt med noen få tilfeldige eksempel på at en kvantor kan flyttes ut av et nominativledd i norrønt, har jeg derimot i (8–9) gjengitt halvparten av de norrøne eksempla på flytting av en kvantor fra et ledd i en oblik kasus som jeg har funnet. Det er ingen tvil om at det er mye vanligere med kvantorflytting fra nominativledd enn fra ledd i andre kasus. Likevel er det viktig å få med at det også er mulig å flytte en kvantor ut av et ledd i en oblik kasus, og at dette kan skje både fra vanlige oblike ledd og fra potensielle oblike subjekt.

For å få et inntrykk av bruken av *báðir*, *allr/allir* og *sjalfr* i mellomnorsk har jeg gått gjennom diploma fra perioden 1350–1525 i DN I.

Her er det heller ikke noe problem å finne setninger der kvantorene er flytta ut av et nominativledd. Det er ganske mange slike setninger, og vi

²³ Jeg går ut fra at kvantorflyttinga har skjedd uavhengig av ekstraponeringa av relativsetningen i dette tilfellet. En relativsetning som er skilt fra korrelatet, er nemlig vanligvis ikke ekstraponert sammen med en kvantor, men enten aleine eller sammen med et påpekende pronomen: *Pessir hlutir manu qllum; þykkja undarliger [þeim, [sem heyra]]* 'disse sakene kan for alle synes underlige dem som hører (om dem)' (Holm-Olsen (utg.) 1983:29). Dette eksemplet viser for øvrig at det ikke alltid er kvantorflytting som er årsaken til at en kvantor står aleine, for her er det mer rimelig å gå ut fra at resten av leddet som kvantoren hører til, er flytta bort fra den.

finner dem i heile mellomnorsk tid. Disse eksempla er fra omlag midt i perioden:

- 10 a Leeto þeir_N þer þa baadher_N læsæ siin bref oc skæll, – *lot de der da begge lese sine brev og utgreiinger* (DN I 770)
 b ok husen_N æru aal_N vtthrothen a fyrnempdo Toltfastadom, – *og husa er alle opprotta på førnevnte Tolstad* (DN I 760)
 c ... huot helder [førnemder Arne Tholfson]_N kommer sielfuer_N til tha malstemfno ædher ok eighi, – *enten førnevnte Arne Tolvssoon kommer sjøl til det drøftingsmøtet eller ikke* (DN I 825)

Derimot har jeg bare funnet tre setninger der en kvantor er flytta ut av et ledd i en oblik kasus:

- 11 a þesso_D vidrgek fyrsagdr Gunnar ollu_D. – *dette vedgikk førnevnte Gunnar alt* (DN I 330)
 b þer med hafuom ver oc honom leet oc vnt Kopar vikona j Dramfn med skipatollenom ok konongs kaupum ... seer_D till nytsæmdar sialfuum_D ... – *dermed har vi også til ham overdratt og gitt Kobbervik i Drammen med skipsavgiften og kongens forkjøpsrettigheter – seg til nytte sjøl* (DN I 511)
 c ... æfter þære stenno sæm þæim_D war badom_D sæt ... – *etter den fristen som for dem var begge satt* (DN I 599)

I disse tre setningene er det vanlige oblike ledd som kvantoren er flytta ut av, og alle setningene er fra begynnelsen av mellomnorsk tid (1352, 1388 og 1405). Ut fra dette materialet ser det altså ut til at det blir slutt på kvantorflytting fra vanlige oblike ledd ved overgangen fra norrøn til mellomnorsk tid.

Jeg har ingen mellomnorske eksempel på at en kvantor er flytta ut av et potensielt oblikt subjekt. Det kan skyldes at det blir slutt på kvantorflytting fra denne typen ledd samtidig med at det blir slutt på slik flytting fra vanlige oblike ledd. Men forklaringa kan også være at det er vanskelig å finne eksempel på kvantorflytting fra potensielle oblike subjekt fordi setninger med slikt subjekt er sjeldne og det dessuten er sjelden at kvantorflytting skjer fra ledd i oblike kasus. Vi kan derfor ikke utelukke at det fortsatt er mulig med kvantorflytting fra potensielle oblike subjekt likså vel som fra nominativledd i mellomnorsk.

Vi kan dermed slå fast at de kvantorene som bare kan flyttes ut av subjektet i moderne norsk, kan flyttes ut av alle slags ledd i norrønt, og at de fortsatt kan flyttes ut av nominativledd i mellomnorsk. Derimot ser det ut til at det i denne perioden blir slutt på kvantorflytting fra vanlige oblike ledd, men mangel på eksempel gjør at vi dessverre ikke kan si om denne innskrenkinga også gjelder for potensielle oblike subjekt.

11 Obligatorisk konjunksjon ved strøket subjekt i relativsetninger

I tradisjonelle beskrivelser av vanlige restriktive relativsetninger i moderne norsk heter det gjerne at *som* er et pronomen som normalt må være med når det er subjekt, men ofte utelates når det har andre funksjoner (se f.eks. Western 1921:271). Men etter hvert har en gått mer over til å se på *som* i leddsetninger som en konjunksjon (jf. Hovdhaugen & Valgard 1982:171), og en må da beskrive dette forholdet litt annleis, slik som Faarlund (1980b:35) gjør:

- 1 Når subjektet i ei relativsetning er identisk med det overordna nominalet, og altså stroki, er partikkelen *som* obligatorisk. Når eit anna nominal er stroki, er *som* fakultativt.

Det er likevel den samme kontrasten mellom setninger som (2), der *som* må være med, og setninger som (3), der *som* kan utelates, som beskrives. Men mens en i tradisjonelle beskrivelser rekner med at en relativsetning med *som* uttrykt er fullstendig, går en i nyere beskrivelser ut fra at det i en relativsetning alltid mangler et ledd som er koreferent med korrelatet for relativsetningen, slik som jeg har markert med de tomme plassene i disse eksempla.

- 2 a Vi kjøpte ei bok_i [*som* __i kom ut i fjor]_S.
b *Vi kjøpte ei bok_i [_ __i kom ut i fjor]_S.
- 3 a Vi kjøpte ei bok_i [*som* forlaget gav ut __i i fjor]_S.
b Vi kjøpte ei bok_i [_ forlaget gav ut __i i fjor]_S.

I norrønt er det ifølge Falk & Torp (1900:244) og Nygaard (1905:262) sjelden at konjunksjonen er utelatt i relativsetninger. Begge steder finner vi likevel eksempel på at både relativsetninger med et strøket nominativledd og relativsetninger med et strøket vanlig oblikt ledd kan mangle konjunksjon, jf. (4) med strøket nominativledd og (5) med strøket akkusativledd. (Falk & Torp føyer til at “udeladelsen af det relative pronomen” særlig er sjelden “i subjektsforhold”. Nygaard legger derimot ingen vekt på om “relativpartiklen” “repræsenterer subjekts- eller objektsforhold”.)

- 4 a hǫfðingi sá [er Óðinn var kallaðr]_S – *den høvdingen som Odin blei kalt* (Nygaard 1905:256)
b dýr mǫrg þau [_ skorpiones heita]_S – *de mange dyr – skorpioner heter* (sst.:262)
- 5 a þann einn son [er hann ann lítit]_S – *den ene sønnen som han elska lite* (sst.:257)
b reiðiverk þau [_ þú unnit hefir]_S – *de sinneframkallende handlingene – du gjort har* (sst.:262)

I mellomnorsk er det heller ikke så vanlig med relativsetninger uten konjunksjon. Men det fins fortsatt eksempel på at konjunksjonen kan være

utelatt i slike setninger uansett om det er et nominativledd eller et vanlig oblikt ledd som er strøket, jf. (6) med strøket nominativledd og (7) med strøket akkusativledd.

- 6 a þa deilu oc missæmiu [sem þeira j millum er . . .]_S – *den tvist og uenighet som dem imellom er* (DN I 713)
 b ollum lunnendum [_ till liggr ok leghet hefuer]_S – *alle herligheter _ til ligger og ligget har* (DN I 370)
- 7 a þessa lausa peninga [som hon hafde vp borit]_S – *dette lausøre som hun hadde mottatt* (DN I 723)
 b althet [_ the haffde sin i mellom]_S – *alt _ de hadde seg imellom* (DN III 947)

Jeg har ikke funnet noen relativsetninger med strøket potensielt oblikt subjekt uten konjunksjon. Men når så vel relativsetninger med strøket nominativledd som relativsetninger med strøket vanlig oblikt ledd kan stå uten konjunksjon, ser jeg ingen grunn til å anta at det skulle gjelde andre regler for relativsetninger med strøket potensielt oblikt subjekt.

Det ser altså ut til at muligheten til å utelate relativkonjunksjonen i norrønt og mellomnorsk ikke er avhengig av hva slags nominalt ledd som er strøket i relativsetningen, slik som i moderne norsk.²⁴

12 Obligatorisk konjunksjon ved framflytta subjekt i indirekte spørresetninger

Konjunksjonen *som* finner vi i moderne norsk også i enkelte indirekte spørresetninger som innledes med et framflytta spørreord, jf. f.eks. Faarlund (1980b:35):

- 1 Her må det stå eit *som* etter spørje-ordet dersom det er subjekt i setninga. Elles er *som* umogleg på denne plassen.

Kontrasten mellom setninger med framflytta subjekt og setninger der et anna ledd er flytta fram, kan illustreres med disse eksempla:

- 2 a De spurte [hvem_i som _{-i} hadde sett oss]_S.
 b *De spurte [hvem_i _{-i} hadde sett oss]_S.
 3 a *De spurte [hvem_i som vi hadde sett _{-i}]_S.
 b De spurte [hvem_i ₋ vi hadde sett _{-i}]_S.

Både Western (1921:262) og Heggstad (1931:205) er inne på at det ikke er absolutt nødvendig å ha med *som* i indirekte spørresetninger der spørreordet er subjekt. Forskjellen mellom slike setninger og setninger der spørreordet

²⁴ I færøysk kan konjunksjonen bare utelates i relativsetninger der et vanlig oblikt ledd er strøket, og det er obligatorisk med konjunksjon i relativsetninger med strøket nominativsubjekt eller med strøket oblikt subjekt (Barnes 1986:31).

har en annen funksjon, er derfor muligens ikke fullt så skarp som beskrivelsen til Faarlund og eksempla mine gir inntrykk av.

Bruken av *som* i indirekte spørresetninger med spørreord i moderne norsk er nok likevel langt mer regelfast enn bruken av tilsvarende ord i denne setningstypen i norrønt og mellomnorsk.

Nygaard (1905:371–372) nevner ikke konjunksjonen i sin oversikt over leddstillinga i indirekte spørresetninger, og det er ytterst få av de indirekte spørresetningene med framflytta spørreord som vi finner hos Nygaard (1905:252–256, 295–300, 373–374), som har en konjunksjon etter spørreordet. I norrønt fins det imidlertid indirekte spørresetninger med konjunksjon både etter et framflytta nominativledd (4) og etter et framflytta vanlig oblikt ledd (5).

- 4 a Vissu menn eigi [hvat_N er undir bjó þessi ferð]_S. – *viste mennene ikke hva som skjulte seg bak denne oppførselen* (Iversen 1973:152)
 b Finnr spurði [hvat_N – í tunnum þeim var]_S. – *Finn spurte hva – i de tønnene var* (Nygaard 1905:298)
- 5 a Vissi engi maðr [[hverrar ættar]_G er hann var]_S. – *visste ingen mann av hvilken ætt som han var* (sst.:299)
 b Forvitnar mik at vita [[hverrar ættar]_G – þit erut]_S. – *jeg er nysgjerrig etter å vite av hvilken ætt – dere er* (sst.:135)

“I senere oldnorsk tilføies ofte relativ partikel” i indirekte spørresetninger med spørreord, sier Falk & Torp (1900:241), men etter å ha lett litt etter slike setninger i mellomnorske diplom sitter jeg igjen med inntrykk av at det der fortsatt er sjeldent med konjunksjon etter framflytta spørreord. Mellomnorsk ser også ut til å være lik norrønt ved at både et framflytta nominativledd (6) og et framflytta ledd i en oblikt kasus (7) kan ha konjunksjon etter seg.

- 6 a ... Gardher Poresson ... krafde mik lagha orskurdar [hvar_N som hennar logligher æruinge skal væra ...]_S. – *Gard Toresson krevde av meg lovkjennelse om hvem som hennes lovlige arvinger skal være* (DN I 614)
 b ... han viste eyg mykit af. [hvar_N – þa landskyld vp bar]_S. – *han visste ikke mye om hvem – den landskylda mottok* (DN I 630)
- 7 a och skal thet stande til gud och her Hartwigh [[hwadh nodhæ]_A som han wil gjøræ med Elling ...]_S – *og skal det være opp til Gud og herr Hartvig hvilken skânsel som han vil vise Elling* (DN I 853)
 b nemdæ þa fir nemdar Þordar til tolf man at skoda [[hvat skada]_A – þeir bróðar hafðæ gjort jn j Norda gards skogh]_S. – *þekte da førnevnte Tord ut tolv menn til å undersøke hvilken skade – de brødrene hadde gjort i Nordgards skog* (DN I 616)

Jeg har ingen tilsvarende eksempel der det framflytta leddet er et potensielt oblikt subjekt. Men når vi veit at det kan brukes konjunksjon både etter et

framflytta nominativledd og etter et framflytta vanlig oblikt ledd sjøl om det i begge tilfeller er uvanlig, er det naturlig å gå ut fra at det er på samme måte i setninger med et framflytta potensielt oblikt subjekt.

Viss dette er rett, er ikke bruken av konjunksjon i indirekte spørresetninger med spørreord avhengig av hva slags ledd som er flytta fram, i norrønt og mellomnorsk slik som i moderne norsk.

13 Avslutning

Etter gjennomgangen av disse elleve subjektsegenskapene kan det være på sin plass med ei lita oppsummering. Jeg vil da tillate meg å utelate enkelte detaljer slik at vi får den oversikten over materialet som vi trenger for å kunne gå videre i drøftinga. Jeg vil dessuten konsentrere denne oppsummeringa og drøftinga om norrønt i første omgang, og la behandlinga av tilhøva i mellomnorsk vente til etterpå.

Med en gang kan vi slå fast at nominativledd skiller seg ut i norrønt ved å ha noen subjektsegenskaper som ingen av de andre leddtypene ser ut til å ha: For det første kongruerer ikke verbalet med ledd i andre kasus enn nominativ, for det andre er det bare nominativledd som kan gjennomgå lik-NP-stryking, og for det tredje kan nominativledd strykes friere enn andre ledd i imperativsetninger.²⁵

Nominativledd har videre to egenskaper som mangler heilt hos vanlige oblike ledd. De kan gjennomgå subjektløfting, og de oppfører seg som subjekt ved diateseskifte – i og med at et nominativledd i en passiv setning har den samme rolla som et oblikt ledd i en tilsvarende aktiv setning, og den rolla som uttrykkes av et nominativledd i aktiv, er fakultativ i passiv.

Disse to egenskapene har nominativledd til en viss grad felles med potensielle oblike subjekt. Begge leddtypene kan i hvert fall være logisk subjekt for infinitivledd som kan tolkes som resultat av subjektløfting. Og både nominativledd og potensielle oblike subjekt har den samme rolla i en passiv setning som et oblikt ledd har i en tilsvarende aktiv setning.

Kasusforholda er imidlertid ulike ved disse ledda. Nominativledda endrer kasus ved subjekt-til-objekt-løfting og beholder nominativsforma si bare ved subjekt-til-subjekt-løfting, mens de potensielle oblike subjekta alltid har samme kasus før og etter løftinga. Ved diateseskifte endrer også nominativledd kasus, mens et potensielt oblikt subjekt i en passiv setning, har samme kasus som i en tilsvarende aktiv setning. I tillegg får vi ta med at det er tvilsomt om en aktiv setning med potensielt oblikt subjekt kan erstattes med

²⁵ Faarlund (1987c:39, jf. også 1988b:198; 1989:80) tar bare med de to første av disse egenskapene: "In Old Norse, only subject control and perhaps verb agreement are clearly connected with the nominative case."

en tilsvarende passiv setning der rolla til dette leddet er fakultativ, på samme måte som en aktiv setning med et nominativledd.

To av de egenskapene som kjennetegner subjektet i moderne norsk, har nominativledd felles med så vel vanlige oblike ledd som potensielle oblike subjekt. Det er at de alle kan være antecedent for et refleksivt pronomen, og at alle kan kløyves ved kvantorflytting.

Resten av de moderne subjektsegenskapene bygger på grammatiske forhold som vi ikke har noe tilsvarende til i norrønt, og vi kan derfor ikke si at noe(n) ledd har disse fire egenskapene. Vi kan vanskelig snakke om en subjekts plass i setningen når det ikke er noen plass som er forbeholdt særskilte ledd. Det ser ikke ut til å være noen begrensning på muligheten til å stryke ledd i sideordna setninger, verken med omsyn til hva slags ledd som kan strykes, eller med omsyn til hva slags ledd det strøkne leddet kan være identisk med. Og i relativsetninger og indirekte spørresetninger er det ikke hva slags ledd som er henholdsvis strøket og flytta fram, som bestemmer om konjunksjonen kan utelates eller må være med.

Denne beskrivelsen av forholda i norrønt er forhåpentligvis noenlunde dekkende trass i at jeg på noen punkt har et litt sviktende datagrunnlag. Jeg trur riktignok ikke at det betyr så mye at jeg ikke har funnet eksempel som viser hvordan konjunksjonsbruken er i relativsetninger og indirekte spørresetninger med potensielt oblikt subjekt, for det er neppe noen grunn til å tru at den er annleis der enn i tilsvarende setninger med nominativledd eller vanlige oblike ledd. Litt mer tvilsomt er det kanskje å gå ut fra at det ikke fins passive setninger som svarer til aktive setninger med et potensielt oblikt subjekt. Og det er nokså usikkert om potensielle oblike subjekt kan eller ikke kan strykes like fritt som nominativledd i imperativsetninger. Det er mulig at en kunne ha fått sikrere opplysninger på disse punkta om en hadde gått gjennom en større del av det norrøne tekstmaterialet enn jeg har gjort.

Sjøl om visse punkt i denne oppsummeringa såleis kan være noe usikre, vil jeg likevel si at det er ganske klart hvordan de grammatiske egenskapene som kjennetegner subjektet i moderne norsk, fordeler seg i norrønt: Ingen nominale ledd har alle disse egenskapene, nominativledd har en god del av dem, potensielle oblike subjekt har i større eller mindre grad noen av de egenskapene som nominativledda har, og de vanlige oblike ledda har enkelte av de egenskapene som både nominativledda og de potensielle oblike subjekta har.

Når subjektsegenskapene fordeler seg slik, kan det umiddelbart være fristende å slutte at ingen nominale ledd i norrønt er like mye subjekt som det leddet som er subjekt i moderne norsk, siden ingen norrøne ledd har alle de moderne subjektets egenskaper, men at alle de tre typene av nominale ledd er subjekt til en viss grad – nominativledd mest fordi de har flest subjektsegenskaper, potensielle oblike subjekt mindre fordi de har færre

subjektsegenskaper, og vanlige oblike ledd minst fordi de har færrest slike egenskaper.

Men subjektbegrepet blir sjølsagt nokså meningslaust når en kommer fram til at alle nominale ledd er subjekt om enn i ulik grad, og det er derfor naturlig å undersøke om det på noen rimelig måte er mulig å få til ei nærmere avgrensing av hva som bør reknes som subjekt.

Den slutningen som vi har trukket ovafor, bygger på to forutsetninger, den ene at de grammatiske forholda som fungerer som subjektsegenskaper i moderne norsk, og som vi finner igjen i norrønt, er subjektsegenskaper der også, og den andre at ingen av disse subjektsegenskapene er mer avgjørende kjennemerke på subjektet enn de andre.

Viss vi vil holde fast ved disse forutsetningene, men vil fram til et anna resultat enn det som vi kom til i første omgang, må vi la mengden av subjektsegenskaper som et ledd har, få betydning for om det skal reknes som subjekt. Det er den løsningen som Keenan (1976:312) foreslår når han sier at nominale ledd er subjekt i den grad de har de subjektsegenskapene som han lister opp, men at virkelig subjekt (“*the subject*”) er det leddet som har en klar overvekt av disse egenskapene. Dette synet har blitt kritisert bl.a. fordi det er uklart hvor mange subjektsegenskaper et ledd må ha for å kunne reknes som virkelig subjekt (se Johnson 1977:677–678), og det problemet viser seg også i vårt tilfelle. Vanlige oblike ledd har så få slike egenskaper at vi vel ganske trygt kan utelukke dem. Men viss det er nok å ha et flertall av egenskapene, dvs. minst fire av de sju subjektsegenskapene som vi har funnet i norrønt, oppfyller både nominativledd og potensielle oblike subjekt kravet. Dersom det derimot bare er det leddet som har flest subjektsegenskaper, som kan reknes som virkelig subjekt, blir dette begrensa til nominativledd.

Spørsmålet er bare om alle de grammatiske forholda som er subjektsegenskaper i moderne norsk, og som vi finner igjen i norrønt, virkelig er subjektsegenskaper der også. Her er det nærliggende å svare at de egenskapene som alle nominale ledd har, ikke kan være det. Dermed faller grunnlaget for å rekne vanlige oblike ledd som subjekt bort, og subjektbegrepet blir avgrensa til nominativledd og potensielle oblike subjekt. Men vi kan også si at de egenskapene som fins hos mer enn én leddtype, ikke kan være subjektsegenskaper. Det vil føre til at heller ikke potensielle oblike subjekt får status som skikkelige subjekt, og vi ender opp med bare nominativledd i denne funksjonen.

Det skulle ikke være særlig kontroversielt å konkludere med at vanlige oblike ledd ikke kan være subjekt i norrønt, både fordi de har svært få av de egenskapene som kjennetegner subjektet i moderne norsk, og fordi de ikke har andre subjektsegenskaper enn de som er felles for alle typer nominale ledd.

Litt mer uenighet kan det nok være om både nominativledd og potensielle oblike subjekt bør få status som subjekt, eller om dette bør forbeholdes nominativledda. Svaret er avhengig av om vi godtar at noen subjekt har flere subjektsegenskaper enn andre, og av hvilken vekt vi legger på det at nominativledd og potensielle oblike subjekt oppfører seg litt ulikt i forhold til de to subjektsegenskapene som de har felles, og som vanlige oblike ledd mangler. Her er det åpent for skjønnsmessige vurderinger.

Problemet med de to forsøka som vi hittil har gjort på å avgrense subjektet slik at ikke alle slags nominale ledd faller inn under dette begrepet, er altså at de ikke fører til noen entydig konklusjon. Dette har muligens ikke kommet så veldig tydelig fram hittil, men det har sammenheng med hvordan subjektsegenskapene er fordelt i norrønt. Denne fordelinga utelukker nærmest vanlige oblike ledd som subjekt, og den gjør det vel også mest naturlig å si at bare nominativledd har denne funksjonen.

For å gjøre problemet tydeligere kan vi tenke oss en ekstrem situasjon der de tre typene av nominale ledd har like mange subjektsegenskaper og ingen av disse er felles for noen av ledda. Vi har ennå ikke funnet noen framgangsmåte som vi kan bruke til å peke ut subjektet i et slikt tilfelle, og det er da fare for at det blei heilt vilkårlig hvilke(t) ledd som ville blitt rekna som subjekt.

Grunnen til at vi hittil har hatt vanskelig for å komme fram til noe klart svar på hva slags ledd som er subjekt i norrønt, er trulig at vi har gått ut fra at ingen av subjektsegenskapene er mer avgjørende subjektskjenntegn enn de andre. Dette er i samsvar med synet til Keenan (1976:312), som ikke har funnet noen egenskap(er) som er felles for alle subjekt, og som følgelig heller ikke setter opp noe absolutt nødvendig og samtidig tilstrekkelig subjektskjenntegn. Keenan har imidlertid tidlig blitt kritisert for at han ser på de forskjellige subjektsegenskapene som likeverdige, nettopp fordi dette gjør det vanskelig å bestemme hva som er subjekt, når mer enn én leddtype har subjektsegenskaper (se igjen Johnson 1977:677–678).

Dyvik (1981:239–245) har slutta seg til denne kritikken, og han hevder at det fins universelle subjektsegenskaper. Blant anna peker han på at i en allmenngyldig definisjon av subjektet “må relasjonen til predikatet bli en essensiell del av dets karakteristikk”. Så vidt jeg kan skjønne, må det være denne relasjonen som Dyvik (1979a:65) tidligere har beskrevet slik:

- 1 Skulle vi etter dette sammenfatte det sentrale i subjektsfunksjonen, kunne vi si at subjektets funksjon er å være en setningsintern “forankring” av predikatsinnholdet. Predikatet refererer ikke-spesifikt – dvs. det denoterer bare – en art handling, prosess, tilstand, egenskap eller klasse. Forat et predikat skal kunne delta i et utsagn, må det forbindes med et aspekt av den utenomspråklige verden. Dette aspekt er typisk en spesifikk person, gjenstand, tilstand el.l., men kan også være mer abstrakt: En *art* gjenstander osv. Subjektets oppgave er å referere til eller denotere dette “aspekt”, og derved gjøre setningen til et

mulig utsagn: Subjektet forankrer predikatsinnholdet i den utenomspråklige verden.

Det er ikke så veldig stor forskjell på denne beskrivelsen av subjektets oppgave og den tradisjonelle subjektsdefinisjonen, slik vi finner den hos f.eks. Falk & Torp (1900:1): "Subjektet angiver den person, ting eller det begreb hvorom sætningens indhold (prædiketet) udsiges." Og siden definisjoner av dette slaget har vært så seigliva, får vi tru at de sier noe om det leddet som vi oppfatter som subjekt.

Likevel er det vanskelig å bruke slike definisjoner til å avgjøre hva slags ledd som er subjekt i norrønt, for de kan passe for alle typer ledd. I hvert fall meiner jeg at både nominativleddet i (2a) og det potensielle oblike subjektet i (2b) og trulig også det vanlige oblike leddet i (2c) kan oppfattes som forankring for predikatsinnholdet eller det som prediketet sier noe om.

- 2 a Peir_N fóru í eyna Dímun ina litlu. – *de for til øya Litla Dímun* (Iversen 1973:125)
 b Henni_{D/Subj?} líkaði vel til hans. – *hun likte godt ham* (sst.:151)
 c [Lenda menn]_A skal grafa næst kirkju . . . – *lendemenn skal (en) begrave nærmest kirken* (Keyser & Munch (utg.) 1846–49 I:405)

Det er trulig svært vanskelig å komme fram til en universell subjektsdefinisjon som det kan være en viss enighet om, og jeg skal ikke forsøke meg med noe eige forslag, men i stedet se på hva som kan sies å være det avgjørende særpråklige kjennemerket på subjektet i norsk.

En slik særpråklig subjektsdefinisjon bør ikke bygge bare på betydning, for semantiske tolkinger er som kjent ofte subjektive. Vi bør heller søke en egenskap som har et eller anna formelt uttrykk, og som derfor sikrere lar seg identifisere.

Videre er det naturlig å søke etter en egenskap som er knytta til subjektet i flest mulig og helst alle setninger, for jo sjeldnere en subjektsegenskap er, jo mindre brukelig er den som grunnleggende subjektskjennetegn. Om vi knytter subjektsdefinisjonen til en svært uvanlig egenskap, vil vi jo i mange tilfeller ikke kunne se hva som er subjekt, uten å gå til en beslekta konstruksjon der denne egenskapen er til stede (jf. Johnson 1977:683). Muligheten til å kunne gjennomgå lik-NP-stryking kan f.eks. vanskelig settes op som det eneste nødvendige og tilstrekkelige subjektskjennemerket, for det er nokså sjelden at et nominalt ledd er strøket ved denne transformasjonen. Viss vi skal prøve om et ledd har denne subjektsegenskapen, må vi derfor som oftest undersøke om det fins konstruksjoner der dette leddet mangler, men der setningen som leddet hører heime i, inngår i form av et infinitivledd.

Når det gjelder moderne norsk, er jeg enig med Dyvik (1981:245) o.a. i at den språkspesifikke definisjonen av subjektet må bygge på leddstillingsforholda. I de aller fleste setningene med sammensatt verbal vil ett nominalt

ledd være tydelig markert som subjekt enten direkte ved at det sjøl står i en særskilt subjeksposisjon, eller indirekte ved at ingen andre nominale ledd har denne plasseringa. Leddstillinga i setninger med enkelt verbal viser vanligvis ikke like klart hvilket ledd som er subjekt, men ei omskriving til sammensatt verbal vil gjerne klargjøre de syntaktiske forholda i slike tilfeller. Det er ingen av de andre subjektsegenskapene som på samme måte er eller kan være til stede i alle setninger. Og siden plasseringa til subjektet best kan beskrives i forhold til verbalet, som er det sentrale leddet i predikatet, kan denne subjektsegenskapen også sies å avspeile den grunnleggende forbindelsen mellom subjekt og predikat som blei omtalt ovafor.

Som vi har sett, er leddstillingsforholda annleis i norrønt, slik at de ikke kan fungere som subjektskjennetegn her, men det er et anna grammatisk forhold som det i stedet er naturlig å bruke, nemlig det at det alltid er kongruens eller mulighet for kongruens mellom subjekt og verbal, jf. Dyvik (1979a:58):

- 3 I gammelnorsk er det rimelig å bygge den særpråklige definisjon av subjektet først og fremst på kongruensen i det finitte verbalet, som er et morfologisk uttrykk som lett lar seg isolere.

I norrønt er det trulig denne kongruensen mellom subjekt og verbal som den grunnleggende forbindelsen mellom subjekt og predikat kommer til uttrykk i, og jeg kan derfor ikke si meg enig med Faarlund (1980a:67; 1987c:35; 1989:76; 1990:117) i at kongruensen i verbalet er et overflatisk morfologisk trekk med liten syntaktisk betydning.

Når vi såleis rekner med at det fins et avgjørende subjektskjennemerke som nominale ledd enten har eller ikke har, får vi et klart skille mellom subjekt og andre ledd, og når denne avgjørende subjektsegenskapen er kongruensen mellom subjekt og verbal, blir det nominativledd som entydig utpeker seg som subjekt.

Det leddet som ved denne analysen er subjekt i moderne norsk fordi det skiller seg ut ved plasseringa si i setningen, har i tillegg ei rekke andre særtrekk. På samme måte har det leddet som er subjekt i norrønt pga. kongruensen i verbalet, et par andre egenskaper som det er aleine om å ha. Slike særtrekk kan vi også kalle subjektsegenskaper så lenge det bare er subjektet som har dem. Dette er likevel ikke egenskaper som gjør leddet til subjekt, men bare egenskaper som kommer i tillegg til det avgjørende kjennemerket, nemlig leddstillinga i moderne norsk og kongruensen i norrønt.

Subjektet har også en del egenskaper felles med andre ledd. I norrønt er det f.eks. noen egenskaper som nominativledd og potensielle oblike subjekt har sammen, og noen som er felles for både nominativledd, potensielle oblike subjekt og vanlige oblike ledd. Dette gjør at de forskjellige leddtype-

ne blir mer eller mindre like, men det betyr ikke at alle disse ledda blir subjekt. Den funksjonen må vi etter mi meining reservere for den leddtypen som har det avgjørende subjektskjennetegnet, dvs. nominativledda.²⁶

Nylig har Rögvaldsson (1990) kommet fram til et anna resultat enn meg, nemlig at også de potensielle oblike subjekta virkelig er subjekt. Han uttaler seg riktignok på grunnlag av et reint gammalislandsk materiale, mens jeg ikke har skilt mellom islandsk og norsk, men har behandla norrønt som en enhet. Likevel er det neppe det at vi bygger på ulikt materiale, som er årsaken til at vi trekker ulike konklusjoner, for det er liten grunn til å tru at det her er en skilnad mellom gammalislandsk og gammalnorsk som kan spille inn. Det er nok heller vurderinga av de ulike subjektsegenskapene som er forskjellig.

Når Rögvaldsson konkluderer med at gammalislandsk har oblike subjekt liksom nysislandsk, bygger han særlig på to forhold, nemlig plasseringa til de potensielle oblike subjekta i setninger med sammensatt verbal²⁷ og det at disse ledda kan gjennomgå subjekt-til-objekt-løfting. Ut fra det som jeg tidligere har sagt, skulle det forhåpentligvis gå klart fram hvorfor jeg meiner at dette er et litt for svakt grunnlag for å slutte at oblike ledd kan være subjekt.

Men sjøl om jeg ikke vil være med på å rekne med oblike subjekt i norrønt, har jeg ikke noe problem med å godta at de potensielle oblike subjekta seinere har utvikla seg til virkelige subjekt. Argumentasjonen for at islandsk og færøysk har fått oblike subjekt i tillegg til de gamle nominativsubjekta, er ganske overbevisende, og det skyldes først og fremst at disse språka har en fastere leddstilling enn norrønt slik at subjektet kan avgrensas ut fra den.²⁸ Enda tydeligere er det at de potensielle oblike subjekta har blitt subjekt i moderne norsk, for der har de jo også fått subjektsform ved den endringa som ofte karakteriseres som en overgang fra “upersonlige” til “personlige” konstruksjoner (f.eks. fra *henni líkaði* till *hun likte* som ovafor i (2b)).

Vi har da kommet fram til at det har skjedd tre endringer fra norrønt til moderne norsk. Det har skjedd en overgang fra kongruens i verbalet til

²⁶ Jamfør hva Sundman (1985:110) sier om forholda i gammalsvensk: “Vi kan sålunda konstatera att de oblika personorden inte har några sådana beteendeegenskaper som otvetydigt visar att de är subjekt. Å andra sidan finns det inte heller några syntaktiska processer som skiljer dessa konstituenten från nominativsubjekt. Subjektivering av personordet innebar sålunda inte stora förändringar i konstituentens syntaktiska egenskaper, men personordet blev tillgängligt för vissa processer (lika-NP-strykning, imperativisering), som kanske redan var semantiskt motiverade.”

²⁷ Rögvaldsson (1990) viser også at det er leddstillingsforhold som kan tyde på at oblike subjekt ikke er subjekt, men disse forholda forklarar han ganske overbevisende med semantiske forhold.

²⁸ Sigurðsson (1989:209) er litt forbeholden og peker på forskjellige forhold som gjør at en ikke bør overdrive likheten mellom nominativsubjekt og oblike subjekt i islandsk.

leddstilling som avgjørende subjektstjennemerke.²⁹ Subjektet har fått flere særtrekk, enten ved at det har blitt aleine om å ha egenskaper som flere ledd hadde før, eller ved at det har utvikla seg nye subjektsegenskaper. Og de potensielle oblike subjekta har utvikla seg til å bli virkelige subjekt.

Disse endringen ser vi ikke så veldig mye til i det mellomnorske materialet, for det gir inntrykk av at forholda i mellomnorsk likner mye på forholda i norrønt, sjøl om vi kan se noen utslag av den utviklinga som har funnet sted fram mot moderne norsk.

Beskrivelsen av mellomnorsk er riktignok noe mer usikker enn beskrivelsen av norrønt fordi vi har mindre materiale å bygge på, bl.a. om bruken av refleksive pronomen, stryking i sideordna setninger og subjektløfting. Men om det kan være detaljer som skulle vært beskrevet annleis, har det forhåpentligvis ikke så mye å si for det heilhetsbildet som vi kan danne oss av forholda i mellomnorsk.

Jeg har tidligere nevnt at kongruensbøyinga av det finite verbalet er mindre gjennomført i mellomnorsk enn i norrønt, og jeg har også sagt at det er en klar tendens til at nominativledd og vanlige oblike ledd i mellomnorsk har samme plass som henholdsvis subjekt og objekt i moderne norsk. Likevel er det, så vidt jeg kan se, ikke grunnlag for å si at det har skjedd noen overgang fra kongruensbøying til leddstilling som den avgjørende subjektsegenskapen. Kongruensbøyinga kan fortsatt fungere som subjektstjennemerke fordi det tross alt er igjen mye av tallbøyinga og noe av personbøyinga. Og leddstillinga kan vanskelig brukes til å avgrense subjektet så lenge vi også kan finne nominativledd med samme plassering som objekt og oblike ledd med samme plassering som subjekt.

Det som ser ut til å ha skjedd i mellomnorsk, er bare at nominativleddet har blitt tydeligere markert som subjekt ved noen endringer i de egenskapene som subjektet kan ha i tillegg til den avgjørende subjektsegenskapen. Det er mulig at flere spesialundersøkelser av det mellomnorske materialet vil kunne avsløre andre slike endringer, men allerede nå meiner jeg at vi har funnet tre forhold som tyder på at nominativledd har blitt mer utprega subjekt.

Det ene er at nominativledd strykes ganske regelfast i imperativsetninger. Også i norrønt står dette leddet i ei særstilling i slike setninger ved at det kan strykes friere enn andre ledd, men denne muligheten utnyttet ikke i så stor grad. I mellomnorsk er derimot nominativleddet strøket så ofte at det gir

²⁹ Jamfør Faarlund (1987b:71): "Jamvel om nominativleddet på eldre stadium ikkje har mange typiske subjektsegenskapar, finst det likevel nokre få, slik som styring av verbkongruens og utelating ved infinitivledd. På neste stadium begynte slike eigenskapar å bli assosierte med ein viss plass i setninga i staden for med ein viss kasus. Dette kunne skje fordi det mest tematiske leddet også oftast var eit nominativledd. Plass og kasusform fall derfor ofte saman. Ein syntaktisk eigenskap som opphavgleg var knytt til nominativ, kunne derfor bli omtolka slik at han vart knytt til ein viss plass i setninga."

inntrykk av at denne strykinga har blitt mer eller mindre obligatorisk.

Det andre er at den særegenheten at rolla til et nominativledd i aktiv kan uttrykkes av et dativledd uten preposisjon i passiv, blir borte i løpet av mellomnorsk tid. Det materialet som vi har, tyder i hvert fall på at nominativledd i aktive setninger blir mer subjektaktige ved at de går over til å måtte erstattes av styringa i et preposisjonsuttrykk i passive setninger.

Det tredje er at muligheten for kvantorflytting blir avgrensa ved overgangen fra norrøn til mellomnorsk tid. Opphavlig kunne en kvantor flyttes ut av alle slags ledd, men etter hvert finner vi bare eksempel på kvantorflytting fra nominativledd.

Jeg har ikke noe materiale som viser at de potensielle oblike subjekta får nye subjektsegenskaper i mellomnorsk tid, og jeg har dermed heller ikke funnet noe som kan tolkes som tegn på at de har blitt subjekt. Viss det er rett at de potensielle oblike subjekta ennå ikke har utvikla seg til virkelige subjekt, er det for øvrig forståelig at de fortsatt i stor utstrekning har oblik form i mellomnorsk, og at det i materialet fra dette tidsrommet til og med kan dukke opp nye konstruksjoner av denne typen som ikke er belagt i norrønt, sml. setningen i (4) med omtalen av *skemma* hos Fritzner (1883–96 III:306).³⁰

- 4 mek_{A/Subj?} skemmes with oc latte folk see megh, – *jeg skemmes ved å la folk se meg* (DN III 1069)

Sjøl om de potensielle oblike subjekta såleis som gruppe holder seg godt i mellomnorsk, skjer det likevel en viss overgang fra “upersonlig” til “personlig” konstruksjon i løpet av denne perioden. Noen verb som tidligere tok potensielt oblikt subjekt, kan i stedet knytte til seg nominativledd, sml. f.eks. den eldre konstruksjonen med potensielt oblikt subjekt i (5a) og den nyere med nominativledd i (5b).

- 5 a ... þy at honom_{D/Subj?} war jkki til sakt, – *fordi han var ikke innkalt* (DN XI 115)
 b ... naar han_N wordher logligha til saghder – *når han blir lovlig innkalt* (DN XI 215)

Denne utviklinga skjer, som dette eksemplet viser, i hvert fall i passive setninger (Mørck 1980:124–128), og en vil trulig kunne finne tilsvarende forhold i aktive setninger om de blir undersøkt nærmere.

Men så lenge det ikke er noe anna som tyder på at de potensielle oblike subjekta utvikler seg til virkelige subjekt i mellomnorsk, ser jeg heller ingen grunn til å si at det må ha skjedd fordi det potensielle oblike subjektet ved en del verb byttes ut med et nominativledd. Allerede i norrønt var det en del

³⁰ Det kan ha hatt betydning at en slik konstruksjon med potensielt oblikt subjekt fantes i svensk (se Lindqvist 1912:169).

verb som kunne knytte til seg enten et potensielt oblikt subjekt eller et nominativledd, jf. (6–7), og det som skjer i mellomnorsk, er – slik jeg ser det – bare en utvidelse av muligheten til å velge mellom en subjektlaus konstruksjon med potensielt oblikt subjekt og en konstruksjon med subjekt, dvs. med nominativledd.

- 6 a [Ragnhildi dróttning]_{A/Subj?} dreymði [drauma stóra]_A. – *dronning Ragnhild drømte store drømmer* (Hanssen, Mundal & Skadberg 1975:121)
 b [Ein kona]_N dreymdi [þann draum]_A. – *ei kone drømte den drømmen* (Nygaard 1905:84)
- 7 a Honum_{D/Subj?} varð holpit. – *han blei hjulpet* (Falk & Torp 1900:22)
 b Ek_N em nú holpinn. – *jeg blir nå hjulpet* (Hægstad 1935:21)

Jeg syns dessuten at det er vanskelig å hevde at overgangen fra “upersonlig” til “personlig” konstruksjon er et resultat av at de potensielle oblike subjekta alt har blitt subjekt, så lenge det ikke kan påvises at disse ledda får flere subjektsegenskaper og blir mer utprega subjekt på samme måte som nominativledda. Med utgangspunkt i det materialet som jeg har til nå, virker det etter mi mening mer sannsynlig at de potensielle oblike subjekta i første omgang erstattes av nominativledd av andre årsaker enn at de er subjekt.³¹ En annen ting er at de potensielle oblike subjekta kan ha utvikla seg til virkelige subjekt etter mellomnorsk tid, og at dette da kan bidra eller føre til at alle ledd av denne typen etter hvert får subjektsform. Det er for øvrig ikke så veldig overraskende at det er akkurat denne leddtypen som gjennomgår ei slik utvikling, siden de potensielle oblike subjekta er de oblike ledda som har flest egenskaper felles med nominativledda.

Siden vi har endt opp med en tradisjonell definisjon av subjektet som innebærer at dette leddet blir avgrensa til å omfatte bare nominativledd, kan en naturligvis spørre om vi har bruk for subjektsbetegnelsen, eller om vi ikke like gjerne kunne nøyd oss med å snakke om nominativledd (sml. drøftinga av forholda i tysk hos Reis (1982)). Til dette vil jeg svare at vi trenger den muligheten til å skille mellom syntaktisk funksjon og morfologisk form som de to betegnelse gir oss. Et slikt skille er jo generelt viktig i beskrivelsen av eldre norsk fordi vi kan finne både ledd med samme funksjon og ulik form (f.eks. objekt i akkusativ, dativ og genitiv) og ledd med ulik funksjon og samme form (f.eks. objekt og adverbial i akkusativ). Og sjøl om vi altså når det gjelder subjekta, har kommet fram til at de alltid står i nominativ, så må vi likevel kunne skille mellom subjekt og andre ledd, dvs. subjektspredikativer og tiltaleord, med nominativsform.

³¹ Det vil føre for langt å gå nærmere inn på hva som kan ha forårsaka dette, og jeg vil derfor bare vise til Lindqvist (1912:49–80) og Sundman (1985). De har drøfta ei rekke forhold som kan ha hatt betydning for den tilsvarende overgangen i svensk, og disse forholda er sikkert i det store og heile gyldige også for norsk.

Litteratur

- Andrews, A. D. 1982: The Representation of Case in Modern Icelandic. J. Bresnan (ed.): *The Mental Representation of Grammatical Relations*, 426–503. Cambridge, Massachusetts/London, England: The MIT Press.
- Barnes, M. P. 1986: Subject, Nominative and Oblique Case in Faroese. *Scripta Islandica* 37, 13–46.
- Berulfsen, B. 1967: *Norsk grammatikk*. Oslo: Aschehoug.
- Christoffersen, M. 1991: *Setning og sammenheng. Syntaktiske studier i Magnus Lagabøters landslov*. Upubl. manuskript.
- Cole, P., W. Harbert, G. Hermon & S. N. Sridhar 1980: The Acquisition of Subjecthood. *Language* 56, 719–743.
- Creider, C. 1986: Missing Constituents in Second Conjuncts in Norwegian. *Working papers in linguistics* 3, 1–14. Department of Linguistics, University of Trondheim.
- Diderichsen, P. 1974: *Elementær Dansk Grammatik*. 3. utg. København: Gyldendal. DN = *Diplomatarium Norvegicum*. Christiania 1847–.
- Dyvik, H. J. J. 1979a: *Syntaktisk beskrivelse. En teoretisk ramme*. Stensil. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- 1979b: Omkring fremveksten av artiklene i norsk. *Maal og Minne*, 40–78.
- 1981: *Grammatikk og empiri*. 2. oppl. 1986. Institutt for fonetikk og lingvistikk, Universitetet i Bergen.
- Falk, H. & A. Torp 1900: *Dansk-norskens syntax i historisk fremstilling*. Kristiania: Aschehoug.
- Folgerøy, A. 1979: *Infinitiv i norrønt*. Hovedoppgave. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Fossestøl, B. 1980: *Tekst og tekststruktur*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Fretheim, T. 1979: On the status of imperative formation in Norwegian syntax. T. Pettersen (ed.): *Papers from the Fifth Scandinavian Conference of Linguistics I*, 111–122. Acta Universitatis Lundensis Sectio I Theologica Juridica Humaniora 30. Stockholm.
- Fritzner, J. 1883–96: *Ordbog over Det gamle norske sprog I–IV*. 4. utg. 1973. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Faarlund, J. T. 1980a: Subject and nominative in Old Norse. *Scripta Islandica* 31, 65–73.
- 1980b: *Norsk syntaks i funksjonelt perspektiv*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- 1985: Pragmatics in diachronic syntax. *Studies in Language* 9:3, 363–393.
- 1987a: Fast eller fri ordstilling? Eit leddstillingsprinsipp i urnordisk. J. R. Hagland, J. T. Faarlund & J. Rønneho (red.): *Festskrift til Alfred Jakobsen*, 52–59. Tapir.
- 1987b: Grammatiske funksjonar i eldre og yngre mål. T. Bull, E. H. Jahr & G. Wiggen (red.): *Mål og medvit. Heidersskrift til Kjell Venås*, 51–76. Oslo: Novus.
- 1987c: Transformational passive and the origin of NP movement. *University of Chicago Working papers in linguistics* 4, 25–60.
- 1988a: Pragmatiske forklaringsar i diakron syntaks. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1/2, 23–44.

- 1988b: A typology of subjects. M. Hammond, E. A. Moravesik & J. R. Wirth (ed.): *Studies in syntactic Typology*, 193–207. Typological studies in language 17. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamin.
- 1989: Pragmatics and syntactic change. L. E. Breivik & E. H. Jahr (ed.): *Language Change. Contributions to the Study of Its Causes*, 71–98. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 43. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- 1990: *Syntactic Change. Toward a Theory of Historical Syntax*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 50. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Hanssen, E., E. Mundal & K. Skadberg 1975: *Norrøn grammatikk*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Haugen, O. E. 1990: *Grunnkurs i norrønt språk*. 3. rev. oppl. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Heggstad, L. 1931: *Norsk grammatikk*. Faksimilutg. 1975. Oslo: Tanum – Norli.
- Heggstad, L., F. Hødnebo & E. Simensen 1975: *Norrøn ordbok*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Holm-Olsen, L. (utg.) 1983: *Konungs skuggsiá*. 2. rev. oppl. Norrøne tekster nr. 1. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo.
- Hovdhaugen, E. 1971: *Transformasjonell generativ grammatikk*. 2. utg. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- 1977: Om og omkring passiv i norsk. T. Fretheim (red.): *Sentrale problemer i norsk syntaks*, 15–46. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Hovdhaugen, E. & J. Valgard 1982: Syntaks. H. Bjorvand, E. Hovdhaugen & H. Gram Simonsen (red.): *Språkvitenskap*, 127–188. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Hægstad, M. 1935: *Vestnorske maalføre fyre 1350. II. Tillegg. Nokre fleire skrifter paa indre sudvestlandsk maal*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi. II. Hist.-Filos. Klasse 1935 No. 1. Oslo.
- Indrebø, G. 1924: Litt um burtfallet av fleirtal i verbalbøygjingi i norsk. *Festskrift til Amund B. Larsen*, 106–114. Kristiania: Aschehoug.
- 1951: *Norsk målsoga*. Bergen.
- Iversen, R. 1973: *Norrøn grammatikk*. 7. utg. Oslo: Aschehoug.
- Jansen, O. M. W. 1971: *Untersuchungen zu den sogenannten subjektlosen Sätzen im Altwestnordischen*. Magistergradsavhandling. Oslo.
- Johnson, D. E. 1977: On Keenan's Definition of "Subject OF". *Linguistic Inquiry* 8, 673–692.
- Jónsson, F. (utg.) 1911: *Heimskringla*. Nytt opptrykk 1966. Oslo: Universitetsforlaget/København: Gads Forlag.
- Juntune, T. W. 1978: Reflexivization and reflexive verbs in Old Icelandic. J. Weinstock (ed.): *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 3, 419–426. Proceedings of the Third International Conference of Nordic and General Linguistics. The University of Texas at Austin, Texas.
- Keenan, E. L. 1976: Towards a Universal Definition of "Subject". C. N. Li (ed.): *Subject and Topic*, 303–333. New York: Academic Press.
- Keyser, R. & P. A. Munch (utg.) 1846–49: *Norges gamle Love indtil 1387 I–III*. Christiania.
- KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. Oslo: Gyldendal 1956–78.

- Knudsen, T. 1967a: *Pronomener*. Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.
 – 1967b: *Kasuslære* 1. 2. oppl. 1976. Universitetsforlaget.
- Larsen, E. G. 1969: *Norrøn grammatikk*. 2. oppl. 1978. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Levin, L. S. & J. Simpson 1981: Quirky Case and Lexical Representations of Icelandic Verbs. *Papers from the 17th regional meeting of the Chicago Linguistic Society*, 185–196. Chicago.
- Lie, S. 1979: *Innføring i norsk syntaks*. 3. utg. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Lindqvist, A. 1912: *Förskjutningar i förhållandet mellan grammatiskt och psykologiskt subjekt i svenskan*. Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 8. Nr 2. Lund: C. W. K. Gleerup/Leipzig: Otto Harrassiwitz.
- Lorentz, O. 1979: *Norsk setningsform*. Oslo: Novus.
- Maling, J. 1980: Inversion in Embedded Clauses in Modern Icelandic. *Íslenskt mál og almenn málfræði* 2, 175–193.
- Mørck, E. 1980: *Passiv i mellomnorske diplom*. Hovedoppgave. Institutt for nordisk språk og litteratur, Universitetet i Oslo.
 – 1990: Ellipsis of the subject of main clauses in Middle Norwegian. *Tromsø Linguistics in the Eighties*, 356–368. Oslo: Novus.
 – Under trykking: Utelatelse av subjektet i imperativsetninger i norrønt, mellomnorsk og eldre nynorsk. E. H. Jahr & O. Lorentz (red.): *Historisk språkvitenskap/ Historical linguistics*. Studier i norsk språkvitenskap/Studies in Norwegian linguistics 5. Oslo: Novus.
- Noreen, A. 1884: *Altnordische Grammatik* I. 5. oppl. 1970. Tübingen: Max Niemeyer.
- Nygaard, M. 1905: *Norrøn syntax*. 2. oppl. 1966. Oslo: Aschehoug.
- Platzack, C. 1987: The Scandinavian Languages and the Null-Subject Parameter. *Natural Language and Linguistic Theory* 5, 377–401.
- Reis, M. 1982: Zum Subjektbegriff im Deutschen. W. Abraham (Hrsg.): *Satzglieder im Deutschen*, 171–211. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Rindal, M. (utg.) 1981: *Barlaams ok Josaphats saga*. Norrøne tekster nr. 4. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo.
- Rögvaldsson, Eiríkur 1990: Quirky Subjects in Old Icelandic. Manuskript til foredrag på den 12. skandinaviske lingvistik-konferansen i Reykjavík.
- Sigurðsson, Halldór Ármann 1989: *Verbal syntax and case in Icelandic*. Department of Scandinavian Languages, University of Lund.
- Skjeggeland, M. 1977: *Målføre og skriftmål*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Spurkland, T. 1989: *Innføring i norrønt språk*. Universitetsforlaget.
- Sundman, M. 1985: Från mik angrar till jag ångrar. Om förhållandet mellan satsdelskategori och semantisk roll. *Folkmålsstudier* XXIX 85–123.
- Thráinsson, H. 1979: *On Complementation in Icelandic*. New York – London: Garland Publishing.
- Western, A. 1921: *Norsk riksmåls-grammatikk*. Faksimilieutg. 1975. Kristiania: Aschehoug.

– 1934: Streiftog i gammelnorsk syntaks. *Maal og Minne*, 53–72.

Zaenen, A., J. Maling & H. Thráinsson 1984: Passive and oblique case. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 16. Linguistics Department, University of Trondheim.

JUDY QUINN

Verseform and voice in eddic poems: the discourses of *Fáfnismál*

In the body of medieval poems commonly described as eddic (that is, in the corpus constructed by the Codex Regius anthology GkS 2365 4to, the fragmentary collection of AM 748 I 4to, and the poems *Rígsþula*, *Hyndluljóð* and *Grottasöngur* preserved singly in other manuscript contexts) it is not uncommon to find distinct shifts in verseform from one stanza to the next. In the past, a mixture of verseforms has sometimes been seen as a sign of pastiche, with scholars assigning particular verses to various “original” components of the poem based on the formal criterion of metre.¹ Such a view is based on the assumption that rhythmic homogeneity was a natural feature of eddic verse prior to the process of “literarisation”.² While it may no longer be fashionable for editors to manufacture poems of uniform rhythm some still regard variations in verseform as a sign of disorder, if not chaos.³ The notion of metrical regularity does not seem to have been inherent in eddic verseforms themselves, and in this article I wish to argue that variations in rhythm appear to have signified specific changes in register within some poems. The study of those variations can open up a dimension of meaning that enriches our reading of eddic poetry.

While it has long been acknowledged that *ljóðaháttur* rhythm is typically used for direct speech in eddic poems and that *fornyrðislag* is the verseform for narrative poems⁴, a more finely-tuned account of kinds of verseforms is necessary to explain the heterogeneous form of many extant poetic texts and to understand the nature and significance of modulations between different rhythms. The corpus as a whole presents evidence of an apparent differentiation of metres according to particular types of speech-acts and according to

¹ See, for example, de Vries 1934:18. For a more recent expression of this idea, see Hallberg 1975:70

² For an explanation of this term and speculation about the process see Kurt Schier 1975:171–2.

³ One recent example is David Evans’s (1986:4) assessment of the text of *Hávamál*: “Metrically too the poem appears disordered in places . . . St. 80 to 90 are especially irregular: 80 is not in any recognizable metre at all . . . 88, which is in *ljóðaháttur*, might appear to have been interpolated into this unbroken sequence . . . Even more chaotic are strophes 141 to 145: 141 begins as *ljóðaháttur* but ends irregularly, 142 and 143 do not constitute recognized strophe-forms at all . . .”

⁴ See Finnur Jónsson 1920:I, 105–11, Andreas Heusler 1957:150–92, Hans Kuhn 1960, II, 42 and Klaus von See 1967:52–60.

the identity of different kinds of speakers. The relatively recent focus by Old Norse scholars on speech-acts as the basis for eddic composition (see Harris 1979 and 1983), along with the tools of pragmatics and conversation analysis (Bax and Padmos 1983) enable us to perceive sharper distinctions in compositional technique than previous critical approaches allowed. The catechism poems *Hávamál*, *Vafþrúðnismál* and *Grímnismál* are all in *ljóðahátt*, for example, and so are the sections of *Sigrdrífumál*, *Fáfnismál* and *Reginismál* where the interaction between speakers closely approximates a catechism. Yet a particular kind of speech-act is not necessarily tied to a given verseform. As Kurt Schier has observed (1986:375), *sennur* occur in the eddic corpus in either *ljóðahátt* or *fornyrðislag*. The characteristic that distinguishes one *senna* from another is the identity of its antagonists. When the constitution of the duelling pair does not include a mythological being, as in the two *sennur* between warriors in the *Helgaqviða Hundingsbana* poems (HH. I: 32–46 and HH. II: 19–24), the verseform is not *ljóðahátt*, as one might expect from such verse-*sennur* as *Locasenna* or *Hárbarðzlióð*, but *fornyrðislag*. If a hero engages in a *senna* with a giantess (HHv. 12–30), however, the exchange is cast in *ljóðahátt*. Such compositional practices indicate that the discursive style appropriate to particular verbal exchanges depended in part on the nature of the speech-act and its conventional cast in verse, and in part on the identities of the speakers and the style of discourse traditionally associated with their utterances.

Looking at this compositional phenomenon from another angle, the change in rhythm effected by a shift into *ljóðahátt*, for instance, may be interpreted as a signal to the audience of a change in discursive posture. In terms of semiotic theory, the rhythm and the language of verse together become a connotative signifier which engages the audience's wider understanding of discursive conventions and generates additional meanings above the expressive plane of the content of the lines of verse (see Silverman 1983:26 ff.). A study of eddic poetics needs to address not just the formal aspects of line length and alliterative structure, but also the connotative process triggered by particular rhythms and changes in rhythm, in order to describe the signification elicited by different verseforms in different contexts in the eddic corpus.

The first task in the project of charting the discursive significance of shifts in rhythm in eddic poems is an initial characterisation of types of eddic verseforms according to their typical subject matter and voice. As they are evidenced in the corpus of eddic poems, eddic metres are basically understood to be of two types. First, the continuous long-line rhythm of *fornyrðislag*, and the "heavier" variant of it, *málahátt* (Frank 1984:384). The second type, *ljóðahátt*, consists of shorter self-alliterating lines which alternate with long lines, and it has an augmented form, *galdralag*.

There is some doubt about the applicability of *málahátttr* as a description of the metrical form of poems in the eddic corpus as there is no proof that *málahátttr* and *fornyrðislag* metres were rigidly distinguished metres in early Norse (Dronke 1969:20 and Schier 1986:370). As syllabic regularity was not mandatory in eddic poetics, the distinction between a metre of mostly longer lines with some shorter lines and a metre of mainly shortish lines with some longer lines is probably not of generic significance. Most probably under the influence of skaldic practice, some eddic verse does show signs of regulating the number of unstressed syllables in a line, and in these cases it is appropriate to describe metrical form according to Snorri's distinctions. For example, the eddic poem *Atlamáal* is composed of lines of five or more syllables, conforming to Snorri's demonstration of *málahátttr*. No other eddic poems can be described as being composed in *málahátttr*, although stanzas of consistently longer lines are often designated as *málahátttr* stanzas, creating an illusion of metrical variegation where perhaps there was none.

The technical terms *fornyrðislag*, *málahátttr*, *ljóðahátttr* and *galdragalag* are all found in *Háttatal*, the section of Snorri's *Edda* which deals with verseforms. These typically eddic verseforms are listed and demonstrated at the tail end of *Háttatal*, reflecting Snorri's belief that they are the least appropriate for compositions in praise of princes because they lack the sophisticated formal characteristics of *dróttkvætt*, such as regularity of rhythm and fixed patterns of internal rhyme. These particular appellations are only found in the Regius manuscript of *Snorra Edda* (GkS 2367, 4to), where they are added in a fourteenth-century hand (Finnur Jónsson 1931:v). Although Snorri's examples of verseforms are confined to illustrations of princely encomia, it is illuminating to compare the mode of expression he uses for these traditional verseforms. Since the field of his expression is fixed throughout the poem (the poet's praise of his patron), and the mode is varied according to the metrical pattern being demonstrated, Snorri's examples provide a unique exhibition of the way in which tenor is related to mode in Norse poetics, that is, the characteristic voice that is invoked by composition in a particular conventional measure.⁵

His examples of *fornyrðislag* (vv. 96 and 102⁶) are distinguished by the lack of a first person speaker or agent of composition which is found in the

⁵ A general discussion of field, tenor and mode in relation to genre is provided by Kress and Threadgold 1988. For an explication of the term *voice* in literary theory see William J. Kennedy (1987).

⁶ The verseform of the final stanza of *Háttatal* is not named in any of the manuscripts but it is most similar to Snorri's example of *fornyrðislag*. Because of its more regularised line length and the double alliteration in the odd lines of the second half stanza, it has been identified as the metre *kviðuhátttr*, named only in *The Third Grammatical Treatise* and in *Háttalykill* (see Finnur Jónsson ed., *Edda Snorra Sturlusonar udgivet efter håndskrifterne*. 1931:251:21–2). All quotations from *Háttatal* are taken from this edition.

majority of the other verses of *Háttatal* referring to composition (for example vv. 5, 8, 21, 28, 30, 31, 67, 68, 69, 81, 92 and 95). This accords with the use of *fornyrðislag* in the extant corpus of eddic poems, where it is typically employed for external narration.

Ort er of ræsi	þan er ryðr granar ⁷	
vargs ok ylgjar	ok vapnlitar	
þat mvn æ lifa	nema avld fariz	
bragninga lof	eþa bili heímar.	<i>Háttatal</i> 251:12-15

Niotti aldrs	ok avðsala	
konvngv ok iarl	þat er qvæþis lok	
falli fyr	fold iægi	
steini stvd	en stillis lof.	<i>Háttatal</i> 252:10-13

The appellation *fornyrðislag* is first found in Snorri's work (von See 1967:56), and may be his coinage. If so, it reveals something of the contemporary attitude to traditional eddic poetry, picturing it as the composition of ancient times. By composing in this verseform in his own time, as Snorri does for the sake of pedagogic thoroughness, an impersonal, "age-old" voice is affected. Judging from Snorri's construction of the *fornyrðislag* stanzas, the verseform is conventionally associated with narrative discourse, rather than direct first person address. In these two stanzas, Snorri also adopts the rhetorical device of binding the life of the thing expressed in verse (here it is praise of a prince) with the life of the world itself, a device also instanced in *Völuspá* 16. The concern with the transmission of praise verses is not overtly considered in the preceding stanzas of *Háttatal*, except in the closing stanza of the second of the three poems which make up *Háttatal*. In this parallel stanza of the second poem (v. 67) Snorri refers to poetry as a memorial ("Ortac avld at minvm"). Interestingly, the form of this verse is called *háttlaus* 'formless' because, like *fornyrðislag*, it has no internal rhyme scheme (*hendingar*). Perhaps Snorri's choice of an unrhymed verseform to strike the last resounding note of both the second and third poems indicates that this style of poetry was connotative of traditional memorial utterance, despite his predilection for the more sophisticated *dróttkvætt* as the metre for contemporary encomia composition.

Snorri's example of *málaháttv* does not share any of the features of voice found in his *fornyrðislag* compositions, having more in common with the voice of traditional skaldic metres such as *dróttkvætt* with its insistent focus on the poet and his unsurpassed talents:

⁷ Quotations of verses in eddic measure in this article will be set out according to modern editorial conventions of eddic lay-out, with long lines kept to one line and short lines indented.

Mvnda ec mildingi
 þa er Mæra hilmí
 flvttac flogvr qvæþi
 fimtan storgiafar
 hvar viti aðr orta
 með æþra hætti
 mæð of menglotvð
 maðr vnd himins skavtum.

Háttatal 251:6-10

Although Snorri does not provide any commentary on the characteristics of *málaháttur*, the contents of the stanza and its position in the hierarchy of metres suggest he regarded it as occupying a border-line position between metres closely related to *dróttkvætt* and less sophisticated verseforms of irregular line-length and without *hendingar* of any kind. *Málaháttur* follows straight after the numerous variants of *runhendr háttur*, but comes before *fornyrðislag* (and its variants *Bálkarlag* and *Starkaðarlag*), *líóðaháttur* and *galdralag*. As noted above, its determining characteristic is generally perceived to be lines of five or more syllables.

Snorri's demonstration of composition in *ljóðaháttur* also appears to inspire him to formulate his words according to the style of eddic poetry in the same verseform:

Glogva grein hef ec gert til bragar
 sva er tirætt c. talit
 hroþrs þrverþr skala maðr heitin vera
 ef sva fær alla hattv ort.

Háttatal 252:2-4

The syntactic pattern of the second half stanza – “. . . skala maðr . . / ef . . .” – is frequently found in the gnomic verses of *Hávamál* (sts. 42, 43, and 30) as well as in the gnomic section of *Sigrdrífumál* (st. 29). Moreover, the compositional device of deriving a general statement in the second half stanza from the particulars expressed in the first is a basic feature of *ljóðaháttur* composition. The particular experience admitted to by Óðinn and the concomitant moral expressed in the following stanza from *Hávamál* are not at all similar to Snorri's, but the rhetorical procedure is the same:

Qlr ec varð, varð qfrólvi
 at ins fróða Fialars;
 þvi er qlðr bazt, at aprt uf heimtir
 hverr sitt geð gumi.

Hávamál 14⁸

A further example is found in the following stanza, also from among the confessions of Óðinn in *Hávamál*, where the personal experience is set out in

⁸ Quotations of eddic verse are from Neckel, Gustav, ed., rev. Hans Kuhn (1983), *Edda. Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern* I. Fifth edn. Heidelberg.

the first half, and an aphorism, expressed in the third person, in the second. (The equivalence of aphoristic utterance and first person address in *ljóðaháttir* is discussed by Kragerud 1981:22):

Fullar grindr sá ec fyr Fitiungs sonom,
 nú bera þeir vánar vǫl;
 svá er auðr sem augabragð,
 hann er valtastr vina.

Hávamál 78

These correspondences are not close thematically, but it is hard to imagine how else Snorri could adopt the characteristic *ljóðaháttir* voice, which is omniscient and didactic, without giving offence to his primary addressees, King Hákon and Earl Skuli. For this reason he has probably chosen to direct the gnomes to his own position rather than to theirs. By the same token his composition in *galdralag* seems effete compared to the sinister words spoken by Skírnir in *Skírnismál*. Snorri again chooses to turn the incantation on himself, rather than on his patrons:

Sottac fremð sotta ec fvdnd konvngs
 sottac itran iarl
 þa er ec reist þa er ec rena gat
 kaldan straǝm kili
 kaldan sia kili.

Háttatal 252:6-9

Ljóðaháttir is also the metre chosen to begin *Háttalykill*, the twelfth century precursor to *Háttatal* attributed to Earl Rǫgnvaldr and Hallr Þórarinnsson. This poem, whose title is a calcque on the Latin *clavis metrica*, or 'key to metres' (Helgason and Holtsmark 1941), sets out a range of metres for the instruction of skalds, almost certainly in imitation of Latin models, though the metres it demonstrates, like those in *Háttatal*, are of the vernacular tradition. The voice constructed by the opening stanza is didactic, and echoes the admonition of *Hávamál*: "níóta mundo, ef þú nemr, þér muno góð, ef þú getr". The subject of the delivery, *forn fræði*, denotes the area of instruction conventionally set forth in *ljóðaháttir* poems such as *Grímnismál* and *Vafþrúðnismál*. These "eddic" devices were probably brought into play by poets to connote the instructional tone of traditional poems of learning:

Skyldr at skemta þykkik skǫtnum vera
 þeims vilja nýt mǫl nema,
 forn fræði lætk framm of borin,
 ef ér vilið heyrtr hafa.

Háttalykill 1 (BI 487)⁹

The perceived distinctions between utterances in *ljóðaháttir* and *fornyrðislag* are underlined by Snorri's use of the verseforms in another section of his

⁹ Quotations of skaldic poems are from Finnur Jónsson, ed. (1912–14 repr. 1973), *Den norske-islandske Skjaldedigtning*. B Rettet tekst I–II. Copenhagen.

work, *Gylfaginning*. When the gods speak, they characteristically speak in *ljóðaháttur* rhythm. The following list comprises all those introductions to verse quotation which place the utterance in the mouth of a mythological being (áss, jotunn, ásynja), and they all introduce verse in *ljóðaháttur*:

En hér segir svá Vafþrúðnir jotunn	(10. 26 ¹⁰)
svá sem hér er sagt at Óðinn mælir sjálfr við þann Ás er Loki heitir	(21. 19–20)
ok enn hefir hann [Óðinn] nefnzk á fleiri vega þá er . . .	(21. 30–1)
En er Njörðr kom aprt til Nóatúna af fjallinu þá kvað hann þetta	(24. 1–2)
Þá kvað Skaði þetta	(24. 9)
Ok enn segir hann sjálfr í Heimdalargaldri	(26. 8)
Þá mælti einn [af Vanum]	(30. 10)
Hon segir [Gná]	(30. 14)
En er Skírnir sagði Frey sitt eyrindi þá kvað hann þetta	(31. 26)
Svá er hér sagt i orðum sjálfra Ásanna	(34. 15)
Hon segir [Þökk]	(48. 3)

Verse in *fornyrðislag*, on the other hand, is usually introduced by an impersonal formulation such as “svá sem hér segir . . .”. The narrative accounts of events reported by the *völva* in *Völuspá* (and *Völuspá in skamma*) are cast in *fornyrðislag* and introduced by the formulation “svá sem segir í . . .”. Although the identity of the speaking subject is inscribed in these introductions, the narrative of the *völva* is characteristically extradiegetic (see Bal 1985), and her report is discursively very similar to the narrative reports of “unidentified” speaking subjects (or external narrators).

In the extant corpus of eddic poems, the determination of the verseform in which an actor’s speech is cast is subject to more complex constraints than the pattern of Snorri’s citations suggests. For instance, in a poem such as *Prymsqviða*, where dialogue is embedded within a narrative discourse cast in *fornyrðislag*, the words of the gods are subsumed within this metrical pattern, and they are quoted speaking in *fornyrðislag* rhythm. This seems to affect the style of their discourse, especially the degree to which it expresses dramatic interaction between them. At the dramatic climax of *Prymsqviða* (st. 31), the discourse shifts to an external description of Þórr’s emotions (“Hló Hlórríða hugr í brjósti”) rather than allowing him to declaim his triumph. Often in *fornyrðislag* narratives it seems direct speech is staged to maximise enjoyment of narrative development rather than to bring to life the interaction of the poem’s actors. Thus at the dramatic climax of *Hymisqviða*, the giant does not admit his defeat directly to Þórr, but addresses the audience, and then, nostalgically, addresses his beer:

¹⁰ References to the text of *Gylfaginning* are to the edition by Anthony Faulkes (1982), *Snorri Sturluson, Edda. Prologue and Gylfaginning*. Oxford.

‘Mǫrg veit ec mæti mér gengin frá,
 er ec kálki sé yr kníám hrundit.’
 Karl orð um qvað: ‘knácat ec segia
 aprt ævagi, þú ert, ǫlðr, of heitt.’

Hymisqviða 32

Another illustration of this stylised form of direct speech is found in *Helgaqviða Hiorvarðzsonar* 40, where Helgi’s address to Sváva sweeps forward to a future perspective (3–4) and then back through the present (5–6) to the past (7–8). It is only the greeting in the first line that is anchored in the immediate present of dramatic interaction:

‘Heil verðu, Sváva! Hug scaltu deila,
 síá mun í heimi hínztr fundr vera;
 tíá buðlungi blæða undir,
 mér hefir hiorr komið hiarta íþ næsta.

Helgaqviða Hiorvarðzsonar 40

The kind of speech-act that is uttered also appears to influence metrical form: the prophecies in eddic poems are always delivered in *fornyrðislag* (*Vǫluspá*, *Baldrs draumar*, *Grípisspá*, and *Hyndluljóð*), presumably because the discursive mode of the prophecy is so closely related to extradiegetic narrative. In both *Vǫluspá* and *Hyndluljóð* there is some overlap between history and prophecy, the latter poem blending genealogy with a prophecy of future events, and *Vǫluspá* beginning with ancient history and moving forwards to prophecy. A permutation of the *spá* genre is found in *Helreið Brynhildar*, where the delivery consists of a narrative history authorised and spoken in the first person. In the encounter between Brynhildr and the giantess on the road to hell, it is not Brynhildr who seeks a prophetic narrative from the *gýgr* (as Óðinn does in *Baldrs draumar* and Freyja does in *Hyndluljóð*), but the giantess who challenges Brynhildr’s conduct: “betr semði þér borða at rekia,/heldr enn vitia vers annarrar” (Hlr. 1:5–8). Nevertheless, Brynhildr’s journey is treated as a kind of quest (“Hvat scaltu vitia af Vallandi, . . húsa minna?”) and she takes on her interrogator in the spirit of a verbal duel: “ec mun occur æðri þiccia,/hvards menn eðli occart kunno” (3:5–8). Following the giantess’s statement of Brynhildr’s “history” (st. 4), Brynhildr takes the offensive, and delivers her own account: “Ec mun segia þér, svinn, ór reiðo, /vitlaussi mioc, ef þic vita lystir” (st. 5:1–4).

Brynhildr’s discursive stance here is not unlike that of the *vǫlva* in *Vǫluspá* – “vitoð ér enn, eða hvat?” – (de Vries 1967:II 146, n. 173), though Brynhildr’s is an active rather than reactive delivery. Brynhildr’s dismissal of her interlocutor with the words “söcstu, gýgiarkyn!” signals the defeat of the giantess and the successful “publication” of her version of events. While aspects of the dramatic interaction between the actors and the discursive style of their speech find parallels in *Hyndluljóð*, *Baldrs draumar* and *Vǫluspá*, the identities of the speakers and the location of this “event” in the

larger context of legendary history produces an inversion of discursive practices as they are manifested in the *spá* poems. The delivery of a narrative account – whether it pertains to the future or past, to others' or to the speaker's own life – appears to have conventionally been cast in *fornyrðislag*.

Ljóðaháttur rhythm, on the other hand, is mostly found in dialogue poems where the exchange of words forms the basis of the narrative interaction, that is, where utterance constitutes an illocutionary act (Austin 1975). It is the verseform used in knowledge trials (*Vafðrúðnismál* and *Alvíssmál*), where, in Ohmann's phrase (1972: 51), the speech-acts have a "contractual character", and it is the rhythm in which relative status is debated, in *sennur* (*Locasenna*), where interpersonal effect is of the utmost importance, and in riddle contests where often one party's life is at stake (on the verseform of the riddles of Gestumblindi see Tolkien 1960:xviii ff.). It is also the verseform used to impart knowledge in the form of gnomes, *rúnar*, *lióð* or *ráð* (*Hávamál* and *Sigrdrífumál*). In monologues which function as catechisms of mythological or other lore (such as *Hávamál* and *Grímnismál*), even if the interlocutor does not himself speak, he is inscribed in the formulation of advice. The following stanza from *Hávamál*, the first instance of the use of the second person pronoun "þú", exemplifies this:

Haldit maðr á ker, drecci þó at hófi mioð,
 mæli þarft eða þegi;
 ókynniss þess vár þic engi maðr,
 at þú gangir snemma at sofa.

Hávamál 19

As *ljóðaháttur* seems to connote a very attentive relationship between speaker and addressee, it is the appropriate form for vital cultural knowledge to be delivered in. In this sense, every utterance of gnomes, or traditional wisdom, amounts to a re-enactment of a teaching situation, where the listener is provided with advice by a wise speaker. It is the association of the *ljóðaháttur* rhythm with interpersonal effect which also makes it the appropriate vehicle for insults (in *sennur*) and curses (in the latter half of *Skírnismál*). Several commentators have speculated on the link between *ljóðaháttur* and magic or ritual events (see Phillipotts 1920 and de Vries 1964:I, 24 ff.).

The type of speech-act that constitutes the main "event" or dramatic encounter of a poem appears to determine the verseform not only of the speech-act, but of the surrounding discourse as well. In a wisdom trial poem such as *Vafðrúðnismál* the stanzas that frame the speech-act proper (sts. 1–10) are cast in *ljóðaháttur* even though their function is narrative. Only one stanza is actually expressed in the third person (st. 5); in the remainder the narrative is expressed through the dialogue exchanges between Óðinn and Frigg and then Gagnráðr and Vafðrúðnir. At st. 10, before the commencement of the knowledge trial itself, the discursive mode shifts to another

ljóðahátt style, that of gnomic counsel. Although there is a significant difference in analytical terms between the conversation of Gagnráðr and Vafðrúðnir on the one hand and the voice of impersonal advice on the other, the two discursive modes are closely affiliated in the eddic grammar. Both styles express axioms related to the traditional procedure of attaining wisdom, the first half stanza in a fully dramatised way –

Út þú né komir órom hollom frá,
nema þú inn snotrari sér.

Vafðrúðnismál 7:4-6

– and the second using a conventional, generalised model of an omniscient speaker addressing a pupil in need of advice:

ofrmælgj mikil hygg ec at illa geti,
hveim er við kaldrifaðan kømr.

Vafðrúðnismál 10:4-6

As I noted at the beginning of this article, sometimes the metrical form of a poem is not homogeneous, and a change in discursive stance by a particular speaker is highlighted by a change in verseform. A particularly clear example of this is found in *Hamðismál*, where, within a speech directed towards his brother, Hamðir, Sqrli adopts the gnomic mode and the rhythm of his utterance changes (Dronke 1969:176):

‘Af væri nú haufuð, ef Erpr lifði,
bróðir occarr inn þoðfrœcni, er við á braut vágom,
verr inn vígfrœcni – hvøttomc at dísir –,
gumi inn gunnhelgi – gorðomz at vígi –.

Ecci hygg ec ocr vera úlfa dæmi,
at vit mynim siálfir um sacaz,
sem grey norna, þau er gráðug ero
í auðn um alin.

Vel høfom við vegit, stöndom á val Gotna,
ofan, eggmóðom, sem ernir á qvisti; . . . *Hamðismál* 28–30

In the majority of cases, the varied metrical texture of eddic verse can be shown to have its own rationale. The relationship between the dominant verseform of a poem and a subordinate verseform is most often one of modulation, brought about by a change in the discursive position of the speaker. For instance in *Reginsmál* the rhythm changes from *fornyrðislag* to *ljóðahátt* between sts. 18 and 19, as the discursive mode changes from narrative (here carried forward by dialogue) to a form of catechism, as Hnicarr (Óðinn) counsels Sigurðr and Reginn on the propitious signs for battle:

‘Hverir ríða þar Rævils hestom
hávar unnir, haf glymianda?
seglvigg ero sveita stoccin,
munat vágmarar vind um standaz.’

Reginn svaraði:

‘Hér ero vér Sigurðr á sætriám,
er oss byrr gefinn við bana síalfan;
fellr brattr breki bröndom hæri,
hlunnvigg hrapa; hverr spyrr at því?’

‘Hnicar héto mic, þá er Hugin gladdi
Völsungr ungi oc vegit hafði.
Nú máttu kalla karl af bergi,
Feng eða Fiolni; far vil ec þiggia.’

Þeir vico at landi, oc gecc karl á scip, oc lægði þá veðrit.

‘Segðu mér þat, Hnicarr, allz þú hvárttveggja veizt,
goða heill oc guma:
hver þøzt ero, ef beriaz scal,
heill at sverða svipon?’

Hnicarr qvað:

‘Mørg ero góð, ef gumar vissi,
heill at sverða svipon;
dyggia fylgio hygg ec ins dœcqa vera
at hrottameiði hrafns.

Reginismál 16–20

The shift in verseform is accompanied by a change in the relationship between the speakers, and a change in the field of their discourse. In sts. 16–18 the speakers’ dialogue establishes their relative positions. Sigurðr’s address at st. 19:1–3 attributes Hnicarr with superior status because of his knowledge, and Sigurðr and Reginn accordingly submit to the role of recipients of knowledge. By the same token, whereas the dialogue of sts. 16–18 concerns the speakers’ identities, the field of discourse from st. 19 onwards is specialised, numinous knowledge, designated in the poem as *þøzt* ‘signs’. The stereotyped character of Hnicarr, as well as his names (Hnicarr and Fiolnir are both given as names for Óðinn in *Grímnismál* 47), establish the speaker as an authority with knowledge superior to men’s. By st. 25, the field of specialised knowledge has been extended to gnomes, linked thematically to the preceding series of propitious signs by the common concern for the warrior to be as well prepared as possible for battle:

Kemðr oc þveginn scal kænna hverr
oc at morni mettr;

þvíat ósýnt er, hvar at apni kǫmr;
illt er fyr heill at hrapa.’

Reginismál 25

The syntactic style of st. 25 is paralleled in many of the gnomic verses of *Hávamál* (for example sts. 6 and 38), a poem which exemplifies *par excellence* shifts in verseform and discursive mode. Within the series of signs expounded by Hnicarr there is a further modulation in the metrical pattern at st. 23, where the third half line of each half stanza extends to a full long line:

Engr scal gumna í gogn vega
síð scínandi systor mána;
þeir sigr hafa, er síá kunno,
hiorleics hvatir, eða hamalt fylkia.

Reginismál 23

The discursive mode of this stanza is also gnomic, prescribing a particular kind of behaviour and valourising those who practice it. The bare bones of a *ljóðaháttir* half stanza are discernible in the second half stanza, the extension being a phrase in apposition with line 6, following the alliteratively self-sufficient line “hiorleics hvatir”. This kind of extension is also found among *ljóðaháttir* stanzas in *Hávamál* (st. 146) and *Skírnismál* (st. 28). The metrical pattern of the first half stanza, however, is indistinguishable from a *fornyrðislag* half stanza, though according to Snorri’s scheme, the second long line exemplifies the alliterative pattern of *Bálkarlag* and the fourth long line accords with *Starkaðarlag*. The *ljóðaháttir* full-line is the least restrictive of all eddic line patterns, since it may carry either two or three stressed syllables (see Lie 1965 and Turville-Petre 1976:xvi). It therefore represents a metrical environment where there was a considerable amount of compositional freedom. The form of *Reginismál* 23 may simply be an expression of this freedom. Unlike certain other shifts between metrical styles, st. 23 does not carry with it an altered discursive stance.

Yet there is a related kind of modulation between verseforms that does not seem to imply any change in the speaker’s stance, relying instead on the discursive signification already established in the preceding stanzas. Such is the case with the *fornyrðislag* sections within *ljóðaháttir* catechisms which usually occur at a point where an aggregate of items is presented (for example, *Hávamál* 81–3, 85–7, 137, and 144; *Grimnismál* 28, 47–8; and *Sigrdrífumál* 15–17). In all these cases where *þulur* are listed the shift to long lines represents an economical means of presenting a mass of detail within the framework of the catechism (see Schier 1986:372–3). In *Hávamál*, long-line stanzas are sometimes syntactically dependent on the *ljóðaháttir* superstructure: for instance, the three-stanza list beginning “Brestanda boga, brennanda loga” is syntactically in apposition with “Meyiar orðom” as the

object of “scyli mangi trúa” (st. 84). In this example, the scribe does not even indicate the beginning of a new stanza as the rhythm shifts back into *ljóðaháttir* (“acri ársánom . . . 88:1). Because the pace of the long line quickens the delivery of material, the more solemn *ljóðaháttir* rhythm of the catechism was sometimes preferred. Such is the case in *Grímnismál* where the catalogue of Óðinn’s names constitutes the dramatic climax of his address to Geirroðr (sts. 46–50). Even here, the middle portion of the list is cast in *fornyrðislag*, the pace slowing again as Óðinn produces his *noms de guerre* in various triumphant martial encounters (sts. 49–50), thus signalling Geirroðr’s imminent humiliation.

Galdralag also functions as a modulated form of *ljóðaháttir* rhythm, being employed at dramatically crucial points within catechisms. In both *Hávamál* and *Sigrdrífumál* the incantatory rhythm is linked to the transfer of runic knowledge from an otherworldly being to an initiand. In *Hávamál*, knowledge is transferred from Óðinn to his addressee, who is identified as Loddfáfnir in one segment of the poem, but who otherwise is implicitly defined as an astute human listener (Clunies Ross 1990:227). Like Sigurðr in *Sigrdrífumál*, the addressee is guided through a series of gnomes before being initiated into runic wisdom, the forms of instructions functioning as a rite of passage for the addressee.

In both poems the repetition of ideas expressed through parallel syntactic constructions, the hallmark of *galdralag*, occurs in the account of Óðinn’s initial assumption of the runes. The incantatory rhythm signals the move into a realm of knowledge that is both mystical and esoteric. It also conveys the sense that the internalisation of rune knowledge is a ritual which is accomplished by incantation. The association of incantation with both the description of the gods’ original creation of runes and with the initiand’s subsequent assimilation of them is analagous to the parallel between Óðinn’s initial ingestion and expression of the mead of poetry and the poet’s subsequent metaphorical re-enactment of these processes during the act of creation. In both cases the initial act is invoked during subsequent acts as a way of empowering the subject:

Hugrúnar scaltu kunna, ef þú vilt hveriom vera
 geðsvinnari guma;
 þær of réð, þær of reist,
 þær um hugði Hroptr,
 af þeim legi, er lekið hafði
 ór hausi Heiddraupnis
 oc ór horni Hoddrofnis.

Á biargi stóð með Brimis eggjar,
 hafði sér á hofði hiálm.

Pá mælti Míms höfuð
fróðlicr iþ fyrsta orð,
oc sagði sanna stafi.

Á scildi qvað ristnar, þeim er stendr fyr scínandi goði,
á eyra Árvacs oc á Alsvinnz hófi,
á því hvéli, er snýz undir reið Rungnis,
á Sleipnis tønnom oc á sleða fíotrom, . . . *Sigrdrífumál* 13–15

Pat er þá reynt, er þú at rúnom spýrr,
inom reginkunnum,
þeim er gorðo ginregin
oc fáði fimbulþulr,
þá hefir hann bazt, ef hann þegir.

At qveldi scal dag leyfa, kono, er brend er,
mæki, er reyndr er, mey, er gefin er,
ís, er yfir kómrr, ǫl, er druccit er. *Hávamál* 80–1

In both *Sigrdrífumál* and *Hávamál* the incantatory rhythm of *ljóðaháttir* gives way to a long-line verseform for the dense catalogue of prescriptions. It is as if once the incantation has induced a state of heightened receptivity, the matter of the runes can be communicated. At a later point in *Hávamál*, when rune knowledge is again the subject of instruction, the verseform undergoes another modulation through *galdralag* to *málaháttir* as the discursive mode shifts from incantation to rhetorical inquisition. The *málaháttir* stanza, which is not unlike *galdralag* in its use of repetitive syntax, aims to instill in the addressee the abilities and actions necessary for the acquisition of wisdom, the ability to *rísta*, *ráða* and *fá* in imitation of the acts of the gods, the ability to *freista* and *biðia*, according to the conventional practices of face-to-face learning, and the necessity to *blóta*, *senda* and *sóa* in order to secure the co-operation of the gods in the transfer of knowledge:

Rúnar munt þú finna oc ráðna stafi,
mioc stóra stafi,
mioc stinna stafi,
er fáði fimbulþulr
oc gorðo ginregin
oc reist hroptr royna,

Óðinn með ásom, enn fyr álfom Dáinn,
Dvalinn dvergom fyrir,
Ásviðr iotnom fyrir,
oc reist síálfr sumar.

nióttu, ef þú namt,
unz riúfaz regin.

Sigrdrífumál 19

Modulation between the *ljóðaháttir* and *galdralag* verseforms is also used in *Skírnismál* at the height of Skírnir's tirade of threats against the giantess Gerðr. Like the incantation sections in the catechism, the *galdralag* phases in *Skírnismál* are used to lend the utterance potency. Whereas the catechism aims to instill wisdom in the addressee, the curse delivered by Skírnir is aimed at enervating his addressee (see Lönnroth 1977 and Mitchell 1983). And it does just that – Gerðr capitulates at st. 37 after the curse has been formalised by an inscription in runes. The association of *galdralag* rhythm with efficacious utterance can be seen in the following stanzas, where Skírnir first pronounces Gerðr's fate, and then uses the chant rhythm to connote the ritual nature of his spell-binding. The emphatic nature of *galdralag* is used to articulate the cumulative curses (31:4–5) and the trance-like state of the speaker (32:3–4):

Með þursi þríhöfðoðom þú scalt æ nara,
eða verlaus vera;
þitt geð gripi,
þic morn morni!
ver þú sem þistill, sá er var þrunginn
i önn ofanverða.

Til holtz ec gecc oc til hrás viðar,
gambantein at geta,
gambantein ec gat.

Skírnismál 31–2

The performative aspect of *ljóðaháttir* verse is especially clear in the stanza in which Skírnir is on the point of sealing Gerðr's fate:

Purs ríst ec þér oc þriá stafi,
ergi oc æði oc óþola;
svá ec þat af ríst, sem ec þat á reist,
ef goraz þarfar þess.

Skírnismál 36

In this phase of the poem, the discursive mode of *Skírnismál* bears some resemblances to that of the catechism. Like the speakers of *Hávamál* and *Sigrdrífumál*, Skírnir invokes Óðinn's mastery of rune magic to add force to his curse, attempting to bring down upon Gerðr the full weight of the gods' *gambanreiði* (st. 33). In his call to frost giants and gods to bear witness to his curse (st. 34), Skírnir's tactic is similar to Sigrdrífa's, who, at the beginning of her counsel to Sigurðr, calls upon Dagr and Nótt to look kindly upon them, and gods and goddesses to grant them wisdom (sts. 3–4). The object of his delivery is of course the opposite of Sigrdrífa's, but the discursive mode of the curse is related to that of the catechism in as much as both use

incantatory rhythm and invocation to render their communication more effective.

The title *Skírnismál*, which is found only in the A manuscript, presumably reflects the generic similarity between this poem and other *ljóðaháttir* dialogues, which are characteristically entitled “Xs mál” (*Vafðrúðnismál*, *Grímnismál* and *Hávamál*) (Quinn 1990). The title in the Regius manuscript, *For Skírnis*, has more in common with the descriptive headings of narrative poems in the second part of the manuscript (*Dráp Niflunga* or *Brynhildr reið helveg*). The compiler of Regius (or whoever originally gave the poem this title) has presumably assessed its genre by comparison with other narrative poems that are constituted out of dialogue, such as *Helreið Brynhildar*, rather than using the criteria of verseform and discursive style as a guide to typology. The variation in titles is partly due to the heterogeneous nature of the discourse of the poem, which moves between the paradigm of the quest, which is fully articulated in the narrative, and the paradigm of the curse. It is significant in this regard that the whole poem is cast in *ljóðaháttir*, including the first movement of the poem which is similar to a typical narrative quest poem such as *Þrymsqviða*, which, by contrast, is cast entirely in *fornyrðislag*.

A different kind of modulation between verseforms is found in the *ljóðaháttir* poems, *Hávamál* and *Sigrdrífumál*, which contain brief sections in *fornyrðislag* outside the context of *pulur*. In *Sigrdrífumál*, the speech-act of the catechism forms the kernel of the poem, but enclosing this there is a narrative shell, part of which is cast in *fornyrðislag*. Sts. 1 and 5 provide the narrative context of Sigrdrífa’s counselling of Sigurðr. In st. 1 the speakers are identified and located in a narrative framework:

‘Hvat beit brynio, hví brá ec svefni?
hverr feldi af mér fólvar nauðir?’

Hann svaraði:

‘Sigmundar burr, sleit fyr scõmmo
hrafns hrælundir hiorr Sigurðar.’ *Sigrdrífumál* 1

Biór færi ec þér, brynþings apaldr,
magni blandinn oc megintíri;
fullr er hann lióða oc línstafa,
góðra galdra oc gamanrúna. *Sigrdrífumál* 5

St. 5 narrates her action of delivering counsel to Sigurðr (here metaphorically described as the offer of a draught of beer, full of spells and runes), and refers to the delivery which in fact takes the remainder of the poem to be played out. In contrast to those *ljóðaháttir* stanzas which describe actions at the moment they take place (such as Skírnir’s inscribing of magic runes), Sigrdrífa’s words describe her speech-act as a whole and foreshadow actions

that have not yet happened. As I pointed out earlier, this style of self-narration from a standpoint in time outside the dramatic present is characteristic of narrative poems in *fornyrðislag*.

In *Hávamál* there is a similar movement from the perspective of the speaking subject to external narration between sts. 145 and 146. The verseform changes from *ljóðaháttur* to *fornyrðislag* for two lines, and adopts the characteristic syntactic patterns of *fornyrðislag* narration – the use of words such as *svá* and *þar* – to situate the information in a sequence of events:

Betra er óbeðit, enn sé ofblótið,
ey sér til gildis giof;
betra er ósent, enn sé ofsóit.

Svá Þundr um reist fyr þjóða rǫc;
þar hann upp um reis, er hann aprt of kom.

Lióð ec þau kann, er kannat þjóðans kona
oc manncis mǫgr; *Hávamál* 145–6

The move into the third person is not unfamiliar from the preceding *ljóðaháttur* series of stanzas, where for instance the Odinic voice has just declared: “Óðinn með ásom, . . . ec reist siálfr sumar” (*Háv.* 143). What is distinctive about the lines in *fornyrðislag* is the disengagement of the voice from the here and now of the discourse, referring instead to the “þar” and “svá”. The emergence of an overt narrating voice at this point serves to tie off the section of verses on runes before the commencement of the series of *lióð* which follows (st. 144 ff.). The chronological placement of Óðinn’s deed as “fyr þjóða rǫc” reveals the perspective of the speaker of the *fornyrðislag* lines as including that of humans. The lines therefore function to contextualise the subject of the foregoing stanzas in relation to mankind, and to place it within a more extensive mythological narrative.

It is interesting to note that when eddic conventions were employed by skalds in praise poems, constant shifts between metrical styles are also in evidence. *Eiríksmál* begins in *málaháttur* but switches to *ljóðaháttur* when dialogue between the gods is represented (st. 3). The gnomic cast of Óðinn’s answers to questions, put to him by his retinue, accords with one of the conventional usages of *ljóðaháttur* in the eddic corpus and reflects the same choice of diction (“óvíst er at vita”, for instance, occurs at *Eiríksmál* 7 and in gnomic pronouncements in *Háv.* 1:5–7, 38:4–6, and *Rm.* 25:4–6). The final pair of *ljóðaháttur* stanzas of the poem works to elevate Eiríkr to the status of wise respondent in a dialogue with Óðinn (though the speaker of the question is not explicitly identified in the text). The representation of Eiríkr speaking in *ljóðaháttur* enhances the poet’s tribute to him, associating him both with the wisdom to be able to answer the first question put to him on

within poems to look at the way in which the different discursive modes of *Fáfnismál* cohere, how voice and verseform are constructed, and how the dramatic and narrative dimensions of the poem interact. The narrative substratum of the poem – the physical action of slaying Fáfñir and Reginn – marks Sigurðr's rite of passage from youth to maturity in the larger story of his life told in the sequence of poems of which *Fáfnismál* forms a part. Sigurðr is hereafter known as Sigurðr Fáfnisbani. Narrative events underpin *Fáfnismál*, but they are no means its focus. The story is assumed by the text: the mortal wounding of Fáfñir (which occurs prior to st. 1), Sigurðr's killing of Fáfñir's brother Reginn, (which occurs between st. 39 and st. 40) and finally, in the prophetic last stanzas of the poem, the poem anticipates Sigurðr's next adventure – his encounter with the valkyrie Sigdrífa, who is actually his future wife Brynhild. The poetic text consists entirely of dialogues between Sigurðr and usually one other figure, and the topics of their conversations constantly range away from narrative.

The only rubric in this part of the text in the Regius manuscript occurs before the first stanza, and announces the narrative topic of the poetic text: "frá dauða Fáfñis". What modern editors print as the prose coda to the poem is continuous with the prose introduction to the next poem, *Sigrdrífumál*, which has no rubric either before the prose preface or before the first stanza. In fact, we cannot be certain where one "poem" ends and the next begins. Snorri quotes a single stanza in *Gylfaginning* and a pair of stanzas in *Skáldskaparmál* which correspond to *Fáfnismál* 13, 32 and 33 in the Regius text, though he does not name his source on either occasion. Therefore we cannot deduce from this information whether Snorri knew *Fáfnismál* in the form we have it, or whether the poem in oral transmission was constituted in exactly the same way as the single extant written text of it.

The principal function of the prose links in the text of *Fáfnismál* is to bring to the surface of the text the underlying narrative of the verse – a narrative usually already elliptically expressed in the verse, and most probably a narrative with which the poem's audience was thoroughly familiar. The sequence of dialogues constituting the poem takes place, as it were, in pauses in the narrative, and allows different aspects of the hero's character to be probed. While the narrative sub-text follows Sigurðr's physical rite of passage, the discourses of the poem itself map his intellectual rite of passage. The process of acquiring the wisdom and judgement appropriate to a king is revealed through Sigurðr's interaction with a series of conventionalised figures of authority.

First, in sts. 1 to 22, Sigurðr encounters Fáfñir, who is called an *ormr* (sts. 26 and 28) but who is also identified with different types of otherworldly groups: after his death he is described as *inn aldni iotunn* (st. 29), the typical source in eddic poems of otherworldly knowledge (see, for example, *Vaf-*

ðrúðnismál). Fáfñir also has special status as a speaker because of his mortal wounding. In a number of Norse sources we meet the man doomed to die who, in the interval between mortal wounding and death, was thought to have intellectual possession of otherworldly knowledge, including information about the future (see Boberg 1966:84–D1812.2.4). In the moments before he passes from this world to the next he retains the ability to communicate this knowledge to other mortals.

Sigurðr's next exchange is with the otherworldly figure of Reginn, Fáfñir's brother, described in the prose preface to *Reginismál* as “ðvergr of vøxt; hann var vitr, grimmr oc fiolkunnigr”. He has another dwarfish attribute – the ability to craft superior weapons, like the sword he makes for Sigurðr, which is so sharp that when plunged into a river with a strand of wool drifting against it in the stream, the fibre is sliced in half. Just as Fáfñir is described as *inn aldni iotunn*, Reginn is characterised as *inn hári þulr* and *inn hrimkaldi iotunn*, identifying him too with the category of beings who constitute the “other” for gods and men, the possessors of knowledge that is coveted by them.

Finally, Sigurðr encounters a group of birds, *igður*, who like other female non-human figures are invested with prescience and wisdom. The nut-hatch is unlike the *vølv*a or seeress who is compelled to reveal knowledge about future events which she does with great reluctance. And she is unlike the *valkyrja* who looks like a woman and speaks the same language as the hero. The valkyrie takes a special protective interest in her human interlocutor as she provides him with *ástráð* ‘fond counsel’. The nut-hatches also provide *ástráð*, but they are removed from the hero both physically and linguistically: nut-hatches are non-human and sit above the hero in trees, speaking a bird-language which can only be understood by some fortuitous event – such as tasting the blood of the serpent Fáfñir.

The formal characteristics of the poem have, in the past, led editors and scholars to judge the text to be corrupt, a hotchpotch of styles, an unhappy synthesis of fragments from disparate periods (see, for example, Holtsmark 1961:417, or earlier, de Vries 1934:17). It is generally the abrupt transitions between types of discourse that cause such consternation among critics, who find the shifts in verseform and style somehow discordant. But in a recent study of the poem Alv Kragerud has made the important observation that changes in verseform cannot be regarded as a reliable criterion for the division of an extant poem into supposedly earlier fragments since such metrical shifts could sometimes be “en poetisk finesse” (1981:footnote 35). Some of the techniques behind this poetic finesse are the focus of this article. Far from being discordant, the interplay of discourses in *Fáfñismál* reflects the modulations involved in Sigurðr's meetings with remarkable beings. These patterns of modulation are traditionally termed generic patterns in

literature, and another way of conceptualising the process of interpreting them that has been articulated by Joseph Harris (1990:238–9) is discovering the “principles of code coherence in the matrix form” of each text.

The poem can be viewed as a series of different (though related) discursive interactions. One of these groups is the mytheadidactic series of stanzas 12–15, where Sigurðr asks Fáfñir about the origin of the *nornir*, the female supernatural beings who determine each man’s fate at birth, and the name of the field where the final battle between the gods and the giants will take place. This group has been the subject of the excellent study by Alv Kragerud mentioned above, in which he examines the place and meaning of these stanzas in the poem, in the light of the poem’s theme, and in connection with the use of mytheadidactic elements elsewhere in the eddic corpus. The generic conventions operating in the other groups of stanzas in the poem can also be teased out using the procedure adopted by Kragerud, and in the light of the study of *Hárbarðzlióð* by Marcel Bax and Tineke Padmos (1983), in which they investigate the way speech-acts and the conventions surrounding their performance interact in that poem.

Kragerud (1981:23) views the heterogeneous discourses in the first part of the poem as thematically integrated into the poem, but does not believe they can be read as integrated into its dramatic or psychological development: “Den psykologiske problemstilling hvorfor Sigurd spør og svarer som han gjør, er uforenlig med de formhistoriske tradisjoner som bestemmer diktet”. Accordingly, he sees the various discursive forms deployed in the poem – gnomic aphorism, mythological catechism etcetera – as determined by each topic as it is raised in the dialogue. When the subject changes from moral philosophy to the mythological question of creation, “trer den mytheadidaktiske form inn” (1981:22). It is my argument that the discursive forms deployed in *Fáfnismál* encode not only particular fields of experience, but also the interpersonal position of each speaker. In other words, to see the discursive style as determined principally by subject matter is to understand only part of the generic aesthetic that is at work in the text. The consequence of Kragerud’s view is his perception of the character Sigurðr as a vehicle for certain kinds of discourse rather than the speaker of them: Sigurðr is “et lydig redskap ved dikterens formgiving” and “vi får enda et tilfelle hvor den litterære finesse består i at mediets åpenbaringer når fram til det lydhøre publikum over hodet på interpellanten” (Kragerud 1981:23).

When viewed against the background of discursive styles throughout the eddic corpus the conversation between Fáfñir and Sigurðr is thoroughly dramatic. Whether or not the import of some of Fáfñir’s speech goes over Sigurðr’s head or not, he engages with the dying dragon in a series of exchanges that is tactically complex. Indeed, if Kari Ellen Gade’s recent proposal (1990) that Sigurðr’s gambit consists of a clever onomastic pun on

þér verða þeir baugar at bana” (st. 9:4-6). In the first half stanza Fáfnir attempts to re-align the discursive relationship between them: whereas in the context of a *senna* the first half stanza of such a revelation would be aimed at silencing the opponent, Fáfnir instead scolds Sigurðr for interpreting his words within this convention – “Heiptyrði ein telr þú þér í hvívetna,/enn ec þér satt eitt segic” (st. 9:1-3). Unable to counter this move, Sigurðr attempts to shrug off the announcement of his fate by pronouncing platitudes, and trying to generalise the situation beyond his own sorry prospects (a comparable strategy is attempted by Þórr at Hrbl. 5):

‘Fé ráða scal fyrða hvern
æ til ins eina dags,
þvíat eino sinni scal alda hvern
fara til heliar heðan.’

Fáfnismál 10

Gnomic wisdom is conventionally associated with the voice of a wise master, not a young student. Sigurðr’s lack of mastery of gnomic discourse prompts Fáfnir to demonstrate how gnomes work in the mouth of a wise giant.

‘Norna dóm þú munt fyr nesiom hafa
oc ósvinnz apa;
í vatni þú drucnar, ef í vindi rær:
alt er feigs forað.’

Fáfnismál 11

What is more, Fáfnir uses the diction of gnomic advice to insult Sigurðr again – only a fool would mock such forebodings. Fáfnir has won this round.

Sigurðr is effectively humbled by the dying dragon’s pronouncement, and rather than carrying on with a *senna* he institutes a knowledge trial, where at least he can pose the questions, and possibly expose a blind spot in the sage’s knowledge as Óðinn manages to do in his contest with the giant Vafðrúðnir. Since Fáfnir apparently knows so much about his fate, he may well learn something from him. His questions and Fáfnir’s answers are linked thematically to the problematic of the poem – the nature and workings of fate – or the judgement of the norns – in Sigurðr’s life. As Kragerud (1981:30) has shown, what appears at first to be a digression, is in fact the development of an idea with the help of a mythological paradigm – here the nature of the norns and the ultimate fate of all the gods.

The brief knowledge trial ends with Fáfnir’s successful answer which signifies his superior status in this kind of discourse. Having thus established himself he switches to another of the discursive modes available to the wise mythological informant – a first person narrative which has some bearing on the preceding topic (st. 16). Like Óðinn in *Hávamál* (st. 101) he admits to his fallibility – foolishly, he tells Sigurðr, he had thought the fear-helm made him invincible. The sub-text here of course is that Sigurðr should not make

the same mistake. Although he has been soundly beaten in the *senna* and humbled by the knowledge trial, Sigurðr does not accept his inferior discursive position without a fight. He interrupts what would according to convention become a monologue, and assumes a position of equal authority in delivering gnomes back to Fáfnir: “þá þat finnr, er með fleirom kœmr,/at engi er einna hvatastr” (st. 17:4-6).

At st. 20 Fáfnir makes a final bid to define their relative positions, and resorts to another of the discursive modes used by the teacher to the student – he offers Sigurðr advice: “Ræð ec þér nú, Sigurðr, enn þú ráð nemir/oc ríð heim heðan!”, and reiterates his prophecy that possession of the gold hoard will mean his death (st. 9:4-6 and st. 20:4-6). Not only does Sigurðr reject Fáfnir’s advice, he taunts him as he lies dying on the heath:

‘Ráð er þér ráðit, enn ec ríða mun til þess gullz,
 er í lyngvi liggir;
 enn þú, Fáfnir, ligg í fíorbrotom,
 þar er þic Hel hafi!’

Fáfnismál 21

With little to lose Fáfnir offers a final word of warning to Sigurðr – not to be fooled by Reginn – and formally closes their dialogue according to the conventions of a wisdom contest, by commenting in the third person on his opponent’s superiority, just as Vafðrúðnir does when Óðinn has defeated him:

‘Reginn mic réð, hann þic ráða mun,
 hann mun ocr verða báðom at bana;
 fíor sitt láta hygg ec at Fáfnir myni,
 þitt varð nú meira megin.’

Fáfnismál 22

Fáfnir makes it clear, however, that Sigurðr has only won because of his superior physical strength, and not because of his superior wisdom. In his final volley Fáfnir also puns on the verb *ráða* which means both to advise and to deceive, leaving Sigurðr with the decision of whose *ráð* to take – that offered by the wise serpent, or that offered to him by Reginn. The word is punned on in turn by Sigurðr in his conversation with Reginn at st. 26, and by the nut-hatches at st. 37. The potential for generic play in eddic composition is particularly clear in lexical elements such as this, as well as at other levels of poetic structure.

In the second conversation of the poem, between Reginn and Sigurðr, Sigurðr again contends with his one-time advisor using the resources of the *senna* and gnomic counsel. Reginn’s attempted flattery in st. 23 is countered by Sigurðr’s sage comment: “Þat er óvíst at vita, þá er komom allir saman,/sigtíva synir,/hverr óblauðastr er alinn” (st. 24:1-4). He uses the diction and syntax of gnomic wisdom to position himself above Reginn who by contrast seems glib and foolish. By broadening the scope of his comment beyond men

to include all the gods as well, Sigurðr positions himself in a mythological context, where he is, at least theoretically, of equal status with Reginn, the cunning dwarf. In this stanza, too, he moves the emphasis away from valour through martial feats – the ground on which he was able to get the better of Fáfnir – and attempts to redefine valour as dependent on wit as well as strength.

Reginn ignores his tactical move and continues in the same vein as his first address. In the second half of st. 25 however, he makes a threatening reference to his kinship bond with Fáfnir which entitles him to atonement from Sigurðr or revenge on him. Sigurðr's cool demeanour evaporates and he resumes the status of Reginn's charge: "Þú því rétt, er ec ríða scylda/heilog fioll hinig" (st. 26:1-4). In the final line of this stanza Sigurðr refers to the *senna*-exchange prior to the action of this poem in which Reginn mocked Sigurðr's manliness as a means of goading him on to the murder of Fáfnir ("nema þú frýðir mér hvatz hugar"). In st. 27 Reginn has re-established his position of dominance and gives orders to Sigurðr. Sigurðr, however, responds with a stock *senna* insult to Reginn – "Fiarri þú gect, meðan ec á Fáfni rauþc/minn inn hvassa hior . . . meðan þú í lyngvi látt" (st. 28) – a serious imputation of cowardice and unmanliness. Reginn tries to deflect this insult by redefining their relationship. Sigurðr would not have achieved his present intellectual status of winning a contest against a wise giant if Reginn had not favoured him by making him a superior weapon: "ef þú sverðz né nytir, þess er ec síalfr gorða" (st. 29:4-5). Put bluntly, he attempts to make Sigurðr indebted to him, and to restore the relationship of dependence. Sigurðr does not even bother to respond directly to this proposition, but assumes the position of wise speaker and delivers two stanzas of gnomes:

'Hugr er betri, enn sé hiors megin,
 hvars vreiðir scole vega;
 þvíat hvatan mann ec sé harliga vega
 með slævo sverði sigr.

Hvøtom er betra, enn sé óhvøtom,
 í hildileic hafaz;
 gløðom er betra, enn sé glúpnanda,
 hvat sem at hendi kømr.'

Fáfnismál 30-1

By silencing Reginn he has thus won this round intellectually, prefiguring his physical victory over him a little later when he decapitates him. In the second stanza of his gnomonic pronouncement, Sigurðr delivers a further insult to Reginn by comparing the fierce fighter with the cowardly, down-cast man who is reduced to deceit and guile.

In this sequence as in the first, the interpersonal effects of each utterance are not explicit, but they are coded in the conventional types of discourse. In the final sequence of the poem taunts and gnomes are again the material of debate but a further discursive style, the prophecy, is brought into play. Up to this point, the range of styles has been confined to interactive dialogues cast in *ljóðaháttur*. A different metre, *fornyrðislag*, is used at st. 32, in the first speech by one of the nut-hatches. The nut-hatches discuss, apparently between themselves, Sigurðr's situation, in particular the best course of action for such a hero to take. Although the dramatic situation between prophet and the subject of the prophecy is frequently highly charged, the prophecy is usually presented as an involuntary act, with the speaker constructed as a more or less reluctant medium for the transmission of a narrative of future time. In this situation there is of course the potential for the relationship between speakers to change – and this is indeed what happens in the poem *Baldrs draumar* when the *völva* detects Óðinn's identity and he, in anger, insults her as “þriggia þursa móðir”. The resources of the *senna* appear to come quickly to the lips of many a participant in eddic dialogue.

In *Fáfnismál*, where the dramatic situation of the prophet and the subject of the prophecy is highly particularised at a point in the narrative action, the prophecy gives way to incitement to action, to which the usually passive subject of the prophecy responds. The opening of st. 32 is similar to the characteristic opening of a prophecy – “Þar sitr X” or “Þar liggr Y” (cf. Vsp. 35, Ls. 41, HHv. 8). The second half stanza departs from this mode of impersonal observation by venturing the speaker's assessment of the best plan for the subject of the prophecy to adopt:

‘Þar sitr Sigurðr,	sveita stoccinn,
Fáfnis hiarta	við funa steikir;
spacr þætti mér	spillir bauga,
ef hann fiorsega	fránan æti.’

Fáfnismál 32

The more personal and interactive mode of this discourse is made evident in st. 34 when the imperative mood is used. In this stanza one of the nut-hatches goes near to inciting Sigurðr to action, and here for the first time the verseform shifts to *ljóðaháttur*.

‘Höfði scemra	láti hann inn hára þul
fara til heliar heðan!	
ollo gulli	þá kná hann einn ráða,
fiolð, því er und Fáfni lá.’	

Fáfnismál 34

St. 35 reverts to an impersonal mode using a conditional clause and an impersonal verb of perception again – “Horscr þætti mér, ef hafa kynni/ástráð mikit yðvar systra”. The nut-hatch speaker makes explicit the sympathetic relationship they are trying to construct between themselves and Sigurðr, characterising their discourse as *ástráð*. This is the term used by Sigurðr to describe the counsel offered him by the valkyrie Sigrdrífa (Sd. 21), and it designates a discourse affiliated with *ráð* rather than a *spá*. In this stanza, too, an aphorism is used by the nut-hatch in her counsel to Sigurðr: “þar er mér úlfs vón, er ec eyro séc”.

In st. 37 the discursive mode turns fully to the gnomic mode – and the verseform and syntactic patterns change to those found in other *ráð* poems such as *Hávamál* and *Sigrdrífumál*:

‘Mioc er ósviðr, ef hann enn sparir
fiánda inn fólcscá,
þar er Reginn liggr, er hann ráðinn hefr;
kannat hann við slíco at síá.’ *Fáfnismál 37*

The last line of st. 37 offers a mild rebuke of Sigurðr’s intellectual ability to use the *ráð* that they provide. St. 38 reiterates the counsel given in st. 34, but this time the second half stanza is cast in the second person, not the third: “þá mundu fiár, þess er Fáfñir réð, /einvaldi vera”. It is at this point that the interactive discourse adopted by this nut-hatch provokes a response from Sigurðr:

‘Verðra svá ríc scöþ, at Reginn scyli
mitt banorð bera;
þviat þeir báðir bræðr scolo brálliga
fara til Heliar heðan.’ *Fáfnismál 39*

Following Sigurðr’s action of disposing of Reginn, the nut-hatches turn their attention to the next event in his story – his wooing of Sigrdrífa (sts. 40–4). Their prophecy is cast in *fornyrðislag*, and their discourse (“mey veit ec eina” st. 40:5, “Salr er á há” st. 42:1, and “Veit ec á fialli” st. 43:1) resembles the syntactic and lexical style of *Völuspá* (for example, sts. 19 and 38). While this series of stanzas might be viewed as belonging equally well to the preamble to Sigurðr’s encounter with Sigrdrífa (Sd. 1), the discourse of the nut-hatches coheres thematically with earlier stages of *Fáfnismál* through their reference to Sigurðr’s fate set by the norns: “fyr scöþom norna” (44:8).

In this analysis of *Fáfnismál*, I have aimed to show that different discursive styles are deployed not simply as a consequence of the historical association between particular discourses and particular poetic forms. Rather, different

discursive styles are determined by the dialogic potential between speakers in a given narrative context. Changes in rhythm constitute one of the semiotic systems at work in the process of eddic praxis, spinning webs of signification around different styles of utterance and different discursive postures that we can only partially apprehend. By studying recurrent patterns of poetic composition, such as shifts between *fornyrðislag* and *ljóðaháttir* rhythm, we see further into the world of eddic poetry and can distinguish more clearly the characteristics of particular eddic voices. It is only then that the significance of figures like Sigurðr assuming different voices and different discursive strategies becomes apparent.

References

- Austin, J. L. (1975), *How to Do Things with Words*. 2nd edn. Clarendon Press, Oxford.
- Bal, Mieke, trans. Christine van Boheemen (1985), *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. University of Toronto Press, Toronto, Buffalo and London.
- Bax, Marcel and Tineke Padmos (1983), "Two Types of Verbal Dueling in Old Icelandic: The Interactional Structure of the *Senna* and the *Mannjafnaðr* in *Hárbarðzljóð*", *Scandinavian Studies* 55:149–74.
- Boberg, Inger M. (1966), *Motif-Index of Early Icelandic Literature*. Bibliotheca Arnamagnæana 27. Munksgaard, Copenhagen.
- Clunies Ross, Margaret (1990), "Voice and Voices in Eddic Poetry", *Atti del 12° Congresso internazionale di studi sull'alto medioevo. The Seventh International Saga Conference. Spoleto 4–10 settembre 1988*. Presso la Sede del Centro Studi, Spoleto, pp. 219–30.
- Dronke, Ursula, ed. (1969), *The Poetic Edda. I: Heroic Poems*. Oxford University Press, Oxford.
- Evans, David A. H. (1986), *Hávamál*. Viking Society for Northern Research Text Series, Vol. VII. Viking Society for Northern Research, London.
- Faulkes, Anthony (1982), *Snorri Sturluson, Edda. Prologue and Gylfaginning*. Clarendon Press, Oxford.
- Finnur Jónsson, (1920), *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie* I–II. 2nd edn. G. E. C. Gad, Copenhagen.
- ed. (1912–14, repr. 1973), *Den norske-islandske Skjaldedigtning*. B Rettet tekst I–II. Rosenkilde og Bagger, Copenhagen.
- ed. (1931), *Edda Snorra Sturlusonar udgivet efter håndskrifterne*. Gyldendalske Boghandel, Copenhagen.
- Frank, Roberta (1984), "Eddic Metres" in Joseph R. Strayer, ed in chief, *Dictionary of the Middle Ages* 4:384–5. Scribner, New York.
- Gade, Kari Ellen (1990), "*Sigurðr – Gofuct dýr: A Note on Fáfnismál St. 2*", *Arkiv för nordisk filologi* 105:57–68.
- Hallberg, Peter, trans. Paul Schach and Sonja Lindgrenson (1975), *Old Icelandic*

- Poetry: Eddic Lay and Skaldic Verse*. University of Nebraska Press, Lincoln and London.
- Harris, Joseph (1979), "The *senna*: From Description to Literary Theory", *Michigan Germanic Studies* 5:65–74.
- (1983), "Eddic Poetry as Oral Poetry: The Evidence of Parallel Passages in the Helgi Poems for Questions of Composition and Performance" in R. J. Glendingning and Haraldur Bessason eds., *Edda: A Collection of Essays*. The University of Manitoba Icelandic Studies 4. University of Manitoba Press, Winnipeg, pp. 210–42.
- (1990), "Reflections on Genre and Intertextuality in Eddic Poetry (with Special Reference to *Grottasöngur*)", *Atti del 12° Congresso internazionale di studi sull'alto medioevo. The Seventh International Saga Conference. Spoleto 4–10 settembre 1988*. Presso la Sede del Centro Studi, Spoleto, pp. 231–43.
- Helgason, Jón and Anne Holtsmark, eds. (1941), *Háttalykill enn forni*. Bibliotheca Arnamagnæana I. Munksgaard, Copenhagen.
- Heusler, Andreas (1957), *Die Altgermanische Dichtung*. 2nd edn. Hermann Gentner, Damstadt.
- Holtsmark, Anne (1961), "Heltediktning", in *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 6, cols. 412–9. Allhems förlag, Malmö.
- Kennedy, William J. (1987), "'Voice' and 'Address' in Literary Theory", *Oral Tradition* 2/1:214–30.
- Kragerud, Alv (1981), "De mytologiske spørsmål i Fávnesmål", *Arkiv för nordisk filologi* 96:9–48.
- Kress, Gunther and Terry Threadgold (1988), "Towards a Social Theory of Genre", *Southern Review* 21/3:215–43.
- Kuhn, Hans (1960), "Besprechung von Ivar Lindqvist (1956), *Die Urgestalt der Hávamál*", *Anzeiger für deutsches Altertum und deutsche Literatur* 72:15–23 repr. in Hans Kuhn. *Kleine Schriften: Aufsätze und Rezensionen aus den Gebieten der germanischen und nordischen Sprach-, Literatur- und Kulturgeschichte I–IV*, ed. by Dietrich Hoffmann in collaboration with Wolfgang Lange and Klaus von See. Walter de Gruyter, Berlin, 1969–78, II, pp. 37–45.
- Lie, Hallvard (1965), "Ljóðaháttur", *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 10, cols. 647–50. Allhems förlag, Malmö.
- Lönnroth, Lars (1977), "Skírnismál och den fornisländska äktenskapsnormen" in Bent Chr. Jakobsen et al. eds., *Opuscula Septentrionalia. Festschrift til Ole Widting. 10.10.1977*. Opuscula 2, Bibliotheca Arnamagnæana 25. C.A. Reitzel, Copenhagen, pp. 154–78.
- Mitchell, Stephen A. (1983), "För Skírnis as Mythological Model: *frið at kaupá*", *Arkiv för nordisk filologi* 98:108–22.
- Neckel, Gustav, rev. Hans Kuhn (1983), *Edda. Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern I*. Fifth edn. Carl Winter, Heidelberg.
- Ohmann, Richard (1972), "Speech, Literature, and the Space Between", *New Literary History* 4:47–63.
- Phillpotts, Bertha S. (1920), *The Elder Edda and Ancient Scandinavian Drama*. Cambridge University Press, Cambridge.

- Quinn, Judy (1990), "The Naming of Eddic Mythological Poems", *Parergon* 8/2:97–115.
- Schier, Kurt (1975), "Iceland and the Rise of Literature in 'terra nova': Some Comparative Reflections", *Gripla* 1:168–81.
- (1986), "Ältere Edda" in Johannes Hoops, ed., *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 6: 355–94. Walter de Gruyter, Berlin and New York.
- von See, Klaus (1967), *Germanische Verskunst*. J. B. Metzler, Stuttgart.
- Silverman, Kaja (1983), *The Subject of Semiotics*. Oxford University Press, New York.
- Tolkien, Christopher (1960), *The Saga of King Heidrek the Wise*. Thomas Nelson and Sons, London etc.
- Turville-Petre, E. O. Gabriel (1976), *Scaldic Poetry*. Clarendon Press, Oxford.
- de Vries, Jan (1934), "Om Eddaens Visdomsdigtning", *Arkiv för nordisk filologi* 50:1–59.
- (1964–7), *Altnordische Literaturgeschichte* I–II, 2nd edn. Walter de Gruyter, Berlin.

WILLIAM SAYERS

Sexual Identity, Cultural Integrity, Verbal and Other Magic in Episodes from *Laxdæla saga* and *Kormáks saga*

The family sagas are celebrated for their complex interdependence of plot, character, theme and motif. This stranding effect takes a variety of forms. The saga introduces, leaves and returns to characters according to its internal logic. The locus of action moves from Iceland abroad and back. A dispute over property may generate small-scale feud, which is then damped through mediation or may escalate into court challenge or open violence. But it may also have hard-to-foresee effects on tangential paths of action, such as a marriage suit or travel. Other patterning, less tied in our minds to empirical causality, takes the form of objects that pass, often with dire consequences, through several sets of hands, e.g., a costly weapon or item of dress. Episodes may be formally paralleled by other sets of events, such as recurrent meetings between the same parties at the Alþing, or may be sequential, for example an individual's marriage and remarriage(s). Other interweaving of events finds expression in a curse, dream or prophecy and its realization. Here, one might again say the narrative's causality is at work, although in a society that believed in the predictive effect of foresight and word magic, such performative utterances must be seen as having a complementary determinative influence on the persons involved, whether or not we take modern concepts of psychology and the personality into account. Other interpenetrations are of the kind that might be called intertextual; a saga character central to one tale may appear in a minor, but usually consistent, role in another. Then there are homological equivalences established between events or objects, such as the equation "beard is to face is to honour" as "grass is to land is (inversely) to manure", illustrated in Hallgerðr's scurrilous reference to the beardless Njáll and to his sons as *taðskeggingar* "little dung beards" (Sayers 1990 b:52 f.). It is relationships of this latter kind, albeit seldom as explicitly highlighted, viewed through the lens of the admittedly anachronistic concepts of sexual identity and cultural integrity, and the more traditional one of verbal magic, that will be examined in some episodes from *Laxdæla saga* and *Kormáks saga*.

Laxdæla saga is particularly rich in the types of interlacing outlined above, producing a tapestry-like, almost mannered effect, where, as in other sagas, the dimension of depth is largely created through the public's understanding

of often unstated motives, legal, economical or political situations, and community ethos. Pairs of events, related symbolically or in more *realpolitisch* terms, may be viewed as demarcating blocks of narrative (or “envelopes” as other critics have called them), although these should not long be viewed discretely or in isolation, given the extensive overlapping among saga segments so bracketed by our selection of key happenings. The larger frame for our examination will be the directly related events of Óláfr pái Høskulds-son’s dream, in which the supernatural woman, mother of the slain ox Harri, threatens to have Óláfr’s son killed as he has killed hers, and Kjartan Ólafsson’s death at the hands of his foster-brother, Bolli Þorleiksson. Related in rather less evident fashion are the events in the narrow focus of this inquiry: the antecedents and course of Guðrún Ósvífrsdóttir’s second marriage, and, more to the background, the activities of the sorcerers, Kotkell and his family (ch. 34–38).

Guðrún’s marriages had their oneiromantic forestage, although one may judge that the symbolism of rings, headdress and helmet as interpreted by Gestr Oddleifsson (ch. 33) is overly neat and a trifle forced. As the events that will occupy us in this study are not foretold in dreams one and two, save on the largest scale, the dreams will be considered a “given”, but still a foretaste of the inevitable. Guðrún’s first marriage, in which she is the unwilling partner, is to Þorvaldr Halldórsson, a man beneath her social station, but rich enough to indulge her taste, perhaps vengefully imposed, for jewellery. One such demand for a gift exceeds her husband’s limit and results in a slap to the face, which Guðrún – ever the saga Icelander at no loss for a telling retort – calls beneficial to her facial colouring. She says that she will not further bother him.

She does, however, recount the insult to Þórðr Ingunnarson, a neighbour, him too caught in a marriage based on economic advantage rather than affection. His wife is Auðr, characterized by the sagaman as “neither attractive nor accomplished”, but these, we shall see, are gender-specific criteria of merit. Þórðr, smilingly we are told, offers the requested counsel: *Gerðu honum skyrtu ok brautgangs hofuðsmátt ok seg skilit við hann fyrir þessar sakar*, as always rather less economically rendered: “Make him a shirt with such a wide neck-opening that by wearing it he gives you grounds for divorcing him” (ch. 34). Effeminacy was a serious charge in sex-conscious Iceland, as were male homosexual acts, both to the person charged and the person so charging (Sørensen 1986, Gade 1986). Nor was the complementary opposite, women taking on male dress and action, any less severely viewed. Cross-dressing will be used as a convenient portemanteau word for such dress and behaviour on both sides of the sexual divide.

Although the scene is not played out in the saga, we are to assume that Guðrún followed this course of action, for we are told that she was divorced

in the spring, taking a portion of the estate with her back to Laugar, the family homestead adjacent to the hot springs or “Baths”. As a divorcee of independent means (to use some anachronistic descriptors), she would doubtless have had greater social mobility (to use another) than unmarried daughters, although study of the law codes cautions us against ascribing unlimited freedom to Icelandic women in such circumstances.

It is at this juncture that the saga introduces Kotkell, his wife Gríma, and their sons Hallbjörn *slikisteinsauga* ‘sleekstone eye’ and Stígandi. They are recent arrivals from the Hebrides and are described as *mjqk fjqlkunnig ok inir mestu seiðmenn* “extremely skilled in witchcraft and great sorcerers” (ch. 35). Names, epithets and skills are worth a quick dissection. *Seiðr*, whence *seiðmenn*, was a feared form of magic generally reserved to women and some unmanly men, among whom we must reckon Óðinn, who learned this art from Freyja, the goddess of love (*Ynglinga saga*, ch. 7). The association with female potency, the negative association with effeminacy, the dark chthonic side of the supreme god, all encourage us to see a “black” magic drawing on sexual, regenerative and earth-bound power. We then have a juxtaposition, in succeeding episodes of the saga, of effeminate or overly male dress, dissolution of marriage, the bath motif, and a gender-specific type of magic.

From the vantage point of the entire corpus of family sagas it seems legitimate to view the geographical origins of Kotkell’s family with a degree of suspicion. While there is no lack of virtuous outsiders in the sagas, like the Hebridean Kári Sǫlmundarson in *Njáls saga*, in the post-Settlement period devious criminals and surly berserks tend to come from the farther reaches of the Norse world: Sweden and the Western Isles. The ambiguity with which this cultural heritage is treated in the sagas is perhaps less easily defined than the status accorded the attentions of the Norwegian king and his court, or gifts of Norwegian provenance, i.e., flattering but potentially dangerous once transported to Iceland. The occasional highlighting of aristocratic Celtic origins and scorn for equivalent slave origins, both embodied in *Laxdæla*’s Melkorka, *konungsdóttir* and *ambátt* ‘concubine’ (the latter a word of Celtic origin), prove a strong clue for our interpretation (Sayers 1988). We shall consider below just how “Celtic” are Kotkell and family’s magic and other actions. It must remain a moot question whether any word play or associational intention is at work in the pairing of *suðreyskir* and *seiðr/seiðmenn*.

The suffix of the name *Kotkell* suggests a simple Norse origin, although the name is, in fact, not otherwise attested (Lind 1905–15). *Kot* ‘cottage’ could have yielded a meaning such as “cottier”, but this would have been demeaning and more suited to a slave. One may then at least raise the question of whether some Gaelic word such as Irish *coitlud* ‘sleeping’ may not

be echoed here (*DIL*; see the magic at work *infra*). His wife's name, *Gríma*, must first be referred to the known Norse word meaning 'covering for the face or head, mask, cowl' and, poetically, 'night' (among other applications), and only secondarily to such Irish words as *grim* 'battle' and *greimm* 'authority, sway, power; seizure; bond'. Another woman with "shaded eyes" and Celtic affinities will be considered in the latter half of this study. The sons, it should be noted, have common Norse names. *Slikisteinsauga* is derived from the name of a stone used to flatten and press cloth, perhaps at an early stage in the finishing of linen. Hallbjörn's ability is, however, of the "evil eye" variety. His brother's gaze, too, is capable of flattening the nap on more than the weaver's work, as he scorches hillsides of grass mat by his malignant eye.

Kotkell and the others are taken in by the *goði* Hallsteinn, a powerful but little liked chieftain in the region. They too are disliked although no specific reason is given at this point. Instead, the saga returns to Guðrún and Þórðr, when the former turns tables on her adviser during a ride at the Alþing and asks: *Hvárt er þat satt, Þórðr, at Auðr, kona þín, er jafnan í brókum, ok setgeiri í, en vafit spjorrum mjök í skúa niðr?* "Is it true Thord that your wife Aud always wears breeches with gores in the crutch, like a man's, and cross-garters almost down to her shoes?" (ch. 35). Þórðr is reluctant to be drawn into the discussion, but Guðrún presses him, saying his wife is already known as *Bróka-Auðr* 'Breeches-Audr', ominously adding that "it will matter much more to her if she keeps that name for a long time to come".

Þórðr's earlier suggestion to Guðrún was an amusing if malicious expedient, and there is no reason to think the subsequent life of her former husband was seriously impaired by the contrived breach of the social code. Identifying Auðr as dressed to move into an exclusively male arena of action has consequences not only for her but also for the masculine image of her husband Þórðr. We are to believe that Þórðr reflected on this matter for some time, for later he asks Guðrún what the penalty was for a woman dressing as a man. Guðrún then gives a formal, legalistic reply which in narrative terms looks both backward in explanation and forward in anticipation: *Slíkt víti á konum at skapa fyrir þat á sitt hóf sem karlmanni, ef hann hefir hqfuðmátt svá mikla, at sjái geirvqrtur hans berar, brautgangssqk hvárt-tveggja* "The same penalty applies to women in a case like that as to a man who wears a neckopening so wide that his nipples are exposed: both are grounds for divorce" (ch. 35). Þórðr's next question moves the action ahead sharply: should he divorce Auðr at the Alþing or back in his home-district where he can count on support? Guðrún commands proverbial wisdom as well as the law: *Aptans bíðr óframs sqk* "Only idlers wait till evening."

Þórðr divorces Auðr on the grounds that she dressed in breeches like *karlkonur* 'masculine women'. The term is a ready enough compound but is suggestive, like the legal statute, that the practise was not unknown and/or

was a serious breach of norms. On hearing of the divorce, Auðr, seemingly not to be outdone by Guðrún, replies in verse: *Vel es ek veit þat / vask ein of látin* “I’m glad I know I’ve been abandoned.” Again an estate is divided, this time with Þórðr making the concessions, and Guðrún and Þórðr are happily married at a magnificent feast, settling at Laugar. The marriage has then had its origins in two divorces. The androgynous organism that the successful marriage should be is twice split and once reassembled, the cross-dressing motif paralleled by that of spousal substitution.

The next summer Auðr sends a shepherd lad to find out who is at home at Laugar and who is up at the shieling. The answer is a simple enough domestic expression but telling in the larger context for its sexual image: “There’s now a wide floor between Thord’s bed and Gudrun’s, for she is up at the shieling and he is toiling hard at house-building” (ch. 35), along with Ósvífr at the farm. Towards evening Auðr pulls on her breeches and rides hard to Laugar. There she wounds the sleeping Þórðr. The detail is suggestive that the crossdressing and role reversal are here being extended to Þórðr, i.e., that he symbolically plays a woman’s part. The bolt has not been shot on the door to the sleeping closet; he is lying on his back; wakened by Auðr, he takes her for a man; she strikes him with a short single-bladed sword (*sax*, perhaps a demeaning choice of weapon), not only wounding his arm severely but slashing across both nipples, a final detail that cannot but recall the first of the two divorces and can be visualized as the blood-red line of a deep-cut bodice. Þórðr will not hear of punishing Auðr, saying that she did only what she had to. Her brothers, whose function in the act of vengeance she has assumed, are understandably less generous, saying that she probably had not done enough. Þórðr is bed-ridden with his injuries for some time. The chest wound heals well but he never recovers full use of his arm. While a symbolical interpretation may be a bit strained, we could say that Þórðr survives the feminine role forced on him by the masculine Auðr but his own masculine nature remains impaired, a situation perhaps not dissimilar to that of Guðrún’s first husband (similar considerations in Sørensen 1986).

At this point, the saga returns to Kotkell and his family, who have been harassing Þórðr’s mother, Ingunn, with their “thieving and sorcery” (*í fjárránum ok fjqlkynngi*, ch. 35), under the protection of the *goði* Þorsteinn. Þórðr’s father must be assumed to have died when he was young for he uses the matronymic Ingunnarson, and his mother comes to place herself in his care. Þórðr says he will risk offending Þorsteinn and will bring the thieves to justice. Þórðr plans to bring his mother’s goods by boat to Laugar, stopping on the way at Kotkell’s farm to summon Kotkell, Gríma and their sons, the last two absent at the time, for witchcraft and theft on pain of outlawry. The case is to be referred to the Alþing.

The Kotkelssons return and are furious on learning of the court charge; *þeir bræðir urðu óðir við þetta*, the use of the adjective *óðr* providing an economical linking of the supreme divinity Óðinn, magic and emotional arousal. No one, it would appear, had ever challenged them so openly before, that is, their witchcraft, while a criminal activity, had not been formally countered by legal means. This offers a parallel to cross-dressing, the possible subject of local gossip until the legal implications are activated by one party at an opportune moment. The saga then gives the first of a number of descriptions of the Hebrideans' magic. *Síðan lét Kotkell gera seiðhjall mikinn; þau færðusk þar á upp qll; þau kváðu þar harðsnúin fræði; þat váru galdrar. Því næst laust á hrið mikilli.* "Then Kotkell erected a large ritual platform and they all climbed onto it; there they chanted potent incantations – these were magic spells. And presently a tempest arose" (ch. 35). To anticipate somewhat, the accounts given by the saga do not suggest any Celtic component in the Hebrideans' magic. In fact, it is, as we shall see in the other instances, a fairly conventional kind of malign sorcery not dissimilar to that ascribed to the Sámi or Lapplanders (a rather different perspective in Jochens 1991). We cannot know whether there was any widespread knowledge in the thirteenth century Norse world of residual magical practises in an Ireland and Scotland that had been Christian for centuries. More significant, perhaps, the saga seems to make no distinction between *seiðr* and *galdr*. *Seiðr*, as earlier noted, seems to have drawn on female potencies. *Galdr*, often rendered "sacred incantation", may once have lain toward the other end of the spectrum, perhaps the prerogative of male priests. It is thought to have been essentially verbal in form (cf. the metrical term *galdralag* 'incantation metre', *Háttatal*, 101) and the verb *gala* 'sing, chant', but also 'crow [of a cock]'. Perhaps practised mostly for personal advantage, it seems to have carried no connotation of illegality (*KLNM*, s.v.v. *seiðr*, *galdr*, Strömbäck 1935, Buchholz 1987). While Óðinn learned *seiðr* from Freyja, he was also an exponent of *galdr*, and a greater distinction than the evidence will bear should not be forced (*Hávamál*, st. 152). The occurrence of the word *galdr* in this same context as *seiðr* militates against too sharp a distinction in the world of *Laxdæla* at least. If, then, the Hebrideans are to be judged as presenting a threat to normative Icelandic society, it is for their readiness to break the law and practise magic, including women's magic, rather than specifically Celtic magic. This same ambiguity – Celtic or Germanic magic? – can be noted in *Orkneyinga saga* when Sigurðr of Orkney's Celtic mother Eðna (OIr. *Eithne*), described as *margkunnig* (cf. *fjqlkunnig*, *supra*), invests a raven banner with the double-edged power to bring victory to the chieftain before whom it is borne but death to the bearer.

But back to the saga, where Þórðr and his companions were still at sea when the Kotkell family's magical storm struck. Despite heroic efforts and

good seamanship, the boat is finally overturned by a breaker which rises where none had been known to rise before. All on board are drowned, and after marriage and divorce Guðrún now experiences widowhood; she will shortly experience motherhood. Her son, Þórðr *kottr* ‘the Cat’, is fostered by Snorri *goði*, and will eventually be the father of an Icelandic poet at the Norwegian court. Gestr Oddleifsson brings pressure to bear on Þorsteinn to have Kotkell and his family expelled from the district, and the general sentiment is that they deserve death. They leave with only four stud-horses, including a fine black stallion, an experienced fighter. A deal is struck with Þorleikr Høskuldsson to exchange the horses for his protection, Kotkell cleverly flattering the initially reluctant but then rather gullible Þorleikr, an attenuated kind of word magic. These horses, like so many other fine gifts, will play a fateful role, here in the relations between Þorleikr and his uncle Hrótr, when a third party takes a liking to the horses and the aged Hrótr defends his nephew’s property in the latter’s absence, winning great credit in this reversal where age acts before youth is given a chance.

Guðrún and her brothers agree to follow Snorri’s advice not to take vengeance on the sorcerers but to let events run their course. When their thieving alienates their new host community, someone else will act, and Þorleikr may become implicated. Irked at Hrótr’s defence of his property, Þorleikr does indeed become involved, by asking Kotkell to do something to humiliate his uncle Hrótr. But the punitive action is grossly out of proportion. Kotkell and family go to Hrótr’s house at night. *Þau fóru á bæ Hrúts ok gerðu þar seið mikinn. En er seiðlætinn kómu upp, þá þóttusk þeir eigi skilja, er inni váru, hverju gegna myndi; en fǫgr var sú kveðandi at heyra* “They climbed on the roof of Hrut’s house and made great incantations there. When the spells began, the people inside were at a loss to make out what was going on, but sweet was the singing they heard” (ch. 37). The singing causes all in the house to fall asleep, even Hrótr, who had sensed the danger and urged wakefulness. Irish tradition had three strains of music, one of which, *súantraide*, imposed sleep, but this need not necessarily be a touch of local colour, although we may have a hint in the name *Kotkell* (cf. Ir. *collud* ‘sleeping’). More important is the association of seductive art forms, malevolence and magic. Kotkell’s aim, however, is to make Hrótr’s young son restive and bring him outdoors. “He walked into the spells and fell down dead at once.” Once again, the modern reader eager to know more about magic may feel somewhat shortchanged.

It is at this point that Óláfr Høskuldsson is yet again belatedly moved to action that, less indecisive, he might well have taken earlier. A party goes in pursuit of the Kotkell family. Hallbjörn *slíkisteinsauga* is captured and a bag put over his head (cf. the mother’s name *Grima* ‘hood, cow’, but also ‘night’, a tie to the motif of induced sleep). His father and mother are

captured in the mountains, stoned to death, and buried under a cairn, called *Skrattavarði* 'Devils' Cairn'. Stoning seems to have been considered an appropriate death for slaves and magicians and for such base crimes as theft and rape. Stígandi escapes into the hills. Hallbjörn is taken out to sea in a boat and the bag removed from his head. *Hallbjörn rak þá skyggnur á landit, ok vār augnalag hans ekki gott* "Hallbjorn turned his gaze towards the land, and the look in his eye was far from pleasant" (ch. 37). Before he is drowned, Hallbjörn curses Þorleikr and his successors at Kambssness, saying the former will have little happiness in the future, the latter only trouble with the farm. And, inevitably, the curse is effective, as the saga bears out; Þorleikr will eventually be encouraged to leave Iceland. Óláfr's concurrent offer to foster his son, Bolli, will set the stage for the fateful Kjartan-Guðrún-Bolli triangle. Hallbjörn's curse then dovetails with that of the ox Harri's mother.

Stígandi becomes an outlaw and forms a liaison with a bondswoman (*ambátt*) charged with the care of a flock of ewes. When the ewes are found to be yielding little milk, the woman displaying new valuables and often absent, a confession is forced from her. When Stígandi next comes to visit, she offers to search his head for lice, and when he falls asleep, his head in her lap, she alerts Óláfr and his party. Capturing the outlaw magician, they are at pains that he not "have the chance of putting his evil eye on anything" and put a bag over his head. But there is a tear in the bag, and Stígandi catches a glimpse of a fine stretch of land across the valley. Suddenly it is struck by a whirlwind, the grass is uprooted, and none ever grows there later. The place is called *Brenna*. Thus the image of *slíkisteinsauga*, used of the brother Hallbjörn and drawn from women's sphere of work, is associated with destructive magic. Stígandi is stoned to death and buried. The body of his dead brother Hallbjörn is washed ashore and he has a brief career as a *draugr*, a corporeal revenant, until he is laid by a farmer after a wrestling match. Thus end the Kotkell episodes, but not before the saga mentions that Lambi Þorbjarnarson took over his father's farmstead, both Þorbjörn and Melkorka now being dead. Lambi is held in greater esteem than his father, because of his distinguished ancestry through his mother, the enslaved but now freed Irish princess. The closure effect that concludes the account of the Hebrideans then seems to have an extra Celtic touch, since there is no compelling reason for the mention of Lambi at this point. Þorleikr now leaves Iceland, and the saga turns to the rapidly developing friendship between Kjartan and Guðrún.¹ Into this relationship will be introduced the

¹ Kjartan and Guðrún's conversations take place at the baths. Mixed bathing was practised. Modern practise suggests that this was a sexually defused rather than charged atmosphere, but some social conventions may have been relaxed, making the situation conducive to courting. Formal gender distinctions would be reassumed along with outer clothing.

seductive attraction of the Norwegian court, its king and princess, a kind of white magic contrasting with, but ultimately no less fatal than, the black magic of the Hebridean wizards. The threat to Iceland then came from the extremes of the social spectrum: royal power and sexually generated magic.

Before attempting some summary comment on the intertwining of the cross-dressing, divorce and marriage motifs with those of black magic, one other Celtic avenue merits brief exploration. Although the events of Stígandi's capture seem plausible enough in terms of both historical medieval Iceland and folktale narrative, they have a strikingly close Irish parallel in the Ulster cycle of epic texts. This is the death tale of the hero Cú Roí mac Dáire, a giant, elemental figure in many other tales (Best 1905). Cú Roí had assisted the Ulstermen in a siege intended to recover Bláthnait, daughter of Mend, a cauldron holding the milk of thirty cows and three magic cows capable of filling it. During the siege Cú Roí had worn a grey mantle as a disguise and had collaborated in taking every head of the enemy that the Ulstermen won. But when he is not given his fair share of the spoils, he makes off with Bláthnait, cauldron and cows. Cú Chulainn pursues him but is ignominiously thrust into the earth up to his armpits, his hair shorn with the giant's sword, and cow dung rubbed on it, all this apparently intended to give the stripling another chance to grow as a true warrior (nb. the resemblances to the episode of the beardless Njáll and *taðskegglingar* 'little dung-beards' in *Njáls saga*). After a year of self-imposed exile, Cú Chulainn makes an amorous tryst with Bláthnait who agrees to deliver Cú Roí into his power. The signal is to pour the cows' milk down the river to whiten its water. Bláthnait undertakes to search the giant's head for lice, then to wash his hair, but ties the warrior's long hair to the bedpost. Cú Chulainn and his forces attack. Cú Roí, starting up and losing some of his hair we must assume, is killed after heroic resistance and beheaded. The now patronless poet of Cú Roí, Ferchertne, takes his revenge on the Ulstermen by seizing Bláthnait and leaping off a cliff to their joint death on the rocks below. The tale also contains the "watchman motif" in the variant of two conflicting interpretations of the visual phenomena associated with the advance of an enemy host, Bláthnait identifying fortress builders, Cú Roí more clearly seeing warriors.

If the final events in the life of Hebridean sorcerer Stígandi are a conscious incorporation of a Celtic touch, they are not the only ones in *Laxdæla saga* (Heller 1986, 1988, Sayers 1990 a). Further comment will be reserved for the conclusion of this study. A brief summary, however, can be offered of findings thus far, before turning to another saga with Celtic overtones, erotic motifs and a rather different verbal magic. *Laxdæla's* alternation between the motifs of homosexuality, cross-dressing, marriage dissolution and re-formation, and those of sexually based magic and other illegal acts such as

theft and magically effected murder seems quite conscious, for no other narrative intervenes. Þórðr and Guðrún successfully exploit the law concerning cross-dressing to further their own interests. Auðr carries cross-dressing to its logical extreme, the expected *Hetzerin* 'Incitress' of her kinsmen preferring resolute male action, but Þórðr survives the act of vengeance (*Hetzerin* from Heller 1958; see too Clover 1986, Jochens 1986, Miller 1984, Sayers 1990 d). Thus the issue of sexual identity is handled legally or extra-legally, but does not prove a continuing threat to Icelandic society. Yet for a man to exploit the potential of *seiðr*, with its power founded in female sexuality, he must sacrifice his sexual identity, be an "unmanly man". When Þórðr tries to counter such magic with a legal charge he is defeated and killed, in this prefiguring other lovers and husbands of Guðrún who are the losers in more conventional feud. Here the Hebrideans play the role for Þórðr that the Norwegian court does for Kjartan. The Hebrideans' magic, realized largely but not exclusively through verbal means, can be categorized as curses affecting the future, weather-working (storm at sea, breaker, and possibly the scorching of the hillside), soporific singing, the otherwise unexplained instant death of Hrútr's son when he enters the magical force-field, and the more common rising from the dead as a *draugr*. Kotkell's black horses, in particular the fighting black stallion, which largely generate the circumstances that will bring Bolli into Óláfr's household, can be seen as Odinic animals, originating in the same world as the sorcerers' magic. It would appear that it is not so much that the magic could be of Celtic origin as that personal origins in the Celtic world make Kotkell and his family more ready to employ such extra-legal means to exploit and disrupt Icelandic society. But the Celtic admixture to Icelandic ethnicity and culture is presented in the saga in such contained fashion that we cannot speak of more than a passing threat to cultural identity (Sayers 1988, Sørensen 1987). Significantly, it is the half-Irish Óláfr pái, having earlier declined his grandfather's kingdom in Ireland, who leads the punitive party against the Hebridean sorcerers. From the vantage point of this study the events of these chapters can also be seen as steps on a rising scale of intensity, emotional and societal. A first contrived instance of cross-dressing leads to a divorce, but has no other consequence than facilitating the second instances of both. The second divorce has Auðr's wound to Þórðr as a more serious consequence. Then the first concentrated application of *seiðr* leads to a legal challenge but also the magically effected death of Þórðr. The culminating use of magic is against one that would have been thought outside the saga causality, the innocent son of Hrútr. And it is this act that is collectively punished in the death of Kotkell, Gríma and their sons.

In the introduction to his 1949 translation of *Kormáks saga* Lee M. Hollander passed in review the reasons that might be entertained to account for the poet Kormákr's "nerveless indecision", "explosive rashness", and the unconsummated love affair with Steingerðr that is central to this "curious saga" (p. 3). Is the last-named to be blamed on Þórveig's curse on the poet? Kormákr himself seems to think so. Or is it socially and economically motivated, with origins in the difference in social station and the adequacy of a dowry? Is the poet, a Romantic before the time, shying away from the pedestrian reality of marriage or simply a chronic ditherer? Or was it fear of the social and personal consequences of revealed impotence or a mother-tie? Hollander adduced counter-evidence for most of these charges and favoured a partial explanation in the power of suggestion that made Kormákr more susceptible to Þórveig's magic. The basic question retains its interest today, and is made the more tantalizing by disparities between the prose account of Kormákr's life and the events and attitudes that can be gleaned from the interspersed verses (O'Donoghue 1991). Can the lines of thought developed in our review of *Laxdæla saga* assist in readdressing the question? We are perhaps somewhat freer in this regard than was Hollander, since we recognize that there is no necessity of finding an answer that satisfies the criteria of any one or more modern theories of the personality. It will be sufficient if the explanation is viable within the imaginary world of the saga, its conventions and portrayal of the early Icelandic ethos.

Kormáks saga is older than *Laxdæla saga*, but the events in both stories are roughly synchronous and characters such as Bersi and Óláfr Høskuldsson figure in both, as does the sword Sköfnungr. Although there is little reason to think that *Laxdæla* would have modelled itself in any conscious way on *Kormáks saga* and despite the universality of the love triangle, it is of interest to note the structural parallel apparent in the failed courtships of Kjartan and Guðrún, Kormákr and Steingerðr, and the "second best choices" of the two women in their marriages to Bolli and Bersi, respectively. Bolli is a more shaded character than the straightforward Bersi. Like Hrútr, the aged Bersi, who also figures in *Laxdæla*, makes an impressive killing with a halberd (*infra*). But it is Kjartan and Kormákr, both bearing Celtic (or Celtic-inspired) names, who are the more complex personalities, largely authors of their own misfortune. Norway was the complicating factor in Kjartan's case; Kormákr's case is before us.

Erotic verse was consciously marginalized in early Icelandic society, because of the threat to the honour of the men nominally charged with the virtue of the woman so addressed. The legal proscriptions against such verse-making can be compared to the social stigma attached to witchcraft and efforts to contain it through legal means. The current of sexuality runs through both, if our reading of *seiðr* is correct. One might even say that both

call into question conventional notions of masculinity. The circulation of erotic verse obliged the male members of the target woman's family to live up to idealized standards of personal and family honour, unmanliness the likely charge if appropriate action were not taken. For a man to practise *seiðr* he had to forego a portion of his male identity. Crossing these two ideas, can one suggest that, paradoxically, one might also have to surrender some aspect of masculinity in order to produce erotic verse?

Before pursuing this tack, Kormákr's Celtic affinities, like those of the Hebridean sorcerers, can be investigated. The name was frequently used of Irish kings, resonating with associations of the legendary Cormac mac Airt, the archetypically just ruler, whose *fír* 'truth' or 'justice' had determining consequences for the fertility of man, beast and land.² The poet's mother, Dalla, has a name suggestive of Ir. *dall* 'blind' (cf. the early Irish poet Dallán mac Forgaill and *Laxdæla's* *Gríma* 'hood, night'), while her father Öundur is called *sjóni* 'the Seer'. In the following we shall pursue the clue given in the pairing of physical sightlessness and mental foresight. As Hollander noted (see, too, Durand 1979), Kormákr's physical appearance recalls his mother's and suggests Celtic blood, perhaps the early Norse stereotype of the Gael: dark, curly hair (criticized by Steingerðr), light complexion, size, strength, an aggressive disposition (*áhlaupamaðr í skapi*, ch. 2; word play on *áhlaup* 'attack' but also 'covering [of an animal]?). Although his dark eyes are mentioned at a later moment in the saga they can be said to be hinted at in the stated similarity of Kormákr to Dalla ('Blind'). Steingerðr says that she would have him even if blind, an ironic proleptic reference to other deficiencies that will appear. Typical of the saga genre, this information on physique and personality is given before the character begins to act on the scene. We have learned to recognize these as programmatic statements whose contents the saga will go on to develop and illustrate. A later commentator, Miðfjarðar-Skeggi, characterizes Kormákr as impatient and rash (*óðláttr ok óðlundaðr*), in contrast to the sword *Sköfnungr* which is deliberate (*tómláttr*, ch. 9). In the early Icelandic view, these might be contrasted as typically female and male characteristics. In the early history of Kormákr's family we also find prior instance of the name *Kormákr*, the motifs of second sight, single combat (*hólmganga*) with weapons suddenly blunted (the latter, one of Óðinn's accomplishments), and a shrinking measuring rod, used to mark off a new homestead, but indicative, through its decrease in length, of failing family fortunes. The saga suggests that this slow decline was initiated by the malevolence of the Norwegian queen Gunnhildr, also suspected of black magic in *Egils saga Skallagrímssonar*.

Kormákr first meets Steingerðr when he elects to go to the mountains to

² Cormac's father was Art, a tabu name for the bear; cf. ON Bersi, with similar function.

bring down the sheep rather than to the shore to flense a stranded whale, and spots her attractive ankles below the door of the hall. This seems a fairly direct recall of the mismatch between the giantess Skaði (the name perhaps suggestive of “shadow”), who preferred life in the mountains, and the god Njördr, who sought the sea and shore. The marriage was the result of Skaði picking a husband on the basis of his handsome feet (thought to be Baldr’s) in compensation for the death of her father, Píazi. Píazi had been killed in the effort to recover the stolen apples of Iðunn that ensured the physical perfection of the gods and their eternal youth. The marriage must be thought to have been barren and Skaði would later marry Óðinn. If these points of contact are more than coincidental, can we associate Steingerðr’s rather coarse reference to the wound to her husband Bersi’s buttocks (see *infra*) with Skaði’s laughter that the gods had to stimulate by a tug-of-war between a nanny-goat’s beard and Loki’s testicles (Ross 1989)?

Despite the sexually unconsummated relationship between Kormákr and Steingerðr, a strong current of everyday sensuality runs through the saga. Steingerðr is twice married; men repeatedly fight with each other without fatal injuries, almost like rival siblings, and offer to heal each other’s wounds. Sisters are offered in marriage to resolve disputes. Kormákr makes increasingly free with Steingerðr’s physical being: he borrows her comb, asks her to make him a shirt (or kirtle), wipes his sweat on her mantle, drinks from the same cup, takes her rings, gives her multiple kisses in public. All this might have been normal between spouses, but must be seen as placing a strain on behavioural norms. Does any of this, for example the borrowed comb, hint at cross-dressing? The incidents will have to stand for the moment, but can be contrasted with Steingerðr’s resolute masculine action at a later point in the saga. To pursue the matter of the somatic dimension of life, the description of the layout of the field for single combat, which uncharacteristically breaks the narrative flow of the saga, mentions the tie to fertility ritual (the pegs called *tjqsnur* and a related sacrifice), an explicit reference even if we suspect the sagaman of imaginatively recreating a practise that had fallen from use in the Christian period.³ The saga also makes mention of the sacrifice of a bovine that concluded the *hólmganga*, and the need to redden the elves’ hill with the blood.

This last incident leads us to the central matter of magic and Kormákr’s attitude towards it. Clearly, it is ambiguous. As a consequence of Kormákr killing her sons and driving her from the district, the sorceress Þórveig lays a

³ Single combat was practised in early Ireland as a judicial ordeal. The unique descriptive text, Tirechán’s Latin *Life of Patrick*, refers to a *lignum contensionis* ‘wood of contention’ between the fighters, glossed with the word *caam*, which otherwise suggests ‘contention, conflict’ alone. It has been speculated that the wood was a log over which the combattants might not step (Kelly 1988, p. 213).

curse on him: *Pat er líkast, at því komir þú á leið, at ek verða heraðflótta, en synir mínir óbættir, en því skal ek þér launa, at þú skalt Steingerðar aldri njóta*. Hollander 1949 translates: “Likely enough that you will succeed in making me move from the district, with my sons unatoned for; but I shall pay you back and tell you that you will never have Steingerð” (ch. 5), although “have the pleasure/benefit of” might be a clearer rendering of *njóta*. Kormákr replies: *Því mantu ekki ráða, in vanda kerling* “You will not have the power to do that, you evil old hag”, but the remainder of the saga and his subsequent comments amply demonstrate that the curse is not inefficacious nor is Kormákr indifferent to it. Parenthetically, it is of interest to note how grateful Þórveig is to receive land from Bersi (ch. 8). Kotkell and family also had successive farms, rather than living with a protector. Was this in order to practise magic away from public scrutiny or was some tie to the land required on the part of the practitioner? Kormákr’s suit is successful with Steingerð and her family, but when procedural difficulties over dowry are ironed out, Kormákr appears to lose interest in the wedding. At this point the sagaman is not content to allow us to draw our own inferences and conclusions in the usual fashion, but makes an explicit statement: *en þat var fyrir þá sǫk, at Þórveig seiddi til, at þau skyldi eigi njótast mega* “And that was because Þórveig brought it about by her witchcraft that Kormák and Steingerð should never have intercourse together” (ch. 6). Kormákr’s ambivalent attitude toward magic is illustrated throughout the saga: inattention to the correct handling of a temperamental weapon which he nonetheless borrows, poking a prying nose into magical practises intended to shield him in combat and vitiating their efficacy, failure to complete sacrificial rituals. In this, Kormákr displays the same dualistic stance as he adopts in erotic matters: public statement of verse aimed at and celebrating Steingerð, jealous wrangling over her, but never taking his physical advances to the ultimate stage that, later, the twice married Steingerð seems ready to grant him.

The magic dimension is operative at many points in the saga, which Hollander called rich in evidence of native supernaturalism. I would suggest, however, that its inclusion is due more to conscious literary purpose than to any particular ethnographical effort at cataloguing earlier practises. What of the motifs of cross-dressing, homosexuality or impaired male sexuality? On the first count, aside from Kormákr’s familiarity with Steingerð’s (perhaps not too gender-specific) personal objects, the best example comes late in the saga and recalls Auðr’s taking male action into her own hands, if not her dress. Steering his ship close to that carrying Steingerð and her second husband, Þorvaldr, Kormákr brought his vessel round so that his tiller knocked Þorvaldr unconscious. But Steingerð seizes the rudder and steers straight at Kormákr causing his ship to capsize. The other two subjects can be dealt with together from the early Norse perspective as sexual dysfunc-

tionality. In his single combat with Steingerðr's first husband, Bersi, Kormákr mismanages his borrowed weapon, one of the consequences being that he breaks off the point of his opponent's sword but the tip of his thumb is split. He will not have the wound treated, it swells up and is long in healing. Bersi then comes off the winner in this first encounter. The split thumb, like the pointless sword, is a ready enough phallic symbol, one supported by the Indo-European root **téu-* 'swell, increase' behind ON *þumalfingr*, *þumaltá*. Similarly the sword Skoðnungr is notched in the combat, when it strikes the shield given Bersi by the witch Þórveig. The notch only grows larger with whetting. Later, Kormákr will be robbed, while in conversation with Steingerðr, of a pin that fastens his cloak. Did the shrinking measuring rod of the opening chapter anticipate all this? But we may prefer to see the larger pattern of Kormákr's avoidance of carnal union with Steingerðr as evidence of sexual dysfunction. The second single combat is between Bersi and Steinarr, Kormákr's uncle and proxy, for whom he holds the shields. It results in a double wound to Bersi. Steinarr's sword glances from Bersi's shield, slashes his buttocks and cuts into the bone behind his knee. The knee was widely seen among cultures drawing on the Indo-European heritage as a symbol of male reproductive organs, and taking a child on a man's knee was a public confirmation of paternity. Bersi's wounds, too, are slow to heal, until an estranged friend brings his healing stone. But the knee wound, however rich in symbolic worth, is the less important one in social terms. After recounting the magical healing of Bersi's leg, the saga, more than usually laconic, states: *Við þessa atburði lagði Steingerðr leiðendi á við Bersa ok vill skilja við hann* "in consequence of these events [the combats? the wounds? the restored friendship with Þórðr?] Steingerd took a deep dislike to Bersi and wished to divorce him" (ch. 13). Her parting insult, however, is clear, and she says that from once having been called *Eyglu-Bersi* then *Hólmqngu-Bersi* he might now best be known as *Raza-Bersi* 'Buttocks Bersi' (see the discussion of *klámhogg* 'shame stroke' in Miller 1990, pp. 101 ff.). More than symbolic of a wound taken in flight, although this was not the case, the slash on the buttocks is here seen as the sexual domination of one male by another, a proxy for sodomy. We may recall the outcome of Auðr's nighttime attack on Þórðr (and perhaps also the explicit reference to gores or puckers in the seat of men's trousers to fit over the buttocks). To her kinsmen Steingerðr says that she does not wish to live with Bersi as *þrkumlaðan*. This may be read as 'cripple', but the semantic core is *kuml*, *kumb* 'mark, sign' and the meaning here is one man marked by another. In this, the perspective of the observer is more important than that of the antagonists. All of this may have been no more than the expression of Steingerðr's ongoing dissatisfaction with a marriage she had not wished and the exploitation of a convenient event, for Bersi's career as dueller and poet does not

appear hampered by the divorce or the slur. In these several respects, Bersi, although of a calmer temperament, is not that different from Kormákr. The true distinction between the near doublets is then Kormákr's desire for Steingerðr and Bersi's initial possession of her.

If Kormákr and Bersi were evenly matched opponents, in a sense two realizations of the warrior/poet ideal, Kormákr and Þorvaldr, Steingerðr's second husband, are still closer, but in different ways, as events develop to almost a *ménage à trois*. The duelling over Steingerðr, however, continues, with Þorvaldr's interests defended by his brother Þorvarðr. Magical means are invoked on both sides, so that there are bruises and cracked bones when blades will not cut, but no decisive result. Magic blunts weapons, as it thwarts sexual union. Kormákr's advances to and familiarities with Steingerðr continue in an atmosphere where Þorvaldr might be called a *mari complaisant*, were it not for the duels. This husband, a family choice to which Steingerðr was not averse, is characterized as wealthy, clever with his hands, a skald (as was Bersi), but of no great spirit (*engi skörungur í skaplyndi*, ch. 17). He also bears the nickname *tinteinn*, seen as a Celtic tag since tin was mined in Cornwall, which becomes the subject of some of Kormákr's mocking verse. ON *tin* 'tin' is evident in the Icelander's interpretation of the name, but Hollander's Cornish *tin-tan* 'lower fortress' and *tinden* 'castle on the hill' seem wide of the mark. An Irish term for a foundry was *tinntén*, composed of *tinne* 'ingot, molten mass of metal' and *teine* 'fire' but also 'fireplace' or 'furnace'. The name is perhaps to be read as an ironic comment on Þorvaldr's lack of fiery spirit, the quality that the other "Celt", Kormákr, has in querulous excess.

Kormákr proves an outstanding fighter and successful courtier when abroad in the service of the Norwegian king, Haraldr, despite the annoyance of his familiar attentions to Steingerðr. One could, in fact, say that Kormákr's cultural identity as warrior and poet is most effectively realized outside Iceland, and the astute king recommends that he not return home. In Iceland his identity as poet is even threatened when obscene verses are attributed to him, in an effort to discredit him with Steingerðr. It is also on his outward voyage to Norway that he spots a walrus thought to be the witch Þórveig in animal guise and fatally wounds her, thus disposing of his nemesis although not her curse. Abroad, Steingerðr continues to occupy his mind, and in verse he contrasts his activity on the field of combat with her husband's at home in bed. In Kormákr's final verses there is an explicit contrast of grappling in battle and in bed (st. 82) and it is perhaps legitimate to see in the cloak and staked-out field of the *hólmganga* a symbolic alternative to the Icelandic sleeping compartment, bed and bedposts, the socially significant event a flow of blood in both instances.⁴ Kormákr the

⁴ In the first duel between Bersi and Kormákr, where the tip of the sword (*oddr*) flies off and wounds the tip (*kaggull*) of Kormákr's thumb, one could speculate, in this context of duelling

Battler and Kormákr the Lover are, unsurprisingly, a recurrent pair in the verse which is incorporated in the saga. As an example:

*Svá kveðk snyrti-Freyju,
snímr trúða ek brúði,
gamðis vangs of gengna
greipar báls ór skólum
at vegskorðan verði
varrskíðs nemit síðan,
sqddum hqlðs á holdi
hrafna, mér at tafni. (st. 25)*

Hollander renders this:

In such wise the winsome
woman – I had trusted
her before – passed from my
fathoming arms and kisses
that not e'er hereafter
I shall – yet I often
sated wolves on weapon-slain
warriors' bodies – have her.

Returning to the parallel of *hólmanga* and bed, we may note the wooden partition that separates the couple at the farmhouse, like the imaginary line between two duellers. In this episode, Kormákr's and Steingerðr's horses (animals sacred to Freyr) stray, but they do not, and conventional sexual morality is once again respected. In another related pairing of Eros and Ares, sisters are offered in marriage as an alternative to single combat or resolution of other conflict. While abroad, Steingerðr almost takes a third symbolic husband, when she is captured by vikings and awarded to one of them. Kormákr rescues her and, in recognition of Kormákr's persistence, her husband is ready to relinquish her to him. Kormákr is willing, but it is Steingerðr who refuses, and he then admits that it is not their fate to be together. At no point in the saga is Steingerðr ascribed children. Is she a barren beauty and thus the female counterpart of the reluctant but not reticent lover?

While campaigning in England and the Celtic lands, Scotland, Ireland and the North British kingdom of Strathclyde (an identification for *Bretland* preferred over Wales), Kormákr pursues the enemy beyond his companions and is attacked by what the saga, in a *hapax*, calls *blótrisi Skota* (ch. 27). "Uncanny Scottish giant" is a fair approximation, but *blót* is clearly a nod in

ground matched to bed closet, each with its *feldr* 'cloak, skin covering', some wordplay between *kqgull* ('distal phalanx' < *kaggi* 'keg, barrel'; de Vries) and *kqggurr* 'bed spread'.

the direction of pagan sacrificial ritual. We have earlier seen Kormákr's deficiencies in this sphere back in Iceland. The giant appears to be unarmed and the two wrestle. Kormákr is aided by his sword and deals the giant a death blow, but his ribs are crushed and the dead giant falls on him. After the improvisation of last verses, again rejecting bandages, Kormákr dies. Such giant supernatural figures are common in early Irish literature, the Cú Roí of the earlier citation being toward the civilized end of the spectrum; others, under the general Irish term *bachlach* 'churl', seem more elemental natural forces. All such representatives of the Otherworld in its darker guise appear in mortal circumstances, such as the mutual beheading matches that occur in *Fled Bricrend: The Feast of Bricriu* and seem to have informed the Middle English *Sir Gawain and the Green Knight* (additional points of contact in Sayers 1990 c). Crushed ribs and a broken shoulder was the most extensive damage Kormákr could do to Þorvarðr; now he dies, in seemingly atavistic circumstances from similar internal, not weapon-inflicted, injuries at the hands of chthonic earth forces, in a sense in his spiritual Celtic homeland.

As a poet, Kormákr would have drawn his powers from Óðinn, a divinity with additional ties to be battlefield. Óðinn was also an exponent of *seiðr*, the unmasculine and emasculating magic which is employed against Kormákr: emasculating in two senses, rendering his blows ineffectual in single combat and also preventing his union with Steingerðr. But erotic poetry may also be seen to have its origin in the same forcefield of sexuality as *seiðr*, albeit not necessarily feminine as with the latter. If *seiðr* relied on verbal means, so erotic poetry can be seen as verbal magic, magical in creation, intended to be magical in its effects, literally charming the woman addressed. Seen against the mythical and legendary background of Óðinn sacrificing an eye in order to acquire secret knowledge, and other heroes both Germanic and Celtic suffering a burned thumb, or a seeress surrendering vision, we may see Kormákr's sexual dysfunction as the price he must pay for the ability to create erotic verse. Dumézil has called these *mutilations qualifiantes*, and more recently Jean-Michel Picard (1989) has summarized as follows: "the specific power or function of a given mythological character is confirmed or stressed by the loss of the organ which is normally the instrument of this function."⁵ Symbolized *inter alia* by the self-inflicted and slow healing thumb wound that Kormákr will not have treated, the deficiency is interiorized and through interaction with the divine is transcended and transmuted into art. Recalling Cormac mac Airt, the paragon of the just Irish king who ruled over a fertile and bountiful kingdom, Kormákr's rule is in the severe but mannered world of extempory skaldic verse. We cannot expect the verse of

⁵ See the discussion of "tagging on" or mythological counterpointing in Frank 1978, p. 107.

the historical Kormákr to provide much in the way of evidence for our assessment of the Kormákr of the saga, but one stanza from his *Sigurðar-drápa*, excerpted in Snorri's *Skáldskaparmál* (p. 90, No. 12), offers an interesting coincidence of the patron won by poetry, and eros linked to magic.

*Eykr með eniduki
iarðhlutr diafiarþar
breyti hun sa er beinan
bindr. Seið Ygr til Rindar.*

Faulkes translates:

The land-getter, who binds the mast-top straight, honours the provider of the dieties' fiord [the mead of poetry, whose provider is the poet] with a head-band. Ygg [Odin] won Rind by spells.

Verbal magic assures the poet of his prize, but his divine protector advances his sexual union through the same means that prevent the poet from achieving his.⁶

To advance that the unconsummated affair with Steingerðr is the price Kormákr pays for his art is an admittedly speculative conclusion, one that should be seen to complement on the mythic level rather than vitiate the text's or Hollander's identifications of magic and belief in magic as the obstacle to sexual relations. Similarly, it should not preclude further study of southern European influence such as the Tristan story or French erotic poetry on the main lines of the saga and its verses (Carney 1955, Einarsson 1964, 1971, 1976, Andersson 1967).

From this conclusion it is possible to return to an early incident in the saga, at what might have been a decisive turning point. When Kormákr is informed of Steingerðr's hasty and secretive wedding feast, he tries to intercept the wedding party as it is returning to Bersi's farm. Preferring to take the quicker route by sea, he is obliged to rent a boat from Þórveig who had been given land by Bersi. The witch has bored holes near the waterline of the boats so that Kormákr's boat is swamped and he must break off the pursuit. If we step back from this scene and consider the western European evidence of impaired rulers from the perspective of Dumézil's three functions (leaving aside the debated question of an *idéologie*), we shall note head-related

⁶ The Tristan issue was first raised by Carney 1955. Debate was then joined by Andersson 1969, followed by Einarsson 1971 and 1976 (rev. Hughes, *Scandinavian Studies* 52 [1980], 449–51). Briefer characterization of the saga is found in Einarsson 1964, Andersson 1967, and Frank 1986. Additional general studies are Hallberg 1958 and 1959, Sveinsson 1966, and Schottmann 1982.

disfigurations and injuries to some, typically those who have failed in just rule or sacral observance. Those that fail in battle will bear battle wounds. But accompanying the indices of the blighted kingdom, where fertility has given way to barrenness, are various lower body and leg injuries, of which the thigh-wounded Fisher King of Arthurian romance is perhaps the best known. Consider this scene from Irish legendary history as preserved in Adomnán's *Vita Columbae*:

... one day Gúaire happened to be scraping the barbed point of a spear with his own knife, sitting under a boat. Then he heard some men exchanging blows nearby and he got up quickly in order to separate them in their fight. In his great haste he struck against the knife that he had carelessly dropped on the ground and his knee was grievously wounded. This was the companion's act [as stated in a prophecy of his death] out of which the cause of his death arose. And, shaken in his mind, he immediately recognized it as in accordance with the holy man's prophecy. He died some months later, overcome by this injury.

Picard (1989) has examined this and other instances of the constellation of marine environment, domestic implements and leg wounds, among which the wounding of Väinämöinen's knee in the *Kalevala*. While the wound to the lower body might be the punishment for misrule, or the signal that the aged king must be replaced and the kingship rejuvenated, one strand of the tradition displays sexually dysfunctional or crippled rulers as presiding over sumptuous banquets. In Kormákr's case we have verse from the cauldron of poetry. This was initiated, it will be recalled, by the sight of Steingerðr's feet below a door, a reversal of the mythical antecedents of the failed union of Skaði/(Baldr)Njörðr. Bersi's knee wound in the fight with Steinarr, or the incident of Grettir, striking his knee while chopping a log brought to his island by the witch Þuríðr and eventually being incapacitated by the resulting gangrene, may offer a closer match to the Indo-European tradition of the lower body wound. Yet the episode of Þorveig frustrating Kormákr's efforts to prevent the consummation of the marriage of Bersi and Steingerðr by incapacitating the boat (with an auger?), like the diminishing measuring rod, injured thumb, capsized ship, snapped sailyard, stolen cloak pin, attack by sea-monsters and, paradoxically, negligence in ritual magical matters, can be seen to fit into the larger picture of third function impairment and enhancement, impotency and potency, one of the great mythic patterns in the Indo-European cultural inheritance.⁷ Finally, as opposed to the sky-related hang-

⁷ Kormákr's brother Þorgils advised that they travel by land. It will be recalled from *Laxdæla* that Þórðr, when fetching his mother and charging Kotkell, elected to have the stock brought by land, while he took his mother's goods and his party by boat. Feminine malice and magic, and marine environment are common to both episodes. Other evidence of mythic patterning carried into the organization of legendary secular "history" is evident when Kormákr and his brother

ing or falling death of some kings, or heroes' deaths on the field of battle by weapons, Kormákr, in the third functional marine and subterranean sphere (where sorcerers also end), is crushed against the female earth in a final convergence of male sacrifice (*blót*), as masculinity had been earlier sacrificed, and sexual union. In fact, one of Kormákr's most celebrated stanzas (st. 61) features the imagery of land collapsing into the sea, an event no more likely to occur than the waning of his love. Ironically, it is rather Kormákr who will collapse toward the underearth.

* * *

Now to pull these interwoven strands somewhat tighter. In doing so, we shall note a strong Odinic thread running through the incidents here reviewed, not so much the presence of the divinity as action in spheres where he is dominant or implicated: arcane wisdom, poetry, disguise (here expressed as cross-dressing), illegal and emasculating magic, combat, death (Polomé 1991). The accompanying figure situates the incidents of the two sagas on the grid suggested by the title of this study, less to point up similarities between the two sagas than to illustrate how two saga writers chose to deal with these concerns as a complex. On balance, neither questionable sexual identity (real or manipulated) nor magic (black or white, both highly conventionalized) nor foreign origins (realized through immigration or in temperament) is sufficient alone or in concert to impede the conventional functioning of early Icelandic society. Like erotic poetry, the temptations of adultery, and perceptions of female sexuality, they are accommodated within, rather than reconciled to or suppressed by the larger pattern of societal movement so often expressed agonistically in feud, its meditation and resolution. The legal framework all but contains sexual ambiguity and magic, divorce and charges of slander being available remedies on the one count, no maleficent magicians going unpunished in the sagas on the other. The *níðstǫng* 'pole of insult', on occasion combining magic, language, accusations of homosexual-

Porgils are projected against the attributes of the "Divine Twins" or, from the well-known Greek evidence, *Dioscourai*, third functional heroes in the Dumézilian scheme of things. In the characterization of the Icelandic brothers, one is a contentious poet and dueller, the other a taciturn and gentle farmer. In an opening scene, one elects the mountains, the other the seashore, for domestic work. The "saviours at sea" motif, in which they rescue their sun- or swan-maiden sister (the relationship at times incestuous), is exemplified in their recovery of the blond Steingerðr from vikings. As the proponent of fertility, it is Porgils who urges his brother to accept Bersi's sister Helga in marriage. The Divine Twins were also founders of cities, the birth of aristocratic twins perhaps earlier seen as a signal for the community to divide. This may account for the rather arbitrary introduction by Kormákr of the nickname *Skarði* (< *skarð* 'notch, hack; harelip?') for his brother (st. 54 f.) and, during the warring in the British Isles, the attribution of the founding of Scarborough (*Skarðaborg*) to them. Although Kormákr and Porgils are not passed in review, see Ward 1968 and 1974.

ity, and social pressure, marks the outer limit of tolerance in early Iceland. Foreign origins, whether of persons or objects, Norwegian or Celtic, are rather differently managed in the family sagas, largely in extra-legal fashion. The ambiguity toward Norway is clearly expressed. The Celtic fact – and here we must remember the contingent of original settlers who came from Ireland and the Western Isles, with their Celtic slaves and in some cases, mixed blood – is fairly openly dealt with in *Laxdæla saga*, perhaps best illustrated in Óláfr Hǫskuldsson's rejection of the Irish throne to which his mother's descent entitled him, but lies submerged in many other sagas, like a skeleton locked in the ethnic closet.⁸ Kotkell and Óláfr are black and white contrasts, Kormákr and Þorvaldr *tinteinn* more shaded realizations. In conclusion, these several threats destabilize but do not destroy society, and in doing so they interact in complex ways that, in these two sagas at least, must be seen as the intentional strengthening of saga dynamics and a statement of the strength of the early Icelandic commonwealth – an elegiac statement, since that strength was in decline at the time of the sagas' composition.

* * *

Threats to Social Stability and Cultural Integrity	Laxdæla saga	Kormáks saga
<i>Sexual Identity</i>		
Dissolution/non-realization of marriage	Þorvaldr/Guðrún Þórðr/Auðr	Kormákr/Steingerðr Bersi/Steingerðr Kormákr/Helga (Bersi's sister)
Cross-dressing, -acting*	Þorvaldr, Auðr	Steingerðr (ship) Kormákr (sexually passive, feminine temperament?)
Symbolic violation (of person or marriage)*	Auðr → Þórðr	Steinnarr/Kormákr → Bersi Kormákr → Þorvarðr (Þorvaldr)
<i>Foreign Origins</i>	Kotkell & family	Kormákr

⁸ See the recent review of studies on this topic in Sigurðsson 1988. Aðalsteinsson 1989 argues that apparent Celtic and Icelandic similarities in ABO blood group gene frequencies are the consequence of selection, viz., the susceptibility of certain blood groups to the ravages of cholera. The Celtic component among the settlers would then be confirmed at that suggested by other indicators, historical and anthropometric: about 15 %, at most 25 %. More speculatively, I would suggest that the original non-Norse element in the post-settlement population may have been suppressed through infanticide preferentially practiced on the female offspring of Celtic and other slave mothers; for a general discussion, although not of the "Irish question", see Clover 1988.

*Magic**Seiðr*, evil eye, curse*

- impairing	Stígandi → Þorleikr Hallbjörn → farm	Þórveig → Kormákr
- fatal	Kotkell & family → Þórðr, Hrút's son	<i>blótrisi</i> → Kormákr

Verbal

- provocation	Guðrún → Þórðr	Steingerðr → Bersi
- flattery	Kotkell → Þorleikr	
- erotic poetry*		Kormákr → Steingerðr, her family & husbands

Figure 1. Topical interweaving in *Laxdæla saga* (ch. 34–38) and *Kormáks saga*. * = Odinic involvement

Works cited

- Aðalsteinsson, Stefan. 1989. "The Origin of the Icelanders and their Farm Animals". *North Atlantic Studies* 1:57–61.
- Andersson, Theodore. 1967. "Kormáks saga". In his *The Icelandic Family Saga: An Analytical Reading*. Cambridge, MA: Harvard University Press. Pp. 229–36.
- 1969. "Skalds and Troubadours". *Mediaeval Scandinavia* 2:7–41.
- Best, R. I., ed. 1905. "The Tragic Death of Cúroí mac Dáiri". *Ériu* 2:18–35.
- Buchholz, Peter. 1987. "The Devil's Deceptions: Pagan Scandinavian Witchcraft". *Mankind Quarterly* 27:317–35.
- Carney, James. 1955. "Kormákr and Steingerd". In his *Studies in Irish Literature and History*. Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies. Pp. 225–28.
- Clover, Carol J. 1986. "Hildigunnr's Lament". In *Structure and Meaning: New Approaches to Old Norse-Icelandic Studies*. Eds. John Lindow, Lars Lönnroth, and Gerd Wolfgang Weber. Odense: Odense University Press. Pp. 141–83.
- 1988. "The Politics of Scarcity: Notes on the Sex Ratio in Early Scandinavia". *Scandinavian Studies* 60:147–88.
- DIL* = *Dictionary of the Irish Language*. 1913–76. Gen. ed., E. G. Quin. Dublin: Royal Irish Academy.
- Durand, Frédéric. 1979. "La saga de Kormak et le celtisme." *Cahiers du Centre de Recherches sur les pays du Nord et du Nord-Ouest* 1:9–18.
- Einarsson, Bjarni. 1964. "Kormáks saga". In *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, Vol. 9. Malmö: Allhem. Pp. 142 f.
- 1971. "The Lovesick Skald". *Mediaeval Scandinavia* 4:21–41.
- 1976. *To skjaldasagaer: En analyse af Kormaks saga og Hallfreðar saga*. Bergen, Oslo, Tromsø: University Press.
- Frank, Roberta. 1986. "Kormáks saga". In *Dictionary of the Middle Ages*, Vol. 7. New York: Charles Scribner's Sons. Pp. 299 f.
- 1978. *Old Norse Court Poetry: The Dróttkvætt Stanza*. (*Islandica* 42.) Ithaca and London: Cornell University Press.

- Gade, Kari Ellen. 1986. "Homosexuality and Rape of Males in Old Norse Law and Literature". *Scandinavian Studies* 58:124–41.
- Hallberg, Peter. 1958. "Kormáks saga". *Scripta Islandica* 9:34–52.
- 1959. "Kormáks saga". *Annales Academiae Regiae Scientiarum Upsaliensis* 3:31–50.
- Hávamál*. 1924. Ed. Finnur Jónsson. Copenhagen: Gyldendal.
- Heller, Rolf. 1986. "Anmerkungen zur Arbeit des Verfassers der *Laxdæla saga*". In *Sagnaskemmtun: Studies in Honour of Hermann Pálsson on his 65th Birthday, 26th May 1986*. Eds. Rudolf Simek, Jónas Kristjánsson and Hans Bekker-Nielsen. Vienna: Hermann Böhlau Nachfolger. Pp. 111–20.
- 1988. "Bemerkungen zu den 'irischen' Namen in der *Laxdæla saga*". *Arkiv för nordisk filologi* 103:142–49.
- 1958. *Die literarische Darstellung der Frau in der Isländersagas*. Halle: Saale.
- Hollander, Lee M., trans. 1949. *The Sagas of Kormak and the Sworn Brothers*. Princeton: Princeton University Press.
- Jochens, Jenny. 1986. "The Medieval Icelandic Heroine: Fact or Fiction?" *Viator* 17:35–50.
- 1991. "Old Norse Magic and Gender: Pátrr Þorvalds ens Víðförla". *Scandinavian Studies* 63:305–17.
- Kelly, Fergus. 1988. *A Guide to Early Irish Law. Early Irish Law Series* 3. Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.
- KLNM = Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*. 1956–78. Malmö: Allhem.
- Lind, E. H. 1905–15. *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden*. Uppsala: A. B. Lundequistska Bokhandeln, Leipzig: Otto Harrassowitz.
- Magnusson, Magnus, and Hermann Pálsson, trans. 1969. *Laxdæla Saga*. Harmondsworth: Penguin.
- Miller, William Ian. 1984. "Choosing the Avenger: Some Aspects of the Bloodfeud in Medieval Iceland and England". *Law and History Review* 1:159–204.
- 1990. *Bloodtaking and Peacemaking: Feud, Law, and Society in Saga Iceland*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- O'Donoghue, Heather. 1991. *The Genesis of Saga Narrative: Verse and Prose in "Kormaks Saga"*. New York and Oxford: Clarendon Press, Oxford University Press.
- Picard, Jean-Michel. 1989. "The Strange Death of Guaire mac Áedáin". In *Sages, Saints and Storytellers: Celtic Studies in Honour of Professor James Carney*. Eds. Donnchadh Ó. Corráin, Liam Breatnach and Kim McCone. Maynooth: An Sagart. Pp. 367–75.
- Polomé, Edgar C. 1991. "Inspiration, connaissance, magie ou voyance: La fonction fondamentale du dieu germanique *Wōðan(az) et l'étymologie de son nom". *Incognita* 2:32–47.
- Ross, Margaret Clunies. 1989. "Why Skaði Laughed: Comic Seriousness in an Old Norse Mythic narrative". *Maal og Minne*. Pp. 1–14.
- Sayers, William. 1988. "Kjartan's Choice: The Irish Disconnection in the Sagas of the Icelanders". *Scandinavian Canadian Studies / Études scandinaves au Canada* 3. Ed. Gurli Woods. Ottawa: Association for the Advancement of Scandinavian Studies in Canada. Pp. 89–114.

- 1990 a. “An Irish Descriptive Topos in *Laxdæla Saga*”. *Scripta Islandica* 41:18–34.
- 1990 b. “The Three Wounds: Tripartition as Narrative Tool in Ireland and Iceland”. *Incognita* 1:50–90.
- 1990 c. “Úath mac Imomain (*Fled Bricrend*), Óðinn, and Why the Green Knight is Green”. *Mankind Quarterly* 30:307–16.
- 1990 d. “Women’s Words and Work: Setting the Scene for Strife in Medieval Irish and Icelandic Narrative”. *Mankind Quarterly* 31:59–86.
- Schottmann, Hans. 1982. “Der Bau der *Kormáks Saga*”. *Skandinavistik* 12:22–36.
- Sigurðsson, Gísli. 1988. *Gaelic Influence in Iceland: Historical and Literary Contacts. A Survey of Research*. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.
- Snorri Sturluson. *Edda Snorra Sturlusonar udgivet efter Håndskrifterne*. 1931. Ed. Finnur Jónsson. Copenhagen: Gyldendal.
- *Edda*. 1987. Trans. Anthony Faulkes. London and Melbourne: Dent.
- *Ynglinga saga*. In *Heimskringla*. 1941–51. Ed. Bjarni Aðalbjarnarson. (*Íslenzk Fornrit* 26–28.) Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag.
- Sørensen, Preben Meulengracht. 1986. “Murder in the Marital Bed: An Attempt at Understanding a Crucial Scene in *Gísla saga*”. In *Structure and Meaning: New Approaches to Old Norse-Icelandic Studies*. Eds. John Lindow, Lars Lönnroth, and Gerd Wolfgang Weber. Odense: Odense University Press. Pp. 235–63.
- 1987. “Norge og Irland i *Laxdæla saga*”. In *Festskrift til Alfred Jakobsen*. Eds. Ragnar Hagland et al. Trondheim: Tapir. Pp. 185–95.
- 1983. *The Unmanly Man: Concepts of Sexual Defamation in Early Northern Society*. Trans. Joan Turville-Petre. Odense: Odense University Press.
- Strömbäck, Dag. 1935. *Sejd: Textstudier i nordisk religionshistoria. (Nordiska texter och undersökningar 5.)* Stockholm: Hugo Geber, and Copenhagen: Levin og Munksgaard.
- Sveinsson, Einar Ól., ed. 1954. *Brennu-Njáls saga. (Íslenzk Fornrit 12.)* Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag.
- 1966. “Kormákr the Poet and his Verses”. *Saga Book of the Viking Society for Northern Research* 17:18–60.
- Ed. 1939. *Kormáks saga. (Íslenzk Fornrit 8.)* Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag.
- Ed. 1934. *Laxdæla saga. (Íslenzk Fornrit 5.)* Reykjavík; Hið Íslenzka Fornritafélag.
- Vries, Jan de. 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Rev. ed. Leiden: Brill.
- Ward, Donald J. 1968. *The Divine Twins: An Indo-European Myth in Germanic Tradition. Folklore Studies* 19. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- 1974. “The Separate Functions of the Indo-European Divine Twins”. In *Myth and Law in Indo-European Antiquity*. Ed. Gerald J. Larson. Berkeley: University of California Press. Pp. 193–202.

JENS PETER SCHJØDT

Nío man ec heima, nío íviði, miqtvið mæran fyr mold neðan

Tid og rum i Vøluspá 2

Sidste halvstrofe af Vsp 2 har altid voldt forskningen store problemer. Det skyldes såvel en række vanskeligheder af filologisk art, som at tidsopfattelsen i både førkristen nordisk religion generelt og i selve Vøluspá så at sige aldrig har været udsat for en religionshistorisk problematisering. Det er derfor hensigten i denne artikel dels at diskutere en række kommentarer, som gennem forskningshistorien har været hæftet på detaljer i denne halvstrofe og vurdere dem i relation til digtets og den førkristne religions forestillingsverden; dels vil det blive forsøgt, med udgangspunkt i strofen, at revurdere den tidsopfattelse, man i almindelighed har ment, var gældende for de førkristne nordboers verdensbillede. Denne har altid været set som lineær og dermed parallel til den tidsopfattelse, vi kender fra kristendommen; forskellige forhold gør imidlertid, at vi i det mindste som en udgangshypotese bør undersøge, om en cyklisk forestilling om tiden ikke kan forklare en række detaljer (og heriblandt Vsp 2) bedre, end tilfældet er, når vi opererer med den traditionelle tidsopfattelse. Hvis dette er tilfældet, må mange tilvante forestillinger om Vikingetidens religion selvsagt tages op til revurdering.

Vølvens erindring i henhold til Vsp 2

De fleste fortolkere er enige om, at strofe 2 i sin helhed fungerer som en præsentation af vølven, hvor hun over for Odin gør opmærksom på forudsætningen for sine evner, nemlig at hun er særdeles gammel, idet hun husker urtidens jætter (*Ec man iǫtna, ár um borna*), som fostrede hende. At denne opfattelse er i hvert fald delvis rigtig kan næppe betvivles, men konsekvensen heraf for anden halvstrofe er med to undtagelser (Ranke 1941 og Jakobsen 1963) aldrig blevet draget, nemlig at det, der her er tale om, må være erindringer om disse gamle dage, der dermed får en klar betydningsmæssig affinitet til erindringerne om fortiden i de følgende strofer. At det forholder sig sådan kan ellers ikke undre i betragtning af verbet *muna*, der ikke kan forstås i nogen anden betydning end netop den temporale (Meissner 1939:221 og Ranke 1941:52 ff.). Hvad der er på spil er således nogle

elementer, der eksisterer i en ikke nærmere bestemt fortid (*-þau er fremst um man*, st. 1). Man kan derfor ikke komme uden om at spørge, hvad det er, vølven først husker. Svaret gives i st. 2, og det drejer sig altså bl.a. om de jætter, der blev født i urtiden, og som opfostrede hende. Såvidt er der selvfølgelig ingen problemer, idet det er almindeligt kendt, at jætterne tilhørte en ældre slægt med Ymir som det første levende væsen, og det er da også ham, der gøres opmærksom på, som det første i selve verdensforløbet (st. 3).¹

Men vølven går videre, idet hun siger: *nío man ec heima* – ni verdener husker jeg. Hvad er det for ni verdener? De fleste forskere har ment, at det drejer sig om verdener, der stadig eksisterer og dermed må være adskilt fra “vor” verden spatialt. Nordal siger (1926:25): “*muna* (at huske) er ganske naturligt det ord, som vølven i digtets første del bruger om sin viden, uanset om de verdener, hun taler om, endnu eksisterer, når spådommen fremsiges”. Derefter henviser han til Vm 43, der omtaler ni verdener neden for Niflhel. Spørgsmålet er imidlertid om det er så naturligt, i betragtning af at såvel det umiddelbart forestående (jætterne) som det, der følger efter, der er problematisk nok endda, men som indiskutabelt henviser til en fjern fortid, omtales med henvisning til urtiden. For både jætternes og *miqtviðr*'s vedkommende (som vi skal vende tilbage til nedenfor) eksisterer de ganske vist stadig, men det er urtidshændelsen, vægten lægges på (henholdsvis *ár um borna og fyr mold neðan*).² I lyset heraf forekommer det malplaceret at “huske” ni verdener, som stadig er tilstede uden at nævne nogen form for fortidshændelse i forbindelse dermed. Det må altså ifølge stofens egen logik, hvor der huskes fire ting – urtidsbårne jætter, ni verdener, *nío íviði* og *miqtvið mæran fyr mold nedan*,³ hvor den første og den sidste utvivlsomt konnoterer en mere eller mindre fjern fortid – også være muligt at associere såvel *nío heima* som *nío íviði* til fortiden.

Anne Holtmark nævner i forbindelse med de ni verdener, at det kan

¹ Om det er ordlyden fra R og H, der er den oprindelige, eller det er Snorres *þat er ekki var* kan ikke afgøres og spiller heller ikke nogen afgørende rolle for vores forståelse af hverken st. 2 eller den nordiske kosmologi som sådan. Imidlertid forekommer de argumenter, som Nordal fremkommer med, for at Snorres ordlyd er den oprindelige (Nordal 1926:27) ikke tvingende, selvom vel de fleste fortolkere har fulgt ham her (f.eks. Turville-Petre 1964:276 f. og Martin 1981:360 f.). Under alle omstændigheder er Ymirs rolle i kosmogonien dog meget gammel (som også de nævnte forfattere er enige om: Turville-Petre 1964:278 og Martin 1981:368 f.), og det er derfor næppe sandsynligt, at Vsp-digteren kan have tænkt kosmogonien uden om denne skikkelse, også selv om han evt. ikke har været nævnt.

² Hallberg 1952:149 giver forskellige henvisninger til tolkninger, der lader *fyr mold neðan* stå i forbindelse med træet som *endnu* ikke er kommet op af jorden. Iøvrigt argumenterer Hallberg også for, at *miqtviðr* betyder målræ i forbindelse med *tiden*, hvad der er af stor betydning i det følgende.

³ Det er foreslået, at dette sidste blot står appositionelt i forhold til *nío íviði* (f.eks. Ólsen 1914:130). Det vil fremgå af det følgende, at dette ikke kan være tilfældet, også selvom Ólsens etymologiske spekulationer iøvrigt kan have meget for sig.

“være 9 i kronologisk orden” (1950:4), men mener tilsyneladende, igen med henvisning til Vm 43 og Snorre (Gylf. 3), at det er mere sandsynligt, at de er samtidige og placeret over hinanden. Hvis de ni verdener nu faktisk er verdener i kronologisk orden, ville det imidlertid være langt lettere at forklare placeringen i forhold til den første og den sidste af de fire ting, der huskes og dermed også i forhold til verbet *muna*, og det vil derfor være af stor betydning for vores forståelse af ikke blot Vsp 2, men for nordisk religionshistorie i det hele taget, at få diskuteret muligheden af en sådan succession af verdener.

Hvad ni-tallet angår, skal vi ikke komme nærmere ind på det her. Det er som bekendt et helligt tal, der går igen på alle niveauer i førkristen nordisk religion og betegner en art fuldbyrdelse, det komplette.⁴ Det afgørende er imidlertid, at vi her har at gøre med flere verdener og flere *íviði*, og at disse, som det vil fremgå, i sammenhængen med *muna* bedst forklares temporalt og ikke spatialet. Men hvis det er tilfældet, hvordan så forklare disse fire linjer i deres helhed?

Diskussion af nogle positioner i forskningshistorien

Et afgørende problem er, hvad *íviði* faktisk betyder. Ordet er, som Holtsmark fremhæver, blevet tolket på mange måder, og det er vel næppe muligt at nå til nogen endegyldig løsning på problemet. Nu bliver det heller ikke lettere af, at R og H har forskellig ordlyd, nemlig henholdsvis *íviði* og *íviðior*,⁵ hvor det næppe heller er muligt på basis af rent filologiske kriterier at vælge. Derimod er der visse semantiske kriterier, der kan inddrages, men dermed ligger faren for en cirkelargumentation naturligvis også snublende nær, hvad der imidlertid ikke er noget at gøre ved, da vi står over for et hapax legomenon. Ranke (1941:56) er nok realistisk, når han nøjes med at sige: “*íviði* weiss auch ich nicht zu erklären, glaube aber, dass der darin enthaltene Stamm *viðr* ‘Wald’ gut zu meiner Auffassung stimmt”, fordi en sådan fremgangsmåde er uomgængelig, når vi har at gøre med problemer af denne type. Derudover forekommer det også sagligt sandsynligt, at *íviði*

⁴ For en nærmere diskussion af ni-tallet, men i en anden sammenhæng, kan henvises til Schjødt 1988:38, især note 32.

⁵ Nordal 1926:25 f. refererer og diskuterer de vigtigste tolkningsbidrag og Holtsmark 1950:4, og Edsman 1948:2 ff. har yderligere henvisninger. Edsman har desuden en detaljeret og interessant diskussion af de forskellige teories religionshistoriske konsekvenser. Jakobsen 1963:91 foreslår, at vi oprindeligt har haft et allitererende ord *híbli* (hjem eller husstand). Omend argumentationen er interessant, er forslaget dog så usikkert, at der ikke er tvungende grunde til at operere med det, først og fremmest fordi *íviði* (*íviðior*), hvadenten det følgende *miðviðr* skal opfattes appositionelt eller ej, semantisk set bedst forklares ved en associerende relation til dette sidste led.

eller *íviðior* i forbindelse med *muna* har at gøre med *miðtviðr* og må tilhøre samme semantiske felt.⁶ At Ranke så vælger betydningen ‘skov’ og ikke ‘træ’ ligger i naturlig forlængelse af hans helhedsopfattelse, som imidlertid ikke behøver at være rigtig. Hans pointe er nemlig den, at *heima* i betydningen beboede verdener står i en art opposition til *íviði*, således at vi har at gøre med en “tidsformel”, der markerer det enorme tidsrum, som vølven husker, og som består i, at menneskeverden og skov har vekslet ni gange. Ranke (1941) er sammen med Jakobsen (1963) den eneste, der har taget en rimelig konsekvens af verbet *muna* og ladet de verdener, der er på tale, udgøre en sekvens, men spørgsmålet er om denne konsekvens er den eneste mulige, hvad vi allerede har antydnet, at den ikke er.

Det er altså ikke afgørende om der oprindeligt har stået *íviði* eller *íviðior*, da hverken den ene eller den anden af disse ordformers betydning kan endelig afgøres, medens begge kan indeholde roden *viðr*.⁷ Det forekommer derfor rimeligt i overensstemmelse med vel nok de fleste fortolkere at lade linje 6 betyde “ni skove” (Ranke 1941) eller “ni rodgrene” (Ólsen 1914, Nordal 1926).

⁶ Finnur Jónsson foretrækker *íviði* i *Lexicon Poeticum* (325), idet han opfatter ordet som appositionelt til – ikke *miðtviðr*, men *heima*. Dermed bliver *i*-forstærkende præfix, og ordet må betyde “meget store strækninger”. Denne løsning kan ikke afvises, men i betragtning af at *íviði* efter denne opfattelse bliver ganske overflødigt, medens Rankes og andres dog motiverer ordet indholdsmæssigt, må vi alligevel foretrække en betydning, der er beslægtet med *viðr*. Palmér læser *í viði* – også med udgangspunkt i adjektivet *viðr* (1929:115 ff.) og kommer dermed ind på vølvens shamanistiske rejser i de forskellige verdener, men hele denne shamanistiske udlægning (se diskussionen hos Edsman 1948:5 ff.) synes meget konstrueret.

⁷ De stadigvæk vigtigste bidrag til diskussionen er Kock 1911 og Ólsen 1914. En diskussion af disse bidrag findes hos Edsman 1948:2 ff. Interessant at bemærke i denne sammenhæng er Kocks “alternativt” fremlagte forslag (1911:126), hvor både *íviði* og *íviðior* foreslås opfattet som “værlidsgrundpelare”. Ólsens forslag indebærer, at *íviðior* er den oprindelige form, som han oversætter med rodgrene, idet han siger (1914:132): “*Íviðja* er åbenbart et af **íviðr* afledet diminutiv, og passer som sådant udmærket som betegnelse for et træs rødder eller rodgrene, som er spæde i forhold til selve træet”. Dette forslag forekommer semantisk set langt mere i overensstemmelse med det efterfølgende *miðtviðr* end Kocks egentlige forslag, der lader begge læsemåder konnotere de ni verdener indhold (1911:2). Dette tilslutter Gro Steinsland sig (1979:121), hvis teorier vi skal vende tilbage til nedenfor. Iøvrigt er Ólsens indvending mod, at *íviði* skulle være den oprindelige læsemåde rent formel, idet vi måtte vente et *íviðu* i akk. pl. (se dog Meissner 1939:220). Han påpeger med rimelighed, at Kocks henvisning til gammelsvensk er en tvivlsom fremgangsmåde. Derimod sætter Ólsen i og for sig ikke spørgsmålstegn ved de to læsemåders semantiske slægtskab. Bugge, der læser *íviðjur*, oversætter det med “jættekvinder” (1881–89:I, 491), som han identificerer med Heimdals ni mødre. Som Nordal imidlertid rigtigt påpeger, ved vi så lidt om disse, at vi ikke med en sådan identifikation ville øge vores forståelse af strofen i dens kontekst. Et argument for oversættelsen kunne være, at R i l:3 har *þau* og ikke *þá*, som næsten alle udgivere foretrækker, således at de jætter, der omtales i l:1 kunne formodes at være af begge køn. Problemet er blot, at man i såfald måtte læse l:3 i overensstemmelse med R, medens l:6 skulle læses efter H. Det væsentligste problem er dog, at betydningen “jættekvinder” ville indebære et betydningsmæssigt brud med de ni verdener i l:5 og verdenstræet, der omtales i l:7 med mindre nye undersøgelser af Heimdals ni mødre kunne sætte disse på plads i den tidlige sekvens, som Vsp 2 klart er udtryk for.

Mjotviðr er de fleste enige om at oversætte med “måltræ”, men igen er der uenighed om, hvorvidt det, som træet måler, er rummet eller tiden. Nordal (1926:26) mener klart, at der er tale om rumlige mål, uden at han dog nærmere argumenterer for det, medens f.eks. Gro Steinsland (1979:122) med en overbevisende argumentation har påvist, at “*Mjotviðr* angir en størrelse som på ett eller annet vis utmåler tiden . . .”. At *Mjotviðr* er en anden betegnelse for Yggdrasil er stort set alle fortolkere enige om, og det er dermed selve *træet* i den nordiske kosmologi, vi her har at gøre med, hvad der selvfølgelig også understreges af adjektivet *mærr*. Der er heller ingen grund til at betvivle den almindelige udlægning af betydningen af *fyr mold neðan*, der lader os forstå, at vølven husker, da træet endnu ikke var kommet op af jorden (f.eks. Nordal 1926, Ranke 1941 og Steinsland 1979),⁸ og vi har således her klart at gøre med erindringer om noget, der har fundet sted i urtiden.

Som nævnt ovenfor, er der derfor ingen tvivl om, at strofe 2 i og med, at der tales om de jætter, der fødtes i urtiden og om verdenstræet, der endnu kun var frø i jorden, drejer sig om urtiden, og vi kan således vende tilbage til det afgørende problem, nemlig hvad der tænkes på med *de nío heima* og *de nío íviði (íviðior)*. Vi kan oversætte med henholdsvis “ni verdener” og “ni rodgrene”, men filologisk set er der som nævnt andre muligheder, for *heima* kan, som Ranke har foreslået, betyde ‘menneskelig beboelse’ ved siden af ‘verden’ i ordets kosmiske betydning; og “rodgrene” kan være rødder slet og ret og – i betragtning af grundelementet *viðr* – kan der også være tale om skove, træer af en eller anden slags eller grene over jorden.⁹

Det giver en række muligheder, og det eneste kriterium for at afgøre, hvilken der ligger nærmest på den intenderede betydning, må være at se, hvad der passer bedst ind i dels den tekstlige sammenhæng, som str. 2 indgår i, dels den generelle forestillingsverden, som vi kan skimte i det førkristne Skandinavien.

⁸ Meissner hævder, at *fyr mold neðan* alene drejer sig om *heima* og *íviði*, og at *mjotvið mærran* dermed er et indskud (Meissner 1939:219 ff.). Men forslaget er problematisk af grunde, som Ranke (1941:51 f.) nævner, hvor især Meissners forklaring på *ec man* virker konstrueret, idet brugen af dette verbum skulle skyldes, at vølven er vækket op fra de døde, og at alt, hvad der eksisterer, også det nutidige, derfor bliver noget der huskes (fra dengang, hun var levende), men hvis det er tilfældet skulle man forvente, at *muna* ville være brugt langt mere end det faktisk er.

⁹ Edsman, der gennemgår alle de forskellige løsningsforslag forholder sig meget positivt til løsningen *í viði* – “i træet”, de ni verdener er dermed at finde i træet. Mest foretrækker han dog at oversætte *íviði* med grene, dog ikke rodgrene, men grene oven for jorden (Edsman 1948: 49 ff.). Under alle omstændigheder hælder Edsman klart til den anskuelse, at vi har at gøre med en eller anden form for shamanistisk kosmologi, med flere verdener i lag opefter. Af grunde, som ikke nærmere kan udfoldes her, men som jeg har behandlet andetsteds (Schjødt 1990) kan jeg imidlertid ikke acceptere, at en sådan kosmologi skulle have eksisteret i Norden, idet vore kilder (når bortses fra Snorre) ikke overhovedet omtaler den. Derimod kan der sagtens tænkes ni verdener i underverdenen, som Vm 43 omtaler.

Som udgangspunkt forekommer det uomgængeligt at tage konsekvensen af ordet *muna* med de associationer i retning af urtiden, som det sammen med . . . *íotna, ár um borna* og den fremsatte opfattelse af *miqtvið mærán fyr mold neðan* giver. Det indebærer først og fremmest, at de ni verdener opfattes på en tidsakse. I den forbindelse bør vi kort se på Vm 43:5–6, der siger *Nío kom ec heima fyr Niflhel neðan*. At disse verdener skal ses som dele af et rum kan der næppe være nogen tvivl om, og det har da også fået mange til at bruge dette som indicium for, at vi må opfatte de ni verdener i Vsp 2 på samme måde. Argumentet er imidlertid ikke overbevisende, 9-tallets udbredelse i den nordiske forestillingsverden (jfr. ovenfor note 4) taget i betragtning. At der er adskillige “verdener” i underverdenen fremgår med al ønskelig tydelighed i et væld af kilder (Schjødt 1990:46), og der er derfor ingen grund til at antage, at de to steder sigter på det samme.¹⁰ Ni er som nævnt ovenfor et tal, der antyder totalitet, og der er ingen grund til at give det spatiale forrang frem for det temporale eller omvendt. På samme måde, er der heller ingenting, der taler for, at de *nío íviði* sigter til ni rødder under træet, idet såvel Grm 31 som Gylf 8 omtaler *tre* rødder. Ni rodgrene, der udgår fra Yggdrasil, har således ingen belæg i det øvrige kildemateriale.

Gro Steinsland har i en meget interessant analyse af træmotivet i Vsp (Steinsland 1979) redegjort for den rolle som tidsmåler, træet indtager i digtet (p. 122 ff.). Hun viser, at træets begyndelse og destruktion går parallelt med verdens opkomst og skæbne i Ragnarok, og hun går endda videre og viser, at *Hlautviðr* (str. 63) må forstås som skæbnetræ og dermed det nye verdenstræ, der opstår efter Ragnarok. Denne analyse har imidlertid nogle konsekvenser for vores forståelse af str. 2, som Steinsland ikke drager. Den indebærer nemlig, at der er mere end ét verdenstræ, og at verdener, der følger hinanden i tid, har hvert sit verdenstræ. Det kan derfor undre, at hun, selvom hele hendes analyse påviser træets sammenhæng med tiden, alligevel opfatter både de ni verdener og de ni *íviðior* som udelukkende rumlige begreber. De *nío heima* er “en helhetlig fremstilling af kaosverdenen”, og “*nío íviðior* står da appositionelt til *nío heima* og uttrykker det innvendige rum ved disse heimer (underverdenen og alt dette måtte inneholde)” (p. 121). Denne fra Kock hentede forståelse af *íviðior* harmonerer imidlertid dårligt med på den ene side resten af analysen, hvor “måltræsaspektet” netop er tidsligt og ikke rumligt, og på den anden med strofe 2 i sin helhed,

¹⁰ Ranke 1941:56 mener, at Vm-stedet beror på en misforståelse af Vsp 2, hvad der er omvendt i forhold til de fleste andre fortolkere. Metodisk er det imidlertid en tvivlsom sag at operere med fejlfortolkninger i så gamle digte, som Vm må være (Ranke giver ikke nogen præcisere aldersbestemmelse, men afviser ikke, at vi har at gøre med et hedensk digt), idet såvel Vm's som Vsp's digter må formodes at trække på et fælles semantisk univers, hvortil de kan bruge bestemte formler. I forbindelse med brugen af formler kan henvises til Lönnroth 1981, hvor det siges at “afhængighedsteorier” “should be avoided . . . because they tend to conceal the basic fact that all texts are dependant on *oral tradition*, not on literary imitation” (p. 323).

hvor urtidsjætterne og træet som frø udgør det første og det fjerde, som vølven husker.

Vi skal senere vende tilbage til betydningen af træet som tidsmåler og nu se nærmere på Friedrich Rankes (1941) fortolkning af *muna* i str. 2. Med henvisning til især keltiske "tidsformler" hævder Ranke, at de ni verdener i Vsp klart må forstås i en temporal kontekst. Ranke har fået støtte af Jakobsen (1963), men er til gengæld blevet kritiseret af Edsman (1948). Denne støtter sig til, at den tidsformel, som Ranke hævder, ikke er blevet forstået på Island, faktisk i lignende skikkelse har været kendt i Norden, hvorfor en misforståelse ikke forekommer sandsynlig (Edsman 1948:35 ff.). Om dette argument mod Ranke holder, kan være vanskeligt at bedømme, og i hvert fald synes det ikke at vælte dennes kronologiske opfattelse af anden halvstrofe (Jakobsen 1963:90). For Ranke bliver som sagt både *nío man ec heima*, *nío íviði* og *miðtvið mæran fyr mold neðan* tidsformler, der skal vise, hvor langt vølven husker tilbage. I modsætning til Edsman mener jeg ikke, at der i det væsentlige kan indvendes noget i mod dette forslag, bortset fra én ting, nemlig at det er påfaldende, at der anvendes *to* formler, hvis funktion er den samme, og som begge indeholder stammen *viðr*, uden at der er nogen saglig forbindelse mellem dem og uden at der siges noget nyt. Det harmonerer dårligt med den stramme økonomi, der ellers kendetegner Vøluspådigteren, at foretage en sådan fordobling, der hverken giver ny information eller udvider en i forvejen givent. Det vil derfor være rimeligt at søge efter en anden løsning, der lige så godt som Rankes tager hensyn til *muna*, men som derudover giver en episk sammenhæng mellem *íviði* (*íviðior*) på den ene side og *miðtvið mæran* på den anden. Hvis en sådan løsning endog har støtte i andre udsagn fra eddadigtningen og allerbedst i Vsp selv, må den være at foretrække fremfor Rankes, der må trække på keltisk eller senere nordisk folklore, hvor parallellerne, som Edsman med rette har påvist, ikke engang er helt overbevisende.

Den cykliske opfattelse

Jeg har selv i en tidligere artikel (Schjødt 1981) søgt at vise, at Vsp 66 bedst lader sig forklare, hvis man opfatter vølvens verdenssyn som cyklisk, idet Nidhugs tilsynkomst derved bringes i overensstemmelse med digtets egen symbolverden. Paralleller fra andre indoeuropæiske kulturer støtter synspunktet, og der er således ingen grund til at indføre et "evighedsbegreb", der i ét og alt er den førkristne religion fremmed. På forhånd er der altså argumenter for at se disse ni verdener som en tidlig sekvens; hvis man prøver at se Vsp 2:5-8 i dette lys, dukker en løsning op, der dels ikke støder på sproglige vanskeligheder, i hvert fald ikke større, end dem, der ligger i

alle andre forslag, og dels er bedre egnet til betydningsmæssigt at fremme vølvens hensigt: nemlig at vise, hvor langt tilbage hun husker og samtidig begynde sin tour de force gennem verdensforløbet.

Set i detta lys må ordet *heima* opfattes i sin kosmiske betydning,¹¹ således at der regulært er tale om forskellige verdener, på samme måde som der efter Ragnarok vil komme en ny. *Íviði* kan fortsat oversættes med rodgrene, men i stedet for at se dem som udgående fra Yggdrasil, der som nævnt kun har tre rødder, bliver det kimen til de træer, der har målt de tidligere verdener, parallelt til “det berømte måltræ under jorden”, der sigter på netop vores verdensalder. Der er altså forud for vor verdensalder gået otte eller ni verdensalder,¹² som – og her tilslutter jeg mig helt Steinslands (1979) opfattelse af *Hlautviðr* – hver har haft sit “måltræ”. Der siges ikke noget om, hvor mange verdener, der rent faktisk er gået forud for den, vi lever i, men ni er hvad vølven husker. Om hun så faktisk har været tænkt som havende overlevet en række verdensundergange eller om hun blot “husker”, hvad hun har fået at vide eller har “skuet”, ligesom hun senere skuer ind i den fremtidige verden, kan ikke afgøres. Vølven kan godt tænkes at have overlevet flere verdensalder, ligesom også de gamle guders sønner overlever Ragnarok og *Lif* of *Lifþrasir*. At spørge efter hvordan dette rent logisk kan hænge sammen, er at overvurdere myternes formelle logik, idet det afgørende er, at det finder sted. Det er dog nok så sandsynligt, at vølven her simpelthen refererer til overleveret kundskab, som hun derved på éngang viser, at hun behersker, og som hun samtidig lader være indledningen til sin beretning om verdens skæbne.

Konklusion: Betydningen af Vsp 2:5–8

På denne måde får vi en perfekt sammenhæng mellem dels de indbyrdes dele af Vsp 2 og dels denne i forhold til de omliggende strofer og hele resten af digtet: Efter at indledningen i rammefortællingen er sluttet med *vildo*, *at ec*, *Valföðr*, *vel fyrtelia forn spioll fira*, *þau er fremst um man* præsenterer hun sin kundskab ved at gøre opmærksom på sit ophav tilbage i urtiden. Denne urtidstilknytning udvides så ved, at hun nævner det, som er gået forud for den verdens historie, som er den aktuelle, nemlig de ni verdener med hvert deres verdenstræ. Herefter kan hun vende sig til vores nuværende verden ved elegant at knytte til ved netop verdenstræet *miqtvið mæran*, medens det

¹¹ Her kan iøvrigt henvises til en parallel, som Edsman nævner (1948:30) fra Mahābhārata, hvor der tales om seks verdensundergange og seks verdensskabelser; men som jeg selv har gjort opmærksom på (Schjødt 1981) gives der flere indoeuropæiske paralleller.

¹² Det kan ikke afgøres om de ni verdener, der nævnes inkluderer den nuværende, eller om den udgør den tiende. Spørgsmålet er dog heller ikke på nogen måde afgørende for min pointe.

endnu ikke var kommet op over jorden. Der kan derfor ikke være tale om at opfatte “rodgrenene” appositionelt til *miotviðr*, sådan som Ólsen (1914:130) foreslog, omend der er en associativ relation. Hermed er tingene sat på plads, og de egentlige hændelser, som fører frem til den mytiske nutid og den ikke altfor fjerne fremtid, kan begynde, hvad der sker i st. 3.¹³ Den traditionelle tolkning af Vsp 2 i sin helhed som en selvpræsentation er altså rigtig i og med, at vølven gør opmærksom på sine forudsætninger, der ligger tilbage i urtiden, men samtidig udgør strofen også en del af udsigelsen om verdensforløbet, nemlig det, der går forud for og er forudsætning for, at Burs sønner hævede jorden (st. 4), nemlig at jorden tidligere er sunket i havet.

I forhold til det cykliske må vi være opmærksomme på, at beskrivelsen i Vsp 59 ff. ikke kan tages som indicium på at den nye jord skabes på en væsentlig anderledes måde, end den nuværende. Her springes blot mange led over, som vi kan se, tilfældet er gennem hele digtet i relation til de myter, som vi kender andet steds fra.

Om “evighedsbegrebet” i Vsp

Til slut skal jeg kort kommentere et par indvendinger, der nylig er rejst mod min udlægning af Vsp 66 som udtryk for en cyklisk verdensopfattelse (Schjødt 1981) og derfor også har relation til den fremlagte opfattelse af Vsp 2. Det drejer sig om Else Mundal (1989), der i en interessant artikel “Korleis endar eigentleg Vøluspá?” har argumenteret imod mine synspunkter angående det cykliske element i Vsp 66. Jeg kan imidlertid ikke acceptere det argument, der trækkes frem imod min opfattelse. Mundal skriver p. 220: “Det er også unekteleg element i teksta i *Vøluspá* som ikkje så lett let seg sameine med den tolkinga at det vonde igjen gjer sitt inntog på jorda. Denna tolkinga synest å kome i konflikt med ei versline som *böls man alls batna*, ‘alt vondt vil batne’ (str 62), og ikkje minst kjem tolkinga i konflikt med innhaldet i str. 64 som skildrar eit lukketilvære som skal vare *um aldrdaga*, ‘i all æve’.” Jeg mener ikke at de to nævnte steder på nogen måde kan bruges som argumenter imod mine synspunkter. At alt ondt vil blive bedre må ses i forhold til den umiddelbart forudgående Ragnarok-sekvens, men det siger ikke noget om, at det ikke kan blive slemt igen. Str. 64 er mere problematisk, men den evighed, der denoteres med *um aldrdaga* behøver på ingen måde forstås som evighed i den kristne betydning af ordet. Når vendingen således bruges i Vm 16 om floden *Ífing*, som *scal um aldrdaga, verðrat íss á á*, så tænkes der på et begrænset tidsrum, nemlig indtil jordens undergang,

¹³ Indledningen til denne strofe *Ár var alda* sigter således til begyndelsen på vor tidsalder og ikke på den endnu fjernere fortid, som de ni verdener i strofe 2 sigter til.

der som bekendt i høj grad spiller en rolle, også i dette digt. Spørgsmålet er også, hvem de *dyggvar dróttir* er, som skal leve i lykke i Gimle. Når Nordal, f.eks., oversætter med 'skyldfri skarer', forekommer det mig at være manipulation med henblik på at fremme hans eget helhedssyn. En oversættelse som 'duelige/pålidelige krigerskarer' er i hvert fald filologisk ligeså sandsynlig, og så befinder vi os pludselig inden for det semantiske felt, hvor også einherjarne hører til, der jo også på sin vis lever et liv i evig lykke *indtil Ragnarok*. Hvis man ser på denne strofe uden at blande Snorres beskrivelser af *Gimlé*, der er forvirrede og åbenlyst kristent farvede, ind i billedet, forekommer det således mest sandsynligt, at vi simpelthen står over for en beskrivelse af den nye verdens Valhal, med den "hird" af døde krigere, der skal leve en tilværelse på højde med den einherjarne har frem til Ragnarok. Jeg mener hermed ikke at Vsp 64 kan udgøre noget alvorligt argument imod en cyklisk tidsopfattelse i Vsp.

Videre perspektiver for vor opfattelse af Vsp

Det er klart, at denne udlægning af Vsp 2 må få konsekvenser for vores opfattelse af hele den nordiske religionshistorie og dermed også for opfattelsen af Vsp i sin helhed. Set i lyset af den fremførte analyse, er der meget lidt, der tyder på at digtets tilblivelse er, som foreslået af Nordal, hvis opfattelse der siden har være noget nær konsensus om.¹⁴ Hovedparten af de "kristne" træk, man har villet finde i digtet, skyldes således netop denne konsensus, der indebærer, at vi har at gøre med et produkt, der dels er meget sent i forhold til religionsskiftet og dels i alt væsentligt bærer præg af, at digteren har været en søgende sjæl, der først og fremmest har videregivet sin personlige opfattelse af hedenskaben.¹⁵ En sådan opfattelse kan naturligvis ikke afvises, men alligevel burde man nok tage hele Vsp op til ny vurdering, der i mindre grad byggede på et stereotypet billede af hedenskaben, end det almindeligvis har været tilfældet og i højere grad inddrog de muligheder, der ligger i den komparative religionshistorie. Det er i så fald ikke sikkert, at digtets indhold ville fremstå så "personligt", som de fleste har ment siden Nordal.

¹⁴ En markant undtagelse udgør dog Ström 1967, hvor adskillige træk i digtet hævdes at have en oprindelse tilbage i indoeuropæisk tid. Jeg kan følge Ström et langt stykke, men mener dog, at der også er visse problemer, især i forhold til str. 65, der som bekendt kun findes i H, og som efter min mening klart bærer præg af kristen tankegang på trods af Ströms (næsten for) skarpsindige udlægning.

¹⁵ Således også f.eks. Martin 1972:25 ff., der dog ikke desto mindre i allerhøjeste grad bruger Vsp som kilde i forhold til sin version af "the myth-ritual pattern", der, hvis det overhovedet kan udledes af Vsp, naturligvis må have rod i hedensk religion.

Bibliografi

- Bugge, S. 1881–89. *Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse*. Christiania.
- Edsman, C.-M. 1948. “Återspeglar Völuspá 2:5–8 ett schamanistiskt ritual eller en keltisk åldersvers?” ANF 63.
- Hallberg, P. 1952. “Världsträdet och världsbranden. Ett motiv i Völuspá”. ANF 67.
- Holtmark, A. 1950. *Forelesninger over Völuspá. Høsten 1949*. Oslo.
- Jakobsen, A. 1963. “Til strofe 2, 5–6 i Völuspá”. MM 1963, 3–4.
- Kock, A. 1911. “Ordforskning i den äldre Eddan”. ANF 27.
- Lönroth, L. 1981. “Íqrð fannz æva né upphiminn. A formula analysis”. *Speculum Norroenum. Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre* ed. by U. Dronke e.a. Odense.
- Martin, J. S. 1972. *Ragnarøk. An Investigation into Old Norse Concepts of the Fate of the Gods*. Assen.
- 1981. “Ár vas alda. Ancient Scandinavian creation myths reconsidered”. *Speculum Norroenum*.
- Meissner, R. 1939. “Völuspá 2, 5–8”. *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* lxxvi.
- Mundal, E. 1989. “Korleis endar eigentleg Völuspá?” *Festskrift til Finn Hødnebo* 29. desember 1989. Red. B. Eithun e.a. Oslo.
- Nordal, S. 1926. *Völuspá: Vølvens spådom*. København.
- Ólsen, B. M. 1914. “Til Eddakvadene”. ANF 30.
- Palmei, J. 1929. “Till Völuspá”. *Studier tillägnade Axel Koek, tidskriftens huvudredaktör 1888–1928*. ANF Tilläggsband till band 44 (40 ny följd).
- Ranke, F. 1941. “Der Altersspruch der Seherin (Zu Völuspá Str. 2)”. *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* lxxviii.
- Schjødt, J. P. 1981. “Völuspá – cyklisk tidsopfattelse i gammelnordisk religion”. DS 76.
- 1988, “The ‘fire ordeal’ in the *Grímnismál* – initiation or annihilation?” *Mediaeval Scandinavia* 12.
- 1990. “Horizontale und vertikale Achsen in der vorchristlichen skandinavischen Kosmologie”. *Old Norse and Finnish Religions and Cultic Place-Names = Scripta Instituti Donneriani Aboensis XIII* ed. by T. Ahlbäck. Stockholm.
- Steinsland, G. 1979. “Treet i Völuspá”. ANF 94.
- Ström, Å. V. 1967. “Indogermanisches in der Völuspá”. *Numen* 14.
- Turville-Petre, E. O. G. 1964. *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*. New York.

KIRSTEN WOLF

Om en “tabt” islandsk oversættelse af Nikodemusevangeliet

I

Af Jón Guðmundsson med tilnavnet “den lærde” (lærði) foreligger der en anselig og mangeartet litterær produktion, skønt vilkårene i hans liv ikke altid var gunstige for litterær virksomhed.¹

Jón Guðmundsson blev født i 1574 på en gård nær Ófeigsfjörður på østkysten af Islands nordvestlige halvø, søn af Guðmundur Hákonarson og Sæunn Indriðadóttir. Han levede som bonde først i sin hjemegn, Kollafjörður, senere på Ólafsey i Breiðafjörður i nærheden af Skarð på Skarðsströnd, hvor han erhvervede sig et rygte ikke blot som digter men også som spøgelsesfordriver, indtil han i 1616 måtte flygte – formodentlig sammen med sin kone Sigríður Þorleifsdóttir – på grund af et protestskrift, *Dráp Spánverja í Æðey*. Protesten var rettet imod sysselmanden Ari Magnússon i Ögur (1571–1652), som beskyldtes for sit grusomme mord på nogle spanske (baskiske) hvalfangere i 1615.² I de følgende år levede Jón Guðmundsson, mistænkt for trolddom og udsat for retsforfølgelse, som en udstødt – og efter 1631 som en fredløs – i forskellige dele af Island, indtil han i 1636 rejste til København, hvor hans søn Guðmundur på det tidspunkt var studerende, og hvor han blandt andet blev bekendt med Ole Worm. På Worms foranledning befalede Kong Christian IV, at Jón Guðmundssons sag skulle genoptages og undersøges. Efter tilbagekomsten til Island i 1637 blev Jón Guðmundsson imidlertid atter dømt fredløs, men kongen viste ham overbærenhed: Jón Guðmundsson fik tilladelse til at flytte til østlandet, hvor han boede uantastet indtil sin død i 1658, og hvor Brynjólfur Sveinsson (1605–1675), biskop i Skálholt 1639–1674, som var ham venligsindet, opfordrede ham til litterær virksomhed.³

Blandt Jón Guðmundssons værker fra tiden efter 1637 findes et lille skrift, *Tjdfordrjif Edur Lijtid Annals Kuer*, som forfatteren dedicerede til biskop

¹ For en oversigt over Jón Guðmundssons skrifter, se Páll Eggert Ólason (1916:28), Halldór Hermannsson (1924:iv–xxviii) og Páll Eggert Ólason (1948–1952:III, 127).

² Dette skrift er udgivet i *Fjallkonan IX* (1892), pp. 103, 107, 110–111, 122–123, 126–127, 134–135, 146–147, 150–151.

³ Jf. Páll Eggert Ólason (1916:12–16), Halldór Hermannsson (1924:iv–xiii), Páll Eggert Ólason (1948–1952:II, 159; III, 127–128), Jón Helgason (1960:23) og Stefán Karlsson (1983:LXXXVII–LXXXVIII). En detaljeret beskrivelse af Jón Guðmundssons liv findes i hans autobiografiske digt *Fjölmóður*, udgivet af Páll Eggert Ólason (1916:31–85).

Brynjólfur Sveinsson i 1644.⁴ Renskriften af dette værk, som dog ikke er med Jón Guðmundssons hånd (Stefán Karlsson [1983:XCIV–XCV]), er bevaret i håndskriftet AM 727 4to II; dog er to blade gået tabt efter blad 21.⁵ Dette håndskrift lånte biskoppen senere til Vatnsfjörður, hvor præsten Guðbrandur Jónsson (1641–1690) kopierede det. Denne afskrift er nu tabt, men afskriftens kolofon, “Enn nu endad j Vatnsfirde af G. J. S. Anno 1673. þann I Martii”, er bevaret i JS 404 8vo, Jón Ólafsson på Grímsstaðirs (ca. 1691–ca. 1765) kopi, foretaget i 1755, af Guðbrandur Jónssons afskrift.⁶ Ifølge Jón Helgason (1960:26) stammer sikkert også ÍB 35 fol., skrevet ca. 1770–1780, fra Vatnsfjörður afskriften.⁷ Begge disse håndskrifter er af betydning, idet de bevarer teksten fra de to blade, som i AM 727 4to II er gået tabt. Af yderligere afskrifter af *Tijdfordriif* kan nævnes Stock. Papp. fol. nr. 60 og 64, skrevet i København 1686–1687; disse indeholder et afsnit, som ikke var inkluderet i originalversionen i AM 727 4to II.⁸

Tijdfordriif, som kun er delvis udgivet, består af et konglomerat af ekscerpter fra og kommentarer til middelalderlig litteratur, folketro og sagn, beskrivelser af naturmærkværdigheder, stene, planter og dyr, uddrag fra middelalderlig geografi, beretninger om personlige iagttagelser og oplevelser, forklaringer til ord og navne, uddrag fra annaler, og remser og vers.⁹ Blandt Jón Guðmundssons ekscerpter fra middelalderlig litteratur findes den første del af legenden om korstræet indtil Adams død; her slutter Jón Guðmundsson sin beretning med den forklaring, at emnet er kendt fra islandske bøger og hollandske annaler (“hier skrifa jeg ecki meira af. þuiad so vijda er umm þetta efni og fleira bædi i jslenskum bokum og hollenshum [sic.] annalum”). Dette udpluk efterfølges af Jón Guðmundssons egne tilføjelser og kommentarer, som for en stor del består af et referat af det apokryfe Nikodemusevangelium.

Nikodemusevangeliet består af to oprindeligt selvstændige græske værker,

⁴ “Jon kall Gudmundsson i Gagnstadar hialeigu á vtmanasueit i fliotzdalzhieradi. Endadi 1644. 8 may” (AM 727 4to II, fol. 22v).

⁵ Kålund (1889–1894:II, 154–155). Jf. også Jón Helgason (1960:26).

⁶ Páll Eggert Ólason (1918–1937:II, 697).

⁷ Páll Eggert Ólason (1918–1937:II, 723) mener imidlertid at skriftet “mun vera bein uppskrift af ehdr., er sent hefir verið Brynjólfi byskupi Sveinssyni; þetta má þykja draga af því, að á titilblaðinu hefir verið tekið upp fangamark byskups, og þá af því, að það hefir staðið á því hdr., er ritað var eftir”.

⁸ Jón Helgason (1960:26) nævner i denne forbindelse at “Jón Guðmundsson havde en sønnesøn, Guðmundur Guðmundsson, som boede i København, hvor han blev lakaj hos dronning Sofie Amalie; det er en meget sandsynlig hypotese, at det materiale til *Tiðfordrif* som forfatteren beholdt efter at han havde sendt en renskrift til Skálholt, er havnet hos sønnesønnen og at det ligger til grund for afskrifterne i Stockholm”. For yderligere oplysninger om *Tijdfordriifs* overlevering, se Halldór Hermannsson (1924:xxii) og Overgaard (1968:CXXI).

⁹ Legendene om korstræet og Jón Guðmundssons kommentarer dertil er udgivet af Overgaard (1968:59–85). Forskellige mindre udpluk, deriblandt “Um Irland hid göda”, er udgivet af Jón Helgason (1960:27–46).

på latin kaldt *Gesta* (eller *Acta*) *Pilati* og *Descensus Christi ad inferos*, som i det femte århundrede blev samlet under titlen *Passio Domini* eller *Gesta Salvatoris* og senere *Evangelium Nicodemi* (en titel, der først forekommer i Vincentius Bellovacensis' *Speculum historiale* og Jacobus de Voragine's *Legenda aurea*) efter dets formodede forfatter Nikodemus, som hjalp Josef af Arimathæa med at balsamere Jesu legeme (jf. Johannesevangeliet 19:39–40). Det første værk, *Gesta Pilati*, som hovedsageligt følger de kanoniske evangelier, beskriver det jødiske råds anklager, Pilatus' forhør over Jesus med en omfattende vidneførsel, hvor Nikodemus og nogle af dem Jesus havde helbredt optræder, samt dommen, korsfæstelsen og opstandelsen, som bevidnes af blandt andet de to sønner af Simeon, Karinus og Leucius, som begge nylig var døde, men som vendte tilbage til livet igen (ved korsfæstelsen stod jo de døde op af deres grave, jf. Mattæusevangeliet 27:52–53). De to brødre bringes for jødernes råd og nedskriver hver deres beretning om Jesu nedfart til og de retfærdiges udfrielse fra dødsriget, dvs. *Descensus Christi ad inferos*. Da de to beretninger senere blev sammenlignet, viste det sig, at de var fuldstændig ens:

Et postquam compleverent omnia scribentes in singulos tomos chartae, surrexerunt. Karinus autem quod scripsit, dedit in manus Annae et Caiphae et Gamalilidis; similiter et Leucius quod scripsit, dedit in manus Nicodemi et Ioseph. Et subito transfigurati sunt candidati nimis, et non sunt visi amplius. Scripta autem eorum inventa sunt aequalia, nihil maius aut minus littera una (Tischendorf 1966:408).

Efter at have læst beretningen forstod jøderne, at disse ting var gjort af Gud, og de gik bort “cum timore et tremore percutientes pectora sua”; men Josef af Arimathæa og Nikodemus fortalte det hele til Pilatus, der nedskrev det og gemte beretningen i sit arkiv.

Jón Guðmundssons resumé af dette værk gengives i det følgende (i Overgaards udgave [1968:79–82]):

Nichodemi gudspiðll sem vitna þann articula vorrar truar jatningar. nidur ste hann til helvjtis. vijkia hier og nockru ad i tueim stòdum einkannliga. þegar þeir forfedurner sau liosid og roktu spadoma. minntust þeir fedgar Adam og Seth a adur greinda reysu hans til paradysar. og i odrum stad þar sem talad er umm spillvirkiann sem leidriettist. þa skilldi vor herra so hafa til hanz talad. ef eingill s[a] er i paradysu. er varnar þier þar ingòngu. þa syn honum þetta krossmark. sem nu gief eg þier a herdar. og mun hann leifa þier. huad allt so skiedi og fram kom. þegar hann syndi einglinum krossmarkid og sagdi huer sier hefði það a herdar giefid. og skyllði þar so bijda til þess lausnarin kiæmi þar med allan hōpin med hofud fedrum og spamonnum samt òllum endurleistum. etc. huar umm su bok. Nichodemi Gesta Salvatoris med þeim adur greindu gudspiðllum og morgum odrum merkil<i>gum og minnil<i>gum hlutum umm hiervist vorz herra næsta greinil<i>ga skyrer. etc. þeir brædur Karinus og Levcius syner

Simeoniz þessar 2 sierdeiliz af þeim upprisuvottum vorz herra sem geingu vr grófunum. og byrtust morgum þeir duðldust og hiellust hellst og optast nær þeir byrtust hia þeim Nicodemo og Joseph. þui þeir villdu ecki vid adra menn tala. umm þa xl daga fra paskadeigi til uppstigningar dagz. sem Gydingar spurdu þetta samt ódrum stortaknum umm Christi vpprisu. skylldu þeir Joseph og Nicodemus koma a þeirra þyng. med þessa ij dauda menn. so ad þeir mættu trua sia þa og þeckia. sem þa hefdu grafid. og sem þad var giort beiddust þeir ad taka a þeim. og þad skiedi og sijdast ad þeir mætti hejra þa tala. þa giördu þeir krossmark firer tungum synum. og tóludu óllum aheirandi so ad Judum ægdi umm þann þeirra vitnizburd af Christo og hans upprisu. og þottust i storan vanda komner ad hrinda so augliosum sannleika. þui geingu herrarner i rad og samtöku þann döm. ad ef nockur af þeim undergiefnu. edur almuga folkinu. dyrfdist meir þessari þeirra smän og yfersyn ad lypta skylldu hudstrykiast. so sem onyter lygarar. og epter þeim sama Gydijsa dömi voru þeir Petrus og Johannes refster. þeir Joseph og Nichodemus bádu þessa ij menn og upprisu votta ad lata þeim epter skrifadann þeirra vitnizburd. adur þeir skyllust ad. og þeir jatudu þui. langt var i millum þeirra borga. enn þegar þær bækur voru samanbornar. fanst ecki einu ordi fleira nie færri og eingin annar mismunur. helldur óll sömu ord i badum þeim bokum. um nidurstignijng vorz herra. enn med þui ad Nichodemus liet þar meira medfylgia umm hiervistina. Gydijsa þyng og þrætur. og margt lysandi huad hiner 4 gudspiallamennerner umm tala. eignast hun helldur Nichodemo enn Joseph. so segist j hennar formäla. ad Miklagardz keysari hafi fyrst yfer þessa bok komist. og sijdann dreifst og borist hijngad til vor Nordmanna. þeir nynæmustu nyju sida prestar skrifudu sier N. G. i barndæmi mynu enn nu verda sumer ofreider ef nefnd eru Nichod(emi) gudsp(óll) eda nockud gamallt.

Umiddelbart ville det forekomme sandsynligt, at Jón Guðmundssons tekst er baseret – direkte eller indirekte – på den middelalderlige norsk-islandske oversættelse af Nikodemusevangeliet, eller rettere, evangeliets anden del, *Descensus Christi ad inferos*, som er bevaret under titlen *Niðrstignings saga*. Sagaen, som normalt dateres til det tolvte århundrede, er overleveret i fire lidt forskellige recensioner. Det ældste af de fire middelalderlige håndskrifter er AM 645 4to; *Niðrstignings saga* hører til den såkaldte yngre del skrevet i begyndelsen af det trettende århundrede.¹⁰ De øvrige håndskrifter er defekte: AM 623 4to, dateret til omkring eller kort før midten af det fjortende århundrede, mangler begyndelsen af sagaen; AM 233a fol., fra 1350–1360, består af et blad af hvilket kun den indre spalte er bevaret; AM 238 fol. V, dateret til det femtende århundrede, består også af kun et blad. Som påvist af Magnús Már Lárusson (1955) findes *Niðrstignings saga* i yderligere et håndskrift: JS 405 8vo, Ólafur Jónsson i Arneys (1722–1800) afskrift af et middelalderligt håndskrift. Dette håndskrift, fra 1780, bevarer hele teksten (pp. 1–17); i tillæg indeholder det et langt kapitel, som forbin-

¹⁰ Jf. Larsson (1885:ii–iii).

der sagaen med passionshistorien.¹¹ *Niðrstigningsarsaga* er baseret på den såkaldte A-gruppe af tekster i Tischendorfs udgave, den mest udbredte version i europæisk middelalder.¹² Foruden den latinske *Descensus* tekst har den norsk-islandske bearbejder også anvendt bibelsk materiale: sagaen indeholder to interpolationer, den ene fra Johannes' Åbenbaring 19, den anden fra Jobs Bog 41, som ikke findes i de latinske versioner af Nikodemusevangeliet.¹³ Om den norrøne oversætter havde adgang til hele evangeliet eller blot anden del vides ikke med sikkerhed.

Overgaard (1968:CXX) har imidlertid påvist, at Jón Guðmundssons version af evangeliet på et specielt punkt er fyldigere og mere detaljeret i sammenligning med *Niðrstigningsarsaga*. Hun henviser til Jón Guðmundssons beretning om at brødrene Karinus og Leucius skrev deres beretning om Jesu nedfart til dødsriget uafhængigt af hinanden, men at beskrivelserne viste sig at være identiske, da de senere blev sammenlignet. Denne detalje gengives ikke i *Niðrstigningsarsaga*, hvor det blot siges at de to brødre skrev en sådan beretning: "Karinus oc Leucius varo sender síþan i borg Ar(i)mathia at Joseps oc rito þenna þot niþrstigningar Crisz, af því at þeir villdo eki við menn mela, oc leto bocena coma i hendr Nicodemo oc Josep" (AM 645 4to: Unger 1877:II,8,28–31; jf. 14,12–15, 17,10–14).¹⁴

En gengivelse af hele Nikodemusevangeliet findes i en række yngre, utrykte islandske håndskrifter fra midten af det attende århundrede til slutningen af det nittende århundrede: Nks 68 4to, Lbs. 509 4to, Lbs. 526 8vo, Lbs. 786 8vo, Lbs. 1036 8vo, Lbs. 1160 8vo, Lbs. 1258 8vo, Lbs. 1333 8vo, Lbs. 2144 8vo, Lbs. 2636 8vo, JS 36 4to, JS 280 4to, JS 219 8vo, JS 456

¹¹ De fire middelalderlige håndskrifter er udgivet *in toto* af Unger (1877:II, 1–20); AM 623 4to er udgivet også af Finnur Jónsson (1927:1–9). AM 645 4to findes i en faksimile udgave med en introduktion af Holtmark (1938). Med hensyn til en redegørelse for forholdet mellem disse fire håndskrifter, se Haugen (1985:428–438). JS 405 8vo er utrykt.

¹² Med hensyn til en diskussion af håndskrifter og udgaver af *Evangelium Nicodemi*, se Izydorczyk (1989).

¹³ AM 645 4to: Unger (1877:II,4,18–33, 5,1–12); AM 623 4to: Unger (1877:II,10,12–25, 10,32–11,2); AM 233a fol.: Unger (1877:II,14,27–15,8); AM 238 fol. V: Unger (1877:II,19,33–20,8, 20,17–24). For en diskussion af disse interpolationer, se Gschwantler (1968:151–160), Aho (1969:152–156) og Marchand (1975).

¹⁴ Detaljen findes heller ikke i *Legenda aurea*, men det kan her bemærkes, at den findes i den oldsvenske oversættelse, bevaret i SKB A 110 (begyndelsen af det femtende århundrede; udgivet af Klemming [1877–1878:377–419]), SRA 3 4to (1450–1470; udgivet af Klemming [1848–1855:II,373–411]) og SKB A 3 (1502; ikke udgivet), som er baseret på Tischendorfs A-gruppe af tekster, dvs. Fabricius' tekst: "Sidhan the hafðho alt fulcomlica scrifuat hwar thera i sino breue. stodho the op An karinus anduardadhe sit breff som han hafðhe scrifuat i anne händir. oc cayphe. oc gamalielis. Samulehd oc leoncius fik thz han hafðhe scrifuat i nichodemi hand oc ioseps. oc iämbrat vmskiptos the oc syntos mykty skinande. Sidhan syntos the ey meer thöm. An thera scriptir funnos swa lica. at ey en stafwir war meer älla mindra i eno än i andro" (Klemming [1877–1878:417]; jf. Klemming [1848–1855:II,409–410]). Fragmentet SKB A 115 (ca. 1325; udgivet af Collijn [1913] og Brøndum-Nielsen [1955]) af den gammeldanske oversættelse dækker ikke denne del af teksten.

8vo, ÍB 98 8vo, ÍB 212 8vo og ÍB 393 8vo. Overgaard (1968:CXX) har undersøgt et af disse håndskrifter, Lbs. 1258 8vo, og bemærker, at teksten i dette håndskrift indeholder den samme detalje om Karinus og Leucius som i *Tjldfordriif*. Hun mener dog, at sprogets unge karakter nærmest gør det udelukket, at denne oversættelse er identisk med den oversættelse, som blev afskrevet af præsterne, da Jón Guðmundsson var barn, og som han selv citerer fra: “þeir nynæmustu nyju sida prestar skrifudu sier N. G. i barndæmi mynu”. Overgaard drager derfor den slutning, at Jón Guðmundsson må have kendt og benyttet enten en nu tabt middelalderlig oversættelse af Nikodemusevangeliet eller en fyldigere redaktion af *Niðrstigningsarsaga* end den bevarede.¹⁵ Eftersom der ikke foreligger andre (afgørende) beviser for eksistensen af en fyldigere redaktion af *Niðrstigningsarsaga* end detaljen i *Tjldfordriif*, er det sidste forslag nok en noget dristig påstand. Den anden mulighed, at Jón Guðmundsson kendte og benyttede en nu tabt middelalderlig oversættelse, vil her blive overvejet på basis af en gennemgang ikke blot af Lbs. 1258 8vo, men af samtlige yngre håndskrifter, som endnu ikke er gjort til genstand for en samlet undersøgelse, med udgangspunkt i Bekker-Nielsens (1967:309) formodning om, at de yngre håndskrifter synes at gå tilbage til én oversættelse, der kan være sen- eller eftermiddelalderlig.¹⁶

II

Det ældste af disse yngre håndskrifter, Lbs. 1258 8vo, er som nævnt behandlet af Overgaard (1968:CXXII). Evangeliet findes på pp. 161–232 under titlen “Hier Biriar Evangelium Sem Nicodemus Hefur Skrifad Huør ed var eirn hofdyngi ä medal Gidinga og so Jesu Læresueirn heimuglegur og hliödar sem epter filger”. En notits ved evangeliets slutning meddeler at

¹⁵ Det er udelukket at Jón Guðmundsson benyttede en latinsk version af Nikodemusevangeliet, for han skriver selv i *Tjldfordriif* at han ikke forstod latin (jf. Páll Eggert Ólason 1916:14).

¹⁶ Det bør her nævnes, at der ikke synes at være nogen forbindelse mellem *Tjldfordriif* og den senmiddelalderlige *Niðurstigningsvísur* (udgivet af Jón Sigurðsson og Guðbrandr Vigfússon [1858–1878:II,546–557], Finnur Jónsson [1918:58–69] og Jón Helgason [1936:221–238]), som blandt andet Jón Þorkelsson (1888:328), Finnur Jónsson (1920–1924:III,129) og Páll Eggert Ólason (1919:419) – men ikke Jakob Benediktsson (1964:293) og Jón Helgason (1936:219) – tilskriver Jón Arason. Forholdet mellem *Niðrstigningsarsaga* og *Niðurstigningsvísur* er derimod sværere at afgøre. Magnús Már Lárusson (1955:165) mener at digtet er baseret på sagaen men argumenterer ikke for sin hypotese. Finnur Jónsson (1918:22–23) er mere forsigtig og foreslår to muligheder: “. . . enten er fremstillingen, som den foreligger i udgaven i Heil[agra] m[anna] s[ögur], vilkårlig behandlet (mulig efter hukommelsen?) eller også en noget forskellig tekst benyttet . . . , i alle tilfælde er fremstillingen naturligvis stærkt forkortet”. Der er ingen sproglige overensstemmelser mellem de to værker, og selv om digteren muligvis kendte sagaen, er det tvivlsomt om han brugte den som direkte kilde. Bemærkelsesværdig er imidlertid henvisningen til slangen i de tre sidste linier af vers 27, som minder om interpolationerne i *Niðrstigningsarsaga*: “upp a krossinn ormuren skreid / ok andlatz beid / salina suelgia uilldi”.

afskriften afsluttedes "dag 25 februari Anno 1751 af Jone Jonssine". Oversættelsen af Nikodemusevangeliet, der som den middelalderlige version er baseret på den såkaldte A-gruppe af tekster, er i det store og hele akkurat med kun få ændringer og udeladelser. I enkelte tilfælde findes der tillæg; her bør nævnes historien om den blodsottige kvinde Veronikas svededug, som er tilføjet i afsnittet om de mennesker Jesus helbredte og som vidnede til gunst for ham: "... og hun gieck til Jesu og bad hann ad giefa sier syna andlits mind a einum duk ut prickta a huørium hun hiellt Jesus tok þann sama sueita duk og brá honum a sitt andlit og hans mind vard strax a duknum" (p. 178).¹⁷ Denne detalje findes ikke i den latinske originaltekst (Tischendorf 1966:356), men historien om Veronikas svededug er velkendt og findes blandt andet i *Gyðinga saga* fra midten af det trettende århundrede (jf. Wolf 1987–1988:240, 242 f. og 1990:148–153). En yderligere tilføjelse (tydeligvis fra Mattæusevangeliet 27:51 og Johannesevangeliet 19:34) findes i beskrivelsen af solformørkelsen ved Jesu korsfæstelse, hvor det i den latinske tekst blot nævnes, at templets forhæng revnede ("... et velum templi scissum est medium"; Tischendorf 1966:363):

... og þar Sæst eirn Eingell sem þetta gjorde med Sueipandi suerde. þar heirst rødd af himne Seigande: Eg er eirn vottur Jesu christi pynu og Dauda Jørdin skalf Biørgenn klofnudu og Grafer frammlidena lukust upp. Enn høfðyngarnir þreingdu Langius huør ed var eirn af strids mønnunum ad hann legdi i Jesu sydu med spiöti og þegar hann hafdi opnad Jesu sydu þá strax rann þar ut Blod og vatn (p. 185).

Det næstældste håndskrift er JS 280 4to, skrevet i 1779 af Þorsteinn Halldórson i Skarfanæs. Evangeliet findes på pp. 24–44 under titlen "Hier býriast þad Evanngeliumm Sem Nicodemus hefur skrifad sæ ed var eirn Rabbi og hofdinge medal Gyðinganna, og so eýrnenn Jesu Christi heimuglegur Lære svejrn og hliodar þannenn". Teksten i dette håndskrift indeholder den samme detalje om Karinus og Leucius som i *Tijdfordrijf* og Lbs. 1258 8vo og er i det hele taget nært beslægtet med teksten i Lbs. 1258 8vo. De fleste afvigelser i Lbs. 1258 8vo fra den latinske tekst findes også i JS 280 4to:

- Latin: Advocans autem Pilatus cursorem dicit ei ... (Tischendorf 1966:338)
 1258: Pilatus kalladi eirn sendi mann Römanus ad nafni og sagdi til hans ... (p. 163)
 280: Pilatus kalladi eirn sende mann Romanum ad Nafne, og sagde ... (p. 25)
- Latin: ... uxor sua (Tischendorf 1966:343)
 1258: ... husfru pilati útula ad nafne (p. 167)
 280: ... husfru Pilatj Peula ad nafne (p. 26)

¹⁷ Med undtagelse af Lbs. 509 4to nævnes kvindens navn ikke i disse unge islandske håndskrifter.

- Latin: Erant vero Iudaei frementes et stridentes dentibus adversus Nicodemum. Dicit ad eos Pilatus: Quid stridetis dentibus adversus eum veritatem audientes? Dicunt Iudaei Nicodemo: Veritatem ipsius accipias et portionem cum ipso. Dicit Nicodemus: Amen amen amen, accipiam sicut dixistis (Tischendorf 1966:353–354)
- 1258: þegar Gidyngar heirdu þettað reiddust þeir Nicodemo og søgdu með tak þu sannleikann umm Jesu og hallt þynu hlutskipti með hönnum þa lipte nicodemus Synumm höndum til himins og sagði eg uil giarnann með taka sannleikann umm þennann Jesu og mynu hlut skipti með honum hallda se sem þier aller seiged (pp. 176–177)
- 280: þegar Gydingar þettað heirdu Reiddust þeir Nicodemo og sogdu með tak þu Sannleikan með Jesu, og hallt þýnu hlutskipte með honum, þa upplipte Nicodemus synum höndum til himins og sagde, eg vil giarnan með taka Sannleikann um þennan Jesum so sem þjer aller seiged (p. 29)

Imidlertid kan JS 280 4to ikke være en afskrift af Lbs. 1258 8vo, for materiale udeladt i Lbs. 1258 8vo er bevaret i JS 280 4to:

- Latin: ... XXV. die mensis Martii (Tischendorf 1966:335)
- 280: ... 12 Dag Martii Manadar (p. 25)
- 1258: –

Desuden er der (skrive)fejl i Lbs 1258 8vo, som ikke findes i JS 280 4to:

- Latin: Ego triginta octo annis iacebam in infirmitate in lectulo (Tischendorf 1966:354)
- 280: eg var krankur og lä ä minne Sottar sæng j 38 är (p. 29)
- 1258: eg la krankur i minne sæng 30 år (p. 177)

I modsætning til Lbs. 1258 8vo har JS 280 4to kapitelinddeling og indeholder ikke de to tilføjelser om Veronikas svededug og ødelæggelserne efter korsfæstelsen.

Af de øvrige håndskrifter fra før eller omkring 1800 tilhører JS 219 8vo (ca. 1780; pp. 1–103), JS 36 4to (ca. 1798; pp. 74–94) og Lbs. 786 8vo (ca. 1800) tydeligvis samme recension som Lbs. 1258 8vo. Bortset fra at evangeliet i prologen i JS 219 8vo dateres til kejser Tiberius' 29. regeringsår (og ikke det 19. som i den latinske tekst og Lbs. 1258 8vo) er teksterne stort set identiske. Således gengives englen Mikæls ord til Seth om, at når “quinque millia et quingenti anni” er gået, vil Guds søn udfri Adam og de retfærdige fra dødsriget i Lbs. 1258 8vo, JS 219 8vo og JS 36 4to som “4000 og 500 ar” og i Lbs. 786 8vo som “4000 og 100 år” – i modsætning til JS 280 4to, som har “3967” (p. 38). Teksten i Lbs. 786 8vo, under titlen “Evangelica Sacra Nicodemó til Lærdóms Aminninga og Vidvörunar ad Níu Uppskrifad á Bæ af G. Halldórsson”, har imidlertid nogle tillæg, som der kan være grund til at nævne, idet de tyder på, at afskriveren havde kendskab til en anden version eller redaktion af evangeliet end den, han benyttede: evangeliet

dateres i Lbs. 786 8vo til Tiberius' 9. regeringsår "(edr sem Sumir Skrifa á því 18da)", og hvorimod det i de andre håndskrifter blot siges, at Herodes lod dræbe tusindvis af drengebørn, tilføjes det i Lbs. 786 8vo: "(Enn Skrifad er á Odrum Stad ad þaug hafi Verid ad tolu 444)" (p. 21). Ellers er ordlyden den samme, og Lbs. 786 8vo indeholder den samme epilog som Lbs. 1258 8vo, JS 219 8vo og JS 36 4to (der ikke findes i JS 280 4to):

Og Jóseph og Nicódemus Sögdu Pilató, frá øllum þessum hlutum sem skéd höfdu, og þeim var Frekast frá sagt i þeirra Samkundu húsumm; Enn Pilatus Lét Uppskrifa allt þetta, og alla þá hlute sem skéd höfdu af Christó; Og hvad Gydingar Sagt höfdu umm hann og alla hanns Undarlegu giörninga, og það Lét hann setia Jnn i Rád húsed i þá Opnudu Bók. Enn af Gydingumm snerist til Rétrar Trúar, þeir sem þess vard audid; Enn Aungir Nafn kéndir eru hér Nefndir: Enn líklegt er ad allmargir hafe snúist vid þessa tilburde; þó Margir af Gydingumm væru Forhertir i Sínumm villu Lærdómi, og hardsvirudu Sinne sem seirna kom framm i Nidur brote Borgarinnar Jerusalem, sem vottast i mörögumm Sagna Bókumm, og Historjumm Gydinga, sem ei villdu láta af Sínu Vonda Framm ferdi og Vonda Athæfi; hvörra Víti og Vond dæme, Vér skulumm Láta oss ad varnadi Verda og breita ecki eptir þeim. Gud Almáttugur Stiórne oss med Sinne Nád og Anda i Jerú Nafne, Amen. Endir (p. 68).

Teksterne i de noget yngre håndskrifter Lbs. 2144 8vo (1838; pp. 1–61), Nks 68 4to (begyndelsen af det nittende århundrede), ÍB 212 8vo (1853–1855; pp. 122–194), skrevet af Árni Sigurðsson, og Lbs. 1036 8vo (ca. 1870; pp. 1–65), skrevet af Jón Jónsson "bókabéus" (jf. Páll Eggert Ólason 1918–1937:II, 197), synes også at tilhøre denne recension. Der er dog visse detaljer i disse håndskrifter, der kan være grund til at kommentere. ÍB 212 8vo, som udelader indledningen og begynder med jødernes anklager, og som i modsætning til de andre håndskrifter inddeler evangeliet i fire afsnit, har visse træk tilfælles med Lbs. 786 8vo. Således nævnes det også i ÍB 212 8vo, at det andetsteds siges, at Herodes lod dræbe 444 drengebørn (p. 142), og som i Lbs. 786 8vo gengives "quinque millia et quingenti anni" som "4000 og 100 år" (p. 172). I Nks 68 4to dateres evangeliet til "a því audru ári keisarans Tiberii"; imidlertid er der over "audru" skrevet "29da" med en anden hånd. Rettelser af denne type findes i hele teksten, og der er tydeligt, at den er blevet grundigt gennemgået af en latinkyndig. Over Pilatus' hustrus navn – her kaldt "Útula" (p. 5) – er der for eksempel skrevet "Procula"; som en rettelse til "Eg lá kráncur i minni Sæng 30 ár" (p. 12) står der i margen "38", og over firtallet i "4000 og 500 ár" (p. 30) er der skrevet et femtal. Lbs. 1036 8vo udelader detaljen om Karinus og Leucius samt epilogen (se ovenfor). Desuden afviger teksten i dette håndskrift fra de øvrige håndskrifter på et væsentligt punkt: som i JS 280 4to lå den af Jesus helbredte mand syg i 38 år (p. 15). Ifølge Lbs. 2144 8vo lå manden syg i 36 år (p.14); endvidere har dette håndskrift en epilog, som ikke findes i de andre håndskrifter:

Þessa firr skrifude historju má hvør trúa sem vill, þö er það vitannlegt, að fleira hefur frammfarid við christum á hanss þínudegi, enn Biblíann ummgietur margvislega hafa gíðingannir farid að því, að áklaga guds son, enn það vægir til sáluhíalpar sem gudspíalla menninnir hafa uppteiknad og eptir sig látid (p. 61).

Ved evangeliets begyndelse i Lbs. 1160 8vo (ca. 1870; pp. 293–346) meddeles det at afskriveren var Guðmundur Hjartarson í Grjóti; endvidere oplyses det med samme unge hånd at “[þ]essi afskript er af sama tægi og þær venjulegu, en Guðmundur hafði skrifað eptir expl. Jóns Jónssonar ‘bókabéus’”. Forlæget kan imidlertid ikke være Lbs. 1036 8vo (se ovenfor), for bortset fra, at Herodes ifølge Lbs. 1160 8vo lod dræbe “4000 barna 140 betur” (p. 310; jf. Lbs. 786 8vo og ÍB 212 8vo) og at “quinque millia et quingenti anni” i dette håndskrift gengives som “3050 ár” (p. 333) har teksten alle de detaljer, der karakteriserer recensionen repræsenteret af JS 280 4to.

Teksten i Lbs. 1333 8vo (pp. 1–64), skrevet i 1881 af bonden Jónatan Þorláksson, er nært beslægtet med teksten i Lbs. 1160 8vo. I begge håndskrifter dateres evangeliet til Tiberius’ 10. regeringsår, i begge håndskrifter udelades Pilatus’ hustrus navn, og i begge håndskrifter gengives “quinque millia et quingenti anni” som “3050 ár” (jf. ovenfor). Lbs. 1333 8vo kan imidlertid ikke være en afskrift af Lbs. 1160 8vo, for Jónatan Þorláksson giver følgende oplysning ved evangeliets slutning: “Ritað eptir ólæsilegu handriti, er ritað hafði verið 1802, á Miðhúsum af Birni Sigurðssyni.”

Teksterne i Lbs. 526 8vo (ca. 1800), som kun bevarer begyndelsen (pp. 104–110), JS 456 8vo (1808; pp. 1–103), ÍB 98 8vo (skrevet ca. 1810–1820 af digteren Níels Jónsson), Lbs. 2636 8vo (ca. 1820; pp. 1–50), og ÍB 393 8vo (skrevet ca. 1840 af Halldór Þorkelsson; pp. 42–103) synes at tilhøre samme recension som JS 280 4to (og Lbs. 1160 8vo og Lbs. 1333 8vo). Alle teksterne har kapitelinddeling, og ingen af dem indeholder detaljerne om Veronikas svededug og ødelæggelserne efter Jesu korsfæstelse. Bortset fra at “quinque millia et quingenti anni” i JS 456 8vo gengives som “5000 og 500 ar” (p. 72), og at “XXV. die mensis Martii” i Lbs. 2636 8vo gengives som ”þann 25ta dag Marty Mánadar” (og ikke 12. marts som i JS 280 4to), hvilket viser, at JS 456 8vo og Lbs. 2636 8vo ikke kan være afskrifter af JS 280 4to (eller for Lbs. 2636 8vo’s vedkommende af Lbs. 526 8vo og ÍB 98 8vo), er der kun mindre afvigelser. Det kan her nævnes, at Pilatus’ hustrus navn i ÍB 393 8vo er “Procula” (p. 47), og at “quinque millia et quingenti anni” i ÍB 98 8vo og Lbs. 2636 8vo gengives som “360 ár” (pp. 26, 37) og i ÍB 393 8vo som “366 ár” (p. 88).

Nikodemusevangeliet i Lbs. 509 4to (“Nikódemusarguðspjall, fyrrum kallað Gjörningar hins pontverska Pílatusar. Guðspjall lærisveinsins Nikódemusar um þínu og upprisu meistara vors og frelsara”; pp. 57–91), skrevet af præsten Magnús Grímsson ca. 1850–1860, er sandsynligvis en originaloversættelse fra latin. Oversættelsen indledes med en kommentar, i hvilken

Magnús Grímsson blandet andet giver oplysninger om sin latinske kilde-tekst:

(Jafn vel þó að margir hinna lærðu haldi, að guðspjall þetta sé í raun og veru eptir Nikódemus, sem varð lærisveinn Jesú Krists, og umgekkst hann, ætla þó aðrir, að því sé diktað upp um lok þriðju aldar af kristnum mönnum nokkrum, sem höfðu komizt að því, að á fyrri öldum hefðu trúarbræður þeirra vitnað til Pílatusargjörninga, en þar eð þeir væru þá ekki til, ætludu að það mundi vera til mikils gagns fyrir kristnina að semja guðspjall þetta . . . Hvort sem nú guðspjall þetta er heimildarlaust (apókrýfiskt) eða ekki, þá er það þó án efa fjarskalega gamalt, og margir kristnir menn hafa í fornöldinni borið það fyrir sig. Þessi útlekking er gjörð af guðspjallinu, eins og það er útgefið hjá Gryndus í "Orthodoxographíu" hans, Vol. 1. Tom. II. 643 bls.).

Teksten i dette håndskrift afviger betydeligt fra de ovenfor diskuterede tekster og er tydeligvis uafhængig af dem.

III

Gennemgangen af disse håndskrifter viser, at der er tale om ikke én men to oversættelser af Nikodemusevangeliet til islandsk: (1) Magnús Grímssons oversættelse (Lbs. 509 4to) fra midten af det nittende århundrede og (2) en anonym og noget ældre oversættelse bevaret i to recensioner: A (Nks 68 4to, Lbs. 786 8vo, Lbs. 1036 8vo, Lbs. 1258 8vo, Lbs. 2144 8vo, JS 36 4to, JS 219 8vo og ÍB 212 8vo), som karakteriseres hovedsageligt af to tillæg omhandlende Veronikas svededug og ødelæggelserne efter Jesu korsfæstelse samt en epiløg, og B (Lbs. 526 8vo, Lbs. 1160 8vo, Lbs. 1333 8vo, Lbs. 2636 8vo, JS 280 4to, JS 456 8vo, ÍB 98 8vo og ÍB 393 8vo), som i modsætning til A-recensionen har kapitelinddeling og ikke inkluderer A-recensionens tillæg og epiløg.

Visse fejl i det ældste af disse håndskrifter, Lbs. 1258 8vo fra 1751, så som "eg la krankur i minne sæng 30 ar" for "[e]go triginta octo annis iacebam in infirmitate in lectulo", som ikke findes i teksterne i B-redaktionen og i øvrigt heller ikke i Lbs. 1036 8vo, og "4000 og 500 ar" for "quinque millia et quingenti anni", som ikke findes i JS 456 8vo, samt de ofte forvanskede personnavne, gør det usandsynligt at Lbs. 1258 8vo er en kopi af originaloversættelsen. Det samme gør sig gældende for JS 280 4to, det næstældste håndskrift fra 1779, der for eksempel gengiver "quinque millia et quingenti anni" som "3967" og "XXV. die mensis Martii" som "12 Dag Martii Manadar" (og ikke den 25. marts som i Lbs. 2636 8vo). Det forekommer mere sandsynligt, at begge håndskrifter går tilbage til en afskrift af originalteksten, og at der mellem denne afskrift og de to håndskrifter er et eller flere led. Om originaloversættelsen kan føres tilbage til oversættelsen, som blev

afskrevet af præsterne, da Jón Guðmundsson var barn, og som han selv citerer fra, kan ikke afgøres, men muligheden kan ikke udelukkes.

Litteratur

- Aho, Gary L. (1969), "Niðrstigningsaga: An Old Norse Version of Christ's Harrowing of Hell". *Scandinavian Studies* 41. Pp. 150–159.
- Bekker-Nielsen, Hans (1967), "Nikodemusevangeliet". *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder* 12. Rosenkilde og Bagger. København. Pp. 308–309.
- Brøndum-Nielsen, Johs., udg. (1955), *Et gammeldansk Digt om Christi Opstandelse efter Fragment Stockh. A 115 (c. 1325)*. (Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-filologiske Meddelelser 35:1.) Munksgaard. København.
- Collijn, Isak (1913), "Nyfunna fragment af fornsvenska handskrifter bland räkenskapsomslagen i Kammararkivet". *Samlaren* 34. Pp. 275–293.
- Fabricius, Johannes Albertus, udg. (1703), *Codex Apocryphus Novi Testamenti*. Schiller. Hamborg.
- Finnur Jónsson, udg. (1918), *Jón Arasons religiøse digte*. (Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-filologiske meddelelser 2:2.) Høst. København.
- (1920–1924), *Den oldnorske og oldislandske Litteratur Historie*. 1–3. Gad. København.
- udg. (1927), *AM 623, 4o. Helgensagaer*. (Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur 52.) Jørgensen. København.
- Gad, Tue (1961), *Legenden i dansk middelalder*. Dansk Videnskabs Forlag. København.
- Gschwantler, Otto (1968), "Christus, Thor und die Midgardschlange". I *Festschrift für Otto Höfler zum 65. Geburtstag*. Udg. Helmut Birkham og Otto Gschwantler. Notring. Wien. Pp. 145–168.
- Halldór Hermannsson, udg. (1924), *Jón Guðmundsson and his Natural History of Iceland*. (Islandica XV.) Cornell University Library. Ithaca.
- Haugen, Odd Einar (1985), "The Evaluation of Stemmatic Evidence. Recension and Revision of *Niðrstigningarsaga*". *The Sixth International Saga Conference 28.7–2.8.1985, Workshop Papers*. 1–2. Det arnamagnæanske Institut. København. Vol. 1, pp. 423–450.
- Holtmark, Anne, udg. (1938), *A Book of Miracles. MS No. 645 4to of the ArnMagnæan Collection in the University Library of Copenhagen*. (Corpus Codicum Islandicorum medii ævi 12.) Munksgaard. København.
- Izydorczyk, Zbigniew (1989), "The Unfamiliar *Evangelium Nicodemi*". *Manuscripta* 33. Pp. 169–191.
- Jakob Benediktsson (1964), "Kristdigte". *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder* 9. Rosenkilde og Bagger. København. Pp. 292–294.
- Jón Helgason, udg. (1936), *Íslenzk miðaldakvæði. Íslandske digte fra senmiddelalderen 1:2*. Levin & Munksgaard. København.
- (1960), "Til Hauksbóks historie i det 17. århundrede". *Opuscula* I. (Bibliotheca Arnamagnæana XX.) Munksgaard. København. Pp. 1–48.

- Jón Sigurðsson og Guðbrandr Vigfússon, udg. (1858–1878), *Biskupa sögur*. 1–2. Möller. København.
- Jón Þorkelsson (1888), *Om Digtingen på Island i det 15. og 16. Århundrede*. Høst. København.
- Klemming, G. E., udg. (1848–1855), *Svenska medeltidens bibelarbeten*. 1–2. (Samlinger utgifna af svenska fornskrift-sällskapet 9.) Norstedt. Stockholm.
- , udg. (1877–1878), *Klosterläsning*. (Samlinger utgifna af svenska fornskrift-sällskapet 15.) Norstedt. Stockholm.
- Kålund, Kr. (1889–1894), *Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling*. 1–2. Gyldendal. København.
- (1900), *Katalog over de norsk-islandske håndskrifter i det store Kongelige Bibliotek og i Universitetsbiblioteket samt den Arnamagnæanske Samlings tilvækst 1894–99*. Gyldendal. København.
- Larsson, Ludvig, udg. (1885), *Isländska handskriften No 645 4o i den Arnamagnæanske Samlingen på Universitetsbiblioteket i København i diplomatarisk aftryck utgifven. I. Handskriftens äldre del*. Malmström. Lund.
- Magnús Már Lárusson (1955), "Um Niðurstignings sögu". *Skírnir* 129. Pp. 159–168.
- Marchand, James W. (1975), "Leviathan and the Mousetrap in the *Niðrstigningarsaga*". *Scandinavian Studies* 47. Pp. 328–338.
- Overgaard, Mariane, ed. (1968), *The History of the Cross-Tree down to Christ's Passion. Icelandic Legend Versions*. (Editiones Arnamagnæanæ, Series B, vol. 26.) Munksgaard. København.
- Páll Eggert Ólason (1916), "Fjölmóður. Ævidrápa Jóns lærða Guðmundssonar með inngangi og athugasemdum". (*Safn til sögu Íslands og Ísl. bókmenta* V:3.) Gutenberg. Reykjavík.
- (1918–1937), *Skrá um Handritasöfn Landsbókasafnsins*. 1–3. Gutenberg. Reykjavík.
- (1919), *Menn og menntir siðskiptaaldarinnar á Íslandi* 1. Guðm. Gamalielsson. Reykjavík.
- (1948–1952), *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940*. 1–5. Hið íslenska bókmenntafélag. Reykjavík.
- Stefán Karlsson, udg. (1983), *Guðmundar sögur biskups I. Ævi Guðmundar biskups. Guðmundar saga A*. (Editiones Arnamagnæanæ, Series B, vol. 6.) Reitzel. København.
- Tischendorf, Constantinus de, udg. (1966), *Evangelium apocrypha*. 2. rev. udg. Mendelsohn. Leipzig, 1876. Rpt. Georg Olms Verlagsbuchhandlung. Hildesheim.
- Unger, C. R., udg. (1877), *Heilagra manna sögur. Fortællinger og legender om hellige mænd og kvinder*. 1–2. Bentzen. Christiania [Oslo].
- Wolf, Kirsten (1987–1988), "'Lífssaga Pilati' in Lbs. 4270 4to". *Proceedings of the PMR Conference* 12/13. Pp. 239–262.
- (1990), "The Sources of *Gyðinga saga*". *Arkiv för nordisk filologi* 105. Pp. 140–155.

BENGT PAMP

Kring ortnamns förändringar

Vibeke Dalberg: Stednavneændringer og funktionalitet. Analogisk stednavne-omdannelse, epexegetisk stednavnedannelse og stednavneskifte belyst ved danske toponymer. København 1991. (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning nr. 33.) ISBN 87-7421-704-6.

0. Avhandlingens huvuddrag

Vibeke Dalbergs doktorsavhandling, som här skall diskuteras, ventilerades vid Københavns Universitet i september 1991, med recensenten som förste opponent. Den består av tolv kapitel uppdelade på fyra huvudavsnitt. Det första handlar om analogiskt betingade ortnamnsförändringar och innehåller tre kapitel, av vilka det första behandlar fenomenet och termen *folketymologisk ombildning*, det andra efterledsattraktion belyst av danska bynamn på ursprungligt *-sø* och det tredje den toponymiska analogiens roll vid ortnamnsförändringar. Nästa huvudavsnitt diskuterar epexegeesen, alltså det förhållandet att man till ett existerande ortnamn lägger en förklarande lokalitetsbeteckning, som när *Vallø* blir *Valløby*. Det första kapitlet här presenterar ett exempelmaterial, det andra dryftar epexegeesens funktionella grunder, och det tredje tar upp epexegetiskt bildade danska naturnamn – det framgår att epexegees snarast är regel i denna namnkategori. Det tredje huvudavsnittet behandlar från olika utgångspunkter ortnamnsskifte. Det fjärde och sista avsnittet har fått titeln *Stednavneskifte som onomastisk realitet* och har ett kapitel om hur man med indirekta metoder kan spåra försvunna ortnamn och därmed dokumentera namnbyte. Ett annat kapitel analyserar motiven bakom medvetna omdöpnings, ett tredje myndighetersnas insatser som namnreglerare.

1. Terminologiska och definatoriska frågor

Förf. har redan tidigare dokumenterat sig som en god analytiker, dels ensam, dels i samarbete med John Kousgård Sørensen i den främsta handboken i nordisk ortnamnsforskning, *Stednavneforskning 1-2* (København 1972

och 1979). Det är därför något av en besvikelse att vi ingenstans i boken finner en samlad diskussion av dess centrala termer. Faktiskt kan alla de ord som ingår i bokens titel – ensamma eller som leder i en sammansättning – problematiseras. Jag börjar med termen *ändring*, som ingalunda är självklar till sin innebörd. Vad konstituerar en ändring, och i förhållande till vad skall ändringen ställas? Är det en ändring i förhållande till en hörd uttalsform? (Generellt kan nog hävdas att det intrikata samspelet mellan tal och skrift i ortnamnens tradering borde ha penetrerats ordentligt.) Är det en ändring i förhållande till den skriftliga förlaga som traderaren har haft framför sig och som vi normalt inte har någon som helst kännedom om? Eller är det en ändring i förhållande till en äldre skriftform som traderaren inte har haft en aning om men som råkar vara föregående skriftliga belägg i det bevarade materialet? Eller är det rent av en ändring i tal i förhållande till gällande norm i skrift?

Begreppet 'lokalitet' diskuteras visserligen, om än inte särskilt ingående, senare i boken (s. 123 ff.), men den diskussionen kunde ha fått en naturligare plats i detta tänkta terminologikapitel. En inte oväsentlig detalj i detta sammanhang: förf. nämner s. 126 att det inte anses vara namnskifte om en utflyttad gård får ett nytt namn. Men är det namnskifte om gården behåller sitt namn? Svaret blir jakande om det verkligen är enbart gården som en samling byggnader och ägor som är namnbäraren, men kanske det inte är så enkelt. Om namnbäraren samtidigt är den sociala organisation som gården representerar (jfr Pedersen 1990:214) blir fallet mer komplicerat.

Självfallet hade det också varit nyttigt med en samlad diskussion av problemkärnan, namnbegreppet. I en bok där detta är centralt skulle mycket klarna om vi hade fått tydliga besked om vad som enligt förf. konstituerar ett namn och om hur mycket ändringar, på uttrycks- såväl som på innehållssidan, som det skall till för att man skall ha rätt att räkna med ett nytt namn.

Till slut termen *funktionalitet*. Inte heller den är problemfri. Vad som är funktionellt och inte funktionellt i språket har förvisso ofta och ingående diskuterats. Man saknar dels ett omnämnande av tidigare debatt, dels upplysningar om hur förf. själv ser på frågan.

2. Problemurval

Namn kan ändras på flera olika sätt. Förf. har gjort ett urval bland dessa ändringar. Nedanstående föga sofistikerade schema kan åskådliggöra vad hon har haft att välja bland.

A. FÖRÄNDRINGAR PÅ UTTRYCKSPLANET

Aa. Förändringar huvudsakligen på det fonematiska/grafematiska planet

Aaa. Förändringar i skrift som direkt återspeglar ett uppkommet dialektuttal: *Vægh-* > *Vej-*, *-heth* > *-he*

Aab. Förändringar i skrift som indirekt återspeglar ett uppkommet dialektuttal genom att de förutsätter kännedom hos traderaren om relationen mellan namnets uttal och skrivet eller talat normspråk: *Fula-* > *Fågla-*, *-he* > *-hed*

Aac. Förändringar med utgångspunkt i uttalet/skriften vilka resulterar i bättre överensstämmelse med övriga av traderaren kända namn men i en delvis annan uttalsform/skriftbild (*Bjærhuse* >) *Bjerese* > *Bjergesø* (jfr Acbbb; s. 26)

Ab. Förändringar på det morfologiska planet: *Hammar* > *Hammeren* (DS 10:69)

Ac. Förändringar på lexikonplanet

Aca. Deletering

Acaa. Deletering av Bl: **Wændilskaghi* > *Skagen* (Christensen-Sørensen 1972:174)

Acab. Deletering av led inuti namn: **Sandegaardsskaare* > *Sandeskaare* (DS 10:119)

Acac. Deletering av Hl: *Frilykkehuset* > *Friløkken* (DS 10:110)

Acb. Tillägg

Acba. Tillägg av Bl: *Lyngby* > *Store Lyngby* (Jørgensen 1977:68)

Acbb. Tillägg av Hl

Acbba. Epexeges: *Vallø* > *Valløby* (s. 68f.)

Acbbb. Analogisk ombildning: *Aase* > *Åsø* (jfr Aac; s. 28)

Acc. Utbyte

Acca. Utbyte av led mot led som finns på annan plats i den äldre namnformen: *Holme Kloster* > *Rantzausholm* (s. 155), *Hundslund Kloster* > *Dronninglund* (a.s.)

Accb. Utbyte av Bl: *Skomagerhuset* > *Åbrohus* (s. 178)

Accc. Utbyte av Hl: *Christiansborg* > *Christianssæde* (s. 145)

Accd. Utbyte av hela namnet: *Gumperup* > *Klinteby* (s. 184)

Ad. Förändringar på det syntaktiska planet: *Lyngby lille* > *Lille Lyngby* (Weise 1969:15)

B. FÖRÄNDRINGAR PÅ INNEHÅLLSPLANET

Ba. Förändringar förorsakade av uttrycksplansförändringar

Bb. Förändringar förorsakade av namnbärförändringar

Några kommentarer och förklaringar: exemplen i Aaa och Aab rör allmänt kända sydsaskandinaviska ljudutvecklingar, varför källhänvisningar har ansetts onödiga. *Bl* står för *bestämningsled* och *Hl* för *huvudled*. Sidhänvisning utan precisering syftar på den här anmälda boken.

Huvudindelningen utgår alltså från var förändringen sker, på uttrycks- eller på innehållsplanet. De förra förändringarna delas upp efter konventionella grammatiska kategorier. Föga överraskande visar det sig att indelningsprinciperna inte tillåter en entydig gruppering. Alla förändringar på lexikonplanet, till exempel, förorsakar självfallet förändringar på det fonematiska/grafematiska planet. Och som framgår kan vissa förändringar lika gärna placeras under Aac som under Acbb. Ändå torde schemat fylla en funktion. Under Aa kommer sådana förändringar där en äldre form i skrift eller tal spelar en avgörande roll för den nya formen, under Ac alla förändringar som påverkar ett namns led(er) och ledstruktur.

Mer kontroversiell torde indelningen under B vara. Jag föreställer mig att innehållsplanet inte är så oberoende av uttrycksplanet att det inte påverkas av att t.ex. *Skomagerhuset* byts ut mot *Åbrohus* (Ba; s. 178), och inte heller så oberoende av förändringar hos själva den namnbärande lokalen att inte innehållsplanet förändras om t.ex. sjön *Ellesø* övergår från att vara en sjö till att vara en mosse (Bb; s. 130). Jag återkommer nedan till denna fråga.

Detta är alltså de olika slags förändringar som förf. har haft att välja bland i sin behandling av ortnamnsförändringars funktionalitet, psykologi och mekanik. Urvalsproblematiken är givetvis viktig, och det är därför förvånande att förf. behandlar den så kortfattat (s. 10), och med så föga övertygande argument. Vissa ändringar av morfologisk natur kan betraktas som analogiskt betingade, skriver hon, och fortsätter med att nämna att eftersom de är av annan karaktär än de "folketymologiska" har de utelämnats. Det är rimligare att resonera tvärtom. Om de är så olika de s.k. folketymologiska omdaningarna hade de kunnat tjäna att ytterligare belysa de analogiskt betingade förändringarnas bakgrund.

Reciproceringarna (Acba) utsluts under hänvisning till att de redan finns behandlade i Jørgensen 1977. Men Jørgensen har inte i första hand intresserat sig för funktionalitetsaspekten, och genom hans insatser finns ett lättåtkomligt och lätthanterligt material som väl hade lämpat sig för vidare analys.

Till slut lite om ellipserna (Aca), vilka utsluts med motiveringen att det finns så få dokumenterade exempel på dem. Jag har försökt kontrollera

saken genom att gå igenom tio på varandra följande men i övrigt slumpvis valda sidor ur Bornholmsdelen av Danmarks Stednavne (DS 10:110–119). Resultat:

- S. 110: *Friløkken*, äldsta belägg *Frilykkehuset*. Ellips.
- S. 111: *Porcelænsgaard*, äldsta belägg *Porcelainsfabrikensgd*. Det specialfall av ellips som brukar kallas redukt.
- S. 113: *Smørhuse*. Huset ligger på jord tillhörig *Smørbygaard* och är rimligen åtminstone en ideell ellips av **Smørbygaardshuse*.
- S. 114: *Toftehus*, äldsta belägg *Toftehuset* och *Tofteledshuset*. Vid *Tofteledsgaarde*. Troligen redukt.
- S. 116: *Degnebakke*. Har tidigare hört till *Degnegd*; troligen ideell redukt.
- S. 118: *Munkevej* ”har Navn efter Munkehus”. Alltså åtminstone ideell redukt.
- S. 118: *Rabækkeskov*. ”Har Navn efter Rabækkegd”; alltså ideell redukt.
- S. 118: *Ravnehøj*. ”Ellipse af **Ravnsborghøj*”.
- S. 119: *Risager*. På mark som ursprungligen hörde till *Risenholm*. Alltså ideell redukt.
- S. 119: *Rosmandebæk*. ”Løber forbi Rosmandegd, hvorefter Bækken har Navn.”
- S. 119: *Rosmandevej*. ”Skovvej i Blykobbe Plantage fra Rosmandegd.”
- S. 119: *Rævebæk* ”løber forbi Rævehøj”. Ideell redukt?
- S. 119: *Sandbidde*, *Sandebæk* (äldsta belägg *Sandegaardsbækken*), *Sandeskaare*. *Sandbidde* ligger på jord tillhörig *Sandegaard*, alltså troligen ideell redukt. *Sandebæk* rinner från *Sandegaards* marker till stranden. Om det tredje namnet skriver DS: ”Navnet er Redukt af **Sandegaardsskaare*”.

Sammanfattningsvis kan man om ellipserna säga att om man betonar ordet *dokumenterade* så kan man kanske instämma i att det inte finns så många dokumenterade exempel på dem. Men med en mindre rigorös inställning till ellipsbegreppet kan man förvisso med utgångspunkt i funktionalitetsaspekten karakterisera ellipsen i danska ortnamnsförändringar som en mäktigt verkande kraft.

3. Material och metod

Det ingår i den svenska forskningstraditionen att redogörelsen för materialet skall vara så uttömmande att den kritiske läsaren skall kunna ha en chans att gå in i detta och kontrollera om urvalet har skett på vettiga grunder, om det har gjorts på ett vetenskapligt tillfredsställande sätt och om kvantifierande uppgifter är riktiga. (På ungefär samma sätt krävs av en forskare i en experimentell vetenskap att redogörelsen för experimenten skall vara så fullständig att en annan forskare skall kunna upprepa dessa i sitt laboratorium.) Den danska traditionen är uppenbarligen annorlunda. Boken är fylld av formuleringar i stil med ”nogle omdannede danske landsbynavne” (s. 26),

”ca. 350 eksempler” (s. 37), ”De nedenfor meddelte navneeksempler” (s. 47), ”--- er et materiale blevet indsamlet, dækkende perioden fra middelalder til nutid” (s. 177). Hur materialet har blivit insamlat, vilket det material är ur vilket urvalet har gjorts och vilken samplingmetod som har använts får vi inte upplysning om. Förf.:s stora förtrogenhet med det danska namnskicket gör att det i och för sig inte finns anledningar till misstanke om skevhet i urvalet, men åtminstone från svensk synpunkt är det en brist att en sådan misstanke inte entydigt kan avvisas genom boken själv.

Förf. har konstituerat en särskild corpus för varje delundersökning. Det kan vara naturligt i en del fall där undersökningen gäller en speciell namnkategori – som i analysen av de danska epexegetiska naturnamnen – och positivt från pedagogisk synpunkt genom att exemplen blir så tydliga och välvalda, men det finns också obestridliga nackdelar, fr.a. genom att kvantifierande jämförelser omöjliggörs. Ett alternativt förfarande hade varit att arbeta med en enda, statistiskt sett tillräckligt stor corpus namn med god geografisk fördelning och sedan undersöka dessa namn utifrån de av förf. valda utgångspunkterna. Vi skulle då få ett numeriskt bearbetbart material som skulle kunna ge svar på exempelvis följande frågor: hur stor del av corpusen undergår förändringar? vilken del av de tvåledade namnen drabbas mest, och i hur stor utsträckning? vilken typ av förändringar är vanligast? i vilket slags källor kommer förändringarna först? finns det regionala skillnader i namnomdaningarna? vid vilken tidpunkt kommer de flesta av dem? Därmed hade vi också fått flera väsentliga delsvar på den viktiga frågan: var, när och hur har den nuvarande danska normen vuxit fram? Det finns ansatser till det här slaget av kvantifierande uppgifter i avhandlingen, men av naturliga skäl stannar det vid just ansatser.

4. Analogi

Det första huvudavsnittet inleds med ett kapitel som diskuterar s.k. folkety-mologisk ombildning. Nästa behandlar bynamn på ursprungligt *-sø*, och det tredje har titeln *Den toponymiske analogis rolle ved stednavneomdannelse*. Rubriken gör en fundersam: det är väl det som hela avsnittet skall handla om? En omdisposition som hade gjort framställningen klarare hade varit att arbeta in det andra kapitlet i det tredje, som är uppdelat i ett avsnitt om omdaning av förleder och ett om motsvarande förändring av senare leder. I denna andra halva hade avsnittet om namnen på *-sø* kunnat finna sin naturliga plats.

Det första kapitlet diskuterar vad Dalberg s. 15 kallar *begreppet* folkety-mologisk ombildning. Det hade kanske varit försiktigare att skriva om *termen* folkety-mologisk ombildning. Det är nämligen huvudsakligen den förf.

behandlar, skickligt och med stor kritisk skärpa. Efter hennes utredning framstår det mesta som tidigare har skrivits i frågan som föga träffande. Det är bara beklagligt att hon kapitulerar inför själva termfrågan. När hon nu med övertygande argument visar hur olämpligt uttrycket *folketymologisk ombildning* är i det här sammanhanget hade man väntat sig att hon hade föreslagit en terminologisk ersättare, men så sker inte. Det hade annars legat nära till hands att efter hennes analys föreslå *analogisk ledombildning*. Termen täcker både det icke-onomastiska materialet, där ett oidentifierbart morfem av omdanaren bringas till större överensstämmelse med av denne känt ordmaterial, och det toponymiska, där vad som är eller uppfattas som ett namnelement bringas till större överensstämmelse med ett av omdanaren mer känt namnmaterial.

Nästa kapitel handlar alltså om danska bynamn på ursprungligt *-sø*. En anmärkning som snarast är av pedagogisk art är att en kritisk läsare, som frågar sig varför förf. så självklart utgår från att följden *-sø* skall analyseras som en namnled och inte som ett genitiv-*s* + terrängbeteckningen \emptyset , får svaret inte inledningsvis, där det hör hemma, utan först i avslutningsdiskussionen s. 31 f. Svaret, nämligen att analogibildande bynamn på $-\emptyset$ är relativt fåtaliga, är dock i och för sig fullt tillfredsställande. En annan anmärkning av närmast pedagogisk art är att kapitelrubriken nämner omvandling av namn på *-huse*, *-næse*, *-røse*, namnet *Åse*, namn på *-sæ*, *-sig* och namn på *s* + *-vig*, *-hede* och *-høj*. Där är naturligtvis åtminstone inte normalt så att, för att ta ett enda exempel, omdanaren har haft framför sig ett namn på *-huse*, i skriftlig eller muntlig form, vid omvandlingen. Här hade det inte funnits något starkare skäl för analogisk omdaning. I detta fall har väl omvandlingsbasen varit en nerslipad form som grafiskt eller fonologiskt slutar på *-ese*. Förf. har givetvis detta helt klart för sig, men synpunkten får en alltför undanskymd plats. Att nerslipade uttalsformer direkt eller indirekt måste utgöra utgångspunkten för de analogiska omvandlingarna gör att man också vill beklaga att hon inte här ger oss några upplysningar om hur namnen uttalas i dialekten.

Den attraherande namntypen blir föremål för en utredning s. 30 ff. Det rör sig alltså om de namn på *-sø* som har funnits i omdanarens namnförråd och som där har varit så väsentliga att de har haft analogisk kraft. Förf. skriver s. 30 att tidigare forskning har tänkt sig två faktorer av betydelse för ombildning och attraktion, nämligen närhet och frekvens. Hon konstaterar i en liten studie att närhet inte tycks ha spelat någon större roll. Det är kanske inte så överraskande om man som rimligt är får förutsätta att majoriteten av ändringarna har gjorts av kameranister av olika slag, alltså av personer med överblick över namn i ett stort område. I fråga om frekvens kunde förf. ha påpekat att det finns två slag av den: lexikalisk frekvens och frekvens i löpande text. Det tycks bara vara den förra som har beaktats, men det är

säkerligen så att löpande-text-frekvensen är väl så betydelsefull. Ett namn som förekommer ofta i texter kända av omdanaren bör verka attraherande. Ett specialfall av analogibildning är ju uppkallelsen, som visar att ett enda namn kan ha attraherande kraft nog för att ge upphov till ett på uttryckssidan identiskt nytt namn.

Slutkapitlet i det första avsnittet tar upp analogisk omvandling av ortnamn i ett bredare perspektiv. Inte helt tillfredsställande skrivs s. 35 om att omvandlingarna kan medföra förskjutning av namnens *stavelsegräns*. Termen antyder att det härvidlag rör sig om fonetiska förändringar, vilket dock endast undantagsvis är fallet. Det hade varit rimligare att skriva om förskjutningar av namnens *ledgräns*.

Till slut ställs i kapitlet den viktiga frågan varför ortnamn ombildas analogiskt. Svaret är säkerligen riktigt: för att fungera bättre som namn. Det omdanade namnet uppnår större likhet med andra ortnamn i namnbrukarnas onomastikon och utsänder på så sätt tydligare signaler om att det är ett ortnamn.

Det kan dock finnas också andra skäl för omdaningar. Förf. försöker s. 42 ordna in förändringen av *Paddesø* till *Paddesøje* i dessa funktionellt och analogiskt betingade namnomvandlingar. Det är svårt att inse att *Paddesøje* i något avseende skulle vara funktionellare än *Paddesø*. Däremot är den förra namnformen roligare och mer fantasieggande. Det är nog snarare *Homo ludens* än *Homo sapiens* som har givit upphov till förändringen.

5. Epexeges

De tre kapitel som ägnas åt epexeges hör till avhandlingens bästa. Man saknar dock i inledningen s. 47f. ett påpekande att alla epexegetiska bildningar till ortnamn – typ *Stockholms stad* – naturligtvis inte behöver vara namn. Också i fortsättningen finns underlåtenhetssynder härvidlag. Man hade också gärna sett någon metodologisk diskussion om svårigheterna att skilja mellan epexeges och ellipsis: är exempelvis *Dride* ellipsis till *Drideå* eller *Drideå* epexeges till *Dride*? I praktiken spelar dock dessa teoretiska svårigheter mindre roll: förf. torde inte ha gjort något misstag i bedömningen av de enskilda namn hon diskuterar.

Det första kapitlet i avsnittet är en exempelsamling ordnad efter vad den nya senare leden betecknar: vattensamling eller vattendrag, ö, by, gård, äng. I namnen med bebyggelsebetecknande efterleder är förleden äldst ett naturnamn, eller har kunnat uppfattas så vid tiden för epexegesen. Här finns naturligtvis alltid en möjlighet att förleden är lägesangivande, men förf. skall ha en eloge för att hon har varit uppmärksam på den risken och klart och tydligt kan visa att epexegesbasen vid tiden för epexegesen har fungerat som

bebyggelsenamn. I kapitlet diskuteras också namnens syntaktisk-semantiska struktur samt kompositionsform och prosodi, allt klart och invändningsfritt.

Nästa kapitel behandlar de funktionella grunderna för epexegesbildningarna. Huvudslutsatsen blir att epexegesen bottnar i att den skall ge en situationsbetingad upplysning om lokalitetens art, vilket naturligtvis säkerligen är riktigt men också ganska uppenbart. Vad man saknar är liksom i det förra kapitlet ett klart påpekande att alla epexegetiska bildningar inte är namn. Epexeges är vanlig i exempelvis matriklar och jordeböcker men ger långt ifrån alltid upphov till verkliga namn. Trots detta beskrivs epexegeserna s. 87 ff. utan reservation som *navnedannelser* och *navneformer*.

Slutligen diskuteras i ett kapitel frågan om epexeges i danska naturnamn. Dessa skiljer sig från dem som finns i andra germanskspråkiga områden genom att osammansatta namn är så sällsynta: epexeges är regel snarare än undantag. Förf. diskuterar här orsakerna till att danska *naturnamn* nästan genomgående har fått epexeges, medan denna är betydligt sällsyntare i danska *bebyggelsenamn*, men undviker tyvärr huvudfrågan: varför har just de *danska* naturnamnen fått epexeges, och inte exempelvis de *svenska*, *norska* och *tyska*? Här återstår ett viktigt men kanske olösligt problem.

5. Att definiera ortnamnsskifte

I det tredje huvudavsnittet, om ortnamnsskifte som ett definatoriskt problem, definierar förf. tentativt ortnamnsskifte som relationen mellan två ortnamn med samma denotatum. Hon skall ha beröm för att hon så klart pekar på svårigheterna: vad är olika namn, vad är varianter av ett och samma namn, vad är en och vad är flera lokaliteter? Analysen av epexegetiska och reciprocerande namn är utomordentlig och mynnar med bindande resonemang ut i att ett epexegetiskt namn som *Valløby* är ett annat namn än epexegesbasen *Vallø* och att ett reciprocerande namn som *Store Lyngby* är ett annat namn än reciproceringsbasen *Lyngby*. Det är bara beklagligt att hon inte drar den naturliga slutsatsen av detta, nämligen att både epexeges och reciprocering innebär namnsskifte. I stället blir hennes slutgiltiga definition (s. 117): ”*ved stednavneskifte forstås relationen mellem to stednavne med samme denotatum, hvor det ene i sprogbrugen har afløst det andet. Det afløsende navn må ikke som hovedled eller bestemmelsesled indeholde navnet, der afløses.*” Den avslutande reservationen är både onödig och oriktig. Det förtjänar självfallet påpekas att epexeges och reciprocering innebär ett speciellt slag av namnsskifte, men namnsskifte är det.

Nästa kapitel handlar om denotationsskifte och denotatumskifte. Problemen här kan ytligt sett verka obetydliga men berör i själva verket de mest svårbesvarbara frågorna i namnforskningen: hur mycket skall ett namns syftning ändras för att man skall räkna med ett nytt namn? Och hur mycket

skall den lokalitet som bär namnet ändras för att man skall räkna med ett nytt namn? Och något djupare ner ligger den evi(nnerli)ga frågan: vad har egennamn för betydelseinnehåll? Förf. konkretiserar problemen genom att utgå från två tyfall. Det ena är ett *Skærbæk*, som från att vara bäcknamn övergår till att bli namn på en mosse, alltså denotationsskifte. Enligt förf. är namnet i sin nya funktion ett nytt namn, enledat och semantiskt sekundärt. Det andra är ett *Ellesø*, ett ursprungligt sjönamn som genom utdikning eller uttorkning av sjön förvandlas till namn på en mosse, alltså denotatumskifte. Förf. menar att sjönamnet i sin nya funktion är samma namn, tvåledat och semantiskt primärt, och tvivlar (s. 135) på att en beskrivning av ett denotatumskifte i sig kan ha onomastisk relevans. Det är lätt att inse svårigheterna med ett motsatt resonemang. Ändå bär det emot att oreserverat instämma. Frågan är om gränsen mellan denotations- och denotatumskifte är så viktig som förf. (och många med henne) menar: kan denotatum verkligen ändras hur mycket som helst utan att också denotationen ändras? Låt oss tänka oss att mossen blir uppodlad och att *Ellesø* därigenom blir ett ägonamn, att odlingen blir bebyggd och namnet ett bebyggelsenamn, att bebyggelsen försvinner och förvandlas till en flygplats och namnet därmed blir ett artefaktnamn: är det verkligen under hela denna process ett och samma namn, tvåledat och semantiskt primärt? Det är svårt att acceptera den konsekvensen, men också, det skall medges, svårt att fastställa de gränser vid denotatumförändringar som innebär att vi måste räkna med ett nytt, enledat och semantiskt sekundärt namn. Kanske svaret får sökas mer med psykoonomastiska än rent lingvistiska metoder.

Det tredje kapitlet i avsnittet handlar enligt rubriken om begreppet 'partiellt ortnamnsskifte'. Termen *partiellt ortnamnsskifte* har brukats i två olika sammanhang. Sørensen 1968:19 använder den för att beteckna "det forhold, at et tidligere navn på et vanddrag indgår som del i et senere navn på dette". Exempel är sjönamnen **Arwi*, vilket nu ingår som förled i *Arresø*, alltså med ett epexegetiskt tillägg, och **Glæthing*, vilket bildar förled i bebyggelsenamnet *Glenstrup*, vilket i sin tur ingår som förled i det nya sjönamnet *Glenstrup Sø*. Andra, t.ex. Holmberg 1976:186 ff., använder den, kanske språkligt något naturligare, om det förhållandet att i ett namn för- eller efterleden byts ut mot en annan för- eller efterled, så att exempelvis *Raskenberg* blir *Juelsberg*. Jag är överens med förf. om att vi i båda fallen får ett nytt namn, men inte om att ett begrepp ligger bakom båda företeelserna och att alltså av de två definitionerna den ena måste vara korrekt och den andra felaktig. Här ställs de mot varandra. Resonemangen är som överallt annars eleganta och logiskt övertygande, men om ovanstående invändning är riktig blir det hela till en raffinerad spegelfäktning: det rör sig om två begrepp, med krav på var sin definition, vilka olyckligtvis har fått homonyma beteckningar.

6. Ortnamnskifte som onomastisk realitet

Det fjärde huvudavsnittet är relativt disparat men sammanhålls av ett tema om påvisbara utbyten av ortnamn. Först tar förf. upp frågan om namnbyte i äldre tid. Bevisen är här oftast indirekta och ligger i det etymologiska betydelseinnehållet i de bevarade namnen. Ett namn som *Adelby* (s. 162) 'urbyn, moderbyn' kan inte gärna ha burit sitt namn från början; rimligen har byn funnits, under ett annat namn, en tid innan den fick status som moderby och kunde få sitt nuvarande namn. Andra exempel som tas upp är några *Me(j)lby*, äldre byar belägna *mellan* bebyggelser av yngre typ, samt ett antal *Gam(mel)by*, som visserligen i en del exempel kan betyda 'den före detta byn' men som i andra säkert har innebörden 'byn som har hög ålder'; i dessa senare fall bör byn ha haft ett annat namn innan den kom att betecknas som gammal i förhållande till omgivande yngre bebyggelse. Andra, kanske mer tveksamma exempel är *Hus(e)by* och *Kirkeby, Kirkerup*.

Nästa kapitel rör dokumenterade namnskiften, väsentligen under yngre tid, och har snarast psykoonomastisk inriktning genom att det främst inriktar sig på motiven bakom omdöpingarna. Det sista kapitlet behandlar kortfattat Stednavneudvalgets praxis i namnbytesfrågor. – Om avsnittet i dess helhet kan sägas att det är kompetent och kunnigt skrivet men att det innehåller mindre av allmän-teoretiskt intresse än de föregående delarna; det är därför det har behandlats relativt kortfattat här.

7. Slutord

Kritiska synpunkter på en avhandling måste vara noggrant underbyggda, medan för positiva omdömen bevisen finns i verket självt. Det är följaktligen naturligt att i framställningen ovan kritiken har dominerat över berömmet. Det gör det angeläget för mig att påpeka att Vibeke Dalbergs dissertation är ett arbete med betydande förtjänster. Redan valet av problem är lyckat: det rör sig om frågeställningar som sällan har tagits upp till en så samlad och djupborrande analys som här. Namnexemplen är, som jag redan har framhållit, pedagogiska och välvalda. Ortnamnsförändringarnas mekanik och psykologiska bakgrund kartläggs på ett klagörande sätt. Boken vimlar av skarpsynta iakttagelser och överbevisande slutsatser. Akribien är där jag har kunnat kontrollera den i stort sett utan vank. Till detta kommer ett oklanderligt språk och en klar och logisk framställning som gör verket till en njutning att läsa. Både författarinnan och den nordiska ortnamnsforskningen är att gratulera till boken.

Litteratur

- Christensen-Sørensen 1972 = Vibeke Christensen (Dalberg) – John Kousgård Sørensen, *Stednavneforskning. 1. Afgrænsning. Terminologi. Metode. Datering*. København.
- DS 10 = *Danmarks Stednavne. Nr. 10. Bornholms Stednavne*. København 1950–1951.
- Holmberg 1976 = Bente Holmberg, ”Marknavnenes kontinuitet i Horns herred”. I: *Ortnamn och samhälle*. Red. V. Dalberg [m.fl.]. Uppsala. (NORNA-rapporter. 10.)
- Jørgensen 1977 = Bent Jørgensen, *Reciprokering. Studier i indbyrdes afhængighed mellem ældre danske bebyggelsesnavne*. København. (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 14.)
- Pedersen 1990 = Ellen Anne Pedersen, ”Rydningrøysfelt og gravminner – spor av eldre bosetningsstruktur på Østlandet”. I: *Namn og eldre busetnad. Rapport frå NORNAs femtande symposium på Hamar 9.–11. juni 1988*. Red. av Tom Schmidt. Uppsala. (NORNA-rapporter. 43.)
- Sørensen 1968 = John Kousgård Sørensen, *Danske sø- og ånavne. 1. A–D*. København. (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 6.)
- Weise 1969 = Lis Weise, *Efterstillet adjektiv i danske stednavne*. København. (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 8.)

HENRIK WILLIAMS

Which came first, \mathfrak{M} or \mathfrak{N} ?

Bengt Odenstedt, On the Origin and Early History of the Runic Script. Typology and Graphic Variation in the Older Futhark. Uppsala 1990. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi. 59.) ISBN 91-85352-20-9. ISSN 0065-0897.

The interest in the oldest runes has been immense ever since their first decipherment by J. H. Bredsdorff in 1839. No less than four works have been published which deal with the language in the inscriptions with this original, 24-letter runic alphabet, the so-called *futhark* (Burg 1885, Alexander Jóhannesson 1923, Krause 1971, Antonsen 1975). The number of articles and even monographs, dealing with a single or a few of the more than 200 inscriptions, is vast, and there is at least one fullfledged attempt at a corpus edition: Wolfgang Krause's *Die Runeninschriften im älteren Futhark* (1966).

The main part of the runological work has been directed towards interpreting the inscriptions. The basis for an interpretation must be the reading of the runes, and there can be no reading without a discussion of the graphs that occur. A great deal of the research that has not primarily been concerned with the language of the inscriptions, has instead focussed on the origin of the *futhark*, i.e. questions such as where it was invented, when, and by whom. None of these questions can ever be answered without a full understanding of the individual forms of the runes: these forms should give us the clue to the question on which alphabet(s) the runes were modelled.

It is thus quite clear that a monograph on the origin and early history of the runic script with special reference to the typology and graphic variation in the older runic alphabet is potentially of the greatest interest, but it is indeed a considerable task to be undertaken.

Within the last few years, two books have appeared with this ambition: Richard Morris's *Runic and Mediterranean Epigraphy* in 1988, which will not be reviewed here but which must be mentioned in the discussion occasionally, and Bengt Odenstedt's *On the Origin and Early History of the Runic Script. Typology and Graphic Variation in the Older Futhark* in 1990. These books approach almost the same problems from two very different angles and can thus be said to supplement each other.

Bengt Odenstedt's book has two aims. It is primarily an attempt "to give a detailed account" of "the various *forms* of the older runes" and "the chronological and geographical distribution of the different allographs in Scandinavia, on the Continent, in England and Frisia" (p. 9). Having studied this, Odenstedt claims to be able to establish the fact that among "the runic forms [---] there is actually considerable graphic variation" (*ibid.*). Furthermore, he states that rune forms can be used to date inscriptions, if used with caution. The second purpose of the book is to discuss the origin of the runic script, which is done in the last chapter of the book and will be discussed towards the end of this review.

The book consists of 21 chapters, whereof 20 are devoted to the study of rune forms. A preface and Chapter 1, the introduction, are followed by 17 chapters, each of which deals with an individual rune with a more complicated form. The uncomplicated runes are treated briefly in Chapter 19 which precedes a summary of the results in Chapter 20. The organisation is clear and lucid and so is the table of contents, even though one notes that certain subsections are listed (e.g. 1.3 Material) but not others (e.g. 2.1 [The *u*-rune] In the period 175–400). Obviously it was felt that a listing of the subsections under each "rune chapter" would be repetitious.

Odenstedt's study is based on the runes that occur in altogether 178 inscriptions. The ambition is to include all (epigraphic) runic writing c. 175–c. 750 A.D. This means that inscriptions of South Germanic as well as Frisian and Old English provenance are included, which is one of the great advantages of the book (see also the convincing discussion p. 140 ff.). On the other hand Odenstedt's use of the geographic and "ethnic" terms is imprecise. He states that, with the exception of the Øvre Stabu spearhead, "all the oldest inscriptions [...] have been found in Denmark" (p. 12), which is either incorrect (cf. Thorsberg in Germany and Gårdlösa in Sweden) or must here mean 'on former Danish territory'. Likewise, one wonders how the "ethnic and geographical distribution" (p. 16) was defined.

The time limit 175–750 presents some problems. The only early inscription excluded is the Meldorf fibula, which Odenstedt thinks is unrunic (pp. 53 f., 148 f., 169; see also Odenstedt 1983). As for the exclusion of transitional inscriptions such as the Sölvesborg, Sparlösa, and Ällestad stones and perhaps the Rök stone, the matter should at least have been discussed. Odenstedt has included the Etelhem fibula, of disputed reliability, but at least with a justification (note 30 p. 177). The inscriptions are (p. 17) subdivided into five groups: "A: Scandinavian and Gothic inscriptions dating from 175 to 400; B: Scandinavian inscriptions dating from 400 to 750; C: Continental inscriptions dating from 400 to 750; D: (i): English inscriptions dating from 400 to 750; (ii): Frisian inscriptions dating from 400 to 750." Each chapter on rune forms presents the material under these categories.

The corpus is mainly taken from Krause 1966 (the English inscriptions are generally found in Page 1973), but other sources are used as well. With few exceptions, Odenstedt seems to have covered the area well. He does, however, exclude some inscriptions or individual runes from his investigation: when good photographs or modern drawings could not be obtained (pp. 14, 16f.); when a rune could not “be seen clearly in the photographs” (p. 14); all bracteates except for the ones with a *futhark* inscription “because they are frequently impossible to interpret and often contain a number of highly individual or distorted runic forms”; all English coins; inscriptions of disputed authenticity (p. 17).

The first two and the last of these omissions are understandable but, at the same time, Odenstedt does not carry out his own intentions.

I would dispute the quality of some of “the excellent photographs” (p. 14; see also below), but more important is the observation that Odenstedt seems to count the drawings of, for example, the Gummarp and Bratsberg stones, as well as the Gallehus horn, as “modern”, when these were in fact produced in the 17th, early 19th, and 18th cent., respectively. The “drawing” of the Saude stone is really a mid-17th cent. attempt to copy the inscription (only known from this one source) with printed letter types, which Odenstedt consequently takes as the basis of his study.

It is also obvious from a study of the photographs that many more runes should have been excluded, i.e. difficult or even obliterated passages on, for example, the Himmelstalund rock inscription, the Årstad, By, and Valsfjord stones, and the Næsbjerg fibula (see further below). By their inclusion Odenstedt’s results are made less convincing as he bases them on rune forms that cannot be distinguished properly.

Despite the elimination of inscriptions of disputed authenticity, the (Kleines) Schulerloch rock inscriptions are included (see p. 28 with note 7, p. 121; p. 131). He seems to agree that they are forgeries, but why then discuss their rune forms?

It is difficult to understand why Odenstedt has chosen to leave out almost all of the bracteates. These contain not so few interpretable inscriptions and the number of clear, and hence usable, rune forms in the unintelligible inscriptions is vast. They would have been no more difficult to study than inscriptions of the same kind on other types of objects. This objection is even more serious because of the fact that the bracteates make up a large group of *datable* inscriptions – a discussion of these would have been extremely valuable in this study. The existing corpus of inscriptions is so small that one should only exclude a part of it for very good reasons. To leave out a substantial group will seriously imperil the results.

Finally, if English coins are barred from the study, why are three Frisian *solidi* retained? It may also be noted that Odenstedt has included the Undley

and the Welbeck Hill bracteates and the Svarteberg medallion (the latter included in the bracteate corpus of Hauck 1985).

“Runic inscriptions should ideally be studied *in situ*, but it goes without saying that this was impossible in a survey of this scope”, according to Odenstedt (p. 14). Yes, not all could be inspected personally, but it is uncertain whether Odenstedt has seen even a fraction. Personal inspection of the inscriptions is of the utmost importance for the would-be runologist (cf. Barnes MS p. 15). Just visiting the three Scandinavian capitals gives the scholar a chance to see more than two score of the extant inscriptions listed in Krause 1966, including some of the most important of them all.

Odenstedt has chosen to rely on secondary reproductions, the high quality of which he asseverates (see above). I maintain not only that he has tried to read more into these photographs than is possible, I also cannot agree that they are of a very high quality. Krause 1966, Odenstedt’s main source, is outdated – not primarily because it is a quarter of a century old, but because it was out of date even when it was published. The work of Krause is a late fruit of a runologist at the end of his life who had been blind for decades, which forced him to use the assistance of his wife, Agnes, in “reading” the inscriptions. Needless to say, much of the work in the 1966 edition is directly or indirectly dependent on the first edition of 1937. In his later work, Krause will change a reading without giving any reason at all, even of a lost item (e.g. the Vadstena bracteate). Furthermore, the pictorial material in the 1966 book is frequently quite old. More than three score of the photographs are directly taken over from the 1937 edition. One example: the Nordendorf Bügelfibel 1 (still extant) is reproduced from the picture published by Henning 1889! The majority of all the extant inscriptions are illustrated with reproductions more than half a century old.

This “admirable edition” (pp. 10, 13) of Krause 1966 also forms the basis for Odenstedt’s dating of the inscriptions. Since his entire work is directed towards studying individual rune forms and their subsequent development in time, a detailed and thorough discussion of the grounds for dating the inscriptions would be highly necessary and would have been expected. There is none. The dating problem gets no section or subsection of its own, but is dwelt upon lightly in a 10-line paragraph under subsection 1.4 “List of inscriptions investigated” (p. 17). Odenstedt’s attitude is there stated clearly: “The dates given are invariably those in editions and articles quoted for each particular inscription (in the majority of cases Krause-Jankuhn 1966). Opinions about dates may of course vary slightly, but this is of minor importance in a survey of this kind – the overall chronological picture should be sufficiently correct” (*ibid.*). Even if we did grant the statement that opinions about dates vary only slightly (which is certainly not correct; cf. Antonsen 1975:10 ff.), this is not the main problem. Odenstedt’s statement is based on

two presuppositions, the first being that the datings given are “sufficiently correct”, the second being that if they are, they can be used in a study of the kind Odenstedt is carrying out. I would seriously question the former, and absolutely deny the latter.

Restricting the discussion about dates to Krause 1966, it must first be made clear that this work utilizes three types of dating: archaeological, linguistic, and runological. The archaeological aspect includes the circumstances under which an object was found and a comparison with related material, be it item-connected or art-historical. Sometimes these datings are sound, even though one must remember that it is the object itself, and usually not the inscription it carries, that can be dated archaeologically. Since the rune forms on the object will be dated accordingly, it is of course important that the archaeological dating really is well-founded. The competence of Krause and his archaeological assistant, Herbert Jankuhn, is not convincing; one example should suffice. The Kylvær stone is in Krause 1966:12 ff. dated to the period 350–475. Haavaldsen (MS p. 3 ff.) has recently shown that Krause’s dating has no scientific foundation; she concludes that the grave by which the stone was found cannot be dated more precisely than to the period 0–400. If further examples are needed, the reader of this review is referred to Eriksson 1970–71, who summarizes his results: “It is argued that most of the nearly 20 graves of Roman Iron-Age date on which our present dating of the earlier group of runic inscriptions in Scandinavia is based are not very reliable sources” (*op.cit.* p. 37).

It is not unusual for Krause 1966 to indicate a substantial space of time for the archaeological dating of the object. In these cases he uses a linguistic or/and runological dating as a supplement and a specification. Inscriptions that are dated within a period of time exceeding a century include the Nydam arrows (200–500), all the Vimose finds (100–300), the Kragehul spearshaft (300–c. 550) and the Køng statuette (400–600). The Kylvær stone’s more specific dating to c. 400–450 is derived from the form of the j-rune. The Vimose fitting, the Vimose plane and the Kragehul spearshaft also have received wide datings that are then made specific by the use of certain rune forms.

Many objects are dated solely on the rune forms that occur in their inscriptions, or in related inscriptions. Runes that are commonly used for dating include the a-, e-, j-, k-, r- and s-runes, respectively. The very fact that Krause describes the form of the j-rune on the Dahmsdorf spear as “altertümlich” and the same rune on the Skåäng stone as “jünger”, whereas they are much of the same shape (Morris 1988:111), should be a warning against his use of rune forms as grounds for dating. Many of the rune stones are dated only on the grounds of rune forms, and often the pronouncements on these seem arbitrary to me. Now, if the runes were designed to be carved

in wood, and horizontal lines thus avoided, why is the form \mathfrak{M} considered younger than the variant with a horizontal bar, \mathfrak{H} ? The Strårup neck-ring is dated to “gegen 400” exclusively on its “alertümliche” e-rune of the latter type (Krause 1966:97; see also the Garbølle box *op.cit.* p. 73). The Nordhuglo stone, on the other hand, is dated to “am ehesten um 425” because of the \mathfrak{M} -type and its j-rune (*op.cit.* p. 147). It is quite obvious that, to Krause, any inscription with the \mathfrak{M} -type cannot be older than 400 A.D. (Many other examples of this kind could have been presented, had there been sufficient space.) The point is argued nowhere in detail, and seems very much *ad hoc* to me. Moltke (1985:107) maintains the exactly opposite view concerning the e-rune, but Odenstedt on his part makes no comment on this problem at all. He simply notes that, with one exception, all cases of e-runes with the horizontal bar occur in pre-450 inscriptions (p. 99) and expresses some surprise at the “coincidence” (p. 98) that the “original” form, \mathfrak{M} , does not occur before c. 400 A.D., which he thinks may be by accident (p. 101). He even goes into great detail in his attempt to explain the development of this rune to (or from) its “unrunic” (p. 98 ff.) shape.

If Odenstedt had checked Krause’s datings on this point, he would have understood why all horizontal bar-type e-runes seem to occur pre-450. This is one of the very means by which Krause has dated these inscriptions! Another clear example is found in Krause’s use of the j-rune for dating purposes. When Odenstedt (p. 69) mentions three “later” examples of inscriptions from c. 400 and four from 400–450, and claims that there “*are consequently no indisputable examples of j-runes in reduced size after 450*” (p. 71), he fails to see that the form of the j-rune is Krause’s main basis for dating these very inscriptions.

Krause’s dating methods are shaky: archaeologically they will have to be studied in detail before a final judgement can be passed; runologically it is already quite obvious that they are unacceptable. His most serious fallacy is his frequent arguing in a circle.

Odenstedt should not have used Krause’s dating uncritically. Worse, by basing his study on rune forms in inscriptions that are dated by Krause on their rune forms, Odenstedt argues in as bad a circle as does Krause. The result must be that his study is impossible to use for these purposes – that is, none of the conclusions that Odenstedt has drawn about the development of the rune forms can be trusted. When he makes claims about the detailed development of, for example, the k-rune and its chronological occurrence (p. 49), it is hard to accept these statements for reasons presented above, or to make a serious effort at reviewing them.

Passing on to the dating chart on pp. 18–23, one may note that it is chiefly based on the one given in Krause 1966:313–317. This means that Krause, in a discussion of the dating of an inscription, will indicate its date within a

period. But in his chart he makes a compromise. Thus the Nydam arrows are dated to a time range between 200–500. Krause’s “compromise” is “um 400” (*op.cit.* p. 314), which is the only date given by Odenstedt (p. 19), without further comment. The problem here is that the periodization 175–400 vs 400–750 is the watershed in Odenstedt’s grouping of his material. The Nydam arrows are placed by him in the former category, but, as follows from what has been said above, are possibly to be placed in the latter. Odenstedt gives no reason why the dividing line should be drawn at the year 400. Inscriptions vaguely dated by Krause to “um 400” are arbitrarily included in the group of inscriptions earlier than 400.

As described earlier, Odenstedt has his material from photographs, the several thousand runes of which he has copied (p. 14). We are not told how, nor by what means they were reproduced in his book, but the result is hardly satisfactory. Since the runic forms are crucial for Odenstedt’s study, they have to be dealt with in some detail in this review.

It is easy to see that Odenstedt’s copies are not exact, and probably not meant to be. It is also understandable that, for example, the strangely shaped r-rune on the Britsum stick with both staff and arm made up by four parallel lines has been simplified to consist of three lines each (p. 38; cf. Odenstedt 1989:155). But it is not possible to penetrate the general principle behind Odenstedt’s copies. He claims to have classified “the runic forms [...] into main types, but I also note minor and individual variants of these types” (p. 15). That would perhaps explain why the single-line r-rune, which also occurs on the Britsum stick, is given a form with the end of the arm turned outwards, when in fact it is parallel to the staff.

A slight modification of the actual rune forms must be permitted, but in many cases I find something which appears to be something else. One example consists of three u-runes on the Kylver stone that are claimed to be “symmetric” and copied identically as such, \wedge (p. 27; cf. note 6 p. 175), whereas all three look different from each other to me and should have been assigned to a main type λ , which is not admitted by Odenstedt (but by Kai-Erik Westergaard according to Odenstedt p. 26). Possibly he is right to reckon only with the symmetrical type, besides the variants of the \lrcorner -type, in the earliest period. The two are equally common in the 22 inscriptions that are claimed to be the earliest. Later \lrcorner becomes dominating, and is discussed by Odenstedt as a possible “original” form, but is discarded in favor of the symmetrical type, because the \lrcorner -type “is incompatible with a fundamental principle of runic writing, the avoidance of curved lines” (p. 30). (This is a matter to which I will return.) Incidentally, the form \lrcorner constitutes the only significant difference between the older *futhark* as established by Odenstedt (p. 146), and the one by Antonsen (1975:1), which is not even referred to by Odenstedt in this context.

Other examples of runes that are reproduced in an erroneous way include the two *j*-runes on the Stenstad and Skåäng stones (p. 71), and in the same paragraph, we are incorrectly told that the *j*-rune on the Kylver stone “has this variant in small size”, and further that “this variant occurs once” in the Vadstena bracteate, where the top line is in fact obliterated. (Odenstedt does not hesitate to include other rune forms that are damaged, see e.g. p. 105.) Still in the same paragraph, as well as in four other instances (pp. 67, 70, 73, and 74), this rune as appearing on the Krogsta stone is given a completely misleading form. Reading from photographs, Odenstedt should have refrained from deviating from the reading made in his source, which becomes quite obvious when one reads his attempt at a modified reading of the ligature *ēk* on the Noleby stone (p. 98 with note 29 p. 177) and compares it with the treatment by Svärdström (1940–70:93).

It is difficult to say whether any study could really be carried out on the basis of the rune forms as reproduced in the book. To answer this question, one would have to check every single instance, viz. do Odenstedt’s work all over again. I will risk a guess, however, that most of the reproduced rune forms are sufficiently close to their original shape for it to be possible to discuss them. It must be added, however, that not so few statements by Odenstedt, too numerous to list here, regarding the form of a certain rune, or the (non)existence of a certain variant, have proven incorrect when checked.

Odenstedt thus sets out to study the variation in rune forms as they occur in the inscriptions. He does not discuss why that variation should be relevant, whether indeed any kind of variation is relevant. Does, for example, the minute variation in the shape of the *r*-rune recorded by Odenstedt (p. 35 ff.) have any significance? Not surprisingly, the conclusion after the six-page treatment of this rune is that all four main variants occur early (p. 39). Odenstedt thinks that this indicates “that the original runic alphabet must have undergone considerable development and modification before we meet it in the oldest inscriptions c. 200” (p. 39 f.). He also appoints the form *R* as the “original” because it dominates. Here, as very frequently otherwise, one is impressed by the very variation in would-be contemporary rune forms, always accounted for by Odenstedt as evidence of the development within the *futhark* itself.

Odenstedt has no theoretical framework within which to undertake the analysis of the rune forms. He speaks of “graphs” and “allographs” but only once, in a quote from a work by Ottar Grønvik (p. 113), of (German) “Grapheme”. All allographs belong to graphemes, and it may be that a study of the latter is the better way of discovering the origin of the runes. Odenstedt does not discuss the matter, nor does he argue the case why variation on allograph level should on the whole be significant. No distinc-

tive allographic features are named, nor is there any attempt at systemizing his observations theoretically. Antonsen's graphemic system (1975:8) seems a superior way of approaching the problem, even though it has been criticized (see Knirk 1977:178 f.; Santesson 1989:13 ff.; for graphemic analysis see also Loman 1965 and Fjellhammer Seim 1982). Antonsen's analysis of, for example, the R-rune as 1 staff/2 crooks/continuous puts the matter neatly and accounts well for the variation within the type.

On many occasions Odenstedt notes the variation between rounded vs. unrounded rune forms (e.g. pp. 30, 33 f., 54, 74, 85, 88, 96, 109, 125). He has also observed that this often occurs in the earliest inscriptions. As a matter of fact, rounded variants occur for all runes that can differentiate between rounded and angular at all. A typical way for Odenstedt to deal with this fact is exemplified in the following quote (p. 33 f.):

Because runes were originally no doubt inscribed in wooden objects it is commonly assumed that their angular forms are older than the rounded ones. Assuming this theory is correct, þ [...] must be the original form of the þ-rune. However, the early appearance (c. 200) and the predominance of þ in Scandinavian inscriptions show that this variant (which was, originally at least, doubtless used only on stone and metal objects) is also of an early date. Indeed, the fact that the development þ > þ was completed by 200 indicates that a fairly long time must have elapsed from the invention of the runic script to the period of the oldest extant inscriptions (c. 200).

He later includes the matter of a time lapse between the invention of the runes and evidence of their use (e.g. pp. 30, 39 f., 62, 69, 100) in his theory of the origin of the runic script (p. 164 ff.).

It is obvious that Odenstedt is again arguing in a circle, as was recently pointed out by Barnes (MS p. 7). In this case Odenstedt will have the comfort of being joined in this circular reasoning by most runologists (e.g. Moltke 1985:40, cf. Barnes MS p. 12). Barnes (*op.cit.* p. 7) describes "the fallacy of affirming the subsequent" very elegantly: "(a) Wood requires angularity in the characters to be carved in it; (b) we find only angular characters in the earliest inscriptions; (c) therefore the rule that characters intended for carving in wood must be angular has been implemented". Actually, presupposition (b) is not true. Curved lines occur, as Odenstedt notes (p. 159), in the earliest inscriptions. Furthermore, not even presupposition (a) is true: wood obviously does not require angular characters, since rounded examples occur on wooden objects, such as the Nydam arrows, the Britsum stick, the Kragehul spearshaft, and the Vimose plane, i.e. almost all the inscriptions on wood that actually could contain a rounded type rune. The Garbølle box contains no rounded forms, but it does contain the "unrunic" and "anomalous" e-type with a horizontal bar, which should have been impossible on wood (cf. Odenstedt pp. 98, 101).

Even though Odenstedt is clearly conscious of all this (p. 159), he adheres to the conception that the runes originally *must* have been designed for use in wood. Remember Odenstedt's treatment of ᚗ, above, and the "fundamental principle of runic writing, the avoidance of curved lines". Personally, I believe that the runes were no more (and no less) angular than any other fairly primitive script.

The final chapter of the book, "On the origin of the runic script", is a revised version of an article by Odenstedt in *Saga och Sed* 1984. In a way, it is a pity that it concludes a book which has inspired so little confidence. If read on its own, it has a quality of provoking one's imagination, even if one shares few of Odenstedt's opinions. His review of previous research is not impressive, his graphic charts sketchy and superficial compared to those in Morris 1988. Odenstedt sets out to study the origin of the *futhark* by principles for alphabet creation (p. 153 ff.). These principles seem no better than those established by Moltke (1976:32 ff., 1985:38 ff.) and definitely inferior to those applied by Morris (1988 *passim*). Odenstedt in reality limits himself to discussing the forms of the letters and their phonological value. Morris (1988:12) makes a systematic (if not always convincing) analysis of seven more factors: "the direction of writing, the use of ligatures, interpunction, the vocabulary of writing, writing techniques, types of inscriptions, and spelling conventions". The two scholars get radically different results. Odenstedt appoints Latin as the only source for the runes, which were presumably created around the year 0 (p. 168). Morris (1988:150) does not think that the runes had a "mother alphabet", since they were created so early that both the Greek and the Latin alphabets could have served as a source, but that they had "much more in common with the Greek" (*op.cit.* p. 153). Their creation could have taken place in the 5th cent B.C. (*op.cit.* p. 152).

Odenstedt does not convince the present reviewer that Latin is the sole origin of the runes. His one original contribution consists of the derivation of the ᚧ-rune from Latin ⟨O⟩ (which is an amendment of the Latin-origin theory as presented by Fritz Askeberg), whereas ⟨Q⟩ should give ᚩ. He realizes that the very opposite seems more likely, and therefore introduces the *ad hoc* rule that "small runes should be reserved for consonants" (p. 167).

Odenstedt must be given credit for bringing to life some valuable propositions previously advanced by others. One is the suggestion that the invention of the runes and their arrangement in *futhark*-order need not be simultaneous (p. 170). That would explain why the runes could have been inspired by a Mediterranean alphabet, without appearing in alphabetical order. The second is the observation by Anders Bæksted that the rather primitive nature of the hitherto known inscriptions with the older runes makes it improbable that the mass of unknown inscriptions from the same period would be of a

totally different, more advanced type (p. 171). This would rule out the appearance of inscriptions with commercial, administrative or other very practical contents.

Odenstedt concludes his book: “The art of writing was a luxury which Germanic people had seen Romans practice and which they no doubt envied and tried to imitate, with very limited success” (p. 173). Still, he has claimed that the inventor of the runes used every single Latin letter (p. 164), and actually “must of course have known Latin well” (p. 169). Why then, is the agreement between the Roman alphabet and the Germanic *futhark* so bad? Either the runic innovator did not know Latin so well, or else Latin cannot be the source of the runes.

Finally, I want to deal with some more formal points. Odenstedt writes in a clear and unaffected style which makes pleasant reading. The proof-reading is satisfactory – a dozen unimportant printing errors, but there are also some others that might be confusing: (p. 35, l. 6; pp. 41, 44, 103) 1933 > 1939; (p. 36, l. 4 f.b.; p. 94, l. 3) 81 > 79; (p. 79, l. 8 f.b.) **u**PARASBA > **u**PARABASBA; (p. 171, l. 15 and 13 f.b.) **rohoaltr** > **rhoaltr**, **fin**a > **fin**o; (p. 176, l. 4) 151 > 158; (p. 177, l. 3) 132 > 130; and (p. 180, l. 3 f.b.) 198 > 1986. Three inscriptions, designated in accordance with Krause, should rather be called something else, i.e. *Eggja* (p. 20), *Lindholmen* (*ibid.*), and *Mos* (p. 18). The reference to section 5.5.2 (p. 42, l. 20) is misleading. The *Skandumodu* solidus is often designated by bold face, sometimes by italics. The numbering system of the inscriptions is not always used consistently (e.g. p. 49). The ligature **ƒ** + **þ** is drawn incorrectly (pp. 84, 85, 111). A ligature or an uncertain reading will sometimes be unmarked (e.g. p. 173).

Odenstedt uses the terms *transliteration* and *transcription* in a deviating manner, since he lets the (assumed) phonetic value affect the transliteration, which should be kept as an abstract entity for each system of runic script. Thus Odenstedt transliterates **ƒ**, **ǰ** on the Chessel down scabbard mount as **a**, **o** instead of **æ**, **œ** (p. 137). The same type of problem occurs in the Watchfield fitting (p. 81), where also **β** is even discussed as if it were a **p**-rune.

The book was published at the very end of 1990. The preface is not dated, but it is clear that Odenstedt's work must have been finished for some years. The bibliography is slim – slightly more than two pages – and nothing after 1985 is mentioned. It should have been made clear in the preface that the book takes nothing into account which was printed after that date. This makes parts of the material (e.g. pp. 97, 112) and some of the results outdated. Moltke is even quoted from his 1976 edition instead of the book from 1985. It is a pity that Odenstedt did not let himself be challenged by Morris's ideas, whose dissertation appeared in 1983.

The shortness of the bibliography also depends on Odenstedt's somewhat

sparing use of references. Works that definitely should have been mentioned include Nielsen 1969 on dating, Conally 1979 on the \mathfrak{J} -rune and Thompson 1981 on transliteration. Furthermore, I find Odenstedt's disparaging attitude towards Antonsen disturbing. Antonsen's work may certainly be criticized, but Odenstedt begrudges him everything. He will frequently not acknowledge contributions made by Antonsen, and when he does, he will even deviate from bibliographical practices and refer to a later source instead of the original, when the latter is Antonsen (cf. pp. 83, 106). He quotes Antonsen incorrectly or misleadingly (cf. pp. 103, 146, 149 f., note 20 p. 176, note 34 p. 177). One also becomes suspicious of Odenstedt's learning when he criticizes Antonsen's opinion that ϕ is an innovation and not borrowed from Greek *theta*, because the Greek letter denoted /b/, whereas standard works will say that in standard pronunciation *theta* denoted /t^h/ even on this side of the year 1, but /b/ appears in (non-dialectal) popular speech not before the 1st cent. B.C. (cf. Sturtevant 1940 § 92 and Rix 1976 § 95 d). Finally, if Odenstedt had studied Antonsen with an open mind, he would have known that the reason why *spā* in the inscription on the Björketorp stone is written *sba*, is not because the *p*-rune "is avoided" (p. 79) and the "homorganic" *b*-rune "substituted" (p. 82; cf. p. 94), but because the opposition between voiced and voiceless consonants is neutralized after /s/, just as on the Myklebostad stone: *gasdir* /*gastir*/ (Antonsen 1980, note 18 p. 13; cf. 1975 § 4.6 and Barnes 1987:33).

The book contains no indices which makes a work of this kind more difficult to use.

Bibliography

- Alexander Jóhannesson (1923), *Grammatik der urnordischen Runeninschriften*. Berlin.
- Antonsen, E. H. (1975), *A concise grammar of the older runic inscriptions*. Tübingen. (Sprachstrukturen. Reihe A. Historische Sprachstrukturen 3.)
- (1980), "On the typology of the older runic inscriptions". *Scandinavian Studies* 52, pp. 1–15.
- Barnes, M. P. (1987), "The origins of the younger *fupark* – a reappraisal". *Runor och runinskrifter. Föredrag vid Riksantikvarieämbetets och Vitterhetsakademiens symposium 8–11 september 1985*. Stockholm. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Konferenser 15.), pp. 29–45.
- (MS), "On types of argumentation in runic studies". *Paper presented at the third international symposium on runes and runic inscriptions at Grindaheim, Valdres, Norway 8–12 August 1990*. To be published in the proceedings. Duplicated.
- Burg, F., (1885), *Die älteren nordischen Runeninschriften: Eine sprachwissenschaftliche Untersuchung*. Berlin.

- Conally, L. A. (1979), "The rune \mathfrak{J} \mathfrak{I} and the Germanic vowel system". *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 14, pp. 3–32.
- Eriksson, J. E. G. (1970–71), "Är den äldre runraden daterad?". *Tor* 14, pp. 37–47.
- Fjellhammer Seim, K. (1982), *Grafemisk analyse av en del runeinnskrifter fra Bryggen i Bergen. Hovedoppgave i nordisk ved Universitetet i Bergen høstsemesteret 1982*. Duplicated.
- Haavaldsen, A. (MS), "Die ältesten Runensteine in Skandinavian". *Paper presented at the third international symposium on runes and runic inscriptions at Grindaheim, Valdres, Norway 8–12 August 1990*. To be published in the proceedings. Duplicated.
- Hauck, K. (1985), *Einleitung. Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit*. 1,1. München. (Münstersche Mittelalter-Schriften. 24. 1,1.)
- Henning, R. (1889), *Die deutschen Runendänkmäler*. Strassburg.
- Knirk, J. E. (1977), [Review of Antonsen 1975]. *Maal og Minne*, pp. 172–184.
- Krause, W. (1937), *Runeninschriften im älteren Futhark*. Halle (Saale).
- (1966), *Die Runeninschriften im älteren Futhark 1. Text. Mit Beiträgen von Herbert Jankuhn*. Göttingen. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-historische Klasse. 3. Folge 65.)
- (1971), *Die Sprache der urnordischen Runeninschriften*. Heidelberg. (Germanische Bibliothek. 3. Reihe. Untersuchungen und Einzeldarstellungen.)
- Loman, B. (1965), "Rökrunorna som grafematiskt system". *Arkiv för nordisk filologi* 80, pp. 1–60.
- Moltke, E. (1976), *Runerne i Danmark og deres oprindelse*. København.
- (1985), *Runes and their origin, Denmark and Elsewhere*. Copenhagen.
- Morris, R. L. (1983), *Umbilicus runicus: Runic and Mediterranean Epigraphy*. (Ph.D. thesis at the University of Illinois at Urbana-Champaign.) Duplicated.
- (1988), *Runic and Mediterranean Epigraphy*. Odense. (North-Western European Language Evolution [NOWELE] supplement vol. 4.)
- Nielsen, K. M. (1969), "Om dateringen af de senurnordiske runeindskrifter, synkopen og 16 tegns futharken". *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, pp. 5–51.
- Odenstedt, B. (1983), "The inscription on the Meldorf fibula". *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* 112, pp. 153–161.
- (1989), "The Frisian inscription from Britsum – a reappraisal". *Instead of Flowers. Papers in honour of Mats Rydén on the occasion of his sixtieth birthday, August 27, 1989*. Umeå. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the Humanities 90.), pp. 155–161.
- Page, R. I. (1973), *An introduction to English runes*. London.
- Rix, H. (1976), *Historische Grammatik des Griechischen. Laut- und Formenlehre*. Darmstadt.
- Santesson, L. (1989), "ᚦ – en förenklad \mathfrak{X} -runa?". *Arkiv för nordisk filologi* 104, pp. 10–35.
- Sturtevant, E. H. (1940), *The pronunciation of Greek and Latin*. Philadelphia. (William Dwight Whitney linguistic series.)

Svärdström, E. (1940–70), [The Noleby stone]. *Västergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Hugo Jungner & Elisabeth Svärdström*. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 5.)

Thompson, C. W. (1981), "On transcribing runic inscriptions". *Michigan Germanic Studies* 7, pp. 89–97.

LARS WOLLIN

”Recentior, non deterior”.

Tankar kring en ny fornsvensk Birgittautgåva

Bridget Morris (utg.): Book V of St Birgitta's Uppenbarelser. Edited from Ms Cod. Ups. C 61. I: Svenska Fornskriftsällskapets Samlingar. Häfte 260, band 80. Lund 1991. ISSN 0347-5026.

Moderna utgåvor av Birgittas uppenbarelser på fornsvenska är vi inte precis bortskämda med. Sedan G. E. Klemming tryckte upp huvuddelen av handskriftsmaterialet och publicerade det i fem volymer 1857–84 (BU 1–5) har intill dags dato bara enstaka fragment föranlett kompletterande editionsinsatser – låt vara i ett par fall förenade med djupgående och väsentliga filologiska utredningar.¹ Kvantitativt är dessa kompletteringar helt obetydliga (några sidor i nutida tryck). För textmassan i övrigt (bok 1–8 fyller drygt 1.200 trycksidor²) har forskarna hittills alltid fått nöja sig med Klemmings utgåva. Denna är, om än baserad på omsorgsfull reproduktion av noga beskrivna handskriftsdokument, sedan länge starkt föråldrad. Den tillkom nämligen utan relation till ens den samtida filologins landvinningar.³

Det ringa intresset bland nutida svenska filologer för birgittinsk editionsverksamhet är egentligen ganska anmärkningsvärt. Det handlar ju trots allt om Sveriges första och länge enda bidrag till världslitteraturen. Likgiltigheten gäller för övrigt inte bara uppenbarelsetexterna i egentlig mening, utan all litterär vadstenatext. Inom andra centrala fornsvenska genrer, som knyttelpoesi, tidiga legender och bibelverk samt allsköns profan prosa, har en ganska omfattande nyutgivning skett under 1900-talet, baserad på modern filologisk metod. Den litterära kvarlåtenskapen från Vadstena kloster däremot, som är överväldigande rik och språkhistoriskt ytterst väsentlig, har man tydligen i stort sett betraktat som färdigutgiven i och med Klemmings och Geetes 1800-talsuptryck av handskrifterna.⁴

¹ Jag tänker främst på B. Högmans nyedition av autograferna (Högman 1951) samt på C. I. Ståhles utgåva av fragmentet ur Cod. Holm. A 24 (Ståhle 1956).

² Läger man härtill birgittinskt additionsmaterial av skilda typer (bl.a. de s.k. Extravaganterna), några smärre arbeten (”Opera minora”, bland dem den berömda ”Regeln”) samt några viktigare större varianttexter (bl.a. den s.k. birgittinnorska versionen) stannar totalvärdet vid knappt 1.750 sidor i Klemmings tryck.

³ Se not 16 nedan.

⁴ Däremot har *kameral* text med Vadstenaanknytning föranlett mera omfattande nutida utgivningsinsatser – jfr främst Larsson 1971.

De svenska *latinisternas* föredöme har härvidlag inte haft någon verkan på kollegerna i vår disciplin. – Annars konstaterar man att det monumentala projektet för utgivning av den latinska revelationstexten i moderna textkritiska editioner, ett arbete som inleddes på 1950-talet, numera avancerat till att omfatta huvuddelen av textmassan.⁵ En motsvarande kritisk utgåva av den fornsvenska texten vore ett avsevärt mindre företag, då omfattningen av bevarat svenskspråkigt handskriftsmaterial torde stanna vid en rund tiondel av den volym som latinisterna har att ta ställning till.

Här är icke platsen vare sig för lamentation över en skev svensk medeltidsfilologi eller för spekulation kring orsakerna till detta beklagliga tillstånd.⁶ Däremot har jag kanske antytt något av grunden för den glädje och förväntan varmed en ny fornsvensk Birgittautgåva bör kunna räkna med att mottagas. När det nu sker – påpassligt, eller händelsevis, i själva jubileumsåret 1991⁷ – är det, betecknande nog, inte en svensk utan en brittisk forskare, med engelska som modersmål och arbetspråk, som tagit sig an uppgiften. Det sker på grundval av en mot denna bakgrund respektingivande behärskning av den medeltida svenskan. *Bridget Morris'* edition av *Frågornas bok* eller *Liber questionum*, d.v.s. bok 5 i den centrala samlingen av Birgittas uppenbarelser,⁸ presenterades ursprungligen (1987) som otryckt doktorsavhandling vid universitetet i London. Nu framträder den i tryck – försedd med en mer än femtiosidig (enligt uppgift nedkortad) inledning till den drygt hundra sidor långa textdelen – i Fornskriftsällskapets huvudserie av svenskspråkiga medeltidseditioner.

Den text Morris valt för sin utgivningsinsats är en av Birgittas mest omdebatterade. Femte boken i *Liber celestis* ställer såväl filologer som historiker och religionsforskare inför intrikata problem. Den är den kortaste av Birgittas åtta böcker och innehåller egentligen bara en enda, sammanhängande uppenbarelse – i gengäld den utan jämförelse längsta i hela samlingen. Läsaren möter i denna vision en munk, stående på en stege mellan himmel och jord, vid vars topp Kristus Domaren residerar, omgiven av jungfru Maria jämte en lämpligt tilltagen skara av helgon och änglar. Den tvivelsjuke munken riktar till Domaren en mängd frågor, vilka omgående

⁵ Utgivna till dags dato är av *Liber celestis* bok 1 (Undhagen 1978), bok 5 (Bergh 1971), bok 6 (Bergh 1991) och bok 7 (Bergh 1967). Under 1992 emotses utgåvan av bok 4 (av Hans Aili). Vidare har utgivits *Revelationes extravagantes* (Hollman 1956), *Regula Salvatoris* (Eklund 1975), *Sermo angelicus* (Eklund 1972), *Quattuor Orationes* (Eklund 1991) samt tre smärre skrifter av *Alfonso de Jaén* (Jönsson 1989). Därtill kommer en stor mängd utgåvor och nyutgåvor av andra latinska texter med anknytning till Birgitta och Vadstena kloster (senast *Vadstenediariet*, Gejrot 1988).

⁶ För närmare diskussion, se senast Wollin 1991a.

⁷ Sexhundraårsminnet av Birgitta Birgersdotters kanonisering den 7 oktober 1391 begås bl.a. med den stora volymen *Birgitta, hendes værk og hendes klostre i Norden* (Nyberg 1991).

⁸ Härmed avses närmast den s.k. *Liber celestis*, d.v.s. bok 1–7.

besvaras; dessa frågor med vidhängande svar har redigerats i sexton fristående serier, s.k. *Interrogaciones*, vilka utgör huvuddelen av bokens innehåll. Frågorna kretsar kring centrala, tidlöst aktuella problem i den kristna trosläran. De är ofta bitskt och slagkraftigt formulerade, medan svaren är hållna i en myndigt tillrättavisande ton. Budskapet har tolkats som en varning mot intellektuell spekulation i trosfrågor, som ett uttryck för Birgittas misstro mot sådan världslig lärdom som inte ödmjukt stannar vid det mänskliga vetandets påbjudna gränser.

Rimligtvis är det både det allmängiltiga innehållet och textens stilistiska kvaliteter – brytningen mellan spörjande tvivel och dogmatisk trosvisshet gestaltas mycket övertygande – som förskaffat denna Birgittabok engagerade läsare också i sen nutid.⁹

Jag skall i det följande kritiskt granska Morris' arbete. Min utgångspunkt är strikt filologisk. Genomgången inleds med en kort presentation av den underliggande handskriften (1) och följer sedan bokens egen disposition. Jag börjar alltså med den argumenterande inledningen, vars större avsnitt jag går igenom kapitelvis (2), och fortsätter med en diskussion kring själva textutgåvan (3). Till sist formulerar jag ett sammanfattande omdöme (4). – Granskningen utmynnar ofta i egna ibland rätt vidlyftiga reflexioner kring de problem utgivarens arbete aktualiserar. Onekligen spränger min framställning därmed ramen för en sedvanlig, kortare recension.

1 Handskriften

Det arbete Morris presenterar är en diplomatarisk edition av ett parti om ett hundratal sidor av en över elva hundra sidor omfattande handskriften volym, betecknad *Cod. Ups. C 61*. Denna volym innehåller framför allt olika böcker och delar av böcker, utskrivna av olika händer, av Birgittas uppenbarelser i sen fornsvensk språkform; forskarna är ense om en datering till tidigt 1500-tal. Böckerna 5–7 (de tre sista i *Liber celestis*) är utskrivna i svit av samma hand i volymens senare dryga halvdel; sviten utgör därmed handskriftens största och mest enhetliga parti (omfattande totalt 565 sidor). Härur har Morris alltså valt den inledande femte boken, den kortaste (sid. 539–639).

När Klemming på sin tid motiverade valet av handskriftsunderlag för sin utgåva, skrev han om *Cod. Ups. C 61* följande.

Handskriftens text och språk äro, såsom 100 år yngre än de förra handskrifternas [vilka Klemming i flera fall använde för sin utgåva, min anm.], förändrade och

⁹ Morris har själv bidragit till debatten kring bok 5 genom att ingående diskutera en möjlig identifikation av den tvivlande munken med den kände teologen, Birgittas tidige biktfader magister Mathias. (Se härom Morris 1982; därtill senast, i ett annat perspektiv, Morris 1991.)

försämrade; hvadan hon icke kunnat begagnas vid utgifvandet. Således lönar det ej håller mödan att derur samla olika läsarter, som ju kunna blifva allt för talrika, fast värdelösa (BU 5, 156).

Klemmings uttalande anses allmänt bära skulden till den kompakta glömska som länge omgav detta sena birgittinska textdokument. Att Klemming grovt underskattade Cod. C 61 insåg – och uttalade – först C. I. Ståhle i en mindre undersökning 1956 (varom mera nedan). I sitt val av uppenbarelsernas femte bok för diplomatarisk utgivning baserad på Cod. C 61, samt för mera ingående studium av dokumentets texthistoria och språkform, är det inte minst Ståhles iakttagelser som Morris nu anknyter till.

2 Inledningen

Den bild Morris tecknar av Cod. C 61 i sin argumenterande inledning innehåller på det explicit redovisande planet mindre (om också mer än ingenting) av egentliga nyheter, mera av i sig värdefull bekräftelse av redan vunnin insikt. Därutöver kan läsaren i det material som redovisas hämta underlag dels för ytterligare, ibland mycket intressanta slutsatser, dels för mera vittgående problematisering.

Jag skall behandla de större avsnitten i denna inledning, i deras egen ordning: handskriftsbeskrivning, med tonvikt på proveniens och texthistoria (2.1) samt skrivarfel och korrektion (2.2); relation till andra fornsvenska handskrifter (2.3); relation till latintexten (2.4).

2.1 *Proveniens och texthistoria*

Cod. C 61 är som ovan antytts en föga enhetlig produkt av medeltida skrivarmödor. Den utgör en i senare tid sammanställd och hopbunden volym, innehållande ett flertal fragment av skilda större, nu förlorade vadstenahandskrifter. Dessa är utförda av olika händer men hålls samman av språk, tillkomsttid och tema: det rör sig genomgående om skrifter på sen fornsvenska, av eller om Birgitta.

Morris diskuterar proveniensfrågor i ett inledande avsnitt (s. 4–6). Hon är uppenbarligen den första som drar de korrekta slutsatserna av visst sent klotter i handskriften, utfört i Stockholm på några blanka sidor och inrymande bl.a. datumet 17 juni 1536. Vid den tidpunkten torde övriga i Vadstena producerade och bevarade handskrifter alltså ha befunnit sig på hemorten. De flyttades nämligen inte förrän vid klostrets slutliga upplösning 1595; de förpassades då först till Vadstena slott, sedan till Stockholm, där de omsider införlivades med de kungliga boksamlingarna. Gustav II Adolf delade sitt bibliotek 1621: latinska vadstenahandskrifter skickade han till

Uppsala (där de i dag ingår i Universitetsbibliotekets s.k. C-samling) men behöll de svenskspråkiga i Stockholm (de tillhör i dag Kungl. Biblioteket).

Emellertid tycks alltså den här aktuella codexen inrymma material som producerades i klostret med sikte på externa brukare. Åtminstone det parti i volymens förra halvdel där det ovannämnda klottret återfinnes torde ha befunnit sig i Stockholm redan ett sextiotal år före flertalet övriga vadstenahandskrifter. Detta parti av handskriften företer över huvud en föga prydd anblick, och Morris antar att de hafsiga gamla klosterpappren värderades lågt i samtiden. Deras tidigare öden är i övrigt okända; i kungens bibliotek hamnade de i varje fall icke. Vad vi vet – på grundval av autentiska uppgifter – är att den kände historiografen och universitetsbibliotekarien i Uppsala Johannes Loccenius förvärvade ett antal Birgittahandskrifter på fornsvenska, som han skänkte till universitetsbiblioteket, enligt egen utsago den 26 mars 1673. Materialet samlades i en volym, som bands in i vitt pergament och paginerades 1–1104, troligen av Loccenius själv. I Carolina Redivivas C-samling ingår volymen i dag under beteckningen C 61; den tillhör samlingens relativt sett fåtaliga svenskspråkiga handskrifter (se Andersson-Schmitt & Hedlund 1989, 31–33).

De närmare omständigheterna kring Loccenii donation är emellertid oklara; bl.a. råder viss förvirring kring meddelade datumangivelser i källorna. Morris framkastar här en hypotes som laborerar med skilda smärre donationer av skilda fragment vid skilda data, före den slutliga inbindningen. Härvid lyckas hon onekligen – icke utan skarpsinne – att få tillgängliga bitar av vår fragmentariska kunskap att falla på plats i en logiskt tilltalande kombination. Helt övertygas man dock inte: framför allt kan man ställa sig tvivlande till Morris' tolkning av Loccenius' formulering i hans egenhändiga inskription på försättsbladet i C 61. Loccenius meddelar där att han "sammanbragt och skänkt som gåva" till biblioteket "så mycket" av Birgittahandskrifter på svenska "som kunnat av mig uppletas och rättmätigt förvärvas" ("Quantum ... a me reperiri et legitime acquiri potuit, illud compactum ... dono dedi"). Morris anser detta vara "an expression he is unlikely to have used had he obtained all the fragments at once" (s. 6, not 6). Må vara – men det motsäger inte det synnerligen rimliga antagandet att själva donationen skedde angivet datum och då verkligen avsåg allt material i klump, låt vara av donator förvärvat (och rimligtvis privat förvarat) successivt under längre eller kortare tid dessförinnan. Antagandet går visserligen inte ihop med andra datumuppgifter i några yngre källor (enligt vilka donationen skedde tidigare), men dessa uppgifter måste rimligtvis väga lätt mot Loccenius' egna.

Den som till äventyrs är mindre benägen att se ett texthistoriskt problem av denna art som tillhörande vår vetenskaps allra mest angelägna, torde ha gott stöd för en sådan värdering av Morris själv. Hon har nämligen förvisat

utvecklingen av sin hypotes till en, låt vara vidlyftig, fotnot (not 6, s. 5 f.). Tyvärr gäller emellertid denna nedtoning av sakens vikt bara Morris' eget, självständiga bidrag till diskussionen, alltså det egentligen intressanta; relationen av kända sammanhang ges däremot status av huvudtext. Ett sådant arrangemang är typiskt för argumentationen i hela denna inledning: åtskilliga intressanta iakttagelser, liksom viktiga konklusioner och ibland väsentliga principdeklarationer, är undansmusslade i noter, medan huvudtexten ovanför samma noter mest bjuder på referat av kända data eller exercis med exempel.

2.2 Skrivarfel och korrektion

Kopisten i Vadstena – av Morris uttryckligen förmodad vara en kvinna (s. 10, not 15) – har i sedvanlig ordning fått sitt arbete granskat av en "corrector" – av Morris analogt, och lika uttryckligen, förmodad vara en man. Denne har utfört ett betydande antal rättelser i den granskade handskriften. Sådana rättelser, i denna handskrift liksom i andra, har forskarna länge observerat och ibland diskuterat.¹⁰ Morris redovisar i sin utgåva samtliga korrektoringrepp i bok 5 i anslutning till editionstexten (varom mera nedan i avsn. 3.2). Därutöver har hon, mig veterligen som den första, underkastat dem ett mera systematiskt studium (s. 10–14). I inledningen diskuterar hon, under rubriken "Scribal Error", rättelsernas typologi – men också, med en olycklig logisk glidning, själva felens typologi – från olika aspekter. Resultaten är i sig intressanta, men recensenten har som just antyddes inte kunnat undgå att störas av vissa brister i förf.:s problemkonception. Man skulle dessutom gärna ha sett de slutsatser redovisningen trots allt leder fram till mera explicit formulerade – alltför ofta överlämnas den detaljen till den ambitiösa läsaren.

Arten, frekvensen och fördelningen av en korrektors ingrepp i en granskad text bör naturligtvis ha ett och annat att säga också om föremålet för granskningen. I avsaknad av en distinkt samtida språknorm erbjuder granskarens reaktioner det enda som liknar en fast punkt – självfallet en mycket bristfällig sådan – för språkvetenskaplig "felanalys" i en medeltidshandskrift. Även bortsett från detta kan själva variationen i kopistens språk, liksom uppenbara missgrepp i avskriften, förmedla intressanta inblickar i textproduktionens villkor. – Framför allt är det dock korrektorn själv som talar i sina rättelser. Det han gör, och det han inte gör, kan, i synnerhet när det som här inventeras systematiskt och i större skala, ge en anmärkningsvärt god bild av hans hållning till språkformen i den text han granskar. Det

¹⁰ Så t. ex. S. Henning i sin utgåva av Siælinna Thrøst efter Cod. Holm. A 108 (Henning 1954, IX f.).

samspel mellan kopistens bruk och korrektorns norm som härvid träder i dagen antyder åtskilligt om den samtida språkmiljön i klostret.

Som lätt inses är det alltså här, närmare besett, fråga om två artskilda fenomen, vilka visserligen berör ett och samma material men ändå manifesterar sig på skilda nivåer. Det handlar dels om olika typer av "fel" (d.v.s. brott mot någon sorts norm), eller misstag, begångna av en *kopist* (och eventuellt *föremål* för rättelse), dels om olika typer av korrigerande ingrepp, utförda av en *korrektor*, mot samma skrivarfel. – Det är tyvärr uppenbart att Morris inte lyckats (eller inte brytt sig om) att hålla i sär dessa grundläggande begrepp. Hon talar om än det ena än det andra och bollar obekymrat med oförenliga typologier. För tillgängligheten i hennes framställning får detta betänkliga konsekvenser.

Formuleringen av rubrikerna över kapitlets sex numrerade delavschnitt är talande. Tre avsnitt i svit, rubricerade resp. *Morphological changes*, *Lexical changes* och *Correction of words with orthographic or phonetic similarities*, alltså rubriker med klar referens till en korrektionstypologi, följs omedelbart av tre likställda avsnitt med rubrikerna *Confusion over word division*, *Omissions*, resp. *Errors which remain uncorrected, or are wrongly corrected*, varav ju åtminstone de två första avser typer av skrivarfel och den tredje är oklar. Under dessa rubriker diskuterar Morris sedan korrektionstyper i det första, andra och sjätte stycket, typer av skrivarfel i det tredje, fjärde och femte; åtminstone det tredje stycket är alltså inadekvat rubricerat. Kapitlet inleds med en diskussion av korrektors varierande relation till andra textversioner, särskilt latinska – alltså en korrektionsrelaterad problematik, låt vara i ett annat perspektiv. Hela kapitlet, slutligen, har som nämnts titeln "Scribal Error", varmed Morris väl får sägas definiera bort åtminstone hälften av det hon i själva verket skriver om.

Som torde framgå av det sagda, handlar det på denna punkt inte om något ytligt skönhetsfel i framställningen, utan om bristande skärpa i författarens grundläggande problemuppfattning. Denna grumlighet försvårar i hög grad läsarens ansträngningar att dra fram essensen ur det redovisade materialet och formulera de intressanta slutsatserna – vilket är så mycket mera beklagligt som författaren själv alltså inte är alltför hjälpsam på den punkten. Sådana slutsatser låter sig nämligen trots allt formuleras, även om det nu måste ske med en möda som läsaren hade haft rätt att besparas. – Jag skall uppehålla mig något vid de två i mitt tycke viktigaste synteser som kan härledas ur Morris' redovisning.

Morris visar för det första att korrektorn på åtta ställen i bok 5 *tillagt* översättning av latinska vändningar, som den ursprunglige översättaren tydligtvis utelämnat; korrektorns svenska version återfinnes icke i någon av de kända fornsvenska handskrifterna av bok 5. Slutsatsen ger sig själv: "It

appears that he [d.v.s. korrektorn] may have been working from a Swedish text which contained Latin glosses, or that he had a Latin as well as a Swedish text in front of him as he made his corrections" (s. 10). Det senare alternativet är nog det troligare: vi känner inte till några latinglosserade versioner av fornsvenska Birgittahandskrifter. – Morris lär oss mera: i sex av dessa åtta fall återfinnes den av korrektorn översatta latinska vändningen i samtliga bevarade latinska handskrifter.¹¹ Men i två fall finner man den tilläggsöversatta vändningen endast i två kända latinska versioner. Dessa är dels den berömda lundahandskriften MS 21 ("Codex Falkenberg"), dels *Editio princeps*, det s.k. Ghotantrycket (Lübeck 1492).

Den senare iakttagelsen är inte sensationell. Vi vet sedan länge att just Falkenbergcodexen (jämte främst en viss Kalmarhandskrift) och Ghotantrycket konstituerar den stemmatiska förgrening av den latinska texttraditionen, dit jämförelse med fornsvensk text normalt brukar peka.¹² Morris' bekräftelse har dock självfallet ett värde i sig, särskilt när den som här preciseras kvantitativt. Framför allt är det negativa resultatet viktigt: det går alltså inte att påvisa några latinversioner bland korrektorns förlagor utanför den välkända Falkenberg-/Kalmar-/Ghotan-gruppen. – Naturligast är väl för övrigt att föreställa sig en korrektör som, innan han satte sig till rätta i sin pulpet i klosterscriptoriet för att påbörja granskningen av den aktuella handskriften, helt enkelt hämtade ned ett exemplar från hyllan av det då (kring 1500) ännu ganska färska Ghotantrycket.

Dock kan man undra i vilken utsträckning korrektorn faktiskt gjorde sig mödan att jämföra den granskade utskriften med latinsk text. Att det skedde rutinmässigt i de åtta fall Morris anför är sannolikt – annars hade korrektorn (åtminstone på flertalet ställen, där texten ändå ger mening) knappast observerat att något saknades. Men Morris drar fram exempel också på korrekationer som uppenbarligen måste ha företagits utan kontroll av vare sig latinsk eller annan svensk text. Sålunda har kopisten på ett ställe missuppfattat ett ord i sitt svenska förlägg och, till men för textens lydelse, skrivit ut det felaktigt som pronominet *eghnä* ('egna'). Korrektorn bättrar på "spontan" genom tillägg av ett huvudord; resultatet blir *eghnä men* ('egna män'), vilket möjligen är en i sammanhanget något mera tilltalande formulering. En hastig blick i latintexten hade emellertid lätt uppdagat det faktiska sammanhanget för korrektorn. Där står nämligen *spice* (plural av *spica* 'ax, agn'), vilket i övriga fornsvenska handskrifter – och därmed rimligtvis också i

¹¹ Morris har haft goda möjligheter att kontrollera den saken i en komplett samling av mikrofilmade latinska Birgittahandskrifter vid Institutionen för klassiska språk i Uppsala. (Härom mera nedan avsn. 2.4.2.)

¹² Mera härom nedan i avsn. 2.4.2. – Latinisterna favoriserar i sitt pågående utgivningsarbete lika normalt andra, rent kontinentala handskriftsgrupperingar. Då variantapparaternas kapacitet är begränsad, erbjuder de moderna latineditionerna därmed ett mindre användbart jämförelsematerial vid filologisk bearbetning av den fornsvenska versionen.

kopistens förlägg – korrekt motsvaras av *agna*, i den granskade handskriften alltså felaktigt läst och utskrivet *eghnä*. Här får man således intrycket att korrektorn arbetat utan någon som helst stödjande parallelltext.

Läsaren observerar emellertid att detta sistnämnda textställe uppträder i ett relativt tidigt parti av bok 5 (i editionen på den fjortonde av de drygt hundra sidorna), medan de åtta ovan nämnda fallen är spridda över återstående, senare delar av boken. Har det måhända gått till så, att korrektorn efter en stunds mödosamt granskningsarbete ”på fri hand” motvilligt insett att han nog ändå behövde den latinska texten att jämföra med, och då först makat sig upp ur pulpeten och plockat ner den tunga Ghotanvolymen?

Bilden av korrektorns framfart antyder också ett annat spännande perspektiv; det ger underlaget för den andra väsentliga syntesen. – Morris sorterar de registrerade fallen av ingrepp från korrektor på skilda beskrivnings- eller analysnivåer: rättelser föranledda av skrivarens personliga egenheter i morfologi resp. lexikon, av ortografiskt eller fonetiskt betingade misstag i skrivarens uppfattning av förläggets språkform, av misstag i skrivarens segmentering av ord och fraser, av utelämnningar; därtill registrerar hon fall av felaktig eller uppenbart opåkallad korrigerings, liksom utebliven korrigerings av uppenbara skrivarfel. Som framgår bl.a. av de ovan citerade rubrikerna över resp. delavsnitt har Morris här alltså blandat samman korrekationer och korrigerade fel – och diskuterar sedan vardera kategorin på dess egna premisser. Men eftersom felen normalt blivit korrigerade (det är ju just korrektoringreppen som konstituerar dem som ”fel”) är det ändå möjligt att bedöma korrekationerna som en samlad kategori.

Förf.:s grepp blir därmed trots allt fruktbart. Läsaren kan faktiskt forma sig en viss överblick över en vadstenakorrektors sätt att arbeta i en Birgittahandskrift på svenska i detta sena skede av klostrets verksamhet.

Allmänt kan då sägas att granskningen tycks ha varit inriktad på textens begriplighet och såtillvida haft ett rent praktiskt syfte, snarare än ett principiellt språkvårdande. Den omspannar skrivarens språkform på alla nivåer, fränsett den ortografiska: hur en kopist stavade har uppdragsgivaren tydligen inte lagt sig i. Korrektorns nit varierar, liksom hans akribi – eller möjligen bara hans ambition: Morris förtecknar sexton fall av grava skrivarfel som lämnats okorrigerade, och som vi såg ovan kunde korrektorn rentav tillåta sig en och annan privat utsvävning på dunkla ställen, även där lösningen bokstavligen stod att ta på hyllan. – Det är alltså ingen kriorättande *petit-maître* som håller i rödpennan.

Därmed är inte sagt att korrektorns hållning till den språkform han granskar skulle vara helt principiös. Morris’ material ger faktiskt underlag för en rakt motsatt slutsats. Det gäller främst korrigeringen av skrivarens ordformer. Morris framhåller att korrektorn visserligen ”in general . . . did not pay great attention to the grammatical forms” och att ”many irregulari-

ties remain unchanged" (s. 11), vilket ju bekräftar den allmänna bild som just tecknats. På vissa punkter i det morfologiska systemet, framgår det av Morris' rapportering, rättar dock korrektorn kopistens språkbruk med påfallande konsekvens – Morris använder uttryck som "consistently" och "regular changes" (ibid.). Häri tycks hon inlägga två olika betydelser samtidigt: dels 'alltid' eller 'i regel', dels 'genomgående på samma sätt'. Morris' redovisning av dessa specifika korrektorpreferenser motsäger väl inte direkt vår gängse bild av det sena vadstenaspråket, men den är lika fullt tankeväckande.

Om jag läst Morris rätt (s. 11) ändrar sålunda korrektor *alltid*: 1. finalt *-e* i tredje personens verbformer i presens konjunktiv, där han i stället insätter *-y* (*skule* > *skuly*, *ware* > *wary*); 2. former utan finalt *-r* i tredje person singular presens indikativ av svaga verb, där *-r* restaureras (*skypa* > *skypar*, *händhe* > *händher*); Morris tillägger (not 19) att restaurationen av ändelse-*r* är regel vid verbformerna, undantag vid substantivens pluralformer (där *-r* normalt torde falla). Korrektor rättar *ofta* (eller *oftast*?): 3. former på *-e* i tredje person pluralis av verbformer i preteritum konjunktiv, där han i stället insätter *-en* (*haffde* > *haffden*; *skwldhe* > *skwldhen*); 4. former på *-a* i tredje person plural presens indikativ av verbet *vara*, där han i stället insätter *-u* (*ära* > *äru*).

Någon helt entydig strävan bakom dessa korrektioner är inte lätt att urskilja. – Typ 1, till att börja med, är problematisk. En generell och lätt iakttagbar tendens till bruk av *y* för *i* i svenska medeltidshandskrifter (Wessén 1968a, 55, § 34 Anm.) är knappast tillräcklig som förklaring till korrigerande operationer av detta slag.¹³ Man ville gärna se korrektorsingreppen i ett mera specifikt ljudhistoriskt perspektiv; ett i sammanhanget centralt fenomen är ju *vokalbalansen*. Morris anger emellertid bara dessa två exempelord, båda med kort rotstavelse. Möjligen kan man uppfatta korrektionen i långstaviga ord som *haffde* > *haffden* och *skwldhe* > *skwldhen*, exemplifierad i det tredje typfallet, som en indikation på benägenhet från korrektors sida att behålla skrivarens *-e* efter lång rotstavelse men ersätta det med *-y* (!) efter kort – alltså en något originell variant av *vokalbalansen i : e* (vilken ju i sig är fullt normal i en vadstenatext – se t.ex. Wessén 1968a, 61 ff., §§ 45, 46).

Den labialiserade vokalen i rotstavelsen i formen *skuly* – liksom det invid ändelsen uppträdande *r* i formen *wary* – tvingar oss emellertid att överväga en annan tänkbar förklaring. Korrektor kan i sitt eget språk (det faktiska eller det eftersträfvade) ha företett en mera generell, men dialektalt beting-

¹³ Mera allmänt tillämpad *y*-skrivning har enligt Wessén varit dikterad främst av tydlighetshänsyn, särskilt vid intillstående *m* eller *n*, där det gällde att undvika alltför många lika staplar. Sådana överväganden kan ju inte rimligen ha föranlett en korrektor att ersätta *e* med *y* i ord som *skule* och *ware*.

ad, labialisering av trycksvagt *i* i just dessa ställningar. Möjligheten av en sådan ljudövergång diskuteras (och avvisas i stort sett) av A. Kock.¹⁴

Mera otvetydig restauration av ett äldre ljudskick föreligger i korrektionsfall av typ 2. Här erbjuder tidigare forskning ett fylligare referensmaterial: behandlingen av fornspråkligt palatalt *r* i svenska medeltidstexter och dialekter tillhör som bekant de mera intensivt odlade debattfälten (jfr främst Tjäder 1961). Så visar t.ex. O. Thorell att "skrivervkan" (Thorells term) bakom den yngre av de båda handskrifterna av den fornsvenska Pentateukparafrasen – "MB I B", d.v.s. Cod. Holm. A 1, från tidigt 1500-tal – tenderar att använda former med *-r* i bl.a. presens singular indikativ av svaga verb, *r*-lösa former däremot i nominativ plural av maskulina substantiv på *-ar* (Thorell 1951, 132 f.). Denna iakttagelse bekräftar tidigare insikter, reproducerade av bl.a. Wessén, med innebörden att *r*-bortfallet är vanligare i substantiv- än i verbformer (Wessén 1968a, 49, § 30: 5 b).

Om Morris' vaga uppgifter över huvud låter sig avpressas någon generalisering, skulle då *kopisten* bakom det här aktuella partiet av Cod. C 61 rimligtvis ha hemfallit åt en mera långtgående *r*-strykning än den klostersistem gjorde som, (mer eller mindre) samtidigt, skrev ut bibelparafrasen. Däremot skulle *korrektorn*, genom att alltid restaurera *-r* i verbformer men sällan i substantivformer, ha velat återföra den förra kopisten till den goda vadstenaordning som den senare kopisten bättre representerar, och som bl.a. Thorell beskrivit. – Är slutsatsen riktig, innehåller den i varje fall ingenting som strider mot dagens ljudhistoriska och språkgeografiska standardbild av det palatala *r*-ljudets utveckling. Kanske kan den rentav antyda en möjlig komplettering av denna bild, genom att visa på samspelet mellan kopist och korrektor i handskriftsproduktionen som en användbar, hittills obrukad prövningsinstans.

I enligt Morris mera villkorliga korrekationer av typ 3 och 4 är det tydligen den i flertalet fornsvenska urkunder (bl.a. i Östgötalagen) vanligare av de båda parallellformerna (vid typ 3) eller rentav den otvetydiga normalformen (vid typ 4) som korrektor föredrar (se Noreen 1904, 476 f., § 564: 4, resp. 473 f., § 562: 1, Anm. 1).

En oskolad (kvinnlig) brukare, som spontant producerar samtidens, och framtidens, levande språk, tuktad av en skolad (manlig) granskare, som metodiskt hävdar normen och traditionen – det blir väl huvudintrycket av

¹⁴ Kock 1921, 93 (§ 1535). – Varken Noreens eller Wesséns handböcker har något att säga om växlingen *i* (*e*) : *y* i trycksvag ställning (utom vid fall av vokalarmoni i ordformer som *mykyt*). Däremot rapporterar S. Henning i sin avhandling om språket i de båda tryckta Gersonöversättningarna av 1495 resp. 1514 ett liknande bruk av *y* för *i* i trycksvag stavelse; i åtta av nio redovisade fall uppträder detta *y*, noterar man också, efter föregående tryckstark stavelse med labialiserad vokal (Henning 1927, 63, § 14:4 c). – Det är mycket möjligt att en systematisk inventering av den svenska ljudhistoriska forskningstraditionen skulle avkasta en rikare skörd av detta slags iakttagelser.

den flerskiktade motsättning mellan kopist och korrektör som dessa iakttagelser antyder. En i någon mening konservativ och konventionell tendens är lätt att urskilja i korrektorns hållning. Det förvånar knappast. – Däremot slås man av det *rutinmässiga* draget i korrektorns operationer: hans framfart yttrar sig inte i någon generellt tillämpad strävan att återföra skriftspråket i den ena eller andra huvudfåran utan är inskränkt till ett fåtal ”kåpphästar”, som i gengäld återkommer med stor konsekvens, för att inte säga monotoni. Man frågar sig om korrektörer i tidigare skeden av vadstenaklostrets verksamhet, då konflikten mellan bruk och ”norm” kan tänkas ha varit mera diffus, arbetade på ett annat, mindre stereotypat sätt. Frågan har vidsträckta teoretiska och språkhistoriska implikationer och vore värd en egen undersökning.

Även med risk att hemfalla åt anakronistiska analogier med nyare tidskedan – eller över huvud åt alltför vidlyftiga slutsatser på ett begränsat faktaunderlag – bör man rimligtvis kunna föreställa sig det sena vadstenaklostrets inre språkmiljö som präglad av svåra spänningar i synen på modersmålets lämpliga behandling i skrift. Å ena sidan var man omgiven av – och själv delaktig i – ett samtidsspråk i snabb omvandling; man bevittnade en allmän formupplösning på alla nivåer och en massiv lågtysk uppblandning. Å andra sidan vårdade man så gott det gick klostrets egen mäktiga skriftspråkstradition, präglad av latinlärdom och långvarig skolning i ett ganska speciellt birgittinskt språkärv. Denna tradition bör ha haft goda förutsättningar att verka starkt normerande, åtminstone innanför klostermurarna.

Vilken bild är det då egentligen, frågar man sig, som här framtonar av en språkbedömare i Vadstena, kanske bara något decennium före reformationen? En grundligt skolad och traditionellt sinnad korrektör, verksam vid en gammal och prestigetyngd institution, stabilt förankrad i det förflutna? En måttligt nitisk traditionsbevarare, som försöker hävda ett i princip konservativt ideal på några enstaka punkter i språksystemet – helst ett fåtal högrekvanta variationsfall, tydligen med stark symbolisk laddning, där han kan reagera mer eller mindre reflexmässigt – men som i övrigt stillsamt resignerar inför en oövervinnelig tidsanda?

2.3 *Cod. C 61 och den fornsvenska texttraditionen*

Det andra inledande kapitlet (s. 17–32) ägnar Morris åt en ingående och mångskiktad jämförelse mellan den här aktuella *Cod. Ups. C 61* och den stora handskrift som (jämte en obetydligt senare avskrift) ensam inrymmer samtliga åtta böcker av Birgittas uppenbarelser på fornsvenska: *Cod. Holm. A 5 a*, tillhörig Kungl. Biblioteket i Stockholm.¹⁵ Alltsedan Klemmings 1800-

¹⁵ En översikt över den birgittinska handskriftstraditionen på fornsvenska ger senast Wollin 1991b.

talsuptryck, där A 5 a ligger till grund för bok 4–8, har denna väl bevarade codex framstått som "huvudversionen" av Birgittas uppenbarelser på fornsvenskt språk (jämte den några decennier yngre *Cod. Holm. A 33*, som Klemming använde för trycket av de tre första böckerna). – *Cod. A 5 a* dateras allmänt till tidigt 1400-tal. Den är ett helt enhetligt verk, jämnt och prydligt utskrivet i Vadstena av samma hand tvärsigenom.

Att denna handskrift i kraft av sin respektabla ålder, sitt fullständiga och välordnade innehåll och sin sobra yttre framtoning sattes högt av 1800-talets textutgivare är naturligt. Lika lite behöver man egentligen förvåna sig över Klemmings låga tanke (citerad inledningsvis) om den runt hundra år yngre, kompilatoriskt hopkomna, innehållsligt röriga och i vissa partier halvt konceptartat utskrivna C 61.

Det förra seklets filologiskt oskuldsfulla sätt att värdera fornsvenska Birgittahandskrifter¹⁶ utmanades egentligen inte förrän vid 1900-talets mitt. Märta Wessén publicerade då ett fotografiskt avtryck av en annan viktig fornsvensk Birgittahandskrift, *Cod. Holm. A 5 b* (M. Wessén 1949). Denna tillhör mitten av 1400-talet och omfattar stora partier av de fyra första böckerna; den blev liksom C 61 aldrig utgiven av Klemming. Utgivaren kan påvisa att språkformen i handskriften avviker bestämt från den i Klemmings båda "huvudcodices"; skillnaden består främst däri att A 5 b tycks representera 1380-talets allmänt antagna "återöversättning" i ett ursprungligare, latinet mera närstående skick, medan versionerna i A 5 a och A 33 språkligt sett avviker mera från den latinska förlagan. Tanken att de sistnämnda handskrifterna skulle förete spåren av en språkligt och stilistiskt inriktad bearbetning, som A 5 b undgått, var väckt.

C. I. Ståhle publicerade, som inledningsvis påpekades, i mitten av 1950-talet en mindre undersökning (Ståhle 1956) av ett nyfunnet handskriftsfragment med anknytning till *Cod. A 5 b*. Fyndet aktualiserade samtidigt den sedan Klemmings dagar i stort sett bortglömda C 61. Ståhle kunde meddela att den senare handskriften vid en preliminär granskning befunnits förete samma karakteristika i språkformen som A 5 b; iakttagelsen avsåg särskilt den senare dryga halvdelens av handskriften: den stora, med samma hand utskrivna sviten av bok 5–7. – Mera ingående studier i de tidigare partierna av C 61 (bok 3, 4 och 8), företagna av J. Gussgard några år senare (Gussgard

¹⁶ Oskulden delades inte av alla. Den legendariske C. J. Schlyter, numera internationellt erkänd som stemmats uppfinnare (se Holm 1972), fullbordade sin monumentala tolvbandsedition av Sveriges medeltidslagar redan 1869; Klemming hade då ännu inte avslutat fjärde volymen av sitt Birgittatryck. Schlyters edition var baserad på en metodiskt modern handskriftskritik, klart redovisad (på svenska och latin – jämte världens äldsta påvisade regelrätta handskriftsstemma) i inledningen redan till första bandet 1827. Varken Klemming eller hans medarbetare i Fornskriftsällskapet hade hållit sig à jour med denna tidiga, teoretiskt avancerade svenska textfilologi, än mindre med dess internationella inspirationskällor (se härom senast Frederiksen 1991).

1961), bekräftade Stähles iakttagelse vad avser den stora fjärde boken, delvis också den åttonde, medan däremot förhållandet mellan handskrifterna i bok 3 befanns avvika radikalt från det övriga mönstret.

Med E. Wesséns därpå följande (men delvis långt tidigare färdigställda) redovisning (Wessén 1976) av samma ursprungliga, mera latiniserande språkform i ytterligare en handskrift, den viktiga *Cod. Holm. A 110* (*Cod. ”Oxenstierna”*) från 1300-talets slut,¹⁷ började konturerna framträda ganska tydligt i en mera nyanserad bild av den fornsvenska Birgittatraditionens inre sammanhang. På forskningens nuvarande ståndpunkt förefaller det rimligast att tänka sig en ursprunglig, rätt strikt latinbunden översättning av revelatiönernas hela textmassa, utförd i Vadstena på 1380-talet. Denna delvis arkety-piska version företrädes närmast av handskrifter som, i ordning efter ålder, *Cod. Holm. A 110*, *Holm. A 5 b* och *Ups. C 61*, samt av ett par smärre fragment. Översättningen får tänkas i varje fall en gång, omkring 1400, ha genomgått en språkligt inriktad *bearbetning* med stilistiskt sammansatt, delvis i någon mening ”försvenskande” tendens. På denna bearbetning bygger språkformen i dels *Cod. Holm. A 5 a* (samt den därav avskrivna *Skokl. 136*), dels *A 33* (alltså bok 1–8 i Klemmings tryckta ”huvudtext”). Det är möjligt (särskilt med hänsyn till Gussgards iakttagelser) att bearbetning skett i Vadstena mer än en gång. I så fall vilar *Cod. A 33* på ett annat, rimligtvis något senare bearbetningsföretag med möjligen något annan stilistisk tendens än det förra; en sådan senare bearbetning skulle vidare sannolikast utgå från den arkety-piska versionen, inte bygga vidare på den tidigare bearbetningen. – Det är påfallande att den yngsta handskriften alltså företräder den äldsta textavfattningen: den är ”recentior non deterior”.¹⁸

Morris bygger sin jämförelse av *Cod. C 61* med *A 5 a* på en omfattande genomgång av de avvikelser hon funnit i bok 5, sorterade på skilda språkliga analysnivåer och ställda mot den latinska förlagan. Resultaten bekräftar ganska entydigt tidigare iakttagelser; i just femte boken är det alltså främst Stähles rapport från femtioalet som hon har anledning att relatera sin undersökning till.

Lexikaliskt visar Morris t.ex. hur *C 61* gärna företer mera exakta ekvivalenter till latinska ord (som när frasen *ad manum hominis* återges *j manzsins handh* i *C 61*, *j manzsins värio* i *A 5 a*). Det motsatta förhållandet förekommer tydligt också, men mindre frekvent. – På en intressant och tidigare icke iakttagen tendens visar Morris i en förteckning över fall av återgivning med *inhemsk* ekvivalent i *C 61*, där *A 5 a* sägs välja ett *lånord*. Det är dock tvivelaktigt i vilken mån Morris verkligen bevisar något sådant: flera av de ord hon anför ur *A 5 a* torde vara inhemska. Hennes iakttagelse skulle, i den

¹⁷ Utgiven av Geete 1901.

¹⁸ För detta i sammanhanget centrala begrepp se Maas 1960, 31 f.

mån den är styrkt och håller för generalisering, innebära att bearbetaren bakom A 5 a i varje fall inte kan beslås med några puristiska böjelser; den omtalade "försvenskningen" skulle ha andra förtecken. – Iakttagelser om avvikande prepositionsbruk i de båda handskrifterna är svåra att passa in i något mera intressant mönster.

Syntaktiskt meddelar Morris välkända data. Det är en gammal iakttagelse att participialkonstruktioner (liksom tunga gerundium- och gerundivfraser) i den latinska förlagan, kopierade av översättaren, gärna bevaras även i ganska hårt latiniserad form i den traditionsgren som C 61 företräder, men ersätts av "ledigare" konstruktionstyper, främst bisatser, i A 5 a. Morris bidrar med ytterligare ett par exempel. Ett analogt – och lika välkänt – fenomen är behandlingen av förlagans ofta tunga substantivfraser i genitiv (av typen *eleccio boni et mali*), i de båda fornsvenska traditionsgrenarna intakt kopierade (*goz och ilz wthwäilisse*, C 61) resp. återgivna med infinitivfraser (*at vtualia got ällär jlt*, A 5 a; det handlar alltså inte om "subordinate clauses", som Morris olyckligtvis säger!).

Under rubriken "Style" har Morris samlat en icke obetydlig mängd avvikelser mellan de båda handskrifterna och försökt sortera dem på skilda kategorier. Det är inte lätt, och resultatet övertygar inte genomgående.

Ett första delavsnitt ägnas de i dessa sammanhang närmast klassiska "ordparen"; dubbleringen med synonym vid återgivning av enkelt ord i förlagan har länge ansetts reflektera en senare fas i texttraderingen. Det kan därför väntas att enkelt ord i C 61 (och i latintexten) skall motsvaras av dublett i A 5 a. Så förhåller det sig också. – Morris antyder de olika typer av ordpar som förekommer och sorterar fram en lista över ett dussintal fall som utmärker sig däri, att de båda handskrifterna valt helt olika ord; (*blandiens – blydkandhe* C 61 – *blidhir ok lustelikin* A 5 a); annars brukar en av komponenterna i paret gärna vara identisk med den andra versionens enkla ord.

Som "stylistic embellishment" betecknar Morris, väl något oprecist, olika fall av tillägg, främst av enkelt förklarande karaktär (*respondeo – Swarar Iach* C 61 – *Suarar jak thik* A 5 a). Som väntat är det normalt A 5 a som uppvisar dessa additioner. Även utelämnningar i A 5 a av latinskt material som representeras i C 61 förekommer emellertid (*per similitudinem quandam verborum – swa som mädh ordha liiknilsom* C 61 – *mz ordha liknilsom* A 5 a; *quandam* förutsätts alltså återgivet i *swa som*). – Övriga avvikelser registreras under kategorier som "confusion of *och* and *at*" (ett notoriskt fenomen i svensk medeltidsskrift), skifte mellan andra och tredje personens verbformer, avskrivarfel och förvirring i rubriker.

Så gott som samtliga avvikelser som exemplifieras under rubriken "stil" låter sig lätt inordnas i samma övergripande mönster som de lexikaliska och syntaktiska fenomenen. Den latinska förlagans språkform är på samtliga punkter i större utsträckning bevarad i C 61, medan A 5 a uppvisar en

stilistiskt något ”avlatiniserad” version. Morris framhåller att de båda handskrifterna följer varandra mycket nära utom på just de exemplifierade punkterna, och hon kan därmed konkludera: ”The above discussion has shown that MS M [d.v.s. Cod. C 61] must be taken into consideration in the reconstruction of the original translation of Book V.”

Det är inte svårt att instämma i slutsatsen, den är föga sensationell. Detta tar naturligtvis ingenting från dess värde; bekräftelser av på goda grunder antagna men otillräckligt verifierade sammanhang är ju ett nödvändigt inslag i seriös forskning. För övrigt var entydigheten i Morris’ resultat ingalunda helt förutsägbar; det mer komplexa utfallet av Gussgards undersökning av i stort sett samma materia för trettio år sedan bör ha manat till försiktighet. – På en punkt kan jag dock inte undanhålla viss kritik.

Det tycks uppenbart att Morris lagt ned försvarlig möda på typologisk analys och kategorisering av sina iakttagelser. Rimligtvis har detta utmynnat i en klar uppfattning om de kvantitativa proportionerna mellan de typer och exempelgrupper hon urskiljer. Det är mycket beklagligt att läsaren inte får ta del av hennes överblick på den punkten. Vad man finner i hennes text är själva exemplen, till bekräftelse på allmänna utsagor om förekomst, ibland modifierade med diffusa antydningar om frekvenser och proportioner. Vad man saknar är en stringent och uttömmande redovisning, gärna statistiskt inriktad och utförd i tabellform, av de urskilda kategoriernas faktiska frekvenser. Förmodligen dikteras Morris’ framställningssätt av en essäistisk tradition, som är fast rotad i brittisk humaniora, men mindre odlad hos oss. Insikten härom är till ringa tröst för en svensk läsare, som hade uppskattat mera av kvantitativa hårddata.

2.4 *Cod. C 61 och latintexten*

I sitt tredje och avslutande inledningskapitel (s. 33–52) går Morris in på problemen kring den fornsvenska textens relation till den latinska förlagan. I ännu högre grad än i det föregående kapitlets diskussion kring den interna svenska texttraditionen kan hon här anknyta till tidigare forskningsresultat: frågan om prioritetsförhållandet mellan latinsk och fornsvensk version av Birgittas uppenbarelsen är – eller har åtminstone varit – ett av de klassiska debattämnena i svensk medeltidsfilologi. Den som i dag ger sig i kast med dessa problem börjar därmed på ganska kvalificerade premisser.

Så t.ex. kan Morris lugnt utgå från det grundläggande prioritetsförhållande mellan versionerna som jag just implicerade. Detta är i sina huvuddrag någorlunda entydigt: den bevarade fornsvenska versionen är i det stora hela produkten av en översättning, verkställd i Vadstena i 1300-talets slut, från en latinsk text, som i sin tur kan återföras på biktfadernas översättning från Birgittas ursprungliga, i dag nästan helt förlorade svenska version. Detta

fastställdes redan i vårt sekels början (i första hand av Westman 1911 och Kraft 1929). Den grundläggande bilden har sedermera underbyggs – men också nyanserats och preciserats – av delvis samma forskare som de tidigare nämnda (Ståhle 1956, Gussgard 1961, Wessén 1968, 1976). Väl så viktiga i detta sammanhang är dock latinisternas insatser, främst de av Hollman 1956, Bergh 1971 och Eklund 1983–84; Berghs utredning är grundläggande för vår uppfattning av förhållandena i den här aktuella femte boken.

Att fragmentariska rester av Birgittas svenska originaluppteckningar bevarats i de s.k. autograferna tillhör den moderna Birgittafilologins säkra rön (Högman 1951). Att den bevarade latinska texten (i någon eller några av sina många, lätt divergerande versioner) nöjaktigt återspeglar vadstena-översättarnas egna förlagor – och inte någon på deras grundval bearbetad version – är däremot inte ett rön utan ett antagande. Det tillhör samma filologis tysta förutsättningar, dess alltjämt obevisade utgångshypoteser.¹⁹ Morris är väl medveten om denna grundläggande svårighet, och hon reserverar sig uttryckligen för den osäkerhet som vidlåder alla forskningsresultat inom området. – Hennes undersökning aktualiserar dock, som jag i det följande skall visa, i mindre grad problem kring resultatens reliabilitet, i högre grad kring deras relevans, därtill också kring Morris' egen metodiska akribi.

Morris förelägger sig två uppgifter. Hon vill först diskutera ”some of the main features of the translation . . . , based on a comparison between the extant Latin and Swedish texts” (s. 33; nedan 2.4.1). Och vidare: ”In the following discussion an attempt will be made to identify the Latin sources used by the translator” (ibid.; nedan 2.4.2). Vardera uppgiften ägnas ungefär lika stort utrymme (ett tiotal sidor).

2.4.1 Översättning och parafras. Textvolym

Morris inleder sin genomgång av översättarens språkliga behandling av sin förlaga med ett exempel, som enligt hennes åsikt ”will suffice to illustrate the relationship between the two texts” (s. 34). Exemplet lyder:

Rev. V, 12, 27–28

Transmutata ergo voluntate inchoate sunt due vie. Vna ducebat ad celum, alia abducebat; obediencia duxit ad celum, inobediencia seduxit. Quia ergo in hominis arbitrio erat electio boni et mali, scilicet obedire et non obedire, ideo peccauit, quia aliter voluit quam ego Deus volui eum velle (Bergh 1971, 139, 80–84).

¹⁹ Antagandet problematiseras av Eklund 1983–84, dock bara med tillämpning på en ganska perifer birgittinsk text (*Quattuor orationes*).

Cod. Ups. C 61

Än sidhan vilin vmskaptis / böryades twa vägha en leddhe till hymmerikis och annor borthledde / lydhnan leddhe till hymmeriikis / *oc olydhnan* bortleddhe Och för thy ath goz *oc ilz wthwäilisse* war j mansins syälffzwalde / som war at lydha och ey lydha / hwilkin thy syndadhe ath han annor ledh vildhe än Iach gwdh vildhe ath han skwlde wilia (Morris 1991, 111, 9–16).²⁰

Morris kommenterar vissa karakteristika i översättarens strategier, sådana de illustreras i detta textställe. Hon framhåller t.ex. att förlagans syntax kopieras i den senare delen av passagen, åtminstone i anslaget: den med *Quia* inledda bisatsen återges med en lika underordnad *för thy ath*-sats. Men, fortsätter hon, ingen huvudsats motsvarar det latinska *ideo peccauit*; i stället återger översättaren som synes med en relativsats: *hwilkin thy syndadhe*. Detta leder i slutändan till syntaktisk kollaps i den svenska versionen. Dessutom, påpekar Morris bl.a., har översättaren ändrat ledföljden: frasen *eleccio boni et mali* tillhör den latinska bisatsens sista led, medan ekvivalenten *goz oc ilz wthwäilisse* är den svenska bisatsens första led.

När detta exempel anförs, har Morris just gjort följande utfästelse:

It can be assumed (unless it is otherwise stated) that MSS M and B [d.v.s. Cod. C 61 resp. A 5 a, min anm.] are in agreement in the passages discussed here (s. 33, not 2).

Motsvarande textställe i Cod. A 5 a citeras inte, och ingenting sägs om relationen mellan C 61 och A 5 a i just detta ställe. Det lyder i den senare handskriften sålunda.

Cod. Holm. A 5 a

Än sidhan wilin vmskaptis byriadhus tve vägha en ledde til himerikis ok annar bortledded Lydhnan ledde til himerikis ok olydhnan bortledded ok for thy at *thz var j manzsins siälfs valde at vtualia got ällär jlt var thz j manzsins siälfs valde at liwdha ällir ey liudha hwilkin thy syndadhe at han annorledh ville än jak gudh ville at han skulle vilia* (BU 2, 302, 13–20).

I nyss berörda sekvenser (kursiverade i citatet) är avvikelserna mellan de båda handskrifterna som synes betydande. – Saken kan väl förklaras som en enstaka lapsus från Morris’ sida (stickprovskontroller bland exemplen i den följande framställningen tyder på att det är så) – ett förbiseende som olyckligtvis råkat drabba det första och tyngsta exemplet i avsnittet. Men det kan inte avfärdas så lätt. Dessa två huvudversioner av den fornsvenska texten går här nämligen i sär på ett sätt som, ställt mot latintexten, aktualise-

²⁰ Konjunktionen *oc* är på två ställen i exemplet fornsvenska version – ovan markerade med kursiv – *korrektors* verk: i första fallet tillagt, i andra fallet insatt genom rättelse av den föregående handens *ath*.

rar grundläggande frågor kring den antagna översättningen bakom C 61 och bearbetningen bakom A 5 a.

Versionen i A 5 a företer sålunda en ny huvudsats efter bisatsens slut: *var thz . . .*. Frasen *j manzsins siälfs valde* upprepas här som ett adverbialt led i denna nya huvudsats, varvid genitivattributet *manzsins* fungerar som korrelat till *hwlkin*; med bevarad relativsyntax har alltså passagen ”räddats” syntaktiskt. – Den enklaste förklaringen ligger väl i antagandet att bearbetaren bakom A 5 a, genom sitt inskott (alltså av sekvensen *var thz j manzsins siälfs valde*) i en svensk grundtext av den typ C 61 representerar, velat åstadkomma just en sådan förbättring av en uppenbart havererad syntax. Att han därvid utförde sitt ingrepp genom modifierande utbyggnad av den föreliggande svenska versionens språkform och inte genom rättelse efter latintexten (som ju här företer en annan och enklare syntax), är mycket väl förenligt med vår bild av en bearbetare som gick fram oberoende av latinskt textmaterial. Huruvida det syntaktiska ”haveriet” skett i själva översättningen eller i ett senare led i den av C 61 företrädde textrecensionen, mellan översättning och bearbetning, förblir däremot en öppen fråga.

Vi konstaterade vidare, med Morris, att C 61 har omkastad ledföljd i sin *för thy ath*-sats i relation till latintexten. Ledföljden i A 5 a är däremot den latinska, åtminstone såtillvida som subjektsledet står sist: *thz var j manzsins siälfs valde at vtuaälia got ällär jlt : in hominis arbitrio erat electio boni et mali*.²¹ Den senare ordningen låter sig ju lätt förklaras i den svenska satsens grammatiska struktur, då en infinitivfras i funktion som innehållstungt egentligt subjekt normalt placeras i satsens slut. Medveten anslutning till latinversionen från A 5 a-bearbetarens sida är alltså redan på denna grund inget nödvändigt antagande; det motsäges ju också av vår allmänna bild av en bearbetning genomförd i princip oberoende av latinsk text. Skulle bearbetaren bakom Cod. A 5 a till äventyrs ha konsulterat latinversionen på just detta ställe, borde han väl ha tagit intryck också av dess enkla och genomskinliga utformning av den efterföljande huvudsatsen och därmed kunnat undvika den klumpiga upprepning han nu ger sig in på för att rädda syntaxen.

I C 61 är avvikelserna från förlagens ledföljd svårare att förklara. Särskilt i förening med den syntaktiska kollapsen i meningsslutet är den onekligen påfallande. Det är naturligtvis möjligt att något fallerat under den mer än hundraåriga avskriftstradition som föregår C 61.

Stället utgör därmed ett memento. A 5 a-versionen företräder ibland – punktvis, trots sin förankring i en väl betygad språkbearbetning i Vadstena – den ursprungligare läsningen. Det händer då också att skenet bedrar: bearbetaren kan på en eller annan punkt, helt utan kontakt med latinversionen,

²¹ Återgivningen i A 5 a med infinitivfras av latinets ”objektiva genitiv”, bibehållen i C 61, är däremot ett välkänt och mycket typiskt inslag i bearbetarens stilistiska repertoar. Det berördes ovan i avsn. 2.3, s. 217 ff.

ha "råkat" återställa dennas ordning.

Allmänt sett illustreras här – än en gång – nödvändigheten att vid bedömning av varje enskilt textställe väga in vittnesbörden från *hela* handskriftstraditionen, svensk som latinsk. Härvidlag är det exempel Morris valt som tydfall alldeles ovanligt åskådligt, och det är beklagligt att hon inte gör adekvat bruk av dess vitsord.

Morris fullföljer sin undersökning av översättarens arbetssätt med en relativt omfattande diskussion särskilt kring *textvolymens* förändringar i försvenskningen (s. 34–42). Utgångspunkten är iakttagelsen att översättaren – trots en allmän strävan att hålla sig mycket nära förlagans språkform – ändå tycks mera benägen att förkorta än förlänga: "... although it is very literal, the translation contains large number of omissions, and prunes the Latin text to a considerable degree" (s. 36). Förhållandet illustreras i ett tjugotal exempel, sorterade på sex, löst avgränsade grupper; det rör sig genomgående om översättarbetingad textförkortning av olika kategorier och av olika (i en del fall mycket ringa) omfattning.

Morris preciserar sin utgångspunkt: den föreliggande svenska versionen av bok 5 sägs räkna "some 12 500 words (ints. 1–16, excluding the revs.), compared with 13 700 in Latin" (s. 36, not 5). – Siffrorna är uppseendeväckande. De skulle, om de stämde med verkligheten, innebära en *minskning* av textvolymen i översättningsprocessen med 9 %. I mina egna undersökningar av latinöversättningen i Vadstena²² *expanderar* texten i samtliga fem granskade textpar med i genomsnitt 23 %; det högsta värdet (noterat i Jöns Buddes Mechtildtolkning) är 39 %, det lägsta 10 %. Bottennoteringen hänför sig till (bl.a.) just Cod. C 61 i Birgittas *sjunde* bok – alltså en text mycket nära relaterad till Morris' här aktuella och enligt etablerad uppfattning produkten av samma översättningsföretag på 1380-talet. I en annan Birgittabok i mitt material, ingående i de s.k. *Revelationes Extravagantes*, översatt sannolikt ungefär hundra år senare, ökar textvolymen däremot med 28 %.

Morris' uppgifter har föranlett mig att utföra en egen volymberäkning i samma parti av bok 5. Resultatet är (avrundat till jämna hundratal) 12.300 ord i latinsk version och 12.900 ord i svensk. Det betyder en ökning med 5 %. – Morris' kalkyl torde vara den mindre nöjaktigt genomförda.²³

²² Wollin 1981, 1983. Volymuppgifter meddelas översiktligt 1981, 10 samt 1983, 113. Textexpansionen redovisas och diskuteras mera ingående 1983, 21–38.

²³ Det är möjligt att Morris vid sin ordräkning försummat att skilja mellan de två i denna Birgittabok förekommande texttyperna ("interrogationer" och "revelationer") i latinsk text, trots sin klart deklarerade (och ovan citerade) inskränkning av beräkningen till den förra typen. Det senare, här bortdefinierade textmaterialet är i den fornsvenska versionen placerat efter den sista interrogationen, i en sammanhängande svit i bokens slut. I den latinska versionen är det däremot instrött bland interrogationerna och därmed möjligen lättare att förbise vid en hastig approximation av ordmängden. – Emellertid räknar latinversionens inströdda revelationsmaterial totalt 2.800 ord, alltså dubbla skillnaden mellan Morris' och mina värden för latinsk version. Morris' uppenbara felkalkyl kan alltså inte förklaras (bara) utifrån denna, möjligen förbisedda, redaktionella olikhet mellan latinsk och svensk textavfattning i bok 5.

Texten i bok 5 krymper alltså *icke* i översättningsprocessen; tvärtom expanderar den i enlighet med det sedvanliga och väntade mönstret vid all översättning från latin till svenska. Härmed bortfaller det mesta av underlaget för Morris' reflexioner kring översättarens koncentrationssträvan.

Dock kanske inte riktigt allt: värdet för textexpansionen i denna bok, 5 %, är verkligen påfallande lågt. Något av förklaringen till detta har väl Morris antytt. Det är nämligen sant att den sorts textförkortande översättargrepp som hon exemplifierar under rubriken "minor omissions" (s. 36 f.) faktiskt ter sig vanliga i bok 5. Ett sådant allmänt intryck är svårt att kvantifiera, men sammanställt med den faktiska effekten av de koncentrerade "parafraser" som Morris också behandlar (s. 37 f.), och som hon tillskriver en central och svårförklarlig roll i översättarens tekniska repertoar (s. 42), kan det nog hjälpa oss att på ett rimligt sätt foga in dessa data kring bok 5 i kända sammanhang. Den samlade ordmängden i de nio textsekvenser av denna karaktär som Morris exemplifierar eller uttryckligen nämner (s. 37 f.) uppgår till runt 600 i latinsk version, drygt 300 i svensk; räknar man bort dessa extremt förkortande passager, har översättaren i resten av textparet expanderat volymen med 7 %. Morris' "minor omissions" är då fortfarande inkluderade i beräkningsunderlaget; en grov skattning av deras samlade effekt skulle kanske bringa oss i rimlig samklang med den textexpansion runt 10 % som alltså påvisats för den mycket nära besläktade bok 7 i samma handskrift.

Det är otvivelaktigt önskvärt att studier som dessa är grundade i korrekta data.

2.4.2 Svårfunnen förlaga?

Den andra uppgiften Morris förelägger sig i sin utredning kring Cod. C 61 och latintexten består alltså i ett försök att identifiera den svenske översättarens latinska källa, d.v.s. hans utgångstext (s. 42–52). Företaget motiveras delvis av resonemanget i föregående avsnitt: karaktären av en specifik latinsk text, påvisad som förlaga, skulle hjälpa oss att precisera vår uppfattning av översättarens arbetssätt. Det ideala resultatet vore naturligtvis fyndet av en enskild handskrift, som i kraft av specifika särdrag i sin latinska språkform, eller i sin redaktionella utformning, kunde entydigt påvisas som identisk med översättarens förlaga, eller åtminstone som bärare av en text omedelbart avhängig av denna förlaga.

Det skall omedelbart meddelas till Morris inte finner denna handskrift. Ett sådant negativt resultat är självfallet inget tillkortakommande utan har ett värde i sig. Orsaken till nollfyndet ligger i källmaterialet: rimligtvis står en sådan handskrift helt enkelt inte att finna, och just det har Morris alltså visat. Hennes eftersökning är därtill utförd med aktningvärd metodisk precision och såtillvida värd att följa. Men – och det skall också omedelbart

sågas – företaget är inte tillfredsställande anknutet till sina egna premisser, vilket delvis urholkar resultatets värde.

Utgångspunkten erbjuder sig i den kartläggning av den latinska handskriftstraditionens förgreningar som de svenska latinisterna genomförde redan i ett tidigt skede av sin monumentala birgittinska editionsverksamhet. Grundläggande för den centrala Liber celestis-konstitutionen är stemmat för de utgivna böckerna 1, 5 och 7 (Undhagen 1978 resp. Bergh 1971 och 1967). Morris gör gott bruk av samtliga dessa editioner. Hon har dessutom haft möjlighet att tränga bakom variantapparaternas något selektiva redovisning genom studier i den kompletta samling av mikrofilmade latinska Birgittahandskrifter som man disponerar över vid Institutionen för klassiska språk i Uppsala. I princip skall därmed ingenting i den kända och bevarade handskriftstraditionen av bok 5 på latinskt språk ha behövt undgå henne.²⁴

Söker man *förlagan* till en *översättares produkttext* bland handskrifter ordnade i ett stemma, kan man utgå från vissa grundpostulat, formulerade inom ramen för textfilologins klassiska teori om gemensamma och särskiljande fel (se t.ex. Maas 1960). Översättaren har rimligtvis hämtat sin förlaga i den handskriftsgrupp, och ytterst i den enskilda handskrift, som hans produkt delar flest signifikanta fel med – ”fel” då bestämda i relation till arketyper eller till författarens ursprungliga version.²⁵

Morris tillämpar denna metod på det uppställda förlageproblemet. Under systematisk jämförelse av större handskriftsgrupper i den latinska texttraditionens stemma med den fornsvenska traditionen, företrädd av Cod. C 61 (Cod. A 5 a åberopas bara vid relevant divergens från C 61), prövar hon, i ordning efter fallande stemmatisk hierarki, fyra hypoteser: översättaren har hämtat sin förlaga 1 ovanför arketyper (den svenska versionen har då den korrekta formen, förvanskad i hela latintraditionen), 2 i arketyper själv (den svenska versionen delar fel med hela latintraditionen), 3 i den ena huvudförgreningen av den latinska traditionen, den s.k. **beta**-grenen (den svenska versionen delar fel med den), 4 i den andra huvudförgreningen av den latinska traditionen, den s.k. **pi**-grenen (den svenska versionen delar fel med den).

²⁴ Det har det lika fullt: se nedan not 26.

²⁵ Detta är något mindre trivialt än det vid första påseende kan verka. Vid jämförelse mellan översättarprodukten och en given, i stemmat företrädd handskrift eller handskriftsgrupp kan nämligen en gemensam avvikelser från stemmats övriga handskrifter eller handskriftsgrupper tolkas på två sätt: som ett gemensamt fel, kontrasterande såväl mot andra handskrifter som mot arketyper, eller som en gemensam korrekt form, kontrasterande mot andra handskrifter men övertagen från, och gemensam med, arketyperns form. Bara i det förra fallet blir den gemensamma avvikelser i striktare mening bindande. Den diskvalificerar då alla textversioner med högre position i stemmats hierarki (t.ex. arketyper själv eller en ännu ursprungligare version) som förlaga; i det senare fallet kan förlagan däremot sökas på i princip alla nivåer över den aktuella handskriften/handskriftsgruppen, i och ovanför stemmat. – Morris utvecklar dessa sammanhang med viss grundlighet.

Nu förhåller det sig emellertid så – det tillhör i själva verket de välkända förutsättningarna för dessa studier, redovisade om inte annat i de tre nämnda editionernas inledningar – att en viss undergrupp bland handskrifterna i den ovannämnda **pi**-grenen i latinisternas stemma, de i den s.k. **sigma**-förgreningen, innehåller bland annat de handskrifter som tillkommit i *Vadstena*. Insikten härom borde, tycker man, stämma en forskare i Morris' utgångsläge till någon eftertanke. – Var skulle, måste man väl rimligtvis fråga sig, en svensk översättare av Birgittas uppenbarelsen, verksam i Birgittas eget kloster, ha hämtat sin latinska förlaga, om inte där han befann sig? Och var skulle skrivarna bakom dessa bevarade latinska handskrifter med vadstenaproveniensen – Cod. Falkenberg, Cod. Calmarnensis: båda alltså av latinisterna hänfödda till **sigma**-gruppen – ha hämtat sina förlägg, om inte i samma latinska texttradition, kanske i samma fysiska text, som den vilken översättaren, verksam på samma ställe, utgick från?

I samma mönster infogar sig för övrigt Editio princeps, Ghotan-trycket 1492, vars textgestaltning latinisterna också kunnat entydigt anknyta till **sigma**-handskrifternas. Morris har ju därtill själv konstaterat (jfr ovan avsn. 2.2, s. 211 ff.) att *korrektorn* av utskriften i C 61 på ett par ställen i bok 5 kan påvisas ha konsulterat en latintext med samma specifika vadstenaanknytning, däremot aldrig någon vars utformning distinkt pekar bort från Vadstena.

Enkelt uttryckt: i Vadstena har man arbetat med vadstenatext. Eller: översättaren tog sin förlaga på hyllan.

Morris tycks obekymrad om dessa yttre saksammanhang. Så vitt jag kunnat finna nämner hon dem inte ens. Energiskt, och utan diskussion kring premisserna, drar hon i stället i gång sitt tunga filologiska analysmaskineri; hon kör det sedan med fast hand, så långt materialet räcker. Man undrar om hon själv blir förvånad över resultatet: antal och konstellationer av separerande och gemensamma fel gör det möjligt att övertygande avvisa de tre första hypoteserna, i tur och ordning, medan den fjärde visar sig hålla måttet. Här kan Morris anföra ett halvdussin exempel på fel som förbinder den fornsvenska versionen med det latinska stemmats **pi**-förgrening; tre av dessa fall finner hon på språkligt formella och på innehållsliga kriterier så övertygande att de medger slutsatsen: "it seems clear that the translator had a source within the pi group" (s. 48). Under hyparketyten **pi** driver Morris sedan prövningen vidare: hon kan på analoga grunder avvisa samband med svensk version i den ena av dess förgreningar men (försiktigt!) hävda sådant samband i den andra, d.v.s. i **sigma**-gruppen – om vilken vi alltså redan vet att den inrymmer samtliga kända latinska handskrifter med Vadstenaproveniensen. Tre fall, sägs det, "appear sufficiently reliable to be able to suggest a source within the sigma group of MSS" (s. 51).

Det är sant, och det framhölls ovan (avsnitt 2.3, s. 217 ff.), att empirisk

verifikation av på goda grunder postulerade samband är ett lika legitimt som nödvändigt inslag i god forskning. Också det rimligt förutsägbara måste kunna prövas förutsättningslöst. Men gränslinjen mot den rena trivialiteten får inte överskridas. På andra sidan den gränsen slår verifikationen över i parodi på sig själv.

Morris’ resultat behöver för den skull kanske inte avfärdas som truismer alltigenom. Det är ju en sak att förlagans hemhörighet i en vadstenabaserad gren av den latinska texttraditionen är förutsägbar, en helt annan att fastställa vilken specifik handskrift inom denna förgrening som närmast företräder den ursprungliga förlagans text. När Morris väl nått fram till denna punkt, blir hennes undersökning i mera egentlig mening intressant.

Inom **sigma**-gruppen använder och redovisar Bergh i sin edition av bok 5 bara tre handskrifter (se Bergh 1971, 67). Detta är otillräckligt som underlag för jämförelse med fornsvenskt material i det här aktuella syftet, i synnerhet som ingen av de tre handskrifterna kan entydigt bindas till den svenska versionen. Morris mobiliserar då det ovan nämnda mikrofilmsarkivet och granskar ytterligare tretton handskrifter, som i editionerna av bok 1 och 7 (Undhagen 1978 resp. Bergh 1967) också hänförs till **sigma**-gruppen. Som inledningsvis nämndes är resultatet negativt: ingen bevarad enskild handskrift låter sig entydigt påvisas som identisk med eller direkt härledbar till den svenske översättarens förlaga.²⁶

Det närmsta man kan komma en empiriskt verifierad sanning om den latinska förlagan till den stora svenska Liber celestis-översättningen i Vadstena under 1300-talets sista decennier – åtminstone vad gäller bok 5, och åtminstone på grundval av den utredning Morris redovisar – ligger alltså, återigen, i anknytningen till den förgrening av den latinska handskriftstraditionen som i filologernas stemma åsatts beteckningen **sigma**. Denna grupp omfattar i bok 1, 5 och 7 ett tjugotal handskrifter. För gruppen konstitutiva gemensamma fel, avläsbara i latinsk språkform och i redaktionella arrangemang, pekar mot den fornsvenska textavfattningen: ungefär men inte exakt så bör vadstenaöversättarens ursprungliga, hittills icke påträffade latinska förlaga ha tett sig.

Allmänt måste sägas att det tredje inledningskapitlet, det som ägnas studier kring den utgivna handskriftens förhållande till latintexten, är det minst övertygande partiet i Morris’ bok.

²⁶ Av de sexton för undersökningen relevanta handskrifterna har, medger Morris (s. 51, not 23), endast tretton varit tillgängliga för henne i mikrofilmsarkivet. Att den sökta förlagan skulle dväljas bland de tre som undsluppit granskningen (nämnda i slutet av noten) – eller bland dessas förlagor: två av dem är daterade till senare hälften av 1400-talet, den tredje (från Kraków) till 1386 – är alltså en teoretisk möjlighet som ännu kan utredas. Det lovar dock knappast positivt utbyte: ingenting talar för att dessa tre handskrifter skulle ha närmare anknytning till Vadstena än någon annan i gruppen.

3 Utgåvan

Det egentliga föremålet för Morris' insats är alltså ett enda dokument, den fornsvenska Birgittahandskriften Cod. Ups. C 61, varav ett begränsat parti, bok 5 i *Liber celestis*, ederas diplomatariskt (s. 55–161). Syftet är då inte att konstituera Birgittas egen text – eller ens den postume huvudredaktörens, kardinalen Alfonsos, text – i svensk avfattning (textutgåvor tjänar ju oftast sådana ändamål), utan att dokumentera textavfattningen i just denna specifika handskrift. Editionens målgrupp är väl främst filologer – nordister och latinister – som är intresserade av handskriftens vitsord för en (i den ena eller andra meningen) ”korrekt” konstitution av den svenska eller latinska Birgittatexten. Jag värderar här Morris' arbete i första hand i relation till dessa användares behov (3.1). Emellertid kan man – och bör man, enligt mitt förmenande – också diskutera om en utgivningssatsning av detta slag eventuellt därutöver kunde ha riktats till en något vidare krets av presumtiva intressenter (3.2).

3.1 *Filologernas edition*

Den exklusiva kretsen av filologiskt inriktade brukare torde ha rätt att ställa åtminstone ett, helt grundläggande krav på en diplomatarisk edition av detta slag. Den skall *reproducera* dokumentets text – dess redaktionella gestaltning och dess språkform – med sådan grad av fullständighet, pålitlighet och exakthet på detaljnivån att den åtminstone i det praktiska vardagsarbetet, och för flertalet forskningsuppgifter, kan ersätta dokumentet självt. – Reproduktionen skall därvid redovisa samtliga påvisbara stadier i det föreliggande skriftdokumentets genesis. Förutom kopistens eget grundarbete, själva den löpande utskriften, handlar det om sekundära textelement, främst olika slags rasurer och additioner, ofta utförda av en senare hand. Sådant låter sig i regel bara åskådliggöras med hjälp av en kommentar, som löper jämsides med texten. Kommentaren kan – och bör – kompletteras med uppgifter om varierande läsningar i andra, parallella textdokument; den antar därvid delvis karaktären av ”variantapparat”.

Denna elementära skiss av en god diplomatarisk textedition kan samtidigt tjäna som allmän beskrivning av Morris' insats. Hennes utgåva av Birgittas femte bok i Cod. Ups. C 61 är utförd enligt konstens alla regler. Reglerna är i detta fall kodifierade efter en kontinental praxis, utarbetad av François Masai (1950, 190 ff.), annars veterligen icke tillämpad i utgivning av nordisk medeltidstext.

Det förefaller helt uppenbart att Morris' utgåva väl håller måttet. Vid ett flertal större stickprov (omfattande spridda helsidor i editionen, kollationerade mot handskriften) har jag icke uppdagat ett enda misstag i själva

texten.²⁷ Morris har därmed hedersamt skilt sig från kärnan i sitt uppdrag.

Kommentardelen nedanför texten föranleder däremot ett par påpekanden. Det första är av mera generell natur.

Den Birgittaforskare som arbetar med Morris' edition kan möjligen tänkas ha skäl att beklaga utgivarens fullständiga uraktlåtenhet att vid editionstexten referera till sina föregångares insatser inom den birgittinska filologin. Forskare som Westman, Kraft, Ståhle och Gussgard har kanske inte haft så mycket att säga med anknytning till enskilda textställen i bok 5, men Berghs utredning i latineditionen 1971 – grunden för filologernas nu gällande syn på just den text Morris ederar – borde väl ändå ha varit en naturlig källa för konsekvent anförda referenser, inte bara i inledningen. Bergh diskuterar, i en del fall ingående, några tiotal ställen i C 61:s version av bok 5, i relation till just den problematik som bl.a. motiverar Morris' editionsföretag. Läsaren hade varit betjänt av fullständiga referenser till denna diskussion, meddelade i den löpande kommentaren, i direkt anslutning till varje enskilt textställe.

Hade Morris satsat på ett sådant löpande referenssystem, hade hon förmodligen lättare undvikit ett rätt gravt misstag (antagligen det enda i editionen) som nu belastar hennes textkommentar. Saken skall utvecklas närmare.

I Cod. C 61 står: *Thy ath hon föddhis aff adams släkthe ath myn son skwlle födas aff henne vtan syndh* (Morris 1991, 160, 1–3). Cod. A 5 a återges av Klemming sålunda: *thy at hon föddis aff adams släkt [ok aff syndoghom tho afladh vtan synd] at min son skulle födhas aff hånne vtan synd* (BU 2, 331, 8–10). Morris anför i kommentaren det inklamrade partiet av den senare versionen (jämte motsvarande fras i latinversionen) och anmärker: "a marginal addition in B, omitted in M after *syndh*" (s. 160; B = A 5 a, M = C 61). Dessa påståenden föranleder följande anmärkningar.

För det första har ju de aktuella orden "utelämnats" i C 61 efter *släkthe*, inte efter *syndh*. För det andra, och framför allt, framgår det redan av hakparenteserna i Klemmings text att sekvensen ingalunda är något "marginaltillägg" i handskriften utan supplerad av *utgivaren*, d.v.s. av Klemming själv (som för övrigt upplyser om saken under rubriken "Afvikelser från Handskriften", BU 2, 344). I Cod. A 5 a saknas uppenbarligen denna fras, liksom i C 61. Det är då tvivelaktigt att, som Morris gör, beteckna den som "utelämnad" i en bestämd fornsvensk handskrift – när den alltså i själva verket är helt obelagd i autentisk svensk texttradition. Lika väl eller hellre kan den väl ses som ett tillägg i latinversionen (där den å andra sidan har stöd av alla handskrifter åtminstone i huvudförgreningen **pi**; hela den aktuella sekvensen lyder där: *quia de radice Ade processit et de peccatoribus nata*

²⁷ Det kan noteras att Morris' återgivning med typerna <ä> och <ö> i stället för med ligatur resp. "stunget o" (<æ> resp. <ø>) strider mot den standard som tillämpas vid t.ex. Svenskt diplomatium.

est, licet sine peccato concepta, vt filius meus de ea sine peccato nasceretur; Bergh 1971, 174, 54–56).

Det är allmänt omvittnat att självvåldiga tilltag som dessa på intet sätt var främmande för Klemming. Bland hans mera regelbundna vanor ingick de dock trots allt knappast.²⁸ Hur som helst, på detta ställe har en något nyckfull 1800-talsutgivare i hastigheten råkat lura en sentida kollega. Stället har diskuterats kritiskt i den tidigare debatten kring denna text (Bergh 1971, 29 f.), så misstaget borde inte ha behövt ske.

3.2 Tolkningsnivåer och målgrupper

Morris' edition aktualiserar flera problem. Jag skall dröja något vid ett av dem, och tar än en gång avstamp i en närmare diskussion av ett enskilt ställe. Vi skall skärskåda en textkritiskt problematisk sekvens i den tolfte "frågan" (Int. 12:17) i den ederade Birgittaboken. Texten anförs nedan efter den moderna latineditionen samt efter de båda ovan jämförda fornsvenska handskrifterna, d.v.s. Cod. Ups. C 61 efter den aktuella editionen resp. Cod. Holm. A 5 a efter Klemmings tryck.

Lib. V, Int. 12:17

Verum eciam iusticia deitatis mee fuit, vt misterium incarnationis diuine absconderetur dyabolo et hominibus tempore gracia reuelandum (Bergh 1971, 137, 45–47).

Cod. Ups. C 61

Och war myns gwddompns räthwiisa / ath myna födilso skwldhe lönas för dyäffwlenom / och oppenbaras mannenom j nadhenne thyma (Morris 1991, 108, 16–19).

Cod. Holm. A 5 a

ok var thz mins guddoms rätuusa at mina fötzlo ämbite skulle lönas fore diäfflenom ok opinbaras mannenom j nathinna tima (BU 2, 300, 32–301, 2).

Stället har diskuterats ganska ingående av Bergh (1971, 26 f.). Han påpekar vadstenaöversättarens uppenbart felaktiga anknytning av *hominibus* som adverbial bestämning till *reuelandum*; i själva verket är sekvensen *dyabolo et hominibus* en enhetlig koordinationsfras, bestämmande *absconderetur*, vartill också sekvensen *tempore gracia reuelandum* är predikativt ansluten. (Alltså korrekt återgivet: '... skulle döljas för djävulen och människorna, för att i nådens stund uppenbaras'.) – Den senare tolkningen är förankrad i normal latingrammatik, medan de fornsvenska versionernas återgivning bygger på ett föga tilltalande syntaktiskt arrangemang.²⁹ Den grammatiskt

²⁸ Till Klemmings fördel talar givetvis hans entydiga markering av, och upplysning om, additionen.

²⁹ Nämligen på koordination genom *et* av en finit verbform (*absconderetur*) med ett gerundivum (*reuelandum*).

bättre underbyggda tolkningen har också sakligt stöd i ett par parallellställen i samma avsnitt.

Som synes bör felet ha uppstått redan i den fornsvenska ”arketypen”: det delas av C 61 och A 5 a. Förmodligen får det skrivas på översättarens konto, och kan inte skyllas någon bearbetare eller kopist, verksam i en senare, internt svensk texttradering. Bergh åberopar saken som en av flera instanser till förmån för den latinska textversionens prioritet framför den fornsvenska: det är a priori rimligare att denna översättning – med sina fel – skett från en grammatiskt oantastlig och sakligt koherent latinsk förlaga, än att en svensk originalversion skulle ha företett samma anomalier.

För en utgivare av Cod. C 61 utgör stället så långt inga problem. Texten är ju ändå läsbar, och den kan läsas på sina egna premisser – d.v.s. i princip på den samtida receptionens villkor, som de tillämnade läsarna själva läste den. Sådant är förvisso svårbedömt, men att texten normalt brukades i föreliggande skick, och i varje fall utan närmare begrundan av en översättarens bakomliggande dispositioner, är ingen djärvare hypotes.

Svårare ställer sig sakläget på en annan punkt i samma passage. Förlagans *misterium incarnationis diuine* återges i A 5 a *mina fötzlo ämbite*, i C 61 *myna födilso*. Den sistnämnda läsningen har av en senare hand korrigerats till *myñ födilse* (vilket Morris på regelrätt sätt meddelar i sin kommentar). – Att A 5 a:s version här är den ursprungligare av de båda svenska torde stå utom diskussion (givet latinsk prioritet). Högst rimlig ter sig vidare Berghs misstanke att *misterium* (som har stöd i den latinska traditionens consensus) av översättaren felaktigt lästs och uppfattats som *ministerium*, vartill just *ämbite* är en normal fornsvensk ekvivalent.³⁰ Slutligen är det knappast märkligt om en kopist i den senare svenska traditionen (senare än eller oberoende av A 5 a-bearbetningen) tyckte att *ämbite* passade dåligt i sammanhanget och helt sonika strök ordet. Tydligen försummade kopisten därvid att samtidigt justera kasusformen i genitivbestämningen *myna födilso*, som alltså kvarstår oförändrad, och därmed grammatiskt löst dinglande, ännu i den sena Cod. C 61. Först corrector av den sistnämnda handskriften reagerar på den besynnerliga vändningen och ”rättar” till den grammatiskt nödvändiga nominativformen. Ingreppet måste ha skett raskt: en blick på

³⁰ Antagandet finner stöd dels i Söderwalls ordbok (vartill även Bergh refererar), dels i det stora medeltida latinsk-svenska glossariet i *Cod. Ups. C 20* (se senast Wollin 1992), där *Ministerium* glosseras *tjänist oc tjänare ämbüthe* (Neuman 1938–42, 143). – Bergh diskuterar även den föga övertygande idén att fornsvenskt *ämbite* faktiskt skulle återge ett korrekt läst latinskt *misterium*. Förutom avsaknaden av belägg för en sådan återgivning hos Söderwall (påpekad också av Bergh), kan meddelas att det omtalade glossariet i Cod. C 20 återger *Misterium* endast med *lönligh tingh* (Neuman 1938–42, 147). Detta är visserligen ekvivalenten till i första hand en *synonym* till *misterium* i *Catholicon*, men det antyder ändå något om den samtida svenske glossatorns uppfattning. Hans begrepp på denna punkt var sannolikt nog så distinkta. Slutorden i artikeln *Misterium* lyder nämligen: *Nota misterium attenditur in spiritualibus Sed ministerium in temporalibus* (Neuman, *ibid.*).

samma ställe i en latinversion – troligen vilken som helst – hade genast uppenbart översättarens felläsning (jfr ovan avsnitt 2.2 om skivarfel och korrektion). Rimligtvis hade detta föranlett en korrigerings efter den mer birgittinskt trovärdiga modellen 'min födelses mysterium'.

Det senast avhandlade stället kastar skarpt ljus över textutgivningens speciella problematik i ett läge som det här aktuella. Vi rör oss på en nivå långt bortom det ursprungliga budskapets; författaren (vem det nu är – Birgitta? Alfonso?), "sändaren", har sedan länge sagt sitt, och det handlar uteslutande om tolkningen, "receptionen". Men på vilken *tolkningsnivå* skall editionstexten egentligen fungera? Att det inte handlar om nivåerna närmast sändaren – den ursprunglige redaktörens, eller ens översättarens – har vi redan fastslagit. Är det då, när ändringar synbart genomförts av en senare hand, *kopistens* texthantering som skall styra editionen, eller *korrektorns*? I normalfallet är det egentligen bara på den sistnämnda nivån – den sista före den anonyma läsarens (eller åhörarens) – som texten överhuvudtaget "fungerar" på ett begripligt sätt; det är ju just för att den skall göra det som den blivit korrigerad.

Det är förklarligt att t.ex. Bergh, som naturligtvis vill referera till en fungerande fornsvensk text, i sin diskussion av språkformen i C 61 i förekommande fall utgår från korrektorns sekundära variant (givetvis i princip med redovisning av kopistens "primära";³¹ saken har ingen omedelbar relevans för Berghs argumentation). Under ett sådant val kan ligga den outtalade hypotesen att korrektors version är i någon mening "ursprungligare". Vi såg emellertid i diskussionen ovan kring skivarfel och korrektion (avsn. 2.2) att detta inte alltid är fallet, och i det här avhandlade textstället ligger korrektionens poäng just däri, att den i själva "förbättringen" *fjärmar* texten från en uppenbarligen ursprungligare lydelse.³² – De samtida receptionsbetingelserna var onekligen mångskiktade.

För utgivaren av ett dokument som C 61 blir väl den centrala uppgiften att fullständigt redovisa båda nivåerna i textens möjliga läsning, skarpt och konsekvent åtskilda. Som ovan framhållits gör Morris detta. Hon väljer att reproducera den löpande texten okorrigerad, eller korrigerad endast av skrivaren själv (manus prima), medan korrektors insatser (manus secunda) redovisas i den anslutande kommentaren. Arrangemanget är vetenskapligt oantastligt och torde vara det normala i diplomatiska editioner av denna typ; det följer också strikt direktiven hos Morris' auktoritet Masai.³³

³¹ Man kan i detta fall notera att Bergh redovisar korrektionen bara med tillämpning på genitivbestämningen (*myna* > *myn*), inte på dess huvudord (*födilso* > *födilse*). De båda rättelserna kongruerar visserligen grammatiskt; den redundanta är väl dock snarast den som träffar attributet.

³² En talande beteckning för denna sorts textingrepp är i fackjargongen "Verschlimmbesserung".

³³ I sin genomgång av "les signes conventionnels" fogar denne till den aktuella kategorin klara

En sådan anordning tål lika fullt att diskuteras. Vad innebär den t.ex. för en nutida, filologiskt oskolad eller icke filologiskt inriktad läsare, som vill ta del av Birgittas fornsvenska text i det onekligen legitima syftet att förstå Frågornas bok för dess egen skull? Denne läsare vill kanske också förstå boken på editionens premisser, d.v.s. så som texten var tänkt att fungera i detta sena skede av svensk medeltid – givetvis då försedd med de korrigerande förbättringar som många gånger gör en obegriplig ursprunglig text tillgänglig? En sådan läsare måste vara ständigt redo att avbryta sin läsning och konsultera apparaten. Det hade han sluppit om editionen i stället redovisat den av korrektorn ”förbättrade” versionen i löpande text – alltså den version som även Bergh bygger sin analys på – och förvisat kopistens mera valhänta vändningar till apparaten. En sådan alternativ utformning hade tjänat filologernas behov lika bra, och samtidigt bättre tillgodosett en något bredare publiks intresse av en rimligt läsbar fornsvensk Birgittatext, nödtorftigt tillrättalagd för *sin* samtids publik.

Det låter visserligen säga sig att skillnaden kanske inte vore så stor, att det är den medeltida språkformen i sig som är svår, och att dagens svenska ”normalläsare” av Birgittas uppenbarelser ändå är bäst betjänta av Tryggve Lundéns förträffliga översättning till stilistiskt adekvat nusvenska (Lundén 1957–59). Men det principiella problemet kvarstår: på vilken nivå skall en medeltidstext göras läsbar i dag, och för vilka läsare?

Man noterar i sammanhanget det allmänt positiva mottagandet för några år sedan av Erikskrönikan i så gott som ursprunglig, bara lätt retuscherad språkform (Jansson 1986). I en tid av stigande intresse också för äldre historiska skeden behöver våra centrala medeltidstexter kanske inte reflexmässigt undanhållas den moderna publiken.

4 Slutord

Den här granskade och diskuterade nyutgåvan av en Birgittabok på fornsvenska – färdigställd omedelbart före ett internationellt celebrerat Birgittajubileum – är den första i sitt slag på över hundra år. Det är redan av den anledningen naturligt om en sådan begivenhet föranleder en distinkt reaktion i Birgittas hemland. En noggrann värdering av denna nya textedition blir vidare självklar, om man betänker att dess framträdande bidrar till att fylla en sedan länge gapande lucka i modern utgivning av svensk medeltidstext, nämligen vadstenalitteraturen.

instruktioner på denna punkt: ”– *Modifications* apportées au texte (lorsqu’ elles proviennent du scribe ou de son correcteur attitré, elles sont à indiquer dans le texte; dans tous les autres cas aucun signe ne les indique dans le texte, elles figurent en note, dans l’apparat): . . .” (Masai 1950, 190).

Bridget Morris' edition av uppenbarelsernas femte bok, byggd på en viktig men försummad sen fornsvensk handskrift, är metodiskt väl utförd och kommer med all säkerhet att finna flitig användning inom sin egentliga målgrupp, d.v.s. bland Birgittafilologerna. I viss mening är härmed det väsentliga sagt: det är ju själva editionen som forskarna i första hand kan förväntas arbeta med.

Över utgåvans mer än femtiosidiga inledning har det tyvärr varit svårare att hoppa lovord. Läsaren störs av inkongruenser på centrala punkter i argumentationen, ofta också av en allmänt oskarp problemuppfattning. Mest påfallande är detta i inledningens tredje kapitel, det som avhandlar den utgivna handskriftens relation till latintexten. Framställningen föranleder här i samtliga delavsnitt allvarlig diskussion kring själva premisserna för redovisade undersökningar, ett par gånger också kring författarens grundläggande akribi.

Vissa viktiga iakttagelser redovisar Morris dock i sin inledning. De utmynnar ibland i slutsatser av stort intresse; man beklagar bara att läsaren för det mesta tvingas formulera dessa slutsatser själv, med orimlig möda.

Därmed har Bridget Morris' bok, trots allt, goda förutsättningar att stimulera till förnyad och fördjupad forskning i och diskussion kring vår rika medeltida språkvärld, sådan den möter oss i ett av sina centrala litterära dokument.

Litteratur

- Aili, Hans, 1984: "St. Birgitta and the Text of the *Revelationes*. A Survey of some Influences Traceable to Translators and Editors." I: *The Editing of Theological and Philosophical Texts from the Middle Ages. Acts of the Conference Arranged by the Department of Classical Languages, University of Stockholm, 29–31 August 1984*. Ed. M. Asztalos, Stockholm. S. 75–91.
- (utg.), 1992: *Sancta Birgitta. Revelaciones. Book IV*. (SSFS Ser. 2. Band VII:4.) Stockholm.
- Andersson-Schmitt, Margarete & Hedlund, Monica, 1989: *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala. Katalog über die C-Sammlung*. Band 2. *Handschriften C 51–200*. Stockholm.
- Bergh, Birger (utg.), 1967: *Den heliga Birgittas Revelaciones bok VII*. (SSFS Ser. 2. Band VII:7.) Uppsala.
- 1971: *Sancta Birgitta. Revelaciones. Book V. Liber questionum*. (SSFS Ser. 2. Band VII:5.) Uppsala.
- 1991: *Sancta Birgitta. Revelaciones. Book VI*. (SSFS Ser. 2. Band VII:6.) Uppsala.
- BU = *Heliga Birgittas uppenbarelser. Efter Gamla Handskrifter*, utg. G. E. Klemming. (SSFS 14:1–5.) Stockholm 1857–84.
- Eklund, Sten, 1983–84: "A Re-assessment of the Old Swedish Bridgettine Text

- Corpus.” I: *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 1983–1984*, s. 5–24.
- Eklund, Sten (utg.), 1972: *Sancta Birgitta. Opera minora II. Sermo Angelicus*. (SSFS Ser. 2. Band VIII:2.) Uppsala.
- 1975: *Sancta Birgitta. Opera minora I. Regvla Salvatoris*. (SSFS Ser. 2. Band VIII:1.) Lund.
- 1991: *Sancta Birgitta. Opera minora III. Quattuor Oraciones*. (SSFS Ser. 2. Band VIII:3.) Uppsala.
- Frederiksen, Britta Olrik, 1991: Det første stemma, dets videnskabshistoriske baggrund og skaber(e). I: *The Audience of the Sagas. The Eighth International Saga Conference. August 11–17, 1991, Gothenburg University*. Preprints. Göteborg 1991, 1. S. 110–20.
- Geete, Robert (utg.), 1901: *Nio kapitel ur H. Birgittas uppenbarelser, nedskrifna omkr. år 1385. Efter Cod. Oxenstiern. i Kongl. Biblioteket*. (Bilaga till Svenska fornskriftsällskapets årsmöte 1901.) Stockholm.
- Gejrot, Claes (utg.), 1988: *Diarium Vadstenense. The Memorial Book of Vadstena Abbey. A Critical Edition with an Introduction*. (Studia Latina Stockholmiensia XXXIII.) Stockholm.
- Gussgard, Jostein, 1961: *To fragmenter på svensk av den hellige Birgittas skrifter*. (SSFS 67.) Uppsala.
- Henning, Sam., 1927: *Ericus Nicolais Gerson-översättningar. Ett bidrag till kännedomen om det senmedeltida Uppsalaspråket*. (Diss.) Uppsala.
- (utg.), 1954: *Siælinna Thrøst. Første delin aff the bokinne / som kallas Siælinna Thrøst. Efter cod. Holm. A 108 (f.d. cod. Ångsö)*. (SSFS 59.) Uppsala.
- Hollman, Lennart (utg.), 1956: *Den heliga Birgittas Reuelaciones Extrauagantes*. (SSFS Ser. 2. Band V.) Uppsala.
- Holm, Gösta, 1972: Carl Johan Schlyter and Textual Scholarship. I: *Saga och sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok 1972*. Uppsala. S. 48–80.
- Högman, Bertil, 1951: *Heliga Birgittas originaltexter*. (SSFS 58.) Uppsala.
- Jansson, Sven-Bertil (utg.), 1986: *Erikskrönikan. Redigering, inledning och kommentar*. Stockholm.
- Jönsson, Arne (utg.), 1989: *Alfonso of Jaén. His Life and Works with Critical Editions of the Epistola Solitarii, the Informaciones and the Epistola Serui Christi*. (Studia Graeca et Latina Lundensia 1.) Lund.
- Klemming, G. E. (utg.): se BU.
- Kock, Axel, 1921: *Svensk ljudhistoria 4*. Lund.
- Kraft, Salomon, 1929: *Textstudier till Birgittas revelationer*. (Kyrkohistorisk Årsskrift 29.) Uppsala.
- KVHAAH = Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar.
- Larsson, Anna (utg.), 1971: *Vadstena klostets två äldsta jordeböcker*. (SSFS Häft. 245.) Uppsala.
- Lundén, Tryggve, 1957–59: *Den heliga Birgitta. Himmelska uppenbarelser. Till svenska av T. Lundén. I–IV*. Malmö.
- Maas, Paul, 1960: *Textkritik. 4. Auflage*. Leipzig.
- Masai, François, 1950: *Principes et conventions de l'édition diplomatique. I: Scrip-*

- torium. Revue internationale des études relatives aux manuscrits. Tome IV 1950. Anvers & Bruxelles. S. 177–93.*
- Moberg, Lennart, 1980: "Heliga Birgittas första uppenbarelse i magister Mathias svenska version." I: *Studier i nordisk filologi*. Utg. O. Ahlbäck. 62. *Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland* 490. Helsingfors 1980. S. 193–211.
- Morris, Bridget, 1982: "The monk-on-the-ladder in Book V of St Birgitta's *Revelaciones*." I: *Kyrkohistorisk Årsskrift 1982*. Uppsala. S. 95–107.
- 1991: Från hustru till kolstergrundare: Birgitta på 1340-talet. (I: Nyberg 1991, s. 93–102.)
- Neuman, Erik (utg.), 1918–20: *Latinskt-svenskt glossarium efter Cod. Ups. C 20*. (SSFS 153, 154, 156.) Uppsala.
- 1938–42: *Latinskt-svenskt glossarium efter Cod. Ups. C 20. (Hand 2.)* (SSFS 179, 187.) Uppsala.
- Noreen, Adolf, 1904: *Altnordische Grammatik II. Altschwedische Grammatik mit Einschluss des Altgutnischen*. Halle.
- Nyberg, Tore (red.), 1991: *Birgitta, hendes værk og hendes klostre i Norden*. Odense. SSFS = Samlingar utgivna av Svenska Fornskrift-Sällskapet.
- Ståhle, Carl Ivar, 1956: "Ett fragment av den fornsvenska Birgitta-översättningen." *KVHAAH. Filologiskt Arkiv* 2. Stockholm.
- Thorell, Olof, 1951: *Fem Moseböcker på fornsvenska. En språklig undersökning på grundval av de bevarade handskrifterna*. (Nordiska texter och undersökningar 18.) Uppsala.
- Tjäder, Börje, 1961: *Behandlingen av palatalt r i substantivens pluralformer under fornsvensk och nysvensk tid*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 9.) Uppsala.
- Undhagen, Carl-Gustaf (utg.), 1978: *Sancta Birgitta. Revelaciones Lib. I cum Prologo magistri Mathie*. (SSFS Ser. 2. Band VI:1.) Uppsala.
- Wessén, Elias, 1968a: *Svensk språkhistoria. I. Ljudhistoria och ordböjningslära*. Åttonde uppl. Stockholm.
- 1968b: *Svensk medeltid. En samling uppsatser om svenska medeltidshandskrifter och texter. II. Birgitta-texter*. (KVHAAH Filol. ser. 10.) Lund.
- 1976: *Svensk medeltid. En samling . . . III. De fornsvenska handskrifterna av Heliga Birgittas uppenbarelser*. (KVHAAH Filol.-filos. ser. 16.) Stockholm.
- Wessén, Märta (utg.), 1949: *Revelationes S. Birgittae. Translatio suecana . . . e Codice Bibl. Reg. Holm. A 5 B. Hafniae*.
- Westman, Knut Bernhard, 1911: *Birgitta-Studier*. I. Uppsala.
- Wollin, Lars, 1981: *Svensk latinöversättning. I. Processen*. (SSFS Häft. 251. Även: Lundastudier i nordisk språkvetenskap. A 34.) Lund.
- 1983: *Svensk latinöversättning. II. Förlagan och produkten*. (SSFS Häft. 252. Även: Lundastudier i nordisk språkvetenskap. A 35.) Lund.
- 1991a: "Ska vi forska om fornsvenska?" I: *Studier i svensk språkhistoria* 2. Utg. S.-G. Malmgren och B. Ralph. (Nordistica Gothoburgensia 14.) Göteborg. S. 239–57.
- 1991b: Två språk och flera skikt: uppenbarelsernas texttradition. (I: Nyberg 1991, s. 407–34.)

- 1992: Hat Jöns Budde im ‚Catholicon‘ geblättert? Niederdeutsches Lehngut in einem mittelalterlichen schwedischen Wörterbuch. I: *Beihefte zur Zeitschrift für deutsche Philologie*. 6. *Niederdeutsch in Skandinavien III. Akten des 3. nordischen Symposions ‚Niederdeutsch in Skandinavien‘ in Sigtuna 17.–20. August 1989*. Herausg. L. Elmevik und K. E. Schöndorf. Berlin, S. 77–99.

Litteraturkrönika 1991

Av S. Fries, B. Pamp och C. Platzack

Bede, Libri II De Arte Metrica et De Schematibus et Tropis. The Art of Poetry and Rhetoric. The Latin Text with an English Translation, Introduction, and Notes by Calvin B. Kendall. 216 s., 1 pl. Saarbrücken 1991 (AQ-Verlag). (Bibliotheca Germanica. Series Nova. Vol. 2.) ISBN 3-922441-60-2. ISSN 0939-544X. Beda, "den vördnadsvärde" (o. 673–735), har haft tillräckligt inflytande, direkt och indirekt, på den nordiska andliga odlingen för att det kan vara värt att informera nordiska filologer om att hans lärobok i poetik och retorik för klosterscholan i Jarrow i Nordengland nu har utkommit i en behändig utgåva med den latinska texten och en översättning till engelska tryckta parallellt. De metriska avsnitten innehåller bl.a. stavelse- och stavelselängdsanalyser och också, med anledning av de skiftande ändelserna, en ordklassdiskussion. Boken intar härigenom en plats inte bara i poetikens och retorikens utan också i grammatikens lärdomshistoria. B. P.

Contemporary Morphology. Edited by Wolfgang U. Dressler, Hans C. Luschützky, Oskar E. Pfeiffer, John R. Renninson. IX + 317 s. Berlin–New York 1991 (Mouton de Gruyter). (Trends in Linguistics. Studies and Monographs. 49.) ISBN 0-89925-663-5, 3-11-012349-5. I denna volym presenteras ett urval av uppsatser (24 stycken) som bygger på föredrag hållna vid det tredje internationella morfologimötet i Krems, Österrike, i juli 1988. Uppsatserna är grupperade efter innehåll. En grupp av uppsatser tar upp problem rörande morfologiens gränssytor mot andra språkliga nivåer, främst fonologien, en annan grupp behandlar ordbildningsproblem, och i en tredje grupp studeras böjningsmorfologi och enklitiska fenomen. Volymen innehåller också uppsatser om datamaskinell morfologi, psykolingvistisk morfologi och topologisk morfologi, och avslutas som sig bör med ett ämnesregister och ett register över behandlade språk. Skandinaviska data behandlas endast i ringa utsträckning. Bland författarna märks Stephen Anderson, Josef Bayer, Wolfgang Dressler, Ference Kiefer, Wolfgang Motsch, Irene Vogel och Wolfgang Wurzel. C. P.

Niels Davidsen-Nielsen, Tense and Mood in English. A Comparison with Danish. X + 224 s. Berlin–New York 1990 (Mouton de Gruyter). (Topics in English Linguistics. Volume 1.) ISBN 0-89925-718-6, 3-11-012581-1. I denna bok presenterar Niels Davidsen-Nielsen en parallell kontrastiv analys av

tempus och modus i danska och engelska. Tyngdpunkten ligger på en jämförelse av hur kategorierna tid och modalitet realiseras grammatiskt i de båda språken; lexikala och prosodiska sätt att uttrycka tid och modalitet lämnas åt sidan. Till skillnad från många andra moderna forskare beaktar förf. både morfologiska och syntaktiska sätt att uttrycka tid och modalitet. Som underlag för den grammatiska jämförelsen av de två språkens tempus- och modusbruk ligger en semantisk analys av tid och modalitet; denna analys visar sig lättare att genomföra för kategorien tid än för kategorien modalitet.

Efter ett inledande kapitel, där förf. diskuterar den kontrastiva analysen och dess metoder och ger en översikt över hur han går till väga vid jämförelsen av danska och engelska, presenterar han i bokens andra kapitel en metod för att skilja hjälpverb från huvudverb i danskan och engelskan, och avslutar kapitlet med en uppräknning av vilka verb som i de två språken urskiljs som hjälpverb. Kapitel tre presenterar den semantiska analysen av modalitet, kapitel fyra motsvarande analys av tid. Själva den kontrastiva studien av tempus- och modusbruket i engelskan och danskan följer sedan i kapitlen fem till åtta: förf. framhåller här både likheter och skillnader mellan de båda språken. Resultaten har både pedagogiskt och teoretiskt intresse. Boken avslutas med ett sakregister.

C. P.

Helen Goodluck, Language Acquisition. A Linguistic Introduction. VIII + 224 s. Oxford UK & Cambridge USA 1991 (Blackwell). ISBN 0-631-17385-4, 0-631-17386-2. Många forskare världen över är på olika sätt och med olika metoder engagerade i att ta reda på hur barn tillägnar sig sitt modersmål. För den enskilde forskaren kan det vara svårt att skaffa sig en uppfattning om var forskningen står idag. Helen Goodlucks bok är därför ett värdefullt nytillskott: här får läsaren en välskrivna, insiktsfull och modern introduktion till vad vi vet om hur ett barn bygger upp sin kunskap om modersmålets fonologi, morfologi, syntax och semantik. Vart och ett av dessa områden får sitt eget kapitel i boken. Förf. hämtar sina exempel på hur de olika aspekterna av modersmålet tillägnas från flera olika språk: de skandinaviska språken bidrar med avsnitt om hur isländska barn lär sig isländskans reflexivsystem, och hur svenska barn tillägnar sig huvudsatsens krav på att det tempusböjda verbet skall stå i första eller andra position. Efter de fyra kapitlen om hur språkets olika nivåer tillägnas tar förf. i det därpå följande kapitlet upp mer generella frågor: hon diskuterar här bl.a. vilken information om modersmålets struktur som barnet kan utvinna av det språk som det möter under sin uppväxttid: detta avsnitt utmynnar i en diskussion om vad i språket som måste anses vara medfött. Förf. ställer sig också frågan om huruvida de principer som styr språket finns där från början eller om de mognar fram efter hand. I detta kapitel berör hon även samspelet mellan språkutveckling och kognitiv utveckling. Det avslutande kapitlet ägnas åt hur barnet lär sig använda språkkunskapen på ett relevant sätt. En fyllig bibliografi och ett namn- och sakregister avslutar boken.

C. P.

Issues in Germanic Syntax. Edited by Werner Abraham, Wim Kosmeijer and Eric Reuland. X + 395 s. Berlin–New York 1991 (Mouton de Gruyter). (*Trends in Linguistics. Studies and Monographs*. 44.) ISBN 0-89925-611-2, 3-11-012205-7. Den årligen återkommande *Workshop on Comparative Germanic Syntax*, som på kort tid har etablerat sig som den viktigaste internationella konferensen för jämförande germanska syntaxstudier, arrangerades för femte gången 1988 och ägde rum i Groningen. I den här anmälda boken publiceras sexton artiklar baserade på föredrag vid konferensen; i en inledande artikel av Abraham och Reuland presenteras det övergripande forskningsprogrammet för dagens jämförande syntaxforskning och den historiska bakgrunden till denna forskning.

De publicerade artiklarna grupperas i ett avsnitt om frasstrukturer, ett om ordföljd och ett om bindning. Som vid tidigare konferenser av detta slag spelar fakta om de skandinaviska språkens syntax en central roll: fyra artiklar (av Hellan, Holmberg & Platzack, Kosmeijer och Everaert) behandlar huvudsakligen skandinaviska problem, och även i flera av de övriga artiklarna analyseras skandinaviska data. Antalet referenser till de olika skandinaviska språken i innehållsförteckningen är lika stort som antalet referenser till tyska och holländska. Generellt sett ger volymen en god bild av läget vid den jämförande syntaxens forskningsfront vid slutet av 1980-talet.

C. P.

Beatrice La Farge, 'Leben' und 'Seele' in den altgermanischen Sprachen. Studien zum Einfluss christlich-lateinischer Vorstellungen auf die Volkssprachen. 448 s. Heidelberg 1991 (Carl Winter Universitätsverlag). (*Skandinavistische Arbeiten*. Band 11.) ISBN 3-533-04416-5 (kart.), 3-533-04417-3 (klot). Reidar Astås, Carl-Eric Thors, Ernst Walter, Staffan Hellberg och Ian J. Kirby är några av de författare som har ägnat sig åt den kristna terminologien i de nordiska språken. Här föreligger en översikt över en del av denna ordskatt, termerna för 'liv' och 'själ', i hela det forngermanska språkområdet. En utgångspunkt för undersökningen är frågan varför de germanska orden på roten **ferh-* försvann i alla språken utom isländskan (*fjqr*) för att helt konkurreras ut av ord motsvarande det nusvenska *liv*. Den omfattande och energiskt genomförda analysen visar att **ferh-*orden huvudsakligen användes i två sammanhang: som beteckning för människans eller djurets "livsprincip" (livskraft; den kraft som förutsätts finns i en levande varelse) och som konkret "livssubstans" (t.ex. blodet eller bestämda kroppsdelar). Däremot saknas de helt i uttryck för en okroppslig *spiritus*, vilket kan hänga samman med att de tydligen inte har med andedräkten att göra. Uppenbarligen är den äldsta innebörden av **ferh-*orden 'livskraft'; en annan fråga är hur man närmare föreställde sig denna. "Fest steht nur, dass das **ferh-* als körpergebunden und stofflich betrachtet wurde, im Gegensatz etwa zu *sawull/seola/sêla*", summerar förf. s. 393. *Liv* används övervägande med innebörden 'existens; tillvaro' och kom alltså att överflygla **ferh-*orden,

vilka, bortsett från isländskan, föll offer för den från det latinska språkbruket övertagna systematiseringen.

Boken presenterar ett överväldigande rikt material som ger en fascinerande inblick i hur våra förfäder i en våldsamt kulturkrock kämpar med en av människans viktigaste existentiella frågor.

B. P.

Bertil Malmberg, Histoire de la linguistique de Sumer à Saussure. 496 s. Paris 1991 (Presses universitaires de France). ISBN 2-13-043357-X. I sin stora lärdomshistoriska översikt ger Bertil Malmberg ordet *lingvistik* en ganska vid innebörd så att det omfattar alla "descriptions de langues et de réflexions autour de leurs mécanismes" (s. 6). Det gör att förf. kan inleda sitt verk med kortfattade beskrivningar av språk i vilkas äldsta utforskbara skeden endast existensen av ett skriftspråk vittnar om ett lingvistiskt tänkande: kinesiskan, japanskan och vissa andra östasiatiska språk, sumeriskan, akkadiskan, forn-egyptiskan. I avsnitten därefter om arabiska och sanskrit möter en lingvistik också i mer inskränkt mening, med namn som Sibawaih och, självfallet, Paṇini, men även i följande kapitel går skildringen av språkens äldsta skriftsystem och dessas dechiffrering hand i hand med beskrivningar av de äldsta mer explicita språkanalyserna. Den rika framställningen tillåter endast antydningar om fortsättningen. De väldiga framstegen i språkanalysen hos grekerna skildras ingående – stoikerna får som sig bör stort utrymme –, och i avsnittet om romarna fäster man sig vid beskrivningen av Augustinus som lingvist. Kapitel 7 omfattar medeltiden och är relativt kortfattat – 36 sidor –, medan renässansen ägnas något större utrymme i kapitel 7. Kapitel 8 har rubriken "La période des grands philosophes (le XVIIIe siècle)" och tar bl.a. upp Port-Royal-grammatiken. Encyklopedisterna och upplysningstiden behandlas i kapitel 9. Ett enda kapitel, det tionde, ägnas åt en enskild språkforskare, Wilhelm von Humboldt. Därefter får vi följa den jämförande språkforskningens uppkomst, språkhistoriens födelse, ungrammatiken, dialektologiens och fonetikens framväxt som egna vetenskaper, samt Saussure. I de tre följande kapitlen avhandlas senare jämförande indoeuropeisk språkforskning, romansk komparatism och amerikansk lingvistik. Det avslutande kapitlet har titeln "Vers une différenciation de la linguistique. Débuts d'écoles modernes".

Bertil Malmberg skriver klart, spänstigt och initierat, och hela tiden med ett fast grepp om sitt väldiga ämne. Hans arbete har alla utsikter att bli en klassiker.

B. P.

Bengt Odenstedt, On the Origin and Early History of the Runic Script. Typology and Graphic Variation in the Older FUTHARK. 181 s. Uppsala 1990 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi. 59.) ISBN 91-85352-20-9. ISSN 0065-0897. Odenstedts undersökning av den äldre runraden och dess historia inleds med en forskningshisto-

rik, diskussion om syfte och metod samt en presentation av materialet. I ett första huvudavsnitt går förf. igenom den äldre futharken runa för runa, och i ett andra diskuterar han den klassiska frågan om runornas ursprung. Boken blir föremål för en ingående granskning i denna årgång av ANF och omnämns därför bara i korthet här.

B. P.

People and Places in Northern Europe 500–1600: essays in honour of Peter Hayes Sawyer. Edited by Ian Wood and Niels Lund. XXII + 248 s. Woodbridge 1991 (The Boydell Press). ISBN 0-85115-547-2. Peter Sawyer hyllades på sin 60-årsdag med denna vackra festskrift vilkens bidrag återspeglar jubilarrens egna intressen: *Domesday Book*, vikingarna i England, medeltida bebyggelsehistoria, västsvensk historia, den danska nationalstatens uppkomst m.m. Bland författarna till artiklar av nordiskt intresse kan nämnas Roberta Frank, som diskuterar temat "Män som stupar med sin herre" i *The battle of Maldon* och ett tänkbart samband med *Bjarkamál*, Gillian Fellows-Jensen, som inspirerad av Sawyer ställer frågan om vad personnamnen i *Domesday Book* kan säga om åldern på de nordiska bebyggelsenamnen i England, Per Sveaas Andersen, som dryftar den nordiska bosättningen på Hebriderna, Steen Hvass och Niels Lund, som från olika synpunkter behandlar Jellingstenarna, Tinna Damgaard-Sørensen, som behandlar danskarnas relationer med vänderna från 900–1100-talet, Brita Malmer, som skildrar de äldsta mynten präglade i Lund, Thorsten Andersson, som åter tar upp diskussionen om *-tuna*-namnen, Åke Hyenstrand, som skriver om Sparlösastenen, Birgit Sawyer, som undersöker kvinnor som vägbyggare enligt runstenarnas vittnesbörd, och slutligen Grethe Authén Blom, som tar upp några norska rättsfall c:a 1300–1600 för att få svar på frågan om huruvida kvinnorna under denna tid särbehandlades inför rätta (svaret tycks bli nekande: trots sin i många avseenden svagare ställning kunde kvinnorna tydligen räkna med en rättvis behandling).

B. P.

Representation and Derivation in the Theory of Grammar. Edited by Hubert Haider and Klaus Netter. 315 s. Dordrecht–Boston–London 1991 (Kluwer Academic Publishers). (Studies in Natural Language and Linguistic Theory. Volume 22.) ISBN 0-7923-1150-7. Sedan Chomskys *Syntaktiska strukturer* har det varit vanligt att moderna grammatiska teorier urskiljer olika nivåer inom syntaxen, t.ex. djupstruktur och ytstruktur. En syntaktisk beskrivning som utnyttjar flera olika nivåer kan sägas vara *derivationell*. Mot en sådan beskrivning kan ställas en beskrivning där man inom ramen för en enda struktur försöker fånga den information som den derivationella beskrivningen behöver flera nivåer för att karakterisera: en sådan beskrivning kan sägas vara *representerande*. Den princip- och parameterbaserade syntaxteorin är vanligen derivationell, men allt fler representerande förslag har publicerats de senaste åren. Haider och Netter frågar i inledningen till den här anmälda

boken vilket empiriskt stöd det finns för den ena eller andra synpunkten. Författarna till bokens sju uppsatser tar ställning i frågan om derivation eller representation på olika sätt, delvis beroende på vilket empiriskt material de använder sig av. En del material hämtas från de skandinaviska språkens syntax: så skriver Knut Tarald Taraldsen om opersonliga konstruktioner, existentialsatser och participkongruens i norska och svenska (denna uppsats finns också publicerad i *Tromsø Linguistics in the Eighties*, som anmäls på annan plats i denna krönika), och Gisbert Fanselow hämtar bl.a. argument från isländskans långdistansreflexiver (reflexiven i en underordnad sats syftar på matrissatsens subjekt). Något klart svar på frågan om det finns entydigt empiriskt stöd för en representationell eller en derivationell syntax ger inte boken, men man kan märka att fem av de sju uppsatserna pläderar för en representerande grammatik.

C. P.

Bengt Sigurd, Språk och språkforskning. 176 s. Lund 1991 (Studentlitteratur). ISBN 91-44-34301-9. Denna introduktion till språkforskningen är en kraftigt omarbetad version av författarens två tidigare introduktionsböcker *Språkstruktur* (1967) och *Möt språkforskningen* (1983). Efter ett inledande kapitel, där Sigurd ger exempel på vad för slags frågor som lingvisten ställer sig, följer ett kapitel om kommunikation, talakter och språkliga tecken, där förf. också presenterar forskning runt lexikon och betydelser. Utforskningen av språkets centrala delar, ljudläran, formläran och satsläran, får därefter var sitt kapitel: av naturliga skäl är det främst den moderna forskningen inom dessa områden som står i centrum för författarens intresse. Både i morfologikapitlet och i syntaxkapitlet ger förf. exempel på hur datorn kan användas i språkforskningen. Olika aspekter på psykolingvistisk forskning presenteras i kapitel sex, forskning runt språk och samhälle (sociolingvistik) i kapitel sju, och det avslutande åttonde kapitlet handlar om statistisk beskrivning av språk (frekvensstudier, redundansmätningar o. dyl.). En fyllig litteraturlista, ett namn- och sakregister samt en förteckning över de viktigaste språkfamiljerna och språken i världen avslutar boken. Liksom författarens tidigare introduktionsböcker är detta en lättläst och intresseväckande bok, och liksom dessa kommer den säkerligen att finnas med i litteraturlistorna för många introduktionskurser framöver.

C. P.

Testi giuridici germanici a cura di Loredana Lazzari. Atti del XVII Convegno dell'Associazione Italiana di Filologia Germanica. 163 s. Potenza 1991 (Casa Editrice Il Salice). (Università degli Studi della Basilicata. 11. Atti e memorie.) Den 24–25 maj 1990 hölls den konferens vars handlingar nu ges ut. Ett av bidragen (M. Rindal, "King Magnús Hákonarson's Norwegian code of 1274") behandlar helt och ett (R. Gendre, "Le leggi di Æthelberht: 'iuxta exempla Romanorum' e iuxta consuetudines Germanorum") delvis nordiska förhållanden. Andra medverkande är L. Lazzari, "Il cordice di Wihtræd:

incidenza di canoni ecclesiastici sulle leggi secolari”, G. Mazzuoli Porru, ”Editto di Rotari, art. 381: *si quis dixerit arga alterius*”, E. Fazzini, ”La tradizione germanica nel lessico della *Lex Baiuvariorum*”, G. Simone, *Lex Salica K61 (De chrenechruda)* e la sua traduzione antico alto tedesca”, C. Händl, ”Il diritto nel *Sachsenspiegel* di Eike von Reggow”, E. Morlicchio, ”La nascita del documento tedesco e i suoi rapporti con il documento latino” och G. Princi Braccini, ”Progetto di un tesoro longobardo: fonti latine”.

B. P.

Views on Phrase Structure. Edited by Katherine Leffel and Denis Bouchard. 241 s. Dordrecht–Boston–London 1991 (Kluwer Academic Publishers). (Studies in Natural Language and Linguistic Theory. Volume 25.) ISBN 0-7923-1295-3. Inom princip- och parameterbaserad syntaxteori uttrycks generaliseringar om syntaktiska förhållanden och samband i termer av frasstrukturer: principerna för frasstrukturer och deras relationer till andra grammatiska system har därför en central betydelse för utforskningen av mänskliga språks syntax. I den här anmälda volymen publiceras elva uppsatser som undersöker olika aspekter hos naturliga språks frasstrukturer: därtill kommer en inledning av Leffel och Bouchard som ger en historisk tillbakablick på hur frasstrukturbegreppet har använts inom ramen för modern grammatisk teori. I flera uppsatser (bl.a. av Abney, Bouchard, Leffel, Guilfoil, Rothstein och Wechsler) diskuteras principerna för hur en frasstruktur projiceras från ett huvudord, i andra diskuteras samspelet mellan frasstrukturer och andra grammatiska system (Abney, Bouchard, Guilfoil, Leffel, Stowell och Tremblay), och ett par uppsatser (av Abney, Barton, Stowell och Wechsler) tar upp frasstrukturens relationer till utomgrammatiska system. Förhållanden i de skandinaviska språkens syntax spelar en viss roll i resonemangen för flera av författarna: mest påtagligt är detta i Wechslers uppsats ”Verb second and illocutionary force”, som utförligt diskuterar svenskans möjligheter att ha huvudsatsordföljd i bisats. Boken avslutas med ett namn- och ett ämnesregister.

C. P.

*

Kjell Lars Berge & Ulla-Britt Kotsinas (utg.), Storstadsspråk och storstadskultur i Norden. Föredrag från ett forskarsymposium. 234 s. Stockholm 1990 (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. MINS 34.) ISBN 91-86762-21-4. ISSN 0348-3568. I maj 1990 arrangerades ett forskarsymposium i Stockholm för att diskutera språklig variation och språkförändringar i förhållande till sociokulturella förändringar i Nordens storstäder. Resultatet av mötet presenteras i den här anmälda volymen, som innehåller sexton artiklar vilka på olika sätt belyser symposiets tema. De flesta bidragen tar upp språkliga aspekter på storstadsproblematiken, men några fokuserar på storstadskulturen, som t.ex. Svend Erik Larsens inledan-

de artikel "Bykultur som humanistisk studieobjekt". Med undantag för Peter Schlobinskis artikel om språket i Berlin och Gunnel Melchers om cockney handlar artiklarna om nordiska förhållanden. Ulla-Britt Kotsinas skriver om attityder till stockholmspråk, Frans Gregersen och Inge Lise Pedersen om Köpenhamn som språksamfund, och Mirja Saari om interaktionsstrategier i Helsingfors. Norska förhållanden behandlas av Paul Kerswill (dialektkontakt i Bergen), Arnold Dalen (språket i Trondheim på 1600-talet) och Helge Omdal (inflyttares anpassning till språket i Kristiansand). Inflyttning är också temat för Pirkko Nuolijärvis artikel "Från finsk landsbygd till finsk storstad". Heikki Paunonen beskriver den språkliga utvecklingen i Helsingfors under 1900-talet. Två uppsatser handlar om språkbruk och språkattityder hos till Sverige invandrade finnar (Jarmo Lainio, Erling Wande). Boken avslutas med en kort översikt över sociolingvistikens status idag (Helge Sandøy) och en artikel av Allan Pred där förf. söker förena symposiets två delar (storstadskultur, storstadsspråk) till ett sammanhållet tvärvetenskapligt problemkomplex. Som utgivarna påpekar i sitt förord visar artiklarna i boken att den nordiska kultur- och språksituationen är så pass fascinerande att den förtjänar större uppmärksamhet än den hittills har fått. Den här anmälda symposievolymen har goda förutsättningar att bidra till att öka intresset för forskning rörande nordisk storstadskultur och nordiskt storstadsspråk.

C. P.

Kurt Braunmüller, Die skandinavischen Sprachen im Überblick. XI + 289 s. Tübingen 1991 (Francke Verlag). (Uni-Taschenbücher 1635.) ISBN 3-7720-1694-4. Denna bok som i första hand är tänkt som en översiktlig lärobok på grundstadiet för tysktalande skandinaver, ger en systematisk överblick över de moderna skandinaviska språkens väsentliga och karakteristiska drag. Som förf. påpekar i förordet är boken inte någon konkurrent till Haugens översiktsverk *The Scandinavian Languages*, London 1976 [en starkt förbättrad tysk översättning utgiven i Hamburg 1984 under titeln *Die skandinavischen Sprachen*] eller hans *Scandinavian Language Structures*, Tübingen 1982, som båda har ett historiskt perspektiv.

Braunmüllers bok inleds med en kortfattad översiktlig orientering om dagens skandinaviska språk. Därefter följer en genomgång av de enskilda språken, som vart och ett ägnas ett kapitel (bokmål och nynorsk tas i det norska kapitlet upp i separata avsnitt). Boken avslutas med ett kapitel om interskandinavisk kommunikation och flerspråkighet, en bilaga med översiktliga dialektkartor, och ett sakregister. Fylliga litteraturhänvisningar finns efter varje delavsnitt.

Kapiteln om de enskilda nordiska språken har alla samma uppläggning. Först ges en kortfattad karakteristik av språket, följd av ett textprov, ortografiska upplysningar och uttalsinformation. Därpå följer i tur och ordning ett avsnitt om det fonologiska systemet och dess realisering, ett avsnitt som ger de morfologiska grunddragen och ett avsnitt där de syntaktiska grund-

dragen presenteras. Slutligen följer ett avsnitt med exempel från semantiken och pragmatiken. Eftersom boken är tänkt att läsas som en helhet tas företeelser som finns i alla de skandinaviska språken upp utförligt endast i de första två särspråkskapitlen (om svenska och danska).

Förf. påpekar i sitt förord att en översiktbok av det här slaget aldrig kan ersätta studiet av de enskilda språkens grammatik. Bokens värde ligger just i att den är översiktlig och att den härigenom erbjuder goda möjligheter till jämförelser på olika plan mellan de skandinaviska språken.

Naturligtvis kan enskildheter i en bok av det här slaget alltid kritiseras, och författaren efterlyser också i sitt förord kritiska kommentarer och förbättringsförslag som kan införas i senare upplagor. Rättas bör framför allt enstaka skrivfel i exemplen och vissa felaktiga påståenden om de enskilda språken. Så skriver förf. t.ex. att svenskan undviker objekt i fundamentet, men Jörgensens avhandling från 1976, *Meningsbyggnaden i talad svenska*, visar att mellan 10 % och 17 % av påståendemeningarna i svenskt talspråk har objektsfundament. I detta sammanhang kunde förf. gott påpekat att de skandinaviska språken skiljer sig från tyskan i att de tillåter objektspronomen i fundamentet. En brist av annat slag som lyser i ögonen på den syntaktiskt intresserade är att förf. så gott som helt förbiser de resultat som uppnåtts inom de senaste tio årens komparativa syntaxforskning. C. P.

Birte Carlé, Skøger og jomfruer i den kristne fortællekunst. Den skandinaviske tradition og dens rødder i middelhavslandene. 156 s. Odense 1991 (Odense Universitetsforlag). (Odense University Studies in Scandinavian Languages and Literatures vol. 20.) ISBN 87-7492-813-9. ISSN 0078-3331. Berättelser om två typer av kvinnor som förkastade äktenskap och familjeliv, nämligen jungfrur och skökor, står i centrum för denna studie i medeltida nordiskt översättningsmaterial. Förf. konstaterar i sin inledning att manuskriptens jungfruberättelser är lättare att upptäcka än berättelserna om skökor. Kyrkans mönster för kvinnans sociala roller är påtagligt: den gifta kvinnan var ointressant från kristna utgångspunkter och uppmärksammades först vid eventuellt inträdande i änkeståndet. Skökan fick sitt berättigande genom att figurera i en omvändelsehistoria, och jungfrun var som den evigt trolovade bunden till Kristus som till en framtida äkta man. De nordiska texterna speglar en över hela det medeltida Europa gemensam grundsyn på kvinnans placering i samhället.

Huvuddelen av Carlés bok innehåller översättningar till danska av ett antal medeltida berättelser om jungfrur och skökor: i allt presenteras tolv kvinnor och deras öden. Översättningarna föregås av kapitel där den medeltida synen på äktenskapet och kvinnan presenteras, en översikt över den kristna berättarkonsten och dess litterära förutsättningar, och några sidor om vilka texter som finns tillgängliga för studiet av den medeltida kvinnoynen. Boken avslutas med två efterord: i det ena belyser förf. jungfrurna och skökorna ur ett socialhistoriskt perspektiv, i det andra försöker psyko-

logen och psykoterapeuten Pia Skogemann sätta innehållet i de olika kvinnoberättelserna i relation till psykiska realiteter som hon möter i sin dagliga praktik.

C. P.

Festskrift til Ottar Grønvik på 75-årsdagen den 21. oktober 1991. Redaktører: John Ole Askedal, Harald Bjorvand og Eyvind Fjeld Halvorsen. 280 s. Oslo 1991 (Universitetsforlaget). ISBN 82-00-07550-8. Ottar Grønvik har de senaste åren varit en flitig medarbetare i ANF. Krävande pedagogiska och administrativa uppgifter vid Oslo universitet hindrade honom länge från att publicera några forskningsrön, men från slutet på 1970-talet har Grønvik låtit offentliggöra en strid ström av böcker och artiklar, huvudsakligen med runologiskt innehåll. Det är därför inte att förvåna att den festskrift som Grønvik förärades på sin 75-årsdag innehåller många runologiska bidrag: nio av de nitton artiklarna tar upp runologiska ämnen.

Eyvind Fjeld Halvorsen ger inledningsvis en presentation av Grønvik som runforskare och pekar särskilt på Grønviks viktiga bidrag till kunskapen om övergångsperioden mellan urnordiska och samnordiska. Bland runbidragen märks Elmar Seebolds diskussion av runskriftens uppkomst, Michael Barnes' försök att besvara frågan om vilket språk Maeshoweinskrifterna är avfattade på och Karin Fjellhammer Seims presentation av medeltida runsyllabarie. Bland de icke runologiska bidragen kan nämnas Hødnebøs genomgång av medeltida norska dråpsbrev och Heinz Klingenberg's studie av fornordiskt *húskarlar*. Festskriften innehåller också sedvanlig Tabula gratulatoria och en förteckning över festföremålets tryckta arbeten.

C. P.

Heidersskrift til Nils Hallan på 65-årsdagen 13. desember 1991. Redigert av Gulbrand Alhaug, Kristoffer Kruken, Helge Salvesen. 541 s. Oslo 1991 (Novus forlag). ISBN 82-7099-188-0. I denna digra festskrift hyllas Nils Hallan med 45 bidrag av nordiska forskare, jämte en bibliografi över festföremålets skrifter. Artiklarna är placerade i bokstavsordning efter författarnas namn och behandlar skilda ämnen, språkliga, filosofiska och etnologiska, lärdoms- och religionshistoriska m.m. De språkliga nordistiska bidragen avhandlar främst namn, både personnamn och ortnamn. Eva Villarsen Meldgaard skriver exempelvis om modenamnen i Danmark på 1900-talet, Tom Schmidt om *Nils* i Norge, Reinert Kvillerud om svenska nutida personbinnen, Håvard Dahl Bratrein om nordnorska ortnamn med *skei*, Stefan Brink om svenska *-hem*-namn och Helge Salvesen om jämtländska kontraktionsnamn. Bland andra språkliga ämnen som tas upp kan nämnas växtbeteckningar (Sigurd Fries, Gösta Holm), runologi (Lena Peterson) och dialektologi (Maj Reinhammar). Ett kort men viktigt bidrag är Magnus Rindals redogörelse för skriftspråkstraditioner och riksnorm i Norge före 1350.

B. P.

Gianna Chiesa Isnardi, I miti nordici. Storie, figure, simboli. Ottantacinque disegni di Gino Arcidiacono. 728 s. Milano 1991 (Longanesi & C.). ("Il cammeo". Volume 219.) ISBN 88-304-1031-4. De italienska forskarnas insatser i nordisk filologi upphör inte att förvåna och imponera. I ANF 106 (1990):182 f. anmäldes dels en rapport från en sagakonferens i Spoleto, dels en väldig avhandling om det nordiska runmaterialets vittnesbörd om nordbornas resor. Här föreligger en nästan lika omfattande studie i nordisk mytologi, skriven av docenten i germansk filologi Gianna Chiesa Isnardi, som förut har publicerat arbeten om Snorres Edda och om isländska sagor. Förutom en inledning, där den nordiska världen presenteras, innehåller boken fem huvudavsnitt. Det första, *I miti*, skildrar de nordiska myterna om bl.a. världens och människornas skapelse, universums utseende, gudarnas egenskaper och världens undergång. Nästa, *Gli dèi*, ger en bild av individuella gudar, från asar som Oden och Tor via vaner som Njord och Freja till mindre gudomligheter som Gefjun och Vör. Det tredje avsnittet, *Gli esseri sovranaturali*, behandlar diser, valkyrior, jättar och dvärgar, skyddsandar o.d. I *Eroi, fabbri, re* tar Isnardi upp mytiska hjältar och smeder samt (mycket kortfattat) kungainstitutionen. Därefter skildras *I simboli*: motsatserna ljus/värme/torrhet : mörker/kyla/fuktighet, kaos, de fyra elementen, rymd, tid, tal, ämnen, växter, djur, människan och människokroppen, magi och rit. Källorna till vårt vetande om den fornnordiska religionen skildras kortfattat i ett avslutande kapitel, som också innehåller en starkt begränsad bibliografi. Att denna inte återspeglar förf.:s verkliga kunnande framgår av de talrika noterna till huvudtexten, vilka visar en imponerande beläsenhet i också de senaste nordiska forskarrönen. Den italienska läsekreten är att gratulera till detta innehållsrika och nyttiga arbete som tyvärr saknar en modern motsvarighet i Norden.

B. P.

Hans Kuhn, Das altnordische Seekriegswesen. Herausgegeben von Sigrud Engeler und Dietrich Hofmann. 135 s. Heidelberg 1991 (Carl Winter Universitätsverlag). ISBN 3-533-04359-2. Hans Kuhn dog 8/10 1988. Då fanns i en första version ett verk om det fornnordiska sjökrigsväsendet, jämte anteckningar till en omarbetning av detta. Då arbetet nu utkommer har utgivarna i huvudsak måst följa ursprungsversionen, eftersom många av anteckningarna inte motståndslöst kunde infogas i dennas text. I ett appendix meddelas dock de viktigaste omarbetningarna, vilka gäller kapitlen "Die nachrömische Zeit" och "Schiffe und Seefahrt". Kuhns arbete är en värdefull översikt över vad man vet om den fornnordiska sjökrigföringen. Det första huvudavsnittet ger en skiss av det fornnordiska krigsväsendet i allmänhet, medan det andra behandlar ledungens organisation i de olika nordiska länderna samt de rättsregler som gällde för denna.

B. P.

Vers-mått. Studier framlagda vid Andra nordiska metrikkonferensen. Uppsala oktober 1989. Utgivna av Eva Lilja, John Swedenmark, Kristian Wählin.

226 s. Göteborg 1991 (*Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet*). (Skrifter utgivna av Centrum för Metriska Studier 2.) ISBN 91-87988-01-1. ISSN 1100-9063. Den andra nordiska metrikkonferensen ägde rum i Uppsala 1989; i den här anmälda volymen publiceras ett urval (elva stycken) av de bidrag som framfördes vid denna konferens. Fyra uppsatser behandlar metriska problem i samband med översättningar (Eva Lilja, Kiki Lindell, Marianne Nordman och Alexander Pankow), två uppsatser ger bidrag till den svenska metrikhistorien (Kristian Wählin om knittel och Lars Bäckström om blankvers). Tre uppsatser diskuterar speciella metriska begrepp. Elena Dahl jämför ljudupprepningar i poesi med språkstörda människors tal, David Kornhall diskuterar hur man kan skilja litterärt relevanta ljudupprepningar i poesi från slumpmässiga och triviala upprepningar, och Gerrit Otterloo jämför hur olika forskare har hanterat begreppen överklivning och versbindning. De två återstående uppsatserna (av Augustin Mannerheim resp. Anika Kruckenberg, Gunnar Fant och Lennart Nord) utgår från uppläst poesi och prosa och presenterar idéer om hur vi kan dra slutsatser om metriska förhållanden genom att mäta intalad text. Volymen avslutas med engelska sammanfattningar av bidragen. C. P.

*

Sverre Bagge, Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla. 339 s. Berkeley—Los Angeles—Oxford 1991 (*University of California Press*). ISBN 0-520-06887-4. Under 1991 har det publicerats två förträffliga engelskspråkiga monografier om Heimskringla: den som anmäls här och Diana Whaley's nedan nämnda arbete. Medan det senare snarast har karaktären av översikt och syntes ger Bagges ett starkare intryck av grundforskning, med, som framgår av titeln, tonvikten lagd på Snorres syn på samhälle och politik. Bagges ambition är, som det formuleras i inledningen, att undersöka "the work's picture of man, society, and politics as well as Snorri's approach to his subject matter against a European background". Syftet är alltså inte att uttröna historiskt och ohistoriskt i Heimskringla utan att rekonstruera Snorres egen uppfattning. I motsats till sina samtida världsliga historiker försöker Snorre förklara och inte bara skildra ett skeende, och i motsats till den tidens andliga historieskrivare söker han sina förklaringar inte i moralitet och Guds försyn utan i människornas vilja och politiska omständigheter. Snorre koncentrerar sig på individer och inte idéer och värderar aktörerna på den historiska scenen efter deras framgångar och inte efter deras moraliska kvalitéer: en dålig härskare är en som misslyckas, en god en som vinner makt åt sig och sina anhängare.

Bagge har åstadkommit en bred, välskrivna, väldisponerad och spännande studie som ger en sällsynt klar bild av Snorres egenart. Boken är väl värd den stora spridning som publiceringen på ett världsspråk ger möjlighet till. B. P.

L'Edda. Récits de mythologie nordique par Snorri Sturluson. Traduit du vieil islandais, introduit et annoté par François-Xavier Dillmann. 233 s., 8 pl.

[Paris] 1991 (*Éditions Gallimard*). (*L'aube des peuples.*) ISBN 2-07-072114-0. I detta arbete ges en översättning av nästan hela Gylfaginning samt de viktigaste prosaavsnitten av Skáldskaparmál; översättaren följer i fråga om urvalet exemplet från Anne Holtsmarks och Jón Helgasons utgåva (Nordisk filologi, vol. A:1) från 1950. Det är en välkänd specialist på den fornvästnordiska litteraturen som ansvarar för översättningen och kommentarerna, vilket är en garanti för dessas kvalitet. I en kortfattad inledning tecknas den historiska bakgrunden till Snorres liv och verk. Kommentarerna ges i ett omfattande avsnitt (mer än 75 sidor) efter översättningen och gäller såväl språkliga ting, exempelvis de mytiska namnens etymologi och textkritiska frågor, som sakupplysningar nödvändiga för icke-expertter. Den avslutande bibliografien är anpassad efter en fransk läsekrets och koncentrerar sig när det gäller sekundärlitteraturen på arbeten på engelska, tyska och franska.

B. P.

Sigrid Engeler, *Altnordische Geldwörter. Eine philologische Untersuchung altnordischer Geld- und Münzbezeichnungen und deren Verwendung in der Dichtung*. 245 s. Frankfurt am Main–Bern–New York–Paris 1991 (Peter Lang). (*Germanistische Arbeiten zu Sprache und Kulturgeschichte. Band 16.*) ISBN 3-631-43636-X. ISSN 0723-3191. Förf. till detta arbete var under större delen av 1980-talet vetenskaplig medarbetare hos Hans Kuhn och är nu anställd på Kiels universitetsbibliotek. Hon presenterar här en gedigen genomgång av det nordiska penningväsendet med utgångspunkt i de fornordiska äldre källorna. Speciellt intresserar hon sig för övergångstiden mellan premonetärt och monetärt penningväsen, varigenom hon av källkritiska skäl får begränsa sig till skalde- och eddadiktningens (och inte t.ex. landskapslagarnas) vittnesbörd, d.v.s. till fornvästnordiska förhållanden. Huvuddelen av avhandlingen är en genomgång av dessa källors ord för värdeenheter, uppdelade på "Nutzgeld" (*fé, kúgildi, vaðmál, qln, hundrað, baugr*), "Gewichtsgeld" (*mqrk, eyrir, ertog*) och "Münzgold" (*penningr, skattr, skillingr, skarfr*).

En hel del av Engelers historiska, litteraturvetenskapliga och språkhistoriska upplysningar om källor och termer torde vara välbekanta för en nordisk läsekrets men kan självfallet vara av intresse för utomnordiska forskare som vill sätta sig in i det forn(väst)nordiska penningväsendet. B. P.

Friðrik Magnússon, *Kjarnafærsla og það-innskot í aukasetningum í íslensku*. IV + 161 s. Reykjavík 1990 (*Málvísindastofnun Háskóla Íslands*). (*Málfræðirannsóknir 1. bindi.*)

Eiríkur Rögnvaldsson, *Um orðaröð og færslur í íslensku*. 152 s. Reykjavík 1990 (*Málvísindastofnun Háskóla Íslands*). (*Málfræðirannsóknir 2. bindi.*)
Sigríður Sigurjónsdóttir, *Spurnarsetningar í máli tveggja íslenskra barna*. 118 s. Reykjavík 1991 (*Málvísindastofnun Háskóla Íslands*). (*Málfræðirannsóknir*

nir 3. bindi.) Syntaxforskningen vid Háskóla Íslands har rönt stor internationell uppmärksamhet under det senaste decenniet, vilket föranlett Málvísindastofnun Háskóla Íslands att ge ut några av de mest centrala kandidatavhandlingarna från 1980-talet. Dessa arbeten har tidigare bara funnits i ett fåtal examinationsexemplar, men de blir nu mer allmänt tillgängliga; att de är avfattade på isländska begränsar dock läsekretsen. Det första bandet i serien innehåller Friðrik Magnússons kandidatavhandling från 1989, den hittills grundligaste studien av hur *það* kan användas i bisatser. Till hjälp för läsaren avslutar förf. boken med en isländsk-engelsk och en engelsk-isländsk ordlista. Band två innehåller Eiríkur Rögnvaldssons uppmärksammade kandidatavhandling från 1982, som bl.a. utförligt diskuterar huruvida det är berättigat att anta att modern isländska har någon verbfras. Det tredje bandet i serien är Sigríður Sigurjónsdóttirs studie av hur frågesatser växer fram hos två isländska barn under perioden två till tre och ett halvt års ålder, ursprungligen publicerad 1987.

C. P.

Stefan Gippert, Britta Laursen, Hartmut Röhn, Studienbibliographie zur Älteren Skandinavistik. 112 s. Leverkusen 1991 (Literaturverlag Norden). (Berliner Beiträge zur Skandinavistik. Freie Universität Berlin. Band 1.) ISBN 3-927153-34-6. Titeln på denna bibliografi är något missvisande då det endast är litteratur om fornvästnordiska förhållanden som förtecknas. I övrigt finns endast gott att säga om den, och det är säkert inte bara den som påbörjar sina forskarstudier utan också den professionelle forskaren som kan ha nytta av den. Kapitelrubrikerna vittnar om systematiken: Fachbibliographien; Handschriftenkataloge; Nachschlagewerke; Grammatik und Sprachgeschichte; Wörterbücher; Runenkunde; Fachzeitschriften; Faksimileausgaben altwestnordischer Handschriften; Textreihen; Wichtige literaturhistorische Darstellungen; Methoden der Literaturinterpretation; Gattungen der altwestnordischen Literatur; Heldensage und Heldendichtung; Darstellungen zur Geschichte des nordischen Mittelalters; Religionsgeschichte und Mythologie; Bekehrungsgeschichte und Kirchenorganisation; Rechtsgeschichte.

En liten anmärkning: om ANF skrivs s. 29 att recensionerna sedan band 58 har avlösts av Litteraturkrönikan. Det är inte helt korrekt: som framgår av inte minst denna årgång publiceras recensioner jämsides med krönikan.

B. P.

Grettisfærsla. Safn ritgerða eftir Ólaf Halldórsson gefið út á sjötugsafmæli hans 18. apríl 1990. 515 s. Reykjavík 1990 (Stofnun Árna Magnússonar). (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 38.) ISBN 9979-819-00-6. Dr. phil. Ólafur Halldórsson har arbetat vid Det arnamagnæanske institut i Köpenhamn och, från 1963, vid Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Han har gjort sig känd som utgivare, bl.a. av Ólafs saga Tryggvasonar in mesta I–II

och Eiríks saga rauða, och har dessutom skrivit talrika arbeten om fr.a. fornvästnordisk litteratur. Här firas han på sin 70-årsdag med ett urval egna artiklar, redigerat av Sigurgeir Steingrímsson, Stefán Karlsson och Sverrir Tómasson. En bibliografi över festföremålets produktion avslutar boken, som i övrigt är uppdelad i fyra huvudavsnitt. Det första, "Innan við múrveggin", innehåller bl.a. den artikel som har gett samlingen dess namn, "Grettisfærsla", om det kända kvädet i kapitel 52 i Grettis saga, samt "Því flýgur krákan víða", om gåtorna i AM 6876 4to. Det andra, "Blaðað í bókum", innehåller studier i bl.a. Snjófríðar drápa, Færeyinga saga, Flateyjarbók och Ólafs saga Tryggvasonar in mesta. I det tredje, "Af léttara tagi", avhandlas t.ex. utbytet av handskrifter mellan Island och Norge i äldre tid, Snorre Sturlusons historiska arbeten och jomsvikingarna. Det fjärde, "Í hálfkæringi", har ett antal kortare studier av bl.a. Hauksbók. Bokens värde förhöjs av att förf. har beretts tillfälle att i små efterskrifter kommentera och uppdatera sina undersökningar.

B. P.

Björn Hagström, Átta greinir um føyroyskt mál útgivnar til Björn Hagströms 70-ára føðingardag tann 29. januar 1991. 159 s. Tórshavn 1991 (Emil Thomsen). Kännaren av det färöiska språket och förre huvudredaktören för den arnamagnæanska ordboken Björn Hagström fyllde 70 år i januari 1991 och hyllades då med denna vackert bundna bok med ett urval av hans artiklar. Förutom en allmänt hållen skildring av språk och språkförhållanden på Färöarna samt en analys av Husaviksbreven berör de flesta bidragen antingen färöisk fonetik eller relationerna färöiska-danska. Bland ämnen som tas upp kan nämnas svagtonsvokalerna *i* och *u*, supradentaler, initialt *t* samt danska lånords behandling i färöiskan. Boken avslutas med en bibliografi över Björn Hagströms skrifter, tryckta såväl som otryckta.

B. P.

Harðar saga. Bárðar saga. Þorskfirðinga saga. Flóamanna saga. Þórarins þáttur Nefjólfssonar. Þorsteins þáttur uxafóts. Egils þáttur Síðu-Hallssonar. Orms þáttur Stórolfssonar. Þorsteins þáttur tjaldstæðings. Þorsteins þáttur forvitna. Bergþúá þáttur. Kumlbúá þáttur. Stjörnu-Odda draumr. Þórhallur Vilmundarson og † Bjarni Vilhjálmsson gáfu út. CCXXVIII + 528 s. + 8 kartor. Reykjavík 1991 (Hið íslenzka fornritafélag). (Íslenzk fornrit. 13.) I detta det hittills tjockaste bandet av Íslenzk fornrit, omfattande 756 sidor, ryms de fyra sagor och nio kortsagor (þættir) som nämns i titeln. Redan 1956 påbörjade Þórhallur Vilmundarson utgivningsarbetet, men det avstannade 1960. År 1983 tog han emellertid åter upp arbetet. Med en av sagorna, Bárðar saga, arbetade riksarkivarie Bjarni Vilhjálmsson till sin död 1987. Þórhallur Vilmundarson tog då över hela utgivningsarbetet. Det betyder att han har svarat för den allra största delen av textetableringen och att det är han som har skrivit hela det omfattande förordet. När jag i fortsättningen skriver utg. (= utgivaren) avser jag därför Þórhallur Vilmundarson.

Texterna är utgivna på för Íslenzk fornrit vanligt sätt, d.v.s. normaliserade och försedda med förklarande noter. Ibland föreligger skillnader mellan handskrifterna. Utgivaren har då valt att publicera parallelltexter. De filologiska övertagandena bakom textetableringen har säkert varit många och ibland besvärliga. Det är ett mycket omfattande företal som inleder volymen (228 sidor). Varje saga eller þáttur presenteras omsorgsfullt efter ett konsekvent mönster. I ett särskilt avsnitt kommenteras förekomsten av traditionsstoff, ortnamn, fornlämningar o. likn. Tyvärr möter man, som ofta i ortnamnsstudier av utg.:s hand, en strävan att uppfatta personnamn i bestämningsleder såsom sekundära till appellativer. Visst har terrängbeteckningar o. likn. kunnat stöpas om till personnamn men knappast i den utsträckning utgivaren räknar med. Därtill kommer att antagandena stundom är språkligt otillräckligt underbyggda. Att bestämningsleden i *Bollastaðir* skulle vara *boli* 'tjur' i stället för mansnamnet *Bolli* och att *Kollabúðir* skulle gå tillbaka på *Kolabúðir* motiveras inte språkligt. Det antas bara att "samhljóðið [hefði] tvöfaldazt" ('konsonanten hade fördubblats' – varför inte *lengzt* 'förlängts'?) utan att något skäl till en sådan oväntad konsonantförlängning anges.

Det digra och vackra bandet, som också innehåller en rad upplysande kartor och illustrationer, avslutas med tolv släkttavlor och ett namnregister. Þórhallur Vilmundarson har med denna utgåva smitt en stark länk i kedjan av Íslenzk fornrits utgåvor.

S. F.

Claus Krag, Ynglingatal og Ynglingesaga. En studie i historiske kilder. 286 s. Oslo 1991 (Rådet for humanistisk forskning, NAVF, Universitetsforlaget). (Studia Humaniora. 2.) ISBN 82-00-21130-4. ISSN 0802-9997. Värdet hos *Ynglingatal* och andra texter i ynglingatraditionen som viktiga källor för kunskapen om norsk och svensk historia före år 1000 är i denna spännande och tankeväckande historiska avhandling föremål för en radikal omprövning: förf. ger flera goda skäl för åsikten att inte ens den viktigaste texten i traditionen, *Ynglingatal*, kan stamma från 800/900-talet men snarare är tillkommen på 1100-talet.

Avhandlingen består av tre delar: *Ynglingatals* ålder, *Kvad*, *saga*, *genealogi*, och *Pragmatiska* konklusioner. Den första delen inleds med en diskussion om åldern hos *Ynglingatal*: tidigare forskning, kulminerande med Walter Åkerlunds *Studier i Ynglingatal* 1939, har trots enskilda tvivlande röster fastslagit att kvädet tillkommit före år 900. Krag nagelfar argumentationen för denna tidfästning och pekar på flera svaga punkter: bl.a. har dateringen av *Beowulf* till 700-talet spelat en viktig roll. Senare forskning har emellertid klarlagt att *Beowulf* troligen är tillkommen omkring år 900, varför de argument som bygger på *Beowulfs* ålder kan avföras. Efter att ha visat att den rådande uppfattningen om *Ynglingatals* ålder inte är så välgrundad som man skulle kunna tro argumenterar förf. för att kvädet på några viktiga punkter är influerat av föreställningar som inte gärna kan härstamma från

800/900-talet, men snarare måste vara från 1100-talet: det rör sig bl.a. om tydliga spår av medeltida kristet tänkande.

Avhandlingens andra del sätter Ynglingatal i relation till hela ynglingatraditionen, representerad av texter som *Ynglingasaga* (där Ynglingatal ingår) i Snorres *Heimskringla*, partier i *Historia Norvegiæ* och *Hauksbók*, samt genealogiska upplysningar i Are Frodes *Íslendingabók*. Dessa texter är alla från 1100- och 1200-talen. Enligt äldre forskning är samtliga sekundära i förhållande till Ynglingatal; Krag kommer efter en grundlig genomgång, där han bl.a. diskuterar förhållandet skaldedikt – prosainramning, fram till att kvädet är ungefär samtida med de andra texterna. I denna del av avhandlingen utreder förf. också hur de olika texterna i ynglingatraditionen förhåller sig till varandra.

I den tredje delen av avhandlingen anlägger förf. ett vetenskapshistoriskt perspektiv: han undersöker hur ynglingatraditionen förhåller sig till den medeltida isländska historieskrivningen. Enl. förf. är ynglingatraditionen skapad av 1100-talets historiker, och Krag söker här utreda hur traditionen uppkommit, vilka historiska källor den bygger på, och vilka idéer som varit vägledande när den tidens historiker har rekonstruerat traditionen. C. P.

Rory McTurk, Studies in Ragnars Saga Loðbrókar and its Major Scandinavian Analogues. XI + 275 s. Oxford 1991 (The Society for the Study of Mediaeval Languages and Literature.) (Medium ævum Monographs. New Series. XV.) ISBN 0-907570-08-9. Rory McTurk har under en följd av år ägnat sig åt studier i Ragnars Saga Loðbrókar. Huvudsyftet med den här anmälda monografien, som är baserad på författarens doktorsavhandling från 1985, är att belysa den historiska och litterära bakgrunden till sagan. Det inledande kapitlet diskuterar frågan om huruvida sagans personer har funnits eller om de är uppdiiktade. I detta kapitel spårar förf. också bakgrunden till tillnamnet *loðbrók*; mycket utrymme ägnas här diskussionen av hur detta tillnamn är relaterat till det feminina *Loðbróka*. I bokens övriga två kapitel studerar förf. närmare hur traditionen runt Ragnarr Loðbrók utvecklats. Kapitel två visar hur berättelsen i Ragnars Saga Loðbrókar följer ett allmän-europeiskt mönster för hjältebiografier, såväl vad avser sagans huvudpersoner Ragnarr och Áslaug som Ragnars söner. I det tredje kapitlet studerar förf. ballader och legender där Ragnarr och Áslaug förekommer; bl.a. försöker han här spåra hur Áslaug-figuren utvecklats innan den inkorporerades i Ragnar-traditionen. Boken avslutas med ett fylligt namn- och sakregister. C. P.

Norroena et Islandica. Utvalde artiklar av Hallvard Magerøy. Festskrift til Hallvard Magerøy på 75-årsdagen den 15 januari 1991. XVI + 297 s. Øvre Ervik 1991 (Alvheim & Eide Akademisk Forlag). ISBN 82-90359-50-0. Förutvarande professorn i isländska vid Oslo universitet, Hallvard Magerøy, hyllades på sin 75-årsdag med en festskrift som innehåller arton av festföre-

målets egna artiklar. Den äldsta artikeln, från 1951, ger en översikt över isländska översättningar av Arne Garborgs diktning, den yngsta artikeln, från 1989, behandlar litterära drag i Böglunga sögur. Denna är mer än den äldsta representativ för forskaren Magerøy: huvuddelen av sin forskning har han ägnat den isländska prosalitteraturen från medeltiden, ett ämnesområde som också behandlas i de flesta av de i festskriften ingående artiklarna. Volymen inleds med en presentation av Hallvard Magerøy och en Tabula gratulatoria och avslutas med en förteckning över festföremålets vetenskapliga och populärvetenskapliga produktion.

C. P.

Opuscula. Vol. IX. 311 s. København 1991 (C. A. Reitzels forlag). (Bibliotheca Arnamagnæana a Jón Helgason condita. Vol. XXXIX.) ISBN 87-7421-685-6. Den Arnamagnæanska kommissionen i Köpenhamn publicerar i sin skriftserie *Bibliotheca Arnamagnæana* dels textutgåvor, dels monografier och samlingar av kortare arbeten; det här anmälda bandet är det nionde i ordningen av det sistnämnda slaget. Förutom en bibliografi över Jón Helgasons skrifter 1980–1986, sammanställd av Agnete Loth, och sju kortare bidrag i vilka forskare som utgivit texter i skriftserien berättar om sina minnen (och kontroverser) med Jón Helgason, innehåller volymen två längre arbeten och tio uppsatser. De två längre bidragen är dels Povl Skårups utgåva *Bréf Alexandri Magni. Den norrøne oversættelse af Epistola Alexandri Magni ad Aristotelem*, utgiven samman med den latinska förlagan, dels Mariane Overgaards *De islandske oversættelser af de tolv patriarkers Jacobs sønners testamenter og Josephs og Assenaths historie på Island, med en udgave af Josephs testamente*. De kortare bidragen är författade av Kirsten Wolf, Dora Faraci, Else Mundal, Jonna Louis-Jensen, Veturliði Óskarsson, Desmond Slay, Ludvig Holm-Olsen och Hubert Seelow.

C. P.

Kjartan G. Ottósson, Íslensk málhreinsun. Sögulegt yfirlit. 168 s. Reykjavík 1990 (Íslensk málnefnd, Reykjavík). (Rit Íslenskrar málnefndar. 6.) ISBN 9979-9063-3-2. Bokens ämne är av stort principiellt intresse, eftersom islänningarna ju har genomfört en ganska enastående språkremsning – för att använda det svenska ord som direkt motsvarar boktitelns. I början gällde det, påpekar förf., att avvärja hotet från danskan, nu försöker man finna isländska ord för nya företeelser och begrepp. Förf. framhåller att i denna strävan efter en långtgående språklig förnyelse är det viktigt att språkets egen nyskapande kraft utnyttjas. Av bokens undertitel framgår att det är fråga om en historisk översikt. Principiella frågor behandlas framför allt i inledningskapitlet men också i bokens senare kapitel. Förf. följer utvecklingen från reformationen. Viktigt för isländskans ställning var inte bara det gynnsamma utgångsläget – isländskan hade mycket tidigt ett väl utbildat skriftspråk – utan också det förhållandet att bibeln tidigt översattes till isländska. Kyrkospråket blev isländska och inte danska. Inom rättsskipningen intog Jónsbók (1280) länge en särställning – det sägs att den användes

som första läsebok innan man fick ABC-böcker. Men i och med enväldets införande 1662 trängde Danmark och danskan på. Stor uppmärksamhet riktar förf. mot Eggert Ólafssons insatser under 1700-talet. Två kapitel ägnas åt 1800-talet. I det ena står skolan på Bessastaðir och kretsen kring tidskriften *Fjölnir* i centrum, men här kommer också Rasmus Rasks mycket betydelsefulla insatser för det isländska språket in. I det andra behandlas språkets roll i självständighetskampen: isländskans ställning i administrationen hävdas och isländska texter produceras (lagtexter, läroböcker o.s.v.). Det sista stora kapitlet ägnas åt arbetet med det nutida språket, och här får som väntat *nýyrðasmíð*, nyordsbildning, stort utrymme. Boken avslutas med ett kapitel om språkfrågor som är eller kan bli aktuella och av en litteraturförteckning på hela tjugo sidor. Bokens ämne är så viktigt och dess innehåll så värdefullt att den borde översättas och ges ut på ett skandinaviskt eller internationellt språk.

S. F.

Russell G. Poole, Viking Poems on War and Peace. A Study in Skaldic Narrative. XV + 217 s. Toronto–Buffalo–London 1991 (University of Toronto Press). ISBN 0-8020-5867-1, 0-8020-6789-1. I den här boken behandlar Russell Poole fornnordiska dikter om väpnade konflikter och (i ett fall) fredsförhandlingar, enl. förf. är dessa dikter representanter för en särskild genre. Fyra av de behandlade dikterna är traditionellt sett uppfattade som helheter, även om det finns forskare som ifrågasätter detta. Till denna grupp hör bl.a. *Darraðarljóð* och de strofer ur *Heimskringla* som behandlar Haralds och Sveins fredsförhandlingar. Tre andra dikter består av strofer som enl. författarens utförliga argumentation bör föras samman.

I inledningen till boken ger förf. en systematisk diskussion av samspelet mellan dikt och prosa: han koncentrerar sig härvid på de partier i prosan som säger något om varför en viss dikt eller en enskild strof kom till. Inledningen innehåller också en exkurs om historiskt presens i den fornnordiska diktningen. Huvuddelen av boken består av en genomgång av de sju utvalda dikterna. För varje dikt återges den fornnordiska texten med variantapparater huvudsakligen enligt A-volymen av Finnur Jónssons *Den norsk-isländske skjaldedigtning*, men förf. har också tagit hänsyn till nyare utgåvor. Varje strof följs av en prosaöversättning till engelska. Förf. analyserar sedan de olika dikternas uppbyggnad från ett narrativt perspektiv, och kommenterar hur de är infogade i den omgivande prosatexten i de olika handskrifterna. I det avslutande kapitlet ger förf. så en mer allmän karakteristik av den här studerade genren. Boken avslutas med ett utförligt namn- och sakregister.

C. P.

Snorri Sturluson, Edda. Háttatal. Edited by Anthony Faulkes. XXVIII + 169 s. Oxford 1991 (Clarendon Press). ISBN 0-19-811238-6. Háttatal, den tredje delen av Snorres Edda, består av 102 strofer (med interfolierad prosatext), i vilka Snorre ger exempel på en mängd olika versmått som var tillgängliga för

norröna skalder under 1200-talet. Texten ges här ut med normaliserad stavning (1200-talets standard), huvudsakligen efter Codex Regius. I introduktionen presenterar utgivaren Háttatal och dess författare, och han ger också en översikt över verk som kan ha influerat Snorre. Han diskuterar vidare vilken roll Háttatal spelat för senare skalder, och visar hur det litterära värdet hos Háttatal bedömts av 1900-talsforskare. Inledningen innehåller dessutom en översikt över handskriftsläget och allmänna kommentarer till den här föreliggande utgåvan. Efter själva texten följer ett kortare avsnitt med "textual notes" och ett fylligare med "explanatory notes". Före bibliografin och det utförliga glossaret har utgivaren satt in ett appendix som ger en översikt över hur de olika versmåttens i Háttatal används i annan norrön poesi.

C. P.

Social Approaches to Viking Studies. Edited by Ross Samson. XIII + 240 s. Glasgow 1991 (Cruithne Press). ISBN 1-873448-00-7. I september 1988 hölls ett symposium i Glasgow med temat *New Perspectives on Viking Studies*. Föredragen publiceras här, uppdelade på fem huvudavdelningar. Den första, *Literacy*, innehåller två bidrag. Lars Lönnroth diskuterar det samspel och den konfrontation mellan inhemsk tradition och främmande lärdom som ledde fram till skapandet av de isländska sagorna, och E. Paul Durrenberger ser dessa i Lévi-Strauss' efterföljd som totemistiska artefakter med syfte att i en tid av förändring hålla fast vid oföränderligheten som idé. I nästa avsnitt, *Gender and Sexual Relations*, behandlas bl.a. Centralsveriges kristnande (Anne-Sofie Gräslund), bilden av vikingatidens kvinnor i Sverige från göticismen och framåt (Elisabeth Arwill-Nordbladh) samt arkeologiska vittnesbörd om kvinnliga vikingatida handelsmän (Anne Stalsberg). Det tredje, *Exchange and Society*, har bl.a. två bidrag av redaktören om ekonomisk antropologi och vikingarna samt om hur de vikingatida begravda silverskatterna skall tolkas. Det fjärde, *Political and Social Power*, avhandlar t.ex. sveastatens uppkomst (Thomas Lindkvist) och den närbesläktade frågan om vem som härskade i regionen öster om Skagerrak på 1000-talet (Carl Löfving). I det sista avsnittet, *Ancient Ethnicity and Modern Nationalism*, skriver Inger Zachrisson om den sydsamiska kulturen under vikingatiden, Thomas S. Noonan om några nya sätt att nalkas frågan om vikingarna och Ryssland samt Birgitta Linderöth Wallace om myt och verklighet i fråga om vikingarna i Nordamerika.

Redaktörens inledning i form av en Spillaneparodi vittnar om den desperation som varje symposiearrangör och symposierapportredaktör har erfärut men som han normalt har lyckats besegra när rapporten väl är färdig.

B. P.

Ulrike Strerath-Bolz, Kontinuität statt Konfrontation. Der Prolog der Snorra Edda und die europäische Gelehrsamkeit des Mittelalters. 173 s. Frankfurt am Main–Bern–New York–Paris (Peter Lang). (Texte und Untersuchungen zur Germanistik und Skandinavistik. Band 27.) ISBN 3-631-43591-6. ISSN 0721-

4286. I denna bok, som är en bearbetning av författarens doktorsavhandling, gör Ulrike Strerath-Bolz ett försök att tolka prologen till Snorre-Eddan med hjälp av en textanalys som utnyttjar kunskap om den europeiska medeltidens teologiska, filosofiska och politiska idéer. Efter en översikt över handskriftsläget och befintliga textutgåvor samt en presentation av tidigare forskning runt Snorre-Eddan ger sig förf. i kast med att studera hur förhållandet mellan hedendom och kristendom speglas i prologen. Förf. konstaterar att den beskrivning av hedendomen som Snorre ger bygger på tanke-mönster som återfinns i det medeltida Europas lärda kretsar. I det följande kapitlet presenterar förf. kontinental och isländsk bildningstradition och visar hur denna inverkat på Snorre-Eddans prolog. Bl.a. kan förf. visa hur Snorre påverkats av tidigare isländska historieskrivare, främst Ari Þorgilsson. Snorres försök att förena hednisk kosmologi och kristen skapelselära anknyter nära till samtida nyplatoniska tänkare i Frankrike. I det avslutande kapitlet före sammanfattningen försöker förf. härleda Snorres historieuppfattning från de samhälleliga förutsättningarna i den isländska fristaten, och hon belyser här också Snorres biografiska förutsättningar för prologens tillkomst.

C. P.

Karen Swenson, Performing Definitions: Two Genres of Insult in Old Norse Literature. XI + 149 s. Columbia 1991 (Camden House). (Studies in Scandinavian Literature and Culture. Volume 3.) ISBN 0-938100-87-4. Moderna genreindelningar kan vara direkt olämpliga om de används på en gången kulturs litterära verk, som en följd av etniska skillnader mellan de olika kulturerna. Detta gäller i lika hög grad den fornnordiska diktningen som diktningen från andra för oss främmande kulturer. I den här anmälda boken argumenterar Karen Swenson för att den fornnordiska litteraturens egen genreindelning bör läggas till grund för den litterära analysen. I sin bok koncentrerar hon sig på de två genrer som i den fornnordiska litteraturen fått beteckningen *senna* och *mannjafnaðr*, beteckningar som båda används för olika slag av verbala trätor. Samtliga fall av textpassager som i den fornnordiska litteraturen beskrivs som *senna* och *mannjafnaðr* presenteras i bokens appendix.

Efter en långre inledning där förf. dels kritiskt granskar hur den forngermanska litteraturen uppfattats av forskningen, dels diskuterar behovet av att använda de definitioner och indelningsgrunder som finns etablerade i den fornnordiska diktningen, ägnar hon ett kapitel åt var och en av de två trätogenrer hon studerar. Med utgångspunkt i de textpartier som återges i appendix ger förf. här strukturella definitioner av de två genrerna och diskuterar deras specifika karakteristika. Därpå följer en studie av hur textenheter av de två undersökta slagen samspelar i en större textuell helhet: för detta ändamål analyserar förf. Orvar Odds saga. Boken avrundas med en diskussion av vilken roll dikotomien subjektiv–objektiv spelar vid analysen av texter från en etniskt främmande kultur.

C. P.

Valla-Ljóts saga. The Saga of Valla-Ljot. The Icelandic Text According to MS AM 161 Fol. With an English Translation, Introduction and Notes by Peter A. Jorgensen. 120 s., 1 pl. Saarbrücken 1991 (AQ-Verlag). (Bibliotheca Germanica. Series Nova. Vol. 1.) ISBN 3-922441-59-9. ISSN 0939-544X. Samtliga existerande pappershandskrifter av Valla-Ljóts saga (inga pergamenthandskrifter av den här påträffats) går tillbaka på två pappershandskrifter, AM 496, 4to, och AM 161, fol. Den förra skrevs omkring 1640, den senare i mitten av 1600-talet av Jón Erlendsson, död 1672. AM 161, fol., har tidigare utnyttjats som underlag för en utgåva endast i en nu starkt föråldrad edition från 1830, av Þorgeir Guðmundsson och Þorsteinn Helgason. Här ges den ut på nytt, med en fyllig introduktion samt i själva utgåvan den isländska texten på vänster- och den engelska översättningen på högersidorna samt noter med textkritiska och sakliga upplysningar. Boken avslutas med ett personregister och en kortfattad bibliografi. Utgivaren, som är professor i germanska språk vid universitetet i Georgia, har kanske i någon mån råkat ut för litteraturforskarens vanliga öde att något övervärdera sitt studieobjekt: "There is no reason why *Valla-Ljóts saga* should not be enjoyed by the modern reader as much as the more famous members of the medieval Icelandic Family Sagas", skriver han i förordet. Man får nog acceptera att här saknas de verkligt stora sagornas episka bredd och psykologiska djup. Det hindrar självfallet inte att det rör sig om en väl berättad historia med åtskilliga fängslande inslag. Nyutgåvan är välkommen. B. P.

Diana Whaley, Heimskringla. An Introduction. 167 s. London 1991 (Viking Society for Northern Research. University College London). (Viking Society for Northern Research. Text Series. Volume VIII.) ISBN 0-903521-23-7. Denna monografi vänder sig till studenter, forskare och en intresserad allmänhet med intresse för men inte nödvändigtvis djupa kunskaper i den medeltida isländska litteraturen. Heimskringla belyses från de flesta tänkbara aspekter. Det första kapitlet ägnas som sig bör åt författarfrågan – det är faktiskt inte hundra procentigt säkert att det är Snorre Sturlason som har skrivit verket, även om det mesta talar för det. Så ges den historiska bakgrunden i ett avsnitt om Snorre och hans tid. Det tredje kapitlet avhandlar handskrifterna till texten och dessas stemmor samt utgåvor och översättningar av boken; Whaley går också in på sådana frågor som förhållandet mellan de två sagorna om Olav den helige, den som finns i Heimskringla och den särskilda sagan om Olav den helige. Kapitel fyra skildrar Snorres källor och förebilder och kapitel fem stil och struktur i verket. I det sista kapitlet diskuteras gränserna i Heimskringla mellan fakta och fiktion, historia och litteratur. Slutligen ges omfattande litteraturhänvisningar, dels till de olika kapitlen, dels i en litteraturförteckning uppdelad på "Primary Sources: Editions and Translations" och "Secondary Literature".

Boken är skriven i en klar och lättsam stil, i engelsk essäistiks bästa traditioner, den är fylld med intelligenta, i avsnittet om Heimskringla som

historia och litteratur snarast skarpsinniga resonemang, och den är mycket informativ. Boken fyller med andra ord mer än väl dess inledningsvis beskrivna syfte.

B. P.

Völsunga sagan. Översättning: Inge Knutsson. Inledning: Staffan Bergsten. 173 s. Lund 1991 (Studentlitteratur). (Helikonbiblioteket. 3.) ISBN 91-44-32771-4. Att namnet på Völsungasagan ovan skrivs som två ord beror på ett felaktigt utelämnat bindestreck på titelbladet. Det är väl i stort sett allt man kan anmärka på i denna bok. Sagan är alltför välbekant för att behöva presenteras för ANF:s läsare; det kan bara nämnas att den har betydelse inte bara genom sina litterära kvaliteter utan också genom att den ger en antydan om innehållet i de Eddadikter som fanns i lakunen i Codex regius, och att Inge Knutsson som vanligt har åstadkommit en utmärkt översättning.

B. P.

*

Vigleik Leira, Termar i grammatisk analyse. 64 s. Oslo 1991 (Novus forlag). ISBN 82-7099-181-3. Huvuddelen av denna lilla bok är en alfabetisk ordlista över norska termer som används vid grammatisk analys; i första hand vänder sig boken till lärare och elever i ungdomsskolan och på universitetet. Varje term åtföljs av en kortare definition eller förklaring, i vissa tillfällen illustrerar förf. med ett exempel hur termen används. Termernas stavning och deras fördelning på nynorsk och bokmål följer gällande rättskrivning. Efter termavsnittet följer 344 exempel som kan användas vid grammatiska analysövningar. Boken avslutas med en åttasidig litteraturlista för den som vill tränga djupare in i olika grammatiska ämnen.

C. P.

Norsk språk i Amerika/Norwegian Language in America. Red./ed. Botolv Helleland. 232 s. Oslo 1991 (Novus forlag). (Vol. III Det norsk-amerikanske historielaget, avd. Noreg.) ISBN 82-7099-180-5. Norskt språk i Amerika var ämnet för en konferens på Blindern, Oslo, i november 1987. Av den här bokens tolv artiklar är tio reviderade versioner av föredrag som hölls på konferensen, dessutom publiceras här en artikel av Einar Haugen om norskt skriftspråk i Amerika och en av Peter Hallaråker om efternamn hos norska immigranter i USA.

Bokens artiklar är grupperade ämnesvis. Först kommer två artiklar som behandlar källorna för kunskap om norskt språk i Amerika (Dørum och Seyersted), därpå fyra artiklar om norskt skriftspråk i Amerika (Haugen, Sunde, Worren, Zempel), två artiklar om norskt talspråk i Amerika (Hjelde och Moen), och slutligen fyra artiklar om namn (både ortnamn och personnamn) med norsk anknytning i Amerika (Hallaråker, Kruse, Alhaug, Svanevik). Två av uppsatserna är på engelska, resten på norska; de senare är alla försedda med en engelsk sammanfattning.

C. P.

Egil Pettersen, Bergensordboken. Ord – uttrykk – vendinger og begrep i Bergens bymål. 206 s. Bergen 1991 (Alma Mater Forlag AS). ISBN 82-419-0072-4. Egil Pettersen har varit professor vid Nordisk institutt vid Bergens universitet och är expert på västnorska språkförhållanden. Hans ordbok är en intressant och givande läsning inte bara för bergensare. Orden är klokt normaliserade och försedda med uttalsuppgifter bara i de fall inledningens allmänna upplysningar om förhållandet mellan stavning och uttal inte ger tillräckligt stöd. Artiklarna, som har talrika citat från den omfattande litteraturen på Bergenmål, får ett speciellt värde för språkvetaren genom att orden i görligaste mån etymologiseras. Lokala seder och bruk, lekar och spel beskrivs ingående (se artiklar som *kippermusikk* och *pinnjeger*). Som väntat är många ord inlånade från lågtyskan (*ambar, junge, pikkeleisten*), men också franska lånord förekommer (*alterert* – känt också från andra dialekter –, *posing* 'stackare', troligen från franska *poussin* 'kyckling'). Den värdefulla ordboken kunde kanske ha vunnit på en större generositet med avseende på korshänvisningar, eller eventuellt ett efterledsregister, varigenom intressanta ordbildningsmönster hade kunnat belysas ytterligare. B. P.

Egil Pettersen, Språkbrytning i Vest-Norge 1450–1550. Bind II. Morfologi. 699 s. Bergen 1991 (Alma Mater Forlag AS). ISBN 82-419-0078-3. Sexton år efter första bandet (1975) ger här Egil Pettersen ut andra bandet av sin studie av språkbrytningen i västnorska diplom skrivna vid medeltidens slut. I det förra bandet presenterade förf. det diplommaterial på 495 mellomnorske brev som han arbetat med: huvudinnehållet i första bandet rörde fonologien/grafologien i diplomerna. Denna studie följs nu upp av en omfattande undersökning av morfologien i det undersökta diplomaterialet och de syntaktiska förhållanden som direkt avhänger av morfologien.

Boken är disponerad efter ordklasser. Först kommer en genomgång av substantivens böjningsmönster, stam för stam, därpå studeras adjektiv, räkneord, pronomen och verb; före verbkapitlet kommer ett kortare kapitel där förf. samlar sina iakttagelser om kasusmorfologien. Ett ordregister över de ord som behandlas i boken eller som brukas som exempel avslutar denna informationsrika bok. Egil Pettersens bok är den första grundliga undersökningen av det morfologiska systemet i (en variant av) mellomnorsk, och dess värde som handbok vid fortsatta studier kan därför knappast överskattas.

C. P.

Johan A. Schulze, Bøheringsmål i forn og nye. Eit kjeldeskrift. 93 s. Oslo 1991 (Novus forlag). ISBN 82-7099-186-4. I denna skrift skildras dialekten i Bø i Telemark i gammal och ny tid. Förf., som är 1ste amanuensis i Norsk Målførearkiv, publicerade redan 1972 en artikel om Bø-målet (*Frå Bøheringsmålet i Bø-soga I. Kultursoga*). I den här anmälda boken tar förf. upp några egenheter i dialekten vad gäller uttal och böjning. Ett kapitel handlar

om särskilda ord och uttryck i dialekten, ett annat ger exempel på en bygdemålstext. Huvuddelen av boken behandlar Bø-dialekten i äldre tid, med textexempel från 1331 fram till slutet av 1800-talet. Boken avslutas med en ordlista som också hänvisar till författarens tidigare skrift om Bø-målet. Framställningen har en märkligt rapsodisk karaktär som försvårar läsandet.

C. P.

Tromsø Linguistics in the Eighties. 445 s. Oslo 1990 (Novus Press). (Tromsø-Studier i Språkvitenskap/Tromsø Studies in Linguistics. 11.) ISBN 82-7099-169-4. Denna bok innehåller 23 språkvetenskapliga arbeten skrivna av forskare knutna till universitetet i Tromsø. Vissa av uppsatserna är nyskrivna, andra är nytryck av tidigare artiklar. Bland bidragen märks en uppsats av Ingvild Broch och Ernst Håkon Jahr om russenorsk, en studie av Tove Bull om användandet av dialekt vid läsinlärning och en artikel av Toril Fiva om resumptiva pronomen i nordnorska dialekter. Ernst Håkon Jahr föreslår en förklaring till varför *s* utvecklas till *sj*-ljud framför *l* i modern norska, och Gjert Kristoffersen diskuterar sambandet mellan fonologiskt och fonetiskt tryck i östnorskan. Endre Mørck skriver om subjektlösa satser i norskan under perioden 1375–1499. Knut Tarald Taraldsens bidrag, "NP-movement and Expletive Chains", är också publicerat i *Representation and Derivation in the Theory of Grammar*, som anmälts på annan plats i denna krönika.

C. P.

Olaf Øyslebø (red.), Tekst og bilde. Ti bildeanalyser. 105 s. Oslo 1991 (Novus). ISBN 82-7099-172-4. De tio artiklarna i den här intressanta boken är skrivna av studenter vid Institutt for nordisk språk og litteratur vid Oslo universitet inom ramen för tre seminarierier om hur text och bild samspelar vid läsningen. Som utgivaren påpekar i förordet är det svårt att finna analysmodeller för det man kan kalla "visuell text i tryckta medier": uppsatserna i den här boken är därför att se som exempel på hur sådan analys kan genomföras.

De tio uppsatserna behandlar samspelet text–bild i ett brett spektrum av genrer. Tre uppsatser analyserar text och bild i skönlitteratur (dikt och bild, romanillustrationer, en tecknad serie baserad på Ibsens *Et dukkehjem*). En uppsats belyser textens och bildens roll som pedagogiskt uttrycksmedel i läroböcker. Samspelet bild–text på dagstidningarnas förstasidor studeras också, liksom text och bild i en rekryteringsbroschyr. Reklam i olika former bygger i hög grad på ett intrikat samspel mellan bild och text: i de tre uppsatser som arbetar med reklamgenren analyseras en annonskampanj för bibeln, annonser för en ny ungdomstidskrift och annonser för ett bilmärke.

C. P.

Eva Aniansson (red.), Eget språk och andras. Ett urval artiklar ur Språklådan i Upsala Nya Tidning. 116 s. Uppsala 1991 (Hallgren och Fallgren Studieförlag). (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter. 22.) ISBN 91-7382-671-5. Ett tiotal svenska tidningar har språkspalter, dit läsarna kan skicka frågor. I Upsala Nya Tidning besvaras sedan femton år tillbaka sådana språkfrågor av lärarna vid Institutionen för nordiska språk m.fl. Bland dessa nu föreliggande uppemot trehundra frågor, besvarade i tidningens språkspalt av ett tjugotal olika personer, har Eva Aniansson valt ut sextiotvå stycken, uppdelade i avsnitt från minsta språkliga enhet till största, d.v.s. från "Bokstav och tecken" över "Uttal och stavning", "Böjning och ordbildning", "Ord och fras" och "Provinsialismer" till "Mening, text och omvärld". Varje avsnitt presenteras genom en inledning, liksom boken i sin helhet. Boken avslutas med en bibliografi och ett ord- och sakregister. Eftersom människor för det mesta frågar om det som de tycker är problematiskt vid nyttjandet av språket, har boken kommit att innehålla ett ganska representativt urval av stötestenar i svenskan, och den kan därför faktiskt med fördel användas som en handbok i språkriktighetsfrågor både av enskilda personer och i undervisningen. Den passar därigenom fint in i serien Ord och stil som ges ut av Språkvårdssamfundet i Uppsala. S. F.

Biskopsvisitationer i Skåne 1697. Utgiven av Birgitta Tuvestrand. 211 s. Lund 1991 (Landsarkivet i Lund). (Landsarkivets i Lund skriftserie. 2.) ISBN 91-971044-1-8. Ett led i försvenskingsprogrammet för Skåne under slutet av 1600-talet var de visitationsresor till de olika socknarna i Skåne som biskopen Mathias Steuchius företog. Under perioden 10 juni–6 juli 1697 visiterade Steuchius socknarna i östra Skåne, under perioden 12 augusti–15 augusti några socknar i västra Skåne. Protokollen från dessa visitationer, skrivna av konsistorienotarien i Lund Johan Ericsson Klinthe, utges bokstavstroget i den här recenserade volymen, tillsammans med handlingar som insänts i samband med visitationerna. Förkortningar har upplösts. Förutom protokollet innehåller volymen kyrkohistoriska kommentarer av Ingemar Brohed, språkliga kommentarer av Lillemor Santesson och Christer Platzack, ett personregister och ett topografiskt register. Tyvärr lämnar den typografiska utformningen av skriften mycket att önska, och kommentardelen innehåller flera korrekturfel, vilka hade kunnat undvikas om författarna fått tillfälle att läsa korrektur. C. P.

Albin Edlund, Värleden. Minnesbilder från Holmön. 190 s. Umeå 1991 (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå). (Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie C nr 8.) ISBN 91-86372-22-X. ISSN 0349-618X. På Holmön, den nordligaste ön i den långa kedjan av öar, holmar och skär i Norra Kvarken, föddes Albin Edlund 1916. Fyra år gammal miste han sin far och växte sedan upp tillsammans med sin

mor och sina fem äldre syskon. I detta hem, där alla måste medverka i arbetet, lärde han ingående känna Holmöbornas liv, innan de stora förändringarna skedde. Han beskriver ängesslätter och fåbodbruk, laxfiske vid Holmögadd och säljakt på Öster-Kvarkens is, skolgång och fromhetsliv o.s.v., och han gör det inte genom strikt etnologisk dokumentation utan med det självupplevdas konkretion och impressionistiska skärpa. Händelserna illustreras med uppemot hundralet lätt naivistiska små teckningar. Av språklig dokumentation erbjuder boken också en del. Där finns dialektord, framför allt termer, insprängda i texten och en förteckning över drygt tvåhundra av Holmöarkipelagens ofta särpräglade ortnamn. S. F.

Wolter Ehn, Mötet mellan centralt och lokalt. Studier i uppländska byordningar. 114 s. Uppsala 1991 (Dialekt- och folkminnesarkivet). (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. B:21.) ISBN 91-85540-55-2. ISSN 0348-4483. Föreliggande avhandling baserar sig på förf.:s 1982 utgivna Byordningar från Mälardalen. Stockholms, Södermanlands, Uppsala och Västmanlands län, anmäld i ANF 98 (1983):242f. Här jämför Ehn mönsterbyordningen 1742 och andra tänkbara förebilder med de upprättade byordningarna för att söka utröna vilka faktorer som ligger bakom bestämmelserna, vad som är gammal sedvanerätt och vad som är nytt. I det första huvudavsnittet granskas de lokala och centrala maktfaktorerna: å ena sidan bönderna samt by- och sockenstämmorna, å andra sidan främst landshövdingar och kronofogdar. Det andra behandlar byalagets rättsliga struktur: byrätt och bystämma, andelar i byn, hägnadsskyldigheterna, det tredje byordningarna och resurserna, det fjärde brandskyddet och det femte (kortfattat) bymoralen. Ehns framställning är komprimerad och faktafylld men trots det lättläst. Avhandlingen visar övertygande vilken viktig källa till den folkliga andliga och fr.a. materiella kulturen som de gamla byordningarna utgör. Fortfarande återstår den forskningsuppgift som påtalades i den ovan nämnda anmälan i ANF av byordningsutgåvan från 1982: att undersöka i vilken mån byordningens ordförråd har påverkat dialekterna. B. P.

Gerd Eklund, Vrist – brist – rist. Utvecklingen av gammalt uddljudande wr i nordiska, särskilt svenska, dialekter. 254 s., 16 kartor. Uppsala 1991 (Dialekt- och folkminnesarkivet). (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. A:17.) ISBN 91-85540-52-8. ISSN 0348-4475. Den uddljudande konsonantförbindelsen wr har uppenbarligen varit svåruttalad, och man har försökt undvika den på olika sätt. Resultaten på svenskspråkigt område kan utläsas ur de brokiga kartbilder över wr-ord och ur de tabeller över uddljudens förekomst i de olika orden som förf. har publicerat i slutet av sin avhandling. Med dessa tretton kartor och sexton tabeller och med en noggrann femtiosidig materialsamling bestående av de olika wr-orden, re-dovisade landskapsvis, samt med en fyllig kommentar till de olika orden har

hon med råge uppfyllt det första av sina tre syften, vilka anges vara att kartlägga förekomsten av de olika särutvecklingarna samt att försöka ange ålder hos och orsak till dem. Här skall sägas att kommentaren till *wr*-orden, som omfattar ett sextiotal sidor, innehåller värdefulla etymologiska utredningar och ibland tar formen av fina små ordstudier.

När det gäller förändringarnas ålder visar förf. klart och tydligt att de har skett under en mycket lång tid. De faktiska fornspråkliga beläggen är av naturliga skäl tämligen få. Dock har man ju sedan länge kunnat konstatera, med hjälp av allitterationen, tidiga *r*-former – alltså *w*-förlust – i fornvästnordisk skaldediktning. Även metates till *rw* är gammal, från 1200-tal och tidigt 1300-tal. Uddljjudande *br* förefaller av anförda ortnamnsbelägg att döma däremot vara en relativt sen manifestation av äldre *wr*. Som en av de viktigaste drivkrafterna bakom förändringarna ser förf., säkert med rätta, differentieringen. Hon gör emellertid gällande att utfallet ibland även kan ha styrts av fonetiska faktorer.

Någon gång blir förf.:s resonemang kanske lite väl subtila. Men diskussionerna om uddljudsförändringarnas ålder och orsaker förs i regel på ett högt plan och stöds gärna av språkhistoriska och dialektgeografiska data i kombination. Ett komplicerat ljudhistoriskt problem har omsorgsfullt och uppslagsrikt behandlats. S. F.

*Gösta Holm, Uppkomsten av de neutrala verbalabstrakterna på -ande. 39 s. Stockholm 1991 (Almqvist & Wiksell International). (Scripta minora Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis. 1990–1991:1.) ISBN 91-22-01403-9. Suffixet -ande (-ende), med vars hjälp vi kan bilda abstrakta substantiv till praktiskt taget alla svenska verb, betraktas allmänt i våra handböcker som tillkommet efter medellågtyska förebilder. Som ett stöd för den uppfattningen brukar man anförda det förhållandet att bildningstypen är sällsynt i dialekterna. Gösta Holm angriper problemet angående suffixets ursprung genom att just undersöka *ande*-ordens förekomst i dialekterna. Han finner dem så pass väl företrädda på många håll i Norge, Sverige och Finland, att han menar att man bör pröva om de inte i stället kan vara spontant uppkomna i delar av Norden. Holm utgår i första hand från det äldre, homonyma *an*-suffixet (i t.ex. *längtan*, *väntan*), vars *n* emellertid har varit i farozonen inom större delen av det aktuella området enligt regeln: slutljjudande kort *n* faller. Holm räknar med att i detta läge en restitution har ägt rum bl.a. i syfte att undvika homonymi med infinitiven, antingen så att *n* har bevarats eller så att *nd* har införts delvis i analogi med redan existerande ord och former med *nd*. Holm kan här anknyta till iakttagelser av Bengt Hesselman. Inhemska mönster kan vid sidan härav mycket väl ha spelat en roll. Förf. utesluter f.ö. inte helt medellågtysk påverkan. Det är ett stort material av mycket skiftande karaktär som förf. arbetar med, och ibland präglas framställningen härav. Inte mindre än nio anmärkningar utgör inskott i den löpande texten. Gösta Holms undersökning är ett bra exempel på hur dialekterna kan belysa och lämna bidrag till språkhistorien. S. F.*

Tor G. Hultman, Barnet – han eller den? Om genuskongruens vid ordet barn i gymnasisters språkbruk. 50 s. + 38 s. bilagor. Lund 1990 (Institutionen för nordiska språk). (Nordlund. Småskrifter från Institutionen för nordiska språk i Lund. 16.) ISSN 0281-5427. Undersökningen gäller predikativkongruens och pronomenkongruens vid ordet *barn*. Materialet utgörs av 200 uppsatser i det centrala provet i svenska för årskurs 3 i gymnasieskolan 1988 med temat *barn*. En jämförelse mellan grammatiskt genus och semantiskt hos predikativet (*inget barn är det andra likt/varje barn är inte den andre lik*) visar att det nästan är lika vanligt med inkongruens (63 fall) som kongruens (88 fall) ”Med tanke på att de inkongruenta konstruktionerna knappast godkänns inom den traditionella språkriktighetsnormen, är det påfallande mycket”, kommenterar förf. Även när det gäller bruket av anaforiskt pronomen är kongruens (*barnet – det*) något vanligare: 56 % av fallen, än inkongruens (*barnet – han eller hon/den/de m.fl.*): 44 %. Ett påfallande drag är inkonsekvensen i bruket. Samma skribent kan uppvisa båda kongruens och inkongruens, ibland t.o.m. i samma mening, ett tecken på att stor osäkerhet råder i språkbruket. Denna del av undersökningen innehåller även andra iakttagelser, t.ex. i vilken utsträckning ordet *själv* böjs. I ett tilläggskapitel tar Tor Hultman upp den klassiska frågan: ”svenskans genus som problem”. Han belyser den ur olika synpunkter, framför allt iakttar han i vilken utsträckning *den* kan användas som könsneutralt animatpronomen. Förf. menar att trenden att ersätta *eleven – han* eller *hon* med *eleven – den* inte har nått långt trots rekommendationer från språkvården.

S. F.

Ivar Axelsson Totts räkenskapsbok för Gotland 1485–1487. Utgiven med inledning och register av Evert Melefors under medverkan av Dick Wase. 509 s. Visby 1991 (Produktion Gotlands fornsal). (Acta Eruditorum Gotlandica. Actum VII.) ISBN 91-88036-02-2. ISSN 0282-0331. Som utgivaren Evert Melefors påpekar i inledningen till denna utgåva är äldre inhemska källor till medeltidens gotländska historia förvånansvärt få jämförda med vad som finns från de flesta håll på fastlandet. Här ederas nu i en mycket smakfull volym den äldsta medeltida källa som mer konkret belyser förhållandena på Gotland under senmedeltiden, en räkenskapsbok som förtecknar intäkter och utgifter på ön mellan den 9 maj 1485 och den 3 maj 1487 för länsherren över Gotland, Ivar Axelsson Tott. Som Melefors nämner har boken genom sina vittnesbörd om exempelvis sändebud till olika platser och personer ett stort värde för den politiska historien, men man ger honom rätt i att den har sitt största intresse genom vad den har att berätta om den tidens dagliga liv sett från Visborgs slotts synpunkt. Själva utgåvan består av en facsimile av handskriften på halva uppslaget och på andra halvan en radtrogen diplomatisk återgivning. Avslutningsvis finns, som är att vänta, ort- och personregister, och därjämte ett ordregister med svårbegripligare ord förklarade samt några nyttiga sidor om mynt, mått och vikt. Utgåvans värde utanför experternas krets ökar därmed avsevärt.

B. P.

Kent Larsson, Svenska brev. Några bidrag till studiet av en texttyps historia. 214 s. Umeå 1991 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 102.) ISBN 91-7174-602-1. ISSN 0345-0155. Man får gå till den här bokens Abstract för att få reda på dess syfte: "to write the history of the Swedish language from a texttypological point of view". Väsentligen rör det sig om ett slags brevantologi, där vissa brev kommenteras från stilistiska och språkliga synpunkter (dock saknas i stor utsträckning ordförklaringar). Urvalet börjar med några äldre brev (Gustav Vasa, Hemming Gadh, Peder Månsson) och fortsätter med "vardagsbrev i artig eller sirlig stil" och "vardagsbrev i enkel stil". Därefter kommer "Några brev med kvinnliga förtecken" och till slut "Några författarbrev". Larsson skiljer inte mellan fiktiva och verkliga brev, vilket gör att en del textprover kan åskådliggöra faktiska differenser betingade av klass eller kön, medan andra bara kan återspegla uppfattningar hos författaren till en brevställare eller ett skönlitterärt verk om skillnader i brevstil mellan personer av olika klass eller kön.

B. P.

Björn Melander, Innehållsmönster i svenska facktexter. 242 s. Uppsala 1991 (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 28.) ISBN 91-506-0854-1. ISSN 0083-4661. Melanders avhandling är liksom Harry Näslunds, som också anmäls i denna krönika, tillkommen inom det av Britt-Louise Gunnarsson ledda FUMS-projektet "Facktexter under 1900-talet". Detta projekt har som övergripande mål att kartlägga budskapsförmedlingen i texter från olika fackområden och av olika funktionella typer, både ur ett synkront och ett diakront perspektiv. I sin avhandling studerar Melander innehållsmönster i ett urval av svenska facktexter (vetenskap och populärvetenskap) från områdena ekonomi, medicin och teknik under tre perioder, 1895–1905, 1935–1945 och 1975–1985. Han söker också relatera resultaten till texternas faktiska innehåll och förklara likheterna och olikheterna mellan texterna med hjälp av förhållanden i den sociala kontext som texterna kan sättas in i.

Melanders studie av facktexters innehållsmönster bygger på en analys av det kognitiva innehållet i texterna i termer av kunskapscheman. Analysen, som är utarbetad av Britt-Louise Gunnarsson, urskiljer fem kunskapsvärldar, *vetenskapsvärlden, praktikvärlden, objektvärlden, privatvärlden* och *externvärlden*. Författarens uppgift har varit att studera hur innehållet i de olika facktexterna fördelar sig över dessa kunskapsvärldar. Efter ett inledande kapitel om avhandlingens syfte och disposition och ett kort kapitel där textmaterialet för undersökningen presenteras följer en genomgång av analysmetoderna och ett kapitel om samspelet mellan text och social kontext. Resultatet av innehållsanalysen presenteras i kapitel fem till tio; det avslutande elfte kapitlet innehåller en sammanställning av några av de mer centrala resultaten.

För huvuddelen av de texter som Melander undersökt gäller inte överraskande att vetenskaps- och objektvärlden är de dominerande kunskapsvärldarna. Inte heller är det särskilt överraskande att de populärvetenskapliga texterna visar sig vara mindre ensidigt inriktade mot vetenskapen och öppna utåt mot andra infallsvinklar. Intressantare är iakttagelsen att fackområdet verkar vara den faktor som har störst betydelse för de innehållsliga mönstren; så finner t.ex. förf. att ekonomitexterna utmärks av en hög andel externvärld, medicintexterna av en relativt sett hög andel privatvärld, och teknikexterna av ett stort inslag av objektvärld. Också vid studiet av den diakrona utvecklingen inom de tre genrerna finner förf. intressanta resultat. Vetenskapsvärlden förefaller ha blivit viktigare över tiden inom de ekonomiska och medicinska texterna, samtidigt som externvärlden har minskat i omfång. Båda dessa genrer har således utvecklats mot ett mer renodlat inomvetenskapligt perspektiv. Teknikexterna visar däremot motsatt utveckling: här minskar vetenskapsvärldens betydelse över tiden, medan externvärldens vikt har ökat. Förf. spekulerar i om detta resultat kan vara en följd av att teknikens negativa effekter blivit tydligare under efterkrigstiden.

C. P.

Harry Näslund, Referens och koherens i svenska facktexter. 300 s. Uppsala 1991 (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 29.) ISBN 91-506-0892-4. ISSN 0083-4661. Näslunds avhandling är liksom Björn Melanders ovan anmälda bok tillkommen inom det av Britt-Louise Gunnarsson ledda FUMS-projektet "Facktexter under 1900-talet". I sin avhandling gör Näslund en mikrosemantisk analys av referensbindningar och referensstruktur i ett urval av svenska facktexter (både vetenskap och populärvetenskap) från områdena ekonomi, medicin och teknik under tre perioder, 1895–1905, 1935–1945 och 1975–1985. Resultaten relateras till texternas faktiska innehåll. Näslund försöker också förklara likheterna och olikheterna mellan texterna med hjälp av förhållanden i det yttre sammanhang som texterna kan sättas in i.

Efter det inledande kapitlet där Näslund ger bakgrunden till sin studie och presenterar tidigare forskning om fackspråk och om referensbindningar följer ett kort kapitel om de undersökta texterna och ett längre som behandlar analysmetoderna. Det fjärde kapitlet innehåller en diskussion av olika kontextuella faktorer som kan tänkas påverka referensrelationernas förekomst och fördelning i texten. Kapitel fem till och med kapitel åtta utgörs av en redovisning och diskussion av undersökningens resultat med avseende på olika typer av relationstyper. Resultaten sammanfattas sedan i avhandlingens nionde kapitel, och tolkas i anslutning till olika kontextuella faktorer.

Näslunds avhandling innehåller en uppsjö av fakta om olika slags referensbindningar i de undersökta facktexterna, som förf. söker ställa i relation till olika utomtextuella faktorer. Så finner han bl.a. att det finns tydliga skillna-

der mellan olika typer av facktexter, och att dessa skillnader generellt sett är mer relaterade till fackområde än till tid och genre. De medicinska texterna är t.ex. mer heterogena och uppvisar större perspektivvariation än de ekonomiska och tekniska texterna; Näslund finner det troligt att denna skillnad speglar en metodisk skillnad mellan dessa vetenskaper.

C. P.

Ordbok över Sveriges dialekter. Första bandet. Häfte 1. ¹A-Andtäppt. 80 s. Uppsala 1991 (Arkivet för Ordbok över Sveriges dialekter). ISBN 91-88324-00-1. ISSN 1102-1586. Arbetet med en ordbok över Sveriges dialekter tog sin början 1954, efter det att Kungl. Gustav Adolfs Akademien av dåvarande Humanistiska fonden hade fått anslag för ändamålet. Den 1 juli 1984 förstatligades företaget och inlemmades, som självständigt arkiv, i myndigheten Dialekt- och ortnamnsarkiven samt Svenskt visarkiv. Dess syfte är att "med angivande av ordens, uttalsformernas, betydelseernas etc. geografiska förekomst/utbredning redogöra för i princip hela det svenska (men inte det finska eller lapska) dialektala ordförrådet inom Sveriges nuvarande gränser, sådant det är åtkomligt genom handskrivna eller tryckta källor från både äldre och yngre tid" (s. 5). Det första häftet är nu utkommet. En utförlig granskning av detta har ställts i utsikt till nästa årgång av ANF; därför kan det här räcka med en kort anmälan. Redan nu kan det konstateras att ordboken i första hand är av värde för den dialektologiskt och språkhistoriskt inriktade forskningen; skolor, lokalhistoriker o.d. är sannolikt mer intresserade av ordböcker som speglar den egna traktens ordförråd, uttal och fraseologi.

B. P.

Sagor från Edsele. Upptecknade och översatta av Frans Bergvall. Utgivna och kommenterade av Åsa Nyman och Karl-Hampus Dahlstedt. 303 s. Uppsala 1991 (Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala). (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. B:20.) ISBN 91-85540-43-9. ISSN 0348-4483. Folkskolläraren och filosofie hedersdoktorn Frans Bergvall började redan på 1920-talet göra uppteckningar från Edsele socken i västra Ångermanland och har fortsatt med det genom åren. I hans material ingår åtskilliga sagor av vilka ett urval nu publiceras, både i dialektal form och i översättning till riksspråk. Dialekttexterna har bearbetats av arkivarie Rune Västerlund, varigenom de har kunnat få en enklare och mer lättläst ljudbeteckning, medan översättningarna tycks ha åstadkommit av Bergvall själv. De delvis ganska mustiga sagorna kunde kanske ha försvenskats med mer varsam hand; det förefaller onödigt att översätta exempelvis *karlen* med *mannen* och *vart* med *blev*. Men självfallet kommer det faktum att översättningar finns att välkomnas av alla sagoforskare och sagointresserade utan dialektkunskaper. Bergvall bidrar själv med en kortare inledning. I en efterskrift redogör Åsa Nyman för begreppet 'saga' och för upptecknarens sagesmän och kommenterar texterna, medan Karl-Hampus Dahlstedt skildrar Edselemålets ljud- och formlära.

B. P.

Sagt och gjort. Vänskrift till Wolter Ehn och Rune Västerlund 1991. Från arbetskamraterna på ULMA. 169 s. Uppsala 1991. ISBN 91-85540-56-0. Uppgift om förlag eller distributör saknas i denna vänskrift, och likaså information om redaktör(er) och om anledningen till skriftens tillkomst. Som är att vänta med tanke både på de två hyllade och deras arbetsplats har boken ett blandat dialektologiskt och etnologiskt innehåll; här skall bara en del språkliga bidrag beröras. Stig Björklund avhandlar några dörrstängningsord (*dörrlan* och *stocklan*) i dalmålet, Magdalena Hellquist skriver om härm i Norrland, Margareta Källskog om ett par interjektioner i överkalixmålet och Maj Reinhammar om några slangartade uttryck som möjligen har sina rötter i franskan. Den tyngst vägande artikeln är signerad av Sven Söderström, som ger en nyttig översikt över den obestämda artikelns dialektala former i svenskan.

B. P.

Evert Salberger, Östgötska runtexter. 59 s. Göteborg 1990 (Scripta runica, c/o Salberger, Göteborg). (Scripta runica. 3.) ISSN 0349-2966. Denna skrift innehåller fyra fristående artiklar, i vilka Evert Salberger behandlar fyra dunkla runföljder på fyra stenar i Östergötland. Det är fråga om tydliga ristningar. Problemen ligger huvudsakligen i tolkningen av runföljderna. Ett genomgående drag i förf.:s tolkningar är att han räknar med förkortningar, ibland mycket starka sådana. Ett **burþ** skulle få en utmärkt tolkning om man finge läsa **bruþur sin**. Det går, om man räknar med omkastning av **ur** till **ru** och utelämnning dels av ordslutet **ur**, dels av possessivpronomenet *sin*. (Även en annan möjlighet ges.) En djärvare läsning genom tillägg av runor gör förf. då han i **sunu** läser **sun nutan** (= *nytan*) 'dugande son', vilket ger texten en god mening. Till dessa olika emendationer anför förf. goda paralleller. Ett kännetecknande drag för Evert Salberger som runolog är hans omsorgsfulla analys och hans noggranna dokumentation genom parallellställen. Men även om det finns mer eller mindre goda paralleller till alla momenten i en tolkning och även om emendationerna leder fram till en utmärkt läsning, så ställer man sig ändå undrande om alla förkortningar eller felristningar i en och samma runföljd verkligen har ägt rum. Det gäller t.ex. hans tolkning av **sun : sistm** som **sun : sihstins**, alltså *Sigstens son*. Det finns ju ortnamn som vi efter en rad tolkningsförsök tvingas resignera inför. Kanske borde vi göra detsamma inför runföljder som **sistm** också. Vi bör emellertid vara tacksamma mot Evert Salberger för hans energiska och uppslagsrika försök att tolka mycket besvärliga runföljder.

S. F.

Stilistik och finlandssvenska. En samling artiklar tillägnade Birger Liljestrand den 25 juni 1991. XIV + 271 s. Umeå 1991 (Institutionen för nordiska språk). (Nordsvenska. 8. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet.) ISBN 91-7174-566-1. ISSN 0282-7182. Denna festskrift till Birger Liljestrand på hans sextioårsdag innehåller tjugoen artiklar inom ämnesområdena stilistik och finlandssvenska, forskningsområden som är

centrala för festföremålet. Inom dessa ramar visar bidragen stor spännvidd, vilket följande urval visar. Lars Huldén skriver om Runar Schildt, Marianne Nordman om Jarl Hemmer, Jan Nilsson om Tage Aurell och Gun Widmark om Sara Lidman. Lyrikens form och innehåll behandlas av Christer Laurén, Lars Melin presenterar retorikens övertalningsgrepp. Eva Strangert frågar sig om det finns en speciell uppläsningsstil för nyheter i radio och TV, och Anne Marie Londen skriver om direkta citat i samtal. Irma Sorvali behandlar finlandssvenskan från översättningsteoretisk synpunkt, Mikael Reuter och Marika Tandefelt presenterar myter om finlandssvenskan, Kristina Nikula skriver om finlandssvenskan och dialekterna, och Åke Hansson om finska lånord i nordnorrländska dialekter. En fyllig Tabula gratulatoria inleder skriften. C. P.

Studier i svensk språkhistoria 2, utgivna av Sven-Göran Malmgren och Bo Ralph. IV + 283 s. Göteborg 1991 (Acta Universitatis Gothoburgensis). (Nordistica Gothoburgensia. 14.) ISBN 91-7346-242-X. ISSN 0078-1134. Det andra symposiet kring svenska språkets historia hölls i mars 1990 i Göteborg. Huvuddelen (22 stycken) av föredragen vid detta symposium ingår i den här anmälda volymen. Sammanslaget visar dessa föredrag att det svenska språkets historia är föremål för utforskning från en mängd olika synvinklar. Här finns studier av termer i fackspråk under trehundra år (Britt-Louise Gunnarsson), prepositionernas rektion i runsvenskan (Lena Peterson), semantisk och syntaktisk förändring hos grammatiska markörer (Hanna Lehti-Eklund), genitivens utveckling i fornsvenskan (Lars-Olof Delsing) och en presentation av språkbruk och språksyn i tidig arbetarrörelse (Olle Josephson). Lars-Johan Ekerot ger ett bidrag till den svenska kommateringens 1900-talshistoria, Staffan Hellberg frågar sig om optativen ska förklaras som en död formkategori. Gösta Holm påminner om dialekternas roll för språkhistorien, och Lars Wollin ställer den retoriska frågan "Ska vi forska om fornsvenska?". Två uppsatser fokuserar på normer: Helena Solstrand-Pipping skriver om normen i det tidiga 1800-talets finlandssvenska, och Ulf Teleman resonerar om hur normföreställningar uppkommer. Volymen avslutas med korta engelska sammanfattningar av de publicerade uppsatserna. C. P.

Margareta Svahn, Finnskägg, tåtel och sia. Om folkliga namn på gräs. 159 s., 3 kartor i texten. Umeå 1991 (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå). (Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie A. Dialekter. Nr 8.) ISBN 91-86372-21-1. ISSN 028-5553. Den här anmälda boken är en doktorsavhandling som ventilerades våren 1991. I inledningen finns sedvanlig redogörelse för syfte, metod och material, med några välbefogade kritiska synpunkter på det dialektala växtbeteckningsmaterialet. Därefter följer en kanske inte helt övertygande terminologisk diskussion, en god forskningsöversikt och ett agrarhistoriskt avsnitt. Efter en

redovisning av ett antal "folkliga gräsarter", d.v.s. gräsarter enligt den folkliga terminologien, och dessas beteckningar kommer i tre kapitel avhandlingens huvuddel: "Den folkliga arten strå med vippa" (*ven, tåtel, bunk, jägarn, tannar, bunt/dagrabb*), "Den folkliga arten rotblad" (*rysk, tov, sia, smyle/mogres*) samt "Den folkliga arten stagg" (*hära, finn/finntopp/finntott, finnskägg, stagg, börsting, sägg, fnugg*). Avslutningsvis diskuteras, i anslutning till David Kornhalls Sydsvenska fisknamn, variation och affekt i gräsnamn.

Avhandlingens värde ligger, givetvis bortsett från det betydelsefulla i att det intressanta materialet blir lättare tillgängligt, fr. a. i de dialektgeografiska och semantiska inslagen. Som etymolog är förf. mindre avancerad; i den mån det inte rör sig om ganska genomskinliga bildningar förlitar hon sig med något undantag (t.ex. *bunk* s. 65 ff.) på kända auktoriteter. B. P.

Svenskan i skolan. Nordsamling 1. Kent Larsson (red.). 160 s. Umeå 1990 (Institutionen för nordiska språk). (Nordsvenska. 7. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet.) ISBN 91-7174-544-0. ISSN 0282-7182. Denna skrift innehåller tio artiklar, baserade på föredrag hållna vid en sammankomst i Umeå om svenska i skolan. Redaktören påpekar i sitt förord att språkutvecklingen hos skolbarn först på senare tid blivit föremål för mer systematiskt vetenskapligt studium, och att detta studium i tiden sammanfallit med en uppblående livlig pedagogisk-metodisk diskussion inom skolans svenskämne. Som en följd av detta har behovet växt fram att skapa ett forum för utbyte av erfarenheter om svenskundervisning och för diskussioner med ämnesdidaktisk inriktning och kring problemkomplexet språk – kunskap – inlärninng – andlig utveckling. Sammankomsten i Umeå hade till syfte att vara ett sådant forum.

De i den här anmälda skrften publicerade uppsatserna belyser svenskan i skolan ur olika synvinklar. I en längre inledande artikel reflekterar Kent Larsson över språk, språkförmåga och språkutveckling. Nils Granberg skriver om invandrarna, skolan och språket och Tor Hultman om språket, skolan och makten. Muntlig framställning i skolan är ämnet både för Birgitta Garmes och för Inga-Britt Lindblads bidrag. I de avslutande fyra uppsatserna tar Kerstin Lindgren, Åke Pettersson, Siv Strömquist och Jerker Öström upp olika aspekter på skrivundervisningen i skolan. C. P.

Svenskans beskrivning. 18. Förhandlingar vid Artonde sammankomsten för svenskans beskrivning. Uppsala den 25–26 oktober 1990. Utgivare: Mats Thelander, Britt-Louise Gunnarsson, Olle Hammermo, Olle Josephson, Caroline Liberg, Bengt Nordberg, Carin Östman. 391 s. Lund 1991 (Lund University Press). ISBN 91-7966-175-0. ISSN 1102-3619. Den artonde sammankomsten för svenskans beskrivning samlade drygt 200 deltagare, som fick lyssna till 43 föredrag, varav fyra plenarföredrag. Trettiofire av dessa föredrag ingår i den här anmälda volymen. Plenarföredragen behandlade

strömningar inom ordforskningen (Bo Ralph), nutida svensk syntaxforskning (Christer Platzack), olika perspektiv på textstudiet (Barbro Söderberg) och frågan om man kan tala om en struktur i dialogen (Auli Hakulinen). Sektionsföredragen belyser svenskan ur en mängd olika perspektiv; ur mångfalden kan nämnas Judith-Ann Chrystals diskussion av vilka faktorer som kan spela en roll för om vi lånar in främmande ord genom direktlån, översättningslån eller betydelselån, Inga-Britt Lindblads studie av talarattitydsadverb i nyhetsrapporteringen efter Tjernobylyolyckan, och Marianne Nordmans uppsats om facktextförfattaren och hans synvinkel. C. P.

Sveriges medeltida ballader. Utgivna av Svenskt visarkiv. Band 3. Riddarvisor I (Nr 66–130). 492 s., 1 pl. Stockholm 1990 (Almqvist & Wiksell International). ISBN 91-22-01408-X. Det första bandet av Sveriges medeltida ballader utkom 1983 och anmäldes i ANF 99 (1984):226; det andra kom 1986 och finns anmält i ANF 102 (1987):275. Svenskt visarkiv fortsätter sin framgångsrika utgivning av det väldiga och rika materialet med detta tredje band, där c:a hälften av de s.k. riddarvisorna ederas. Huvudredaktör är liksom tidigare Bengt R. Jonsson, medan melodiederingen har ombesörjts av Margareta Jersild och textederingen av Sven-Bertil Jansson. I bandet ingår bl.a. de klassiska visorna "Ebbe Skammelsson", "Syster friar till broder", "Axel och Valborg" och "Herr Lagman bortför herr Tors brud".

Med det nu utkomna bandet har Svenskt visarkiv tillryggalagt en tredjedel av vägen mot en komplett balladutgåva. B. P.

Ulf Teleman, Lära svenska. Om språkbruk och modersmålsundervisning. 126 s. Uppsala 1991 (Almqvist & Wiksell). (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden. 75.) ISBN 91-21-11396-3. Modersmålet och skolan är temat för denna intressanta och tankeväckande lilla bok, där förf. samlar ihop synpunkter om språk, språkbruk och språkutveckling, modersmålspedagogik och olika hållningar till språk som han tidigare presenterat i olika artiklar och föredrag. Bokens sju kapitel tar upp generella frågor om språk och språkinläring och mer specifika om svenskämnet och svenskan. I ett kapitel visar förf. hur vi erövrar det offentliga språket, i ett annat diskuterar han frågan om vad man kan mena när man talar om bättre och sämre språk. Ett viktigt inslag i det senare kapitlet är författarens betoning av att språket ständigt är i förändring, och hans slutsats att den ställning vi tar i olika språkvårdsfrågor mindre styrs av rationella överväganden än av vad vi tycker är viktigast: solidariteten med den texttradition som är levande i vårt modersmål idag, eller solidariteten med moderniteten, d.v.s. med de ord och grammatiska företeelser som håller på att vinna mark. I det följande kapitlet undersöker förf. vad uttryck som "fel i språkbruket" egentligen står för. Skillnader och likheter med avseende på tal och skrift behandlas i ett eget kapitel: här poängterar förf. särskilt skillnader beroende på olika användningsbetingelser och skillnader beroende på olika normsystem. Avslutnings-

kapitlet har titeln Grammatiken som frihet och tvång; förf. pläderar för att skolan måste erkänna grammatikens två huvudfunktioner, d.v.s. funktionen att vara vetenskapen om en central aspekt av det mänskliga och funktionen att vara ett oundgängligt instrument vid erövrandet av andra språk. Flera av kapitlen åtföljs av lästips för den som vill tränga djupare in i ett visst område.

C. P.

Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter. Föredrag vid Svenska Vitterhetssamfundets symposium 10–11 september 1990. Red. av Barbro Ståhle Sjönell. 255 s. Stockholm 1991 (Almqvist & Wiksell International). (Svenska Vitterhetssamfundet.) ISBN 91-22-01469-1. Föreliggande volym innehåller samtliga fjorton anföranden som hölls under Svenska Vitterhetssamfundets symposium om textutgivning i september 1990; därtill kommer ett kort bidrag av Tore Wretö om den svenska textutgivningens historia och en på en bandupptagning baserad dialog mellan Stina Hansson och Bo Ralph om vilka krav litteraturvetare resp. språkvetare ställer på en text. Bland bidragen märks Inge Jonssons påminnelse om den tvåtusenåriga tradition som dagens textutgivare för vidare, Lars Dahlbäcks rapportering från arbetet med nationalupplagan av Strindbergs samlade verk och Bernt Olssons inventering av problem vid utgivningen av 1600-talslitteratur. Diskussionen vid symposiet bandades och publiceras i redigerat skick. Engelska sammanfattningar av bidragen och ett personregister avslutar denna smakfullt producerade symposievolum.

C. P.

Elisabet Törnudd-Jalovaara, "Skall" och futurum i gamla grammatikor. En diakron översikt. 48 s. Helsinki 1991 (The Helsinki School of Economics and Business Administration). ISBN 951-700-925-9. ISSN 0356-8164. I denna lilla skrift redogör förf. för vad det sägs i gamla svenska grammatikor om futurum i allmänhet och om *skall* i synnerhet. Ett drygt trettiotal skolgrammatikor och liknande läroböcker från 1600-talets slut till 1800-talets senare hälft genomgås och uppgifterna kompletteras med information hämtad från ett tiotal ordböcker. Undersökningen tillåter förf. att svara på frågor av typen: Vilka medel att bilda futurum och uttrycka framtid tas upp i grammatikorna? Vilka modala betydelser hos *skall* lanseras? Hur utvecklas terminologin och exemplifieringen?

C. P.

Anna Westerberg, Utvecklingen av gammalt kort a framför ld och nd i svenska dialekter. A. Text. 179 s. B. Kartor. 17 st. Uppsala 1991 (Dialekt- och folkminnesarkivet). (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. A:19.) ISBN 91-85540-58-7. ISSN 0348-4475. Anna Westerberg har tagit till sin uppgift "att i detalj kartlägga hur gammalt kort a har utvecklats framför konsonantförbindelserna *ld* och *nd* i svenska dialekter" samt att utifrån denna kartläggning "ge bidrag till den diskussion som förts

om utvecklingens förutsättningar och förlopp". Avhandlingen har i mycket en registrerande karaktär. Av de sju *ld*- och tio *nd*-ord som behandlas redovisas dialektbeläggen mycket utförligt dels i en materialsamling på över sextio sidor, dels genom sjutton instruktiva kartor, praktiskt publicerade i ett särskilt häfte. Därtill kommer ett avsnitt på uppemot fyrtio sidor där kartbilderna beskrivs och kommenteras. Bedömningen av materialet utifrån "utvecklingens förutsättningar och förlopp" får därigenom ett mera blygsamt utrymme, men förf. gör inte desto mindre viktiga iakttagelser. Hon ansluter sig till den gängse uppfattningen att övergången av *a* till *å* framför *ld* och *nd* har föregåtts av vokalförlängning. Den bild av utvecklingen handböckerna i regel ger, nämligen av sekundärt *å* framför *ld* och *nd* i Sydsverige upp till Mälardalskapen och bevarat *a* norr därom, visar hon emellertid vara starkt förenklad. Att utvecklingen framför allt norr om Mälardalskapen har varit en helt annan framgång tydligt av hennes undersökning. Hon påpekar att utvecklingen inte kan beskrivas med hjälp av ett fåtal enkla regler. Att ett språksociologiskt perspektiv också måste läggas på förändringarna och att man i många fall bör ta hänsyn till den roll ett prestigeuttal kan ha haft, hävdar hon, utan att dock egentligen föra resonemanget mycket längre än så. Hon slutar boken med ett uttalande i sann gilliéronsk anda "att i fråga om utvecklingen av gammalt kort *a* framför *ld* och *nd* [tycks] varje ord /. . ./ ha sin egen historia".

S. F.

Elsie Wijk-Andersson, Bara i fokus. En semantisk-syntaktisk studie av bara och dess ekvivalenter i nysvenskt skriftspråk. 200 s. Uppsala 1991 (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 27.) ISBN 91-506-0850-9. ISSN 0083-4661. Denna avhandling handlar om en grupp ord med viss gemensam betydelse och delvis lika funktioner, de s.k. *bara*-varianterna. Termen *bara*-varianter används som ett sammanfattande namn på orden *bara*, *blott*, *enbart*, *endast*, *uteslutande*, *allena* och *allenast*. Författarens huvudsyfte är att ge en helhetsbild av dessa ords funktion och användning i modern skriven svenska.

Som förf. påpekar finns det många frågor att besvara med avseende på *bara*-varianterna. Man kan fråga sig varför det överhuvudtaget finns en så stor grupp av ord som åtminstone i vissa kontexter är synonymer till varandra. Andra frågor är vad som skiljer orden åt syntaktiskt, semantiskt och stilistiskt, hur frekventa de olika orden är, och vilka specialfunktioner de enskilda orden i gruppen kan ha. Eftersom särskilt *bara* har ett mycket stort användningsområde idag är det också intressant att fråga sig hur det är möjligt att använda ett och samma ord i alla dessa funktioner utan att bli missförstådd. Förf. ställer också frågan hur denna rika differentiering kan ha uppkommit, och vad som händer med de övriga orden i gruppen när ett av dem breder ut sig så som *bara* gör idag.

Efter ett inledande kapitel där förf. presenterar syftet med sin undersök-

ning och ger en överblick över avhandlingens innehåll följer som kapitel två en fyllig och välskriven redovisning av vilka uppgifter man kan hämta i litteraturen om *bara*-varianterna. Förf. nöjer sig här inte bara med att referera de uppgifter hon kan finna i svenska ordböcker, grammatisk litteratur och stilistisk litteratur, utan tar också in uppgifter om förhållandena i norskan, danskan och engelskan. Kapitel tre ger den historiska bakgrunden till dagens situation. Baserande sig dels på uppgifterna i SAOB, dels på radkonkordanser för 16 texter tillkomna under perioden 1560 (Peder Swarts krönika) till 1887 (Strindbergs Hemsöborna) beskriver förf. *bara*-systemet för varje århundrade. Det nutida systemet behandlas översiktligt i kapitel fyra: förf. bygger här huvudsakligen på ett material bestående av Språkdatas radkonkordanser till Press 65, Press 76 och Bonniersromaner 76/77. *Bara* visar sig som väntat vara den helt dominerande huvudvarianten idag, med *endast* som första alternativ och *enbart* som andra.

I kapitel fem till sju följer så en närmare genomgång av de moderna förhållandena. Kapitel fem studerar bruket av nutida *bara*-varianter som adjektiv. Vanligast här är *blott*, som i undersökningsmaterialet används med en mängd olika substantiviska huvudord i uttryck som *blotta händerna*, *blotta omnämmandet*, *blotta namnet* etc. Som förf. konstaterar kan vissa uttryck verka formelartade, men hon har säkert rätt i att *blott* ännu är levande i adjektivisk innebörd. En intressant iakttagelse är också att de adjektiviska *bara*-varianterna inte generellt kan ersätta varandra.

Avhandlingens längsta kapitel är kapitel sex, där *bara*-varianternas adverb-användning behandlas. Det är framför allt denna användning som diskuteras i den tidigare litteraturen, och som totalt dominerar i det moderna materialet (ca 97 % av beläggen). Kapitlet behandlar huvudsakligen frågor rörande *bara*-varianternas fokus (den satsdel som *bara*-varianten bestämmer) och adverbets placering i satsen i förhållande till detta fokus. Sekundärt ställer sig förf. också frågan varför det sällan uppstår missförstånd även när *bara*-varianten står skild från sitt fokus (*lossning* i författarens terminologi). En genomgång av materialet tyder på att det praktiskt taget alltid är tydligt av kontexten eller vår kunskap om verkligheten vilket led som är fokuserat oberoende av var *bara*-varianten placeras.

Kapitel sju handlar om *bara*-varianter som konjunktion; i nutida svenska är det endast *bara* som visar denna användning (*Bara han kommer så kan du gå*). I kapitel åtta, slutligen, ger förf. en översikt över *bara*-varianternas förhållande till varandra och diskuterar deras kategoritillhörighet på basis av undersökningen, och ger slutligen några normativa synpunkter. Avh. avslutas med en sammanfattning på engelska.

Det är en intressant och informationsrik avhandling som Elsie Wijk-Andersson har presterat. Möjligen skulle dispositionen kunna kritiseras: som förf. själv påpekar är det adverb-användningen (särskilt i den moderna svenskan) av *bara*-varianterna som ger upphov till de flesta frågorna, men två tredjedelar av boken handlar trots det om andra användningar. C. P.

Elsie Wijk-Andersson (red.), Kultur – Text – Språk. Det finns mer i en text än ord. 77 s. Uppsala 1991 (Hallgren & Fallgren). ISBN 91-7382-683-9. Den här boken är resultatet av ett seminarium i Uppsala i september 1990 på temat *Kultur – text – språk*, där tanken var att belysa interaktionen kultur – text – språk ur olika synvinklar för att därigenom uppnå större insikt i vad som krävs för att tolka skrivna texter av olika slag. I Elsie Wijk-Anderssons inledande uppsats "Förstår vi det vi ska förstå när vi tror att vi förstår?" diskuterar förf. utifrån ett antal textexempel den förrådiska situationen att man inte märker att man inte förstår en text, därför att den verkar passa in i ett mentalt schema som man redan har, medan den i själva verket ger uttryck för ett helt annat mentalt schema. Flera av de övriga sju uppsatserna i volymen tar upp samma problematik ur olika synvinklar: Bo Utas skriver om iransk verklighet och svensk text, Tordis Dahllöf om den stora sannolikheten för att personer från olika kulturer menar olika saker med samma ord, och Lars Wollin, Christina Tellgren och Adolf Dahl skriver från olika utgångspunkter om hur översättaren försöker hitta funktionellt likvärdiga ord och fraser i sin strävan att inte bara förmedla ett innehåll utan också en främmande kultur. Olle Josephson ger i sin uppsats "Varför en lätt text kan vara svår att förstå" några exempel på innehållsligt orienterade textanalysmetoder som kan tillämpas vid läsbarhetsbedömningar. I bokens sista uppsats påminner Britta Holm oss om visans roll som kulturförmedlare, hur mycket av våra traditioner och värderingar som speglas i vistexten. C. P.

*

Aage Hansen, Om Peder Laales danske ordsprog. Udgivet af Merete K. Jørgensen og Iver Kjær. 201 s. Copenhagen 1991 (Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Kommissioner: Munksgaard). (Historisk-filosofiske Meddelelser. 62.) ISBN 87-7304-219-6. ISSN 0106-0481. Aage Hansen var känd som lexikograf, ljudhistoriker, syntaxforskare, grammatiker och fonetiker men ägnade sig också åt de gamla danska ordspråken. Vid hans död 1987 förelåg ett omfattande material, både hand- och maskinskrivet, till en studie över Peder Laales danska ordspråk. I en andraredaktion hade han nått fram till en maskinskriven version som dock har många ändringar och tillägg dels i utskriften, dels på handskrivna lappar; den karakteriseras av utgivaren Iver Kjær som ett ofullbordat tryckmanuskript. Den ges ut nu, efter en omfattande redaktionell genomgång som omfattar rättelser av skriv- och sakfel, citat- och hänvisningskontroll, införandet av bilagt material samt överförandet av felande sidor i andraredaktionen från en förstaredaktion. Det färdiga verket är en noggrann genomgång av ordspråkens vokalism och konsonantism, av morfologi, syntax och stil, av ordspråkstyper och "Ordsprogenes verden" samt av ordförrådet, där man fäster sig vid en ordlista på mer än 30 sidor, med dunkla ord förtecknade och förklarade. Avslutningsvis behandlas de svåra frågorna om ordspråkens proveniens. Det må vara att

Kjær anser detta avsnitt vara det mest ofullgångna och att Hansen sannolikt inte hade publicerat det i detta skick; det innehåller dock så många iakttagelser av värde att det väl försvarar sin plats i boken.

B. P.

Per Ingesman, Ærkesædets godsadministration i senmiddelalderen. 392 s. Lund 1990 (Lund University Press). (Skånsk senmedeltid och renässans. Skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund. 12.) ISBN 91-7966-116-5. Lunds ärkesäte fick under senmedeltiden sina inkomster väsentligen från gods i Skåneland (Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm). Dess administration har tidigare främst undersökts av Gösta Johannesson (*Den skånska kyrkan och reformationen, 1947, Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut, 1953*), som i en särskild artikel ("Kring Birger Gunnersens Paltebok. Några rön beträffande Lunds ärkesätets gods och dess förvaltning vid medeltidens slut" (1950)) har behandlat det bevarade källmaterial som kan belysa ärkesätets godsförvaltning under senmedeltiden. Här fördjupas och nyanseras bilden ytterligare, till stor del från nya aspekter. Syftet är tvåfaldigt: dels att klargöra den ärkebiskopliga godsadministrationens uppbyggnad och funktion, dels att undersöka rekryteringen av de ämbetsmän och länsmän som administrerade godsen. Det visar sig att det administrativa systemet bakom godsförvaltningen hade en komplicerad struktur, med Lundagård, stiftets administrativa centrum, samt slotten Näsbyholm, Åhus, Elleholm och Hammershus som stödjepunkter. Väsentligen var det lågadliga personer från kretsen kring ärkebiskopen som knöts till godsadministrationen, medan rekryteringen av länsmännen ger en mer mångtydig bild.

Ingesman har kunnigt och noggrant utnyttjat det tillgängliga källmaterialet. Hans undersökning blir därigenom av värde för en betydligt vidare krets än den som har ett omedelbart intresse enbart för ärkesätets godsadministration. Bland forskare som kan ha nytta av boken kan nämnas agrar- och socialhistoriker samt, genom de utmärkta person- och ortregistren, person- och lokalhistoriker. Namnförrådet i de undersökta källorna är självfallet viktigt för språkforskningen, och åtminstone indirekt blir avhandlingen därigenom av betydelse också för namnforskare.

B. P.

Møde om Udforskningen af Dansk Sprog. Aarhus Universitet 11.–12. oktober 1990. Udgivet af Mette Kunøe og Erik Vive Larsen. 259 s. Århus 1991. Det tredje mötet för utforskningen av det danska språket hölls i Århus i oktober 1990. Av de 26 föredragen publiceras här 22, tillsammans med sammandrag av ytterligare två föredrag. Uppsatserna representerar ett brett spektrum av olika ämnen: uttal och stavning, syntax och semantik, stilistik och pragmatik, dialekter, barnspråk och danskan i EG. Särskilt kan märkas Hanne Ruus' utmärkta introduktion till kognitiv semantik och Britta Orlrik Frederiksens bidrag om variantapparaten och språkhistorien, som ger en inblick i den stundom bittra diskussion som fördes om principerna för hur Danmarks gamla landskapslagar skulle utges.

C. P.

80 Ord til Christian Lisse 12. januar 1992. Udgivet af Selskab for Nordisk Filologi. 141 s. København 1992 (Selskab for Nordisk Filologi). ISBN 87-89641-01-9. Dialektologen och namnforskaren Christian Lisse blev 80 år i januari 1992. Den festskrift som commemorerar detta är redigerad av Inger Ejkskjær, Bente Holmberg, Bent Jørgensen och Inge Lise Pedersen. Utöver den sedvanliga bibliografien över jubilarens skrifter och en Tabula gratulatoria innehåller den originella hyllningsskriften 80 korta – de flesta inte mer än en sida – bidrag i ordboksform, från *Abeskøn* (Pia Jarvad) till *Årgang* (Bent Jørgensen). De två artiklarna får tjäna som exempel på bokens naturligt nog ovanligt mångskiftande innehåll. Pia Jarvad visar hur *abe-* blir ett modeprefix, med innebörden 'mycket', under mitten av 60-talet och hur det redan ett decennium senare kan karakteriseras som föråldrat. Bent Jørgensen noterar att ordet *årgång* nu (miss)brukas så av tidskrifter att innebörden har blivit "antal numre (af tidsskrift o.l.) svarende til hvad der forlods for et år er opkrævet betaling for". Lyckligtvis har ANF hittills kunnat undgå att bidra till denna betydelseutveckling.

B. P.

*

Gordon Albøge, Stednavne i Hanherred. Udgivet af Institut for Navneforskning. 294 s., 1 karta. København 1991 (C. A. Reitzels Forlag). (Danmarks Stednavne nr. 21.) ISBN 87-7001-220-2. Hanherred är sedan gammalt en avgränsad geografisk och kulturell enhet, vilket är skälet till att man här har brutit mot den vanliga principen i DS att gå efter amtsindelningen. Delen behandlar både bebyggelsenamn och "Andre navne", d.v.s. ägo-, artefakt- och naturnamn. I den förra kategorien behandlas namn på byar och andra tätorter samt gård- och hussamlingar och ett fåtal enskilda hus, kyrkor etc., i den andra namn på t.ex. naturlokaliteter, vägar, broar, gravhögar etc.; fr.a. tas där sådana namn med som är belagda på äldre och yngre kartor. De 22 socknarna behandlas i den för en icke-dansk inte helt lättgenomskådliga ordning som finns i Trap Danmark, och som vanligt i DS kommer dessförinnan en presentation av bl.a. efterleder och suffix samt "Specielle klassificeringer". Den ena här nämnda kategorien är prepositionsnamnen. Det är sympatiskt att den andra låter Albøges speciella forskarpersonlighet glimta fram genom uniformiteten. Den heter *glædesnavne* och omfattar namn som "tilsiger at udtrykke navngiverens glæde og tilfredshed over bostedet".

B. P.

Analogi i navngivning. Tiende nordiske navneforskerkongres Brandbjerg 20.-24. maj 1989. Redigeret af Gordon Albøge, Eva Villarsen Meldgaard, Lis Weise. 244 s. Uppsala 1991 (NORNA-förlaget). (NORNA-rapporter. 45, udgivet af Københavns Universitets Institut for Navneforskning i samarbejde med NORNA.) ISBN 91-7276-043-5. ISSN 0346-6728. Den nordiska namnforskarkongressen 1989 hade ett tema: analogi i namngivning. Analogin har verkat på olika sätt och på olika typer av material. Kongressvolymen ger en

rik provkarta över detta. Den presenterar emellertid inte artiklarna i tematiska grupper – de är helt enkelt ordnade i bokstavsordning efter författarnamn. Här endast några exempel på vad som behandlas i den innehållsrika volymen. Analogins roll vid ombildning av ortnamn belyser bl.a. Vibeke Dalberg med danskt material och Svavar Sigmundsson med isländskt. Den senare finner dock att ”analogien i de islandske stednavne nok er minimal og ofte svær at bevise”. Att även ortnamns morfologi påverkas av analogiska krafter visar Lars Huldén, som räknar med att ”yngre ortnamn i obestämd form kan ha förebilder /.../ i gamla artikellösa namn”. Att ett spel mellan ett par morfologiska mönster ligger bakom växlingen mellan typerna *Lien* och *Lia* i norska ortnamn, visar Botolv Helleland.

De flesta artiklarna behandlar dock analogins roll vid bildandet av namn. På ett konkret och instruktivt sätt, bl.a. med hjälp av kartor, ger Bengt Pamp – den ende föredragshållaren från Sverige under kongressen! – exempel på namnbildning som rimligtvis bör betraktas som analogisk, trots att namnen egentligen har kommit till på saklig grund. De tämligen särpräglade namnen ligger nämligen hopklumpade inom mycket små områden. En viktig artikel om namnbildning efter mönster är Eero Kiviniemis ”Analogisk namngivning och den toponomastiska teorin”. Analogins roll vid namnbildning inom kolonisationsområden behandlas av Gillian Fellows-Jensen, ”Nordiske spor i det midtskotske lavland?”, och W. F. H. Nicolaisen, ”Scottish analogues of Scandinavian place names”.

Mot tio ortnamnsartiklar står sex om personnamn. Den utförligaste svarar Gulbrand Alhaug för. Dess undertitel är ”Nye kvinnenamn på -y etter mønster av navn med liknende struktur i norrønt og engelsk”. Lite utanför analogitemat ligger Hans-Peter Naumanns värdefulla redogörelse för nordiska namn i tidiga kontinentala källor.

S. F.

Vibeke Dalberg, Stednavneændringer og funktionalitet. Analogisk stednavneomdannelse, epexegetisk stednavnedannelse og stednavneskifte belyst ved danske toponymer. 273 s. København 1991 (C. A. Reitzels Forlag A/S). (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning nr. 33.) ISBN 87-7421-704-6. Vibeke Dalbergs här anmälda doktorsavhandling ventilerades i september 1991. Den består av fyra huvuddelar, av vilka den första avhandlar analogisk ortnamnsombildning, den andra epexegetisk ortnamnsbildning, den tredje ortnamnsskifte som ett definitoriskt problem och den fjärde ortnamnsskifte som onomastisk realitet. Boken får endast ett kort omnämnande i Litteraturkrönikan eftersom den är föremål för en längre recension tidigare i denna årgång av ANF.

B. P.

Gösta Franzén, Ortnamnen i Östergötlands län. På offentligt uppdrag utgivna av Ortnamnsarkivet i Uppsala. Del 15. Lösings härads, bebyggelsenamn. 92 s., 1 karta i texten. Uppsala 1991 (Ortnamnsarkivet i Uppsala). (Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Serie A: Sveriges ortnamn.) ISBN

91-85452-15-7. ISSN 0349-4381. Med Lösings härad sätter enligt förljudande professor Franzén punkt för sin framgångsrika insats i utgivandet av Östergötlands ortnamn. Det undersökta häradet ligger på ömse sidor om Bråviken; namnet på den enda socken som ligger norr om viken, *Krokek*, är ett exempel på ett namn på ett enstaka träd (samtidigt gränsmärke på gränsen mellan Östergötland och Södermanland) som har blivit bebyggelsenamn. Bland andra enskilda namn som man lägger märke till kan nämnas *Sten*, till *sten* 'befästning av sten' och med syftning på en fornborg, det livligt diskuterade *Vrinnevid*, där förf. inte tar ställning till om senare leden är *vi* 'helgedom' eller *vidher* 'skog', och själva häradsnamnet, som förmodligen är bildat till ett **løsn* 'öppen plats, glänta etc.'

B. P.

Göran Hallberg, Gatunamn i Eslöv. Del III. 128 s. Lund 1991 (Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund). (Skrifter utgivna genom Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. 5.) ISBN 91-970485-3-4. ISSN 0348-6702. Denna skrift utges samtidigt som del 17 i Eslövs museums skriftserie (EMS), där också tidigare böcker om gatunamn i Eslöv har utkommit. År 1970 kom del I (EMS 6) och 1971 del II (EMS 7), båda med Joel Sallius som författare. Därmed fanns gatunamngivningen i staden behandlad fram t.o.m. 1970. Den 31 oktober 1990 uppdrog Eslövs kulturnämnd åt docent Göran Hallberg att "skriva en bok om gatunamnens tillkomst i Eslöv efter 1970". Så har nu skett. Författaren har varit i en unikt gynnad position genom att han både är namnforskare och politiskt verksam, bl.a. som namnberedare, i Eslöv. Det ligger mycken praktisk erfarenhet bakom de inledande avsnitten om hur gatunamn kommer till och om vilka regler som bör följas i gatunamngivningen. Därefter följer i en resonerande framställning en skildring dels av nya gatunamn i centralorten Eslöv, dels av motsvarande namn i kommunens övriga tätorter, Billinge, Flyinge, Gårdstånga, Harlösa, Hurva, Kungshult, Löberöd, Marieholm, Stehag, Stockamöllan och Örtofta. Namnregister och kortfattad litteraturförteckning avslutar boken.

B. P.

Göran Hallberg, Skånes ortnamn utgivna av Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. Serie A. Bebyggelsenamn. Del 2. Bara härad. 328 s. Lund 1991 (Gleerupska universitetsbokhandeln). ISBN 91-7060-039-2. ISSN 0284-2416. Bara härad ligger mellan Lund och Malmö och sträcker sig från Öresundskusten c:a tre mil in i landet. Bebyggelsenamnen i dess 20 socknar ges nu ut. Som normalfallet är i Sydvästskåne har häradet fått sitt namn efter en centralort, i det här fallet kyrkbyn och socknen *Bara*, vars namn snarast är oblik form av en substantivering **bara* av adjektivet *bar*, här med syftning på frånvaron av viss vegetation. Bland övriga namn finns som är att vänta flera *-löv*-namn, t.ex. de svårtolkade *Arlöv* och *Burlöv*. Till sockennamnen hör åtskilliga namn av yngre typ, främst sådana på *-torp* 'nybygge' eller det därur utvecklade *-arp*: *Brågarp*, *Esarp*, *Flackarp*, *Genarp*, *Knästorp*, *Tottarp*. Att

också namn på betydligt yngre bebyggelse, hemmansdelar samt lägenheter, meddelas och tolkas ger boken ett värde både för namnforskare av facket och lokalhistoriker med intresse för traktens senare historia. B. P.

Gösta Holm, De nordiska anger-namnen. 810 s. Lund 1991 (Lund University Press). (Det Norske Videnskaps-Akademi. II. Hist.-Filos. Klasse. Skrifter. Ny Serie. No. 18.) ISBN 91-7966-150-5. Det nästan uteslutande norska och svenska ortnamnselementet *angerlånger* förekommer i talrika namn på vikar, fjordar och insjöar. I denna väldiga monografi tas samtliga dessa namn upp till behandling med syfte att utröna etymologi, betydelseutveckling och ålder. Namnen undersöks omsorgsfullt med avseende på både språkliga och sakliga omständigheter; de namnbärande lokalernas topografi dokumenteras med närmare 400 fotografier och kartor. Etymologiskt står valet mellan två alternativ: **angh-* 'trång' eller **ank-* 'böja'? Holm uttalar sig med stor försiktighet men kan dock ge goda skäl för att grundbetydelsen är 'böjning'; genom "inflytande av adj. **ang(w)* kan terrängordet **angrar*, **angr* delvis ha fått en specialiserad betydelse 'trång vik eller fjord' o.d." Produktionstiden för *-anger/-ånger*-namnen beräknas till "minst 1000 år, med upphörande i huvudsak under tidig medeltid".

Med sina talrika exkurser och anmärkningar blir framställningen inte helt lättläst, ett intryck som förstärks av den oroliga typografien, men i sin helhet är arbetet en mycket imponerande forskningsprestation vars huvudresultat rimligen kommer att stå sig. B. P.

Asbjørn Karbø og Kristoffer Kruken, Gullhorn og dei andre. Kunamn i Noreg. 183 s. Oslo 1991 (Lantbruksforlaget). ISBN 82-529-1469-1. Materialet till denna undersökning är hämtat från "kukontrollen" 1988 och omfattar ca 354 000 kor med omkring 26 000 olika namn. Det kompletteras med upplysningar från ett urval mjölkproducenter i alla kontroldistrikt i landet dels med hjälp av ett frågeformulär, dels genom intervjuer. På formuläret får informanten fr.a. uppges när kon får namn, vem som oftast ger namnet, och vad det eventuellt finns för regler för namnvalet (uppkallelse efter kor eller efter personer, namngivning efter ett visst system etc.). Det framgår av den "femtio-i-topp-lista" som publiceras att *Dagros* är det frekventaste namnet, följt av *Rosa* (*Rose*) och *Litago* (*d*). Vidare grupperas namnen efter innebörden: karakteriserande namn, personnamn, ortnamn, "kändisnamn", dateringsnamn (*Maiblomst*), redskaps- och varunamn, andra namn samt betydelsetomma namn (*Lami*, *Ylianta*). Ett intressant avsnitt analyserar efterlederna och suffixen där *-lin* leder, följt av *-ros(a)* och *-ine* (*-ina*). Lokala växlingar belyses i ett kapitel om konamn "Norge rundt". Den vackert illustrerade boken avslutas med en förhoppning att norska mjölkproducenter också i fortsättningen förvaltar det kulturarv som det ligger i att ha namn på djuren:

”Eit digitalsystem i norske fjøs med berre nummer på kyrne kan sikkert fungere, men det vil utan tvil gjere kvardagen fattigare og tilhøvet til dyra meir upersonleg.”

B. P.

Hugo Karlsson, Känn Sjuhäradsbygden. Del 6. Ortnamn. 62 s. Borås 1991 (Norma Bokförlag). ISBN 91-87584-15-8. I en rikligt och smakfullt illustrerad bok ger stiftelsen Känn Sjuhäradsbygden här ut ett verk om traktens ortnamn, författat av arkivchefen vid Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg Hugo Karlsson. Undersökningsområdet omfattar Bollebygds, Gäsene, Kinds, Marks, Redvägs, Vedens och Ås härader och ligger i Älvsborgs län, som bekant det län i Sverige som först blev föremål för en systematisk officiell ortnamnsutgåva (SOÅ). Namntolkningarna där har självfallet ofta varit till hjälp för Karlsson men har lika ofta måst revideras. *Bollebygd* föreslås i SOÅ ha en förled *ball* 'kraftig, båld', här med syftning på Bollebygd som ett huvudområde. Karlsson kan åtminstone alternativt tänka sig en annan härledning: att förleden är ett äldre namn på Storån med Nolån, bildat till samma adjektiv *ball*. SOÅ:s tolkning av bynamnet *Gässlösa* som ett bristnamn ('byn (gården) där man inte brukar ha gäster') avvisas likaså, på goda grunder; förleden kan vara gen. av ett höjdnamn **Gäri*, till **gäri* 'lång förhöjning'. Sjön *Lygnern* har tidigare tolkats i anslutning till adjektivet *lugn*, men Karlsson invänder att sjön inte alls är *lugn* utan tvärtom har ett rykte om sig att vara farlig. Hans välmotiverade motförslag är att namnet är svag form av adjektivet *lyginn* 'lögnaktig, bedräglig'. Ovanstående må räcka som exempel på de många goda och intressanta namntolkningarna i boken.

B. P.

Ola Stemshaug, Stridane om bynamna Fosna – Kristiansund. 104 s. Oslo 1991 (Novus forlag). ISBN 82-7099-175-9. Kristiansund ligger i Nordmøre, sydväst om Trondheim. Dess äldsta namn är det ursprungligen obetecknande *Fosna*, till ett **folgsn* som är släkt med det fornnorska *fela* 'dölja, gömma'. Den dåvarande tätorten blev stad 1742 och döptes då om till *Christianssund*, efter kung Christian VI. Diskussionen om en återgång till *Fosna* började på 1890-talet och kulminerade i tre strider på 1900-talet, en 1918, en 1925 och en 1929. I en lokal folkomröstning detta senare år röstade 4699 mot en namnändring, bara 41 för, och saken föll, kanske definitivt. Här går Ola Stemshaug igenom språkstriderna, han refererar diskussionsinlägg och relaterar frågan till tidens politiska schatteringar. I ett argumentationsanalytiskt avsnitt skildras vilka olika argument för och emot som fördes fram vid de olika tillfällena. De sociopolitiska förhållandena i staden, med den konservativa härskande "klippfiskadeln", spelade en stor roll vid avgörandet, där tydligen praktiska hänsyn tillmättes mindre vikt (risken för sammanblandning med namnet på det större *Kristiansand* var och är rimli-

gen stor). Boken är av intresse genom att den belyser en hittills mindre beaktad del av den norska språkstriden och är självfallet också en tankeväckande läsning för namnvårdare inom och utom Norge. B. P.

Svante Strandberg, Studier över sörmländska sjönamn. Etymologi, namnbildning och formutveckling. VIII + 300 s. Uppsala 1991 (Ortnamnsarkivet i Uppsala). (Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Serie B. Meddelanden. 8.) ISBN 91-85452-14-9. ISSN 0347-2027. Svante Strandberg är förste arkivarie på Ortnamnsarkivet i Uppsala och har gjort sig känd som forskare genom åtskilliga uppsatser om ortnamn fr. a. i Södermanland. Hans nu utkomna doktorsavhandling innehåller, förutom inledning och sammanfattning, sju huvudavsnitt. Det första behandlar två semantiskt närstående sjönamn, *Fjälaren*, som sannolikt är bildat till ett **Fiæl-* 'gömställe etc.', och **Hulder*, snarast ett substantiverat adjektiv med betydelsen 'dold'. Det andra diskuterar bynamnet *Forssjö*, där senare leden troligen är *edh(e)* 'gångsträcka förbi fors etc.'. I det tredje belyses virkestäkten som bakgrund till en del sörmländska sjönamn. Det fjärde tar upp sägenmotiv bakom namnen *Blåkulla* och *Jättens handfat*. I det femte dryftas sjönamn med personnamnsförleder. Det sjätte skildrar det specialfall av analogisk namnbildning som s.k. fjärravhängig ortnamnsbildning utgör. I slutkapitlet undersöks sjönamn på *-aren*.

Strandberg är en mogen, metodisk och grundlärd forskare. Hans vana att rada faktaupplysningar efter varandra utan att upplysa om vad de spelar för roll i bevisföringen gör dock genomgången av hans verk till en mycket krävande uppgift även för en van läsare. B. P.

Svenska ortnamn – uttal och stavning. Utarbetad av Claes Garlén och Ann-Christin Mattisson under medverkan av Leif O. Nilsson. Utgiven av Lantmäteriverket och Svenska språknämnden. 108 s. Stockholm 1991 (Norstedts). ISBN 91-1-915051-2. Behovet av en svensk ortnamnsförteckning med rekommenderade uttals- och stavningsformer är stort – den senaste listan över svenska ortnamn med uttalsuppgifter kom 1955 och är sedan länge föråldrad. Nu har två tunga instanser i namnvård, Lantmäteriverket och Svenska språknämnden, gått samman i ett försök att fylla den besvärande luckan. Resultatet har blivit en behändig samling namn från Abbekås till Övre Soppero, där, för att citera inledningen, "tyngdpunkten har lagts på kommun-, tätorts- och församlingsnamn". Listan ger i varje artikel, i tur och ordning, information om skriftform, uttal, kategori och lokalisering – det senare genom dels uppgift om länstillhörighet, dels en alfanumerisk kod för den ruta på en återgiven karta där namnbäraren finns. Längst ner på varje sida förklaras de viktiga fonetiska symbolerna.

Boken har varit föremål för en omfattande förhandsgranskning hos ort-

namnskännare, och resultatet har också blivit i stort sett invändningsfritt. Möjligen skulle man kunna önska att namnurvalet i en kommande andra upplaga blir något mindre asketiskt.

B. P.

Västerbotten. 4. 1991. S. 181–240. Umeå 1991 (Västerbottens museum). ISSN 0346-4938. Nummer 4 av årgång 1991 av tidskriften Västerbotten ägnas i sin helhet åt västerbottniska ortnamn och förtjänar ett omnämnande i Litteraturkrönikan. Huvuddelen av häftet har författats av Sigurd Fries, som översiktligt och initierat skriver om ortnamnen och den äldre bebyggelsehistorien, ortnamn från medeltiden, sjönamn och bebyggelsehistoria, namn som vittnar om svenska kontakter med samer och finnar, några ortnamn längs kusten samt "Ett knippe ogenomskinliga ortnamn" – efter Fries' pedagogiska och kunniga utredning är de knappast så ogenomskinliga längre. De yngre västerbottniska namnen har fallit på Lars-Erik Edlunds lott. Kortfattat men innehållsrikt och konkret skildrar han namn på nybyggen tillkomna under senare tid från 1700-talet och framåt.

Det är synd om det givande lilla häftet skall föra en obemärkt tillvaro som en del i en tidskriftsårgång. Man borde pröva möjligheten att också publicera det separat.

B. P.

Den 5. nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 18. november 1988. Innleiingar og diskusjon. Redigert av Botolv Helleland, Kristoffer Kruken. 150 s. Oslo 1991 (Avdeling for namnegransking, Universitetet i Oslo). (Nasjonale konferansar i namnegransking. Konferanserapportar. 5.) ISSN 0801-7956. "Skriftleg og munnleg normering av stadnamn" var temat för den femte norska namnforskarkongressen, vars handlingar nu ges ut. Inledare är Johs. Aanderaa från Kultur- og vitskapsdepartementet, som diskuterar den norska då (1988) ännu inte fastställda namnlagen, med särskild inriktning på frågan om centralstyrning kontra decentralisering; han kan efter namnforskarnas synpunkter torrt konstatera att dessa ger departementet stor frihet att handla. I övrigt tas skilda normeringsproblem upp, t.ex. landsdelsuniversitetens uppgifter i normeringsfrågor och de också på svensk sida välkända frågorna om samiska och finska ortnamns skrivning. Uttalsnormering av ortnamn behandlas av Ann-Christin Mattisson, som presenterar den i denna litteraturkrönika anmälda svenska uttalslistan för ortnamn, och Botolv Helleland ("Munnleg normering av stadnamn. Eske-land eller Eskjeland?"). Avslutningsvis återges den norska lag om ortnamn som vi tyvärr saknar motsvarighet till i Sverige.

B. P.

Den 6. nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 23. november 1990. Innleiingar og diskusjon. Redigert av Botolv Helleland, Anne Svanevik. 146 s. Oslo 1991 (Avdeling for namnegransking. Universitetet i Oslo). (Nasjonale konferansar i namnegransking. Konferanserapportar. 6.) ISSN 0801-

7956. Den sjätte norska namnforskarkongressen, vars handlingar nu publiceras, ägnades åt olika vetenskapliga namnforskningsprojekt. Speciellt inbjuden från Sverige var Stefan Brink, som redogjorde för tre svenska projekt, Hälsinglandsprojektet, projektet Individ, samhället och kulturlandskapet samt NONELex-projektet. Bland övriga presentationer kan nämnas Kristin Bakkens om Norske bustadnamn – Østfold fylke, Oddvar Nes' om nationella namnforskningsprojekt, Tuula Eskelands om Finnskogsprojektet, Kristoffer Krukens om norska konamn (jfr ovan s. 284) och Terje Larsens om en norsk ortnamnsbibliografi. B. P.

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET

92 -11- 0 2

LUND